

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση
τεύχος 73 (1), Νοέμβριος 1986
τιμή τεύχ. 200 δραχ.

Τό κράτος
καί ἡ κοινωνία
τῶν πολιτῶν

Φθινοπωρινό
πολιτικό
τοπίο: σέ ἀναζήτηση
τῆς Ἀριστερᾶς

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 14 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1986
τεύχος 73, (νέα περίοδος 1) Δρχ. 200
ΚΕΚΡΟΠΟΣ 2, 105 58 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ. 32.28.791 και 32.39.645

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Μαριάννα Δήτσα, Βασίλης Ζουναλής, Μάκης Καβουριάρης, Γιώργος Καρράς, Διονύσης Καψάλης, Βάσω Κιζήλου, Βάσω Κινητή, Παύλος Κρέμος, Δημήτρης Κυρτάτας, Σταύρος Λιβαδάς, Λεωνίδα Λουλούδης, Γρηγόρης Μανιαδάκης, Γιώργος Μαργαρίτης, Γιώργος Μητροφάνης, Μιχάλης Μοδινός, Άριστείδης Μπαλτάς, Παντελής Σπ. Μπουκάλας, Γιώργος Μπράμος, Άνδρέας Πανταζόπουλος, Μιχάλης Παπαγιαννάκης, Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος, Γιώργος Πάσχος, Πέτρος Πιζάνιας, Νίκος Πολίτης, Έλενη Πορτάλιου, Χρύσα Προκοπάκη, Νόρα Σκουτέρη.

• Σκίτσα Χρήστου Πικριδά.

• Τη διόρθωση των δοκιμών έκανε ο Παντελής Σπ. Μπουκάλας, τή σελιδοποίηση ή Μάγια Γεωργιάδου, τή αναπαραγωγή των φίλμ ή Χριστίνα Άναστασιού, τή φωτοστοιχειοθεσία ή Άννα Γιάκα, ή Γεωργία Μπαρούδου και ή Άλίκη Πελεκάνου.

• Έκδότης, ό Ά. Έλεφάντης, Μάρκου Μουσσούρου 34, Άθήνα.

• Διαχείριση, Σπύρος Δελέγκας.

• Έκτύπωση, ΣΠΟΤ-ΠΡΕΣΣ Α.Ε., Άγίας Παρασκευής 23, Περιστερί, τηλ. 5757-940

ΠΡΟΣΦΟΡΑ

Όλα τά τεύχη του ΠΟΛΙΤΗ
Άπό τό τεύχος 1 έως τό 72
ΜΟΝΟ ΜΕ 6.000

Περιεχόμενα

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ	7
Άγγελου Έλεφάντη, Φθινοπωρινό πολιτικό τοπίο	8
Γιώργου Καρρά, Άλλος για τήν κοινωνία των πολιτών	11
Σπύρου Γεωργάτου, Οί έναπομείναντες	12
Μιχάλη Παπαγιαννάκη, Ά «ιστορική» άπόφαση του ΚΚΕ	14
Γρηγόρη Μανιαδάκη, Θάνατος στο γήπεδο	15

Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Σέ άναζήτηση τής Άριστεράς	17
Πέτρου Πιζάνια, Ά Α.ΔΗ.Κ. και τό ΚΚΕ έσ.	21
ΣΤΙΓΜΙΑΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΦΟΡΑ	24

Μιχάλη Παπαγιαννάκη, Ά άβέβαιη άνάκαμψη	26
Γιώργου Μητροφάνη, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση	29
Νίκου Προκόβα, Τά νέα μέτρα του ΟΠΕΚ	33
Άνδρέα Πανταζόπουλου, Άυποτροφίες και ΕΜΥ	35
Δημήτρη Τσιαγκλή, Μιά φορά κι έναν καιρό ύπηρεχε μία ΟΙΕΛΕ	40
Άγγελου Έλεφάντη, Βία στα γήπεδα	42

Άνρι Λεφέβρ, Κράτος και κοινωνία των πολιτών	49
Γιώργου Μαργαρίτη, Άπό τό λοχία τής Κούτρας στο Βενιζέλο	58
Άλεξάνδρας Ζέρβα, Πηνελόπη Δέλτα	64

Λεωνίδα Λουλούδη, Ά έμπορευματική άξία τής κρίσης	73
Γιώργου Καρρά, Διον. Σαββόπουλος: άνάκατοι ήχοι και έθνικοί στίχοι	76
Δημ. Μηλιάκη, «Οί δρόμοι του Παραδείσου» του Άντρέ Γκόρτζ	78
ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ—ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ	

Μακέτα έξωφύλλου, Δημήτρη Βερσπίνσκι
Οί φωτογραφίες των σελίδων 8, 9, 18, 21, 22, 50 και 76 είναι τής Κορηλίας Μπέκμαν

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Έτήσια (12 τεύχη) 2.000 δρχ., έξάμηνη (6 τεύχη) 1.000 δρχ.
ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εύρώπη έτήσια 2.500, έξάμηνη 1.300.
Άλλες χώρες: έτήσια 2.800, έξάμηνη 1.400

Άδιοκτησία: Σπ. Δελέγκας και Σία Ο.Ε. Έκδότης: Άγγελος Έλεφάντης, Μάρκου Μουσσούρου 34, Άθήνα. Τυπογραφείο ΣΠΟΤ-ΠΡΕΣΣ, Άγίας Παρασκευής 23, Περιστερί, τηλ. 5757940

Συνεχίζουμε... μέ τόν μηνιαίο Πολίτη

Εποχή εξέλιξεων και ανακατατάξεων. "Άλλοι άνεμοι φύσηξαν. Έκει πού τό καράβι τής «άλλαγής» άρμένιζε γεμάτο αὐτοπεποιθήση, βρέθηκε ξαφνικά σέ φουρτουνιασμένο πέλαγος. Έπί δέκα χρόνια έσπερνε άνέμους και τώρα θερίζει θύελλες. Πρίν χρόνια είχαμε πει ότι τό ΠΑΣΟΚ από τή σκοπιά του σοσιαλισμού μάς αφήνει παγερά αδιάφορους. Τώρα μάλλον πρέπει νά κάνουμε τήν αὐτοκριτική μας, γιατί στό μεταξύ τό κίνημα πού ύποσχέθηκε τό σοσιαλιστικό μετασχηματισμό κατάφερε νά κουρελιάσει στή λαϊκή συνείδηση τό όραμα του σοσιαλισμού, νά τό άμαυρώσει μέ τραπεζικά σκάνδαλα και μέτρα λιτότητας, έτσι πού για πολλούς ή Δεξιά, έξαγνισμένη, νά προβάλλει ως έναλλακτική λύση. Κι αυτά τά άποτελέσματα τής πασοκικής διακυβέρνησης δέν πρέπει νά μάς αφήνουν αδιάφορους.

Βέβαια δέν ήταν δουλειά του ΠΑΣΟΚ νά άνασυγκροτήσει τίς δυνάμεις του σοσιαλισμού στον τόπο μας. Υπόθεση και ύπόσχεση των άριστερων ήταν νά πείσουν τον έαυτό τους και τά λαϊκά στρώματα για τήν επικαιρότητα του σοσιαλισμού, νά δείξουν ότι ή παλινδρομική κίνηση από τή Δεξιά στο ΠΑΣΟΚ και τό ΠΑΣΟΚ στή Δεξιά αφήνει τον τόπο σέ μιá τέλεια άκυβερνησία. Η άριστερά όμως, σέ όλες της τίς έκδοχές, καθώς όρισε ως ρόλο της τή στήριξη τής «άλλαγής» βρέθηκε μακριά από τους ιστορικούς της στόχους, θύμα και ή ίδια τής άποστράτευσης των μαζικών κινήματων στην όποία δέν άντιστάθηκε. Σήμερα, στην καλύτερη περίπτωση, υπάρχουν άριστεροί χωρίς όμως τήν Άριστερά· ούτε τήν άνανεωτική κομμουνιστική ούτε τή μή κομμουνιστική.

Σ' αὐτή τή γενική καθίζηση, τήν «κινητικότητα των μαζών προς τά κάτω», δέν παρασύρονται μόνο τά όργανωτικά σχήματα, αλλά, άκόμη, τό νόημα τής πολιτικής οι ιδέες, ή θεωρία, ή επαναστατική ιδεολογία, οι έπιστήμες του κοινωνικού, ή δημιουργία, ένω ή ευτέλεια πλασάρεται ως άρετή, τό βόλεμα ως προοπτική, τό θέαμα ως ουσία. Σέ ένα τέτοιο κλίμα, τά πάντα γίνονται πιό δύσκολα, πιό προβληματικά. Για πολλούς μάλιστα μάταια. Γιατί, λοιπόν, νά συνεχίσουμε τήν έκδοση του Πολίτη άφου ή προηγούμενη του Δεκαπενθήμερου άποδείχτηκε δυσβάστακτη;

Γιά ένα νέο περιοδικό —γιατί στην ουσία νέο ξεκίνημα είναι τό άνά χείρας τεύχος— τίποτε δέν μπορεί νά θεωρείται δεδομένο.

"Ας ξεκαθαρίσουμε λοιπόν. Δέν ύποτιμούμε τήν πολιτική συγκυρία ούτε και παύει νά μάς άπασχολεί. Όμως πίσω από τό πολιτικό προσκήνιο υπάρχουν ή κοινωνία και ή οικονομία, ή έπιστήμη και ή θεωρία, ή τέχνη, τά γράμματα. Σέ όλους αυτούς τους τομείς ή Άριστερά βρίσκεται σέ ύποχώρηση· σέ πολλούς τομείς μάλιστα είναι άνύπαρκτη, γι' αυτό, παρά τίς διακηρύξεις, δέν μπορεί νά προβάλλει ένα αξιόπιστο και μεστό πολιτικό λόγο πού νά μιλάει για τά προβλήματα του τόπου τούτου.

Πρέπει λοιπόν οι άριστεροί νά συνεχίσουμε, νά ξαναμετρηθούμε μέ τά προβλήματα, τά τραύματα, τίς βεβαιότητες, τον έφησυχασμό, τήν άποστράτευση, τή βαριεστιμάρα. Βέβαια κανείς δέν μάς τό ζητάει. "Ας πούμε ότι είμαστε «βολονταριστές». Πιστεύουμε ώστόσο ότι οι άριστεροί τής άνανέωσης, κομμουνιστές και μή, δέν έπαφαν νά υπάρχουν. Τό είδος, παρά τίς πανταχόθεν παραινέσεις, δέν έξαφανίστηκε. Συνεχίζουμε λοιπόν κι έμεις τον μηνιαίο Πολίτη, όργανο προβληματισμού, άνάλυσης, κοινωνικής κριτικής, από άριστερους για τήν Άριστερά, για τό σοσιαλισμό, συνεχίζουμε μέ τους άναγνώστες, τους φίλους και τους συνεργάτες πού στήριξαν, όχι επί ματαίω, τή δεκάχρονη έκδόσή του.

Μερικές τεχνικές μέν, αλλά άπαραίτητες λεπτομέρειες: ό μηνιαίος Πολίτης θα κυκλοφορεί κάθε 15 του μηνός, άρχής γενομένης από τίς 15 Νοεμβρίου. Τό τυχόν υπόλοιπο συνδρομής πού έχουν οι συνδρομητές του Δεκαπενθήμερου θά μετατραπεί σέ άντίστοιχη (συνυπολογιζομένης και τής διαφοράς στην τιμή) συνδρομή στον μηνιαίο Πολίτη. "Αν κάποιοι συνδρομητές δέν έπιθυμούν αυτόν τό διακανονισμό, θά πρέπει νά τηλεφωνήσουν στά γραφεία μας, ώστε νά τους έπιστραφεί τό υπόλοιπο τής άξίας τής συνδρομής τους.

Φθινοπωρινό πολιτικό τοπίο

Τό σύννεφο έφερε βροχή

Άνοδος τής δεξιάς και
άπολιτικοποίηση του
κόσμου τά δύο μεγάλα
πολιτικά έπιτεύγματα
τής πενταετίας του
ΠΑΣΟΚ

τά έπιτεύγματα μιās κυβέρνησης, στο όποιοδήποτε θετικό ή άρνητικό έργο τής θητείας της, σπάνια συνυπολογίζεται τό τί έπραξε ή δέν έπραξε στο καθαυτό πολιτικό επίπεδο. Σχεδόν πάντα οί άποτιμήσεις για τό κυβερνητικό έργο αναφέρονται στα οικονομικά δεδομένα, τό ΑΕΠ, τό δημόσιο χρέος, τό ισοζύγιο, τήν άνεργία, τά δημόσια έργα, τή λειτουργία τών θεσμών και τής κρατικής μηχανής, τήν εκπαίδευση, τήν κοινωνική πρόνοια κ.λπ. *Αν στους τομείς αυτούς, μέ βάση τά τρέχοντα κριτήρια ποσοτικής φύσεως έννοείται, υπάρχουν ως πρός τήν κατάσταση πού παρέλαβε, τότε ή διακυβέρνηση θεωρείται έπιτυχής· αν υπάρχουν πλύν, τότε από τους αντιπάλους άρχίζει ή καταδαφιστική κριτική, από τους φίλους ή άμυνα και ή δικαιολόγηση, από τους ένδιάμεσους τό μπερδεμα ή ή άμηχανία. *Ωστόσο τό καθαυτό πολιτικό έργο, και ιδιαίτερα για εκείνες τις πολιτικές δυνάμεις πού όταν ανέβαιναν στην έξουσία επαγγέλλονταν μιá γενικότερη κοινωνική αλλαγή, αποτελεί τή λυδία λίθο, γιατί τό πολιτικό επίπεδο είναι τό κατ' έξοχόν ποιοτικό, είναι αυτό πού μαρτυρεί αδιάψευστα για τήν ποιότητα μιās δεδομένης έξουσίας και νοηματοδοτεί και όλα τά άλλα έπιτεύγματα.

*Έτουτό τό φθινόπωρο συμπληρώνεται μιá πενταετία έξουσίας του ΠΑΣΟΚ. Τό διάστημα είναι άρκετά μεγάλο και έπιπλέον επισφραγίζεται από τά άποτελέσματα τών πρόσφατων δημοτικών εκλογών. Για τό «Κίνημα» πού επαγγέλληκε τήν «αλλαγή», τόν «σοσιαλιστικό μετασχηματισμό», τήν πρόοδο και τήν προκοπή του τόπου αυτή ή πενταετία ήταν χρόνος υπεραρκετός για νά δοκιμαστέι. *Η κρίση για τό έργο του επομένως τεκμηριώνεται από πλούσιες και ποικίλες έμπειρίες ατίς όποίες δοκιμάστηκαν ιδέες,

μέθοδοι, προγράμματα, διακηρύξεις, άνθρωποι και μηχανισμοί. Καλό θά ήταν, λοιπόν, στίς εκτιμήσεις μας για τό ΠΑΣΟΚ νά μήν παραμελήσουμε τήν πολιτική διάσταση και νά αναρωτηθούμε: ποιό ήταν τό πολιτικό πεδίο πού παρέλαβε τό ΠΑΣΟΚ και ποιό είναι σήμερα μετά από πέντε χρόνια διακυβέρνησης μέ δική του άποκλειστική εϋθύνη; Και πίο συγκεκριμένα: ποιός ήταν ό συσχετισμός τών πολιτικών δυνάμεων όταν ανέβαινε τό ΠΑΣΟΚ θριαμβευτικά στην έξουσία μέ εκείνο τό έκκωφαντικό 48% και ποιός είναι σήμερα, όπως τουλάχιστον καταγράφεται στα άποτελέσματα τών δημοτικών εκλογών; Κι ακόμα: ποιá ήταν ή ποιότητα τής πολιτικής ζωής τότε και ποιá σήμερα; Λέγοντας ποιότητα έννοούμε έτουτό τό πολύ άπλό αλλά και κεφαλαϊώδες: πόσο δόθηκε στον κόσμο ή δυνατότητα νά λειτουργήσει πολιτικά; Είναι προφανές ότι τό έρώτημα σχετίζεται μέ ένα δλόκληρο πλέγμα θεσμών, πρακτικών, ιδεολογιών πού πάνε από τήν Τοπική Αυτοδιοίκηση, τήν εκπαίδευση, τό συνδικαλισμό, τή διαχείριση τών δημοσίων επιχειρήσεων, τή δράση τών δημοσίων ιδρυμάτων ως τήν οργάνωση τής πολιτιστικής ζωής, τήν ποιότητα τών μέσων μαζικής επικοινωνίας, τήν περιφερειακή ανάπτυξη, κι ακόμη πίο πέρα ως τις πρακτικές εκείνες πού αναφέρονται στη λήψη τών γενικότερων αποφάσεων όπως ό προσανατολισμός τής παραγωγής, τό κα-

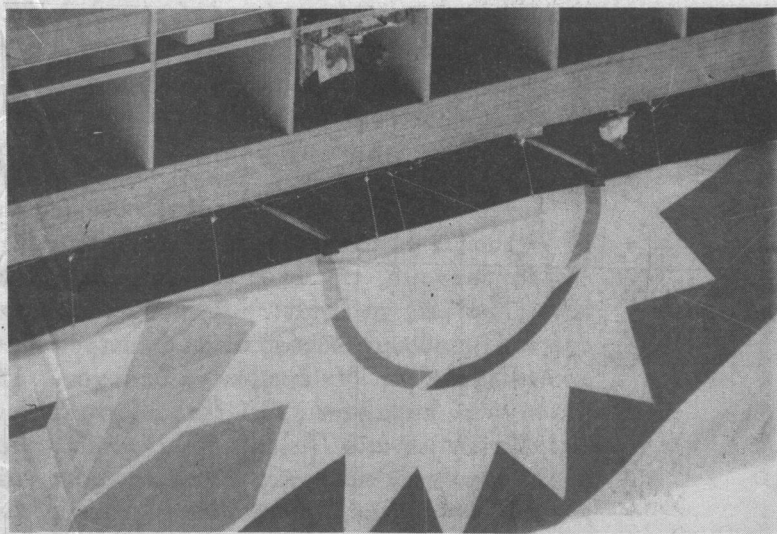
ταναλωτικό μοντέλο, ή ποιότητα τής ανάπτυξης, ή σχέση τής κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης μέ τό περιβάλλον, ή ποιότητα τής ζωής κ.λπ.

ΑΠΟ ΤΗ ΔΕΞΙΑ ΣΤΟ ΠΑΣΟΚ
ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΣΟΚ ΣΤΗ ΔΕΞΙΑ

*Επισκοπώντας, λοιπόν, τήν τρέχουσα πολιτική έπικαιρότητα αλλά φροντίζοντας νά μή χάνουμε από τά μάτια μας τό δάσος, τά συμπεράσματα έρχονται άβιαστα:

Πρίν πέντε χρόνια ή Δεξιά, ύστερα από πολλά χρόνια γνώριζε μιá σημαντική ήττα ενώ τό ΠΑΣΟΚ κατέγραφε ύπέρ του ένα πρωτοφανές consensus· ή φιλοσοβιετική *Αριστερά παρέμενε στάσιμη και ή άνανεωτική κομμουνιστική *Αριστερά έφτανε στο κατώτερο σημείο τής εκλογικής της άπήχησης. Παράλληλα τό παραδοσιακό κέντρο θά εξαφανιστέι από τό πολιτικό προσκήνιο και θά άπορροφητέι από τό ΠΑΣΟΚ, ή ΕΔΑ, κατάλληλα πλασαρισμένη στο ψηφοδέλτιο του ΠΑΣΟΚ, θά συνεχίσει νά φιγουράρει ως κοινοβουλευτικό κόμμα, αν και χωρίς όπαδούς, ενώ οί παντοειδείς «άκροαριστεροί» σχηματισμοί θά περιέλθουν σε κατάσταση πολιτικής άφασίας και οργανωτικής διάλυσης.

Βέβαια ό λαός τό 1981 δέν είχε ψηφίσει σοσιαλισμό. Κανέναν δέν μπορούσε νά πείσει τό ΠΑΣΟΚ ότι ό μισός

έλληνικός πληθυσμός, ένστερνίστηκε ξαφνικά τή σοσιαλιστική ιδέα. Θά ήταν άφέλεια και άναλυτική άναπηρία άν κάποιος φανταζόταν ότι τó ΠΑΣΟΚ πραγματοποίησε όσα οί σοσιαλιστές και οί κομμουνιστές όλου τού κόσμου δέν μόδεσαν έδω και 200 χρόνια παρά τούς τιτάνιους θεωρητικούς, πολιτικούς, ιδεολογικούς και ταξικούς άγώνες τους. Ό λαός τó 1981 ψήφισε άπλώς άντιδεξιά. Ψήφισε τιμωρητικά. Μαύρισε εκείνους στους όποιους φόρωνε τήν εθύνη γιά τά δεινά μιάς όλόκληρης τεσσαρακονταετίας, τούς υπεύθυνους και ύπόλογους τών διωγμών, τών κατατρεγμών και τών ταπεινώσεων τού μετεμφυλιοπολεμικού κράτους. Άπό κεί και πέρα ψήφισε γιά τίσ προσδοκίες πού γεννούσαν οί στιγμιαίες ή οί μονιότερες συσπάσεις τής μικροαστικής «βιοθεωρίας», γιά τó άγχος τής φοροαπαλλαγής και τó κυνηγητό τής επιδότησης, γιά τήν αύξηση τού πενιχρού μισθού και τήν εγκατάσταση σέ κρατοδίαιτους μηχανισμούς, γιά τήν άναγνώριση τής Έθνικης Άντίστασης και ένα πανεπιστήμιο «γιά τó καλό τού λαού και τού τόπου». Ό θύτης, ή Δεξιά έν προκειμένω ως ιστορική έννοια, έπρεπε νά θυσιαστεί άνεξάρτητα από τó τί ήταν ή Ν.Δ. τού Γ. Ράλλη τó 1981, κι αυτό γιά τó κόσμος συνέχεε τó πρόσωπο μέ τó προσωπέο. Άφού λοιπόν ή πρωτοφανής προεκλογική εκμετάλλευση τής λαϊκής κατακραυγής κατά τής Δεξιάς μέ μιάν άπλή άντιστροφή τού κακού κατασκεύασε τó καλό, τού έδωσε Άρχηγό και Άρχιερέα πού τού έλαχε ό κλήρος, τó ρεύμα ύπερβαίνοντας τίσ άφετηρίες του σχηματίστηκε όρμητικό και ξεχειλίζοντας κάλυψε τήν άναιμία προβληματισμού τών εμπνευστών του. Έτσι έγινε ή άλλαγή.

Ή «άλλαγή» όμως παρέμενε καλά κλεισμένη έντός εισαγωγικών. Δέν θά συζητήσουμε έδω τó γιά τó. Έκείνο πού θέλουμε νά έπισημάσουμε είναι ότι, άφού δέν ύπηρεε άλλαγή, τά πράγματα έμειναν εκεί πού ήταν. Τά άγχι, οί συσπάσεις, οί άτομοκεντρικές επιδιώξεις πού προβάλλονται ως κοινωνικές, τó συντεχνιακό πνεύμα, οί κοινωνικές δεισιδαιμονίες, ή μικροαστική επιθετικότητα και ή μεγαλοαστική άρπακτικότητα, τά μικρομεγάλα συμφέροντα τού έλληνικού μικροκαπιταλισμού, ή βουλιμία τών άνερχομένων και ή άπόγνωση τών κατερχομένων όχι μόνο δέν μετασχηματίστηκαν —πώς άλλωστε νά μετασχηματιστούν, έν όνόματι τών ιδεών τού κ. Κουτσόγιωργα ή τού κ. Μπαντουβά;— σέ μιά νέα κοινωνικότητα αλλά κατέβηκαν άκόμη πιό κάτω στή σάκαλα τού κακού, περιγελώντας τίσ πασοκικές κοινοκοποιήσεις. Πολλοί, όπως άνώδυνα όραματίστηκαν τήν «άλλαγή», έτσι εύκολα υιοθέτησαν και τήν «άπαλλαγή». Μέσα σέ μιά πενταετία, και δεδομένου ότι ποτέ ή Δεξιά δέν είχε χάσει τή μαζική ταξική της βάση —ήττημένη τó 1981 διέθετε άκόμη τó 36% τού εκλογικού σώματος— άκούμπησαν και πάλι στή γνώριμη θαλαπώρη τής Ν.Δ. Μέ μιά διαφορά όμως: οί παλιοί λογαριασμοί γιά τήν ιστορική ύβρι της σαραντάχρονης έξουσίας τής Δεξιάς έχουν πλέον ξεφληθεί. Ό παλιός θύτης, χάνοντας τήν έξουσία, πλήρωσε και έξιλιώθηκε. Ή Δεξιά έξαγνισμένη στή συνείδηση τού κόσμου πού ποτέ δέν τόν έχασε και τού κόσμου πού προοδευτικά τόν επανέκτησε, φωτισμένη πλέον και ιδεολογικά άνανεωμένη, μπορεί νά διαθέτει εκείνον τó δυναμισμό πού τής επιτρέπει νά συμπεριφέρεται ως ά-

μεσος μνηστήρας τής έξουσίας.

Νά λοιπόν ένα μεγάλο έργο τού ΠΑΣΟΚ. Ή φθορά του ξαναφέρει τή Δεξιά πρό τών πυλών τής έξουσίας αλλά έξιλιωμένη, έξαγνισμένη από τίσ παλιές άμαρτίες άφού οί σημερινές τών νεόκοπων λαοσωτήρων άντιπάλων της είναι ίδιες και θά ζυγίσει βαριά στίς μελλοντικές έξελίξεις.

ΑΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ
ΙΔΙΩΤΕΥΣΗ: Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ

Ή άλλη πλευρά τής ίδιας διαδικασίας πού φέρνει τή Δεξιά πρό τών πυλών τής έξουσίας είναι ή άπολιτικοποίηση και ή άποιδεολογικοποίηση τής πολιτικής ζωής. Ή διατύπωση αυτή μοιάζει παράδοξη σέ μιά εποχή πού τά πάσης φύσεως ιδεολογήματα κανουν θραύση. Όστόσο είναι σωστή. Όσοι δέν έχουν χάσει έντελώς τή μνήμη τους θά θυμούνται ότι ή περίοδος από τή μεταπολίτευση ως τó 1981 και μετά άκόμη καλύπτεται από έντονους πολιτικούς και ιδεολογικούς άγώνες σέ δλους τούς χώρους. Άναπτύσσονται συγκρούσεις πού άφορούν όχι μόνο τά πολιτικά έπιτελεία τών κομμάτων αλλά τó σύνολό τους και έπεκτείνονται σέ δλους τούς κοινωνικούς χώρους, στόν έργατικό συνδικαλισμό, στους άγώνες τών εκπαιδευτικών όλων τών βαθμίδων, στό φοιτητικό κίνημα, τήν Κοινή Όφέλεια, τούς άγρότες. Βέβαια, ή ποιότητα εκείνων τών ιδεολογικών συγκρούσεων, ή ρηχότητά τους, ό βερμπαλισμός τους, ό άναχρονισμός τους σέ σχέση μέ τά προβλήματα τής εποχής (όρα π.χ. «Σοσιαλισμός στίς 18», «Πανεπιστήμιο γιά τó λαό και τόν τόπο», ό γενικευμένος τριτοκόσμιμος, ή άντιΕΟΚ ύστερία, «ΕΟΚ και ΝΑΤΟ τó ίδιο συνδικάτο», ό «άντιμπεριαλισμός πού έδινε άπάντηση σέ όλα τά προβλήματα από τó χωροταξικό ως τά έλγίνεια κ.λπ.) έπάαζε τó σημερινό κύμα τής άπολιτικότητας.

Όστόσο κάτω από τήν πολιτικοϊδεολογική ήγεςία τού ΠΑΣΟΚ και άντιστάσεως μή ούσης εκ μέρους τής Άριστερās, πού έπλεε και ή ίδια στόν διάχτυ βερμπαλισμό, ό κόσμος έπέστρεψε στά σπίατα του. Έγινε θεατής τού θεάματος τής μεγάλης άλλαγής πληροφωρούμενος τά καθέκαστα από

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

τίς βαρύγδουπες κυβερνητικές ανακοινώσεις, «μετέχοντας» σε προβληματισμούς από τα «'Ανοιχτά χαρτιά» των κυρίων Γιουμπαζολιά, Νέτα και τρεφόμενος από τα κραυγαλέα ταμπλόιντ των εφημερίδων. Η πολιτική συμμετοχή και στράτευση, πέραν της άφισοκολλητικής μηχανής του ΚΚΕ, περιτέλλεται στην άσκηση του έκλογικού δικαιώματος. Τα συλλογικά κοινωνικά σώματα εξέπνευσαν τά λοίσθια χάρη στην εμπνευσμένη παρέμβαση των κυρίων ειρηνοδικών, τούς τρυφερούς έναγκαλισμούς των κλαδικάριων και τις καταγιστικές ριπές των τεχνοκρατικών ρυθμίσεων. Στην αρχή της πενταετίας αν μή τι άλλο υπήρχε στράτευση, έστω σε στόχους άβέβαιους και δρόμους όλισθηρούς. Τώρα βασιλεύει η άποστράτευση και η ιδιωτικοποίηση.

Βέβαια η άλλαγή αυτή, πού δέν τήν ύποσχέθηκε τό ΠΑΣΟΚ αλλά τήν επέβαλε άνεπαισθήτως, δέν είναι έλληνική ιδιομορφία. Η άποστράτευση, τό «τέλος των ιδεολογιών», τό «τέλος τής πολιτικής» χαρακτηρίζουν γενικότερα τήν έποχή μας. Καί ή θρυλούμενη κινητικότητα των μαζών ύπάρχει μέν αλλά κατ' άντίστροφη φορά: πρós τά μέσα κι όχι πρós τά έξω, πρós τά κάτω κι όχι πρós τά άνω, πρós τό συντηρητισμό. 'Απ' αυτή τήν έκπτωση τής πολιτικής στράτευσης φυσικό είναι νά έπωφελείται ή Δεξιά και νά κατακτά έδαφος ή άστική ιδεολογία.

Νά λοιπόν ένας δεύτερος πολιτικός άθλος του ΠΑΣΟΚ: μετέτρεψε τόν κόσμο σε άνυποψίαστη βορά των άστικών ιδεολογημάτων και εúάλωτη λεία τής Δεξιάς. Γιατί τό φυσικό άποκούμπι των άποπολιτικοποιημένων και παραζαλισμένων μαζών δέν είναι άλλο από εκείνο τής εúταξίας, τής νοικοκοιροσύνης, τής κοινωνικής ειρήνης, τής πειθαρχίας, τής ασφάλειας και τής εξασφάλισης, τής προσταγής και τής ένσωμάτωσης πού ύπόσχεται ή Δεξιά. Σε αυτά άλλωστε τά καταφέρνει καλύτερα από τό ΠΑΣΟΚ, μέ λιγότερες άντιφάσεις.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ

Τό φθινοπωρινό πολιτικό τοπίο συμπληρώνεται και μέ όρισμένα άλλα έπεισόδια πού δέν άλλιώνουν ώστόσο τή γενική εικόνα. Η στασιμότητα του ΚΚΕ για παράδειγμα. Δέν θά ήταν βέβαια θεμιτό νά άποδώσει κανείς στο ΠΑΣΟΚ τή στασιμότητα τής φιλοσοβιετικής 'Αριστεράς, όσο κι αν τό γνωστό δίλημμα «ΠΑΣΟΚ ή Δεξιά» λεηλάτησε κατά καιρούς τίς δυνάμεις τής. Η καθήλωση του ΚΚΕ έδω και

μιά δεκαετία στά ίδια επίπεδα έχει νά κάνει άφ' ενός μέ τή θρησκευτική του προσήλωση στά σοβιετικά πρότυπα, άφ' έτέρου μέ τή γενική δομική άκινησία του πού τό καταδικάζει σε ένα στείρο διεκδικητισμό του άμιγέστερου ρεφορμιστικού τύπου.

Ός πρós τό ΚΚΕ έσωτ. δέν θά μπορούσε νά μιλήσει κανείς για στασιμότητα. Περί αυτόδιάλυσης πρόκειται. Γιατί οι ήγέτες τής ιστορικής κομμουνιστικής ανανέωσης ούδέποτε κατόνησαν ότι δέν είναι δυνατό νά εμπνεύσουν κινήματα μέ μιά άφρημένη δεοντολογία περί ύφους και ήθους και μέ έναν κενό περιεχομένου πλουραλισμό, τή στιγμή μάλιστα πού διακατέχονται από μιά παθολογική κλίση πρós τό ΠΑΣΟΚ. Πρόσφατα παραδείγματα ή στάση του ΚΚΕ έσωτ. στον δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών αλλά και ή τεκταινόμενη «προγραμματική συμφωνία βάθους» πού ως άποδέκτες φυσικά δέν μπορεί παρά νά έχει τό ΠΑΣΟΚ και τό ΚΚΕ. Πάντως, ένθερμοι θιασώτες τής ύπέρβασης, φαίνεται ότι δέν όρρωδούν πρό ούδενός. Τελευταίο ξεπέταγμα πρós τό πουθενά οι δραματισμοί για τό κόμμα τής 'Ανανεωτικής και Εύρύτερης Ριζοσπαστικής 'Αριστεράς (ΑΕΔΑ) και ή όριστική έγκατάλειψη τής πάλης για τήν κομμουνιστική ανανέωση.

'Άλλες κινήσεις τής έξωπασοκικής άμφισβήτησης είτε εντάχθηκαν στην τροχιά του ΚΚΕ (ΣΣΕΚ) είτε παρακολουθούν εκ του σύνεγγυς τή φθορά του ΠΑΣΟΚ. Πολλά λέγονται για τό κόμμα 'Αρσένη. Όλες όμως αυτές οι κινήσεις, ζυμώσεις και ανακατατάξεις, περιθωριακού χαρακτήρα άλλωστε, βρίσκονται πολύ μακριά από τή βασική διχοτομία τής ελληνικής πολιτικής ζωής, μακριά από τά ρεύματα πού σταθερά διαμορφώνονται. Όσοι σήμερα μετατοπίζονται από τό ΠΑΣΟΚ πρós τή Ν.Δ. ή όσοι καταφεύγουν στα χαρακώματα του ιδιωτικού δέν έχουν κανένα λόγο νά μεταστραφούν πρós μιά νέα, ανανεωμένη έκδοχή τής «Διακήρυξης τής 3ης του Σεπτέμβρη». Ό δικομματισμός καλά κρατεί όσο και οι άψιμαχίες στο περιθώριό του.

Αυτό τό φθινοπωρινό πολιτικό τοπίο, κάπως μουντό, αναγγέλλει βαρύ χειμώνα. Δέν ήρθε όμως μόνο του, σαν φυσικό φαινόμενο όπως τά πρωτοβρόχια. 'Από τά έργα και τίς άδράνειες τής πολιτικής και πνευματικής ήγemonίας του τόπου φτιάχτηκε. Καλό χειμώνα λοιπόν.

Άγγελος Έλεφάντης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ

Ταξίδια - Ανακαλύψεις

Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΙΚΙΝΓΚΣ

ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΚΟΡΤΕΣ: Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΞΙΚΟΥ

ΜΑΡΚΟ ΠΟΛΟ: ΤΑ ΤΑΞΙΔΙΑ

Μαυρομυχάλη 39
Τηλ. 3601956, 3610445
Αθήνα 10680

Στις χυμνούς σφάλλμα

” Άλλος γιά τήν κοινωνία τῶν πολιτῶν

(Κατεβαίνοντας
ἀπό τό τρένο καί
ἀνεβαίνοντας
στήν μπουλντόζα)

Ἡ Δεξιά ξεκίνησε τήν ἀντιπολιτευτική καριέρα της μέ μιᾶ ἀντιμαρξιστική πανστρατιά, ἀβερωφικῆς ἐμπνεύσεως, ἀπαραίτητη γιά τήν ἀναδιοργάνωσή της. Ἐγκαίρως ὁμως διέκρινε ὅτι τῆς ἀρκοῦσε νά ἀντιπαρθεθεῖ στό ΠΑΣΟΚ ρίχνοντας τό κύριο βάρος τῆς πολεμικῆς της στά τῆς κυβερνητικῆς διαχείρισης, στά τεχνικά στοιχεῖα τοῦ διαχειρίζεσθαι τήν ἐξουσία. Ἐκεῖνα τά βίαια «ἔξω οἱ ψεῦτες» τοῦ κ. Μητσοτάκη σέ αὐτή χοντρικά τή γραμμῆ κινήθηκαν. Ὡσπου τώρα, στίς δημοτικές ἐκλογές, τήν εἰκόνα τή διαμόρφωσαν ἀποκλειστικά οἱ τρεῖς νεοεκλεγέντες δήμαρχοι: καί δέν ἀναφέρονται μόνο στά τῶν δήμων ὅταν ὑπόσχονται σεβασμό στό δημότη καί ἓνα «νέο πνεῦμα μοντέρνας τεχνοκρατικῆς διαχείρισης τοῦ δημόσιου χρήματος» (Ἀνδριανόπουλος). Πρόκειται γιά τήν εἰκόνα τῆς «ἡπίας δύναμης», γιά νά χρησιμοποιήσουμε παλιότερα λόγια τοῦ κ. Γ. Α. Παπανδρέου. Μόνο πού ἐκεῖνος τά προόριζε τότε γιά τό ΠΑΣΟΚ.

Στή μέχρι χθές ἀντιπαράθεση τοῦ ΠΑΣΟΚ μέ τή Δεξιά, ἀντίθετα, μπορούσε κανεῖς νά διακρίνει ὄχι μόνο τήν ὑπερπολιτικοποίηση ἀλλά καί μιᾶ παρεφθαρμένη ἠχώ τῆς κοινωνικῆς σύγκρουσης. Γιά τό ΠΑΣΟΚ, αἴφνης, ἡ Δεξιά δέν ἦταν παρά ἡ ἀντιλαϊκή ἐκφραση τῆς ὀλιγαρχίας τοῦ πλούτου. Σιγά σιγά, ὁμως, ὅσο ἡ κοινωνική οὐσία τῆς πασοκικῆς διακυβέρνησης ἐπαίρει τά ἀφτιασίδωτα χαρακτηριστικά της, τόσο τό ΠΑΣΟΚ ὀχυρανόταν στήν ἀμυγή πολιτική ἀντιπαράθεση. Μέχρι πού καί αὐτή, τώρα μετά τήν ἐξασθένηση —ὄχι φυσικά χάρη στόν Λ. Κύρκο— τῆς ἀντιδεξιᾶς μας δουλείας, δέν ἐπαρκεῖ. Ὁ υἱός Παπανδρέου ἔχει μιᾶ πρόταση πρὸς τό ΠΑΣΟΚ, τό ὁποῖο σήμερα, ἰδίως μετά τή νύλα τῶν ἐκλογῶν, ψάχνει καί ψάχνεται. Ἡ πρόταση τοῦ φερέλπιδος πολιτικοῦ ἀφορᾶ ξανά, μέ ἀξιοσημεῖωτη ἐπιμονή, τή συγκρότηση μιᾶς ἡπίας δύναμης. Μόνο πού τώρα ἡ ἐν λόγω δύναμη δέν περιορίζεται στό ΠΑΣΟΚ. Οὔτε καί τό περιλαμβάνει ὀλόκληρο.

Σέ δύο συνεχόμενα μετεκλογικά φύλλα τοῦ Βήματος καί στό προτελευταῖο τεῦχος τοῦ Ἄντι ὁ κ. Γ. Α. Παπανδρέου ἐκθέτει λοιπόν τίς ἐκτιμήσεις του γιά τά ἐκλογικά ἀποτελέσματα καί ἐρμηνεύει τά «μηνύματα» τῆς λαϊκῆς ψήφου. Τό ΠΑΣΟΚ προφανῶς δέν νίκησε. Οὔτε ὁμως ἡ Δεξιά, συμπληρώνει ὁ κ. ὑφυπουργός· ἀπλῶς ἠττήθηκαν, καί εὐτυχῶς, τά «ἀνησυχητικά» καί «ἀπορριπτέα» φαινόμενα τῆς κυβερνητικῆς πρακτικῆς. Τιμωρήθηκε ἡ ἀλαζονεία καί ὁ παραγοντισμός, ἡ ἀσυνέπεια καί ὁ ἐφησυχασμός. Σέ αὐτό τό σημείο ὁμως κατηγορηματικοί εἶναι καί οἱ τρεῖς δεξιοὶ δήμαρχοι: πράγματι δέν νίκησε ἡ Δεξιά, ἔχασαν οἱ ἀδέξιοι καί ἡ ἀμετροέπεια, ἐπισημαίνουν αὐτοὶ ἀπό τήν πλευρά τους. Κοινός νικητής ἀναδεικνύεται καί ἀπό τούς τέσσερις ὁ διάλογος καί ἡ εὐπρέπεια. Ἀπόδειξη ἀποτελεῖ ἡ κατηγορηματική ἐπισήμανση τοῦ κ. Γ. Α. Παπανδρέου ὅτι στήν προεκλογική διαδικασία ἔλαμψε, γιά πρώτη φορά σ’ αὐτόν τόν τόπο, ὁ «ἀλληλοσεβασμός τῶν παρατάξεων». Τό ἴδιο δείχνουν καί τά συγχαρητήρια τῶν δεξιῶν δημάρχων πρὸς τούς κόσμιους ἀντιπάλους τους.

Τά πυρά λοιπόν συγκεντρώνονται ἐναντίον τοῦ παλιοῦ στυλ πολιτικῆς. Κατά τοῦ «παράδοσιακοῦ πολιτικοῦ» βάλλει ὁ κ. Γ. Α. Παπανδρέου· τή σύγκρουση ἀνάμεσα «στό νεοτεριστικό κόσμο» καί τόν «κόσμο τῆς παλιᾶς πατροπαράδοτης πολιτικῆς, τῶν παλαιοκομματισμοῦ» ἐπισημαίνει ὁ κ. Ἀνδριανόπουλος. Ἀντίπαλος λοιπόν εἶναι τό παρελθόν. Καί λογικά, θά σκεφτεῖ κανεῖς, ἀφοῦ ἔχουμε νά κάνουμε μέ φιλόδοξους, ἀνερχόμενους πολιτικούς. Ὅμως τά πράγματα δέν εἶναι τόσο ἀπλά. Γιατί τό παρελθόν εἶναι κοινό. Τά σφάλματα τοῦ ΠΑΣΟΚ, λέει ὁ κ. ὑφυπουργός, ὀφείλονται οὔτε λίγο οὔτε πολύ στίς «ὑπάρχουσες πολιτικές μας παραδόσεις ἀπό τόν ἀριστερό, κεντρώο καί δεξιό χώρο», παραδόσεις μέ ἔντονα τά στοιχεῖα τοῦ «αὐταρχισμοῦ». Εἴμαστε ὄλοι ἀδιακρίτως φταίχτες. Ὅλοι μαζί, ἐπομένως, θά τό ξεπεράσουμε.

Τό πρῶτο βῆμα ἔγινε. Οἱ ἐκλογές δέν ἦταν παρά ἓνας «ἐμπρακτος διάλογος μεταξύ κυβέρνησης καί λαοῦ, μεταξύ ἀντιπολίτευσης καί λαοῦ, στά πλαίσια τοῦ ὁποῖου ἀπορρίφθηκαν στάσεις, υἱοθετήθηκαν ἐπιλογές καί ξεπεράστηκαν διλήμματα». Τό ποῖαν οἱ στάσεις ἀπορρίφθηκαν, τό ποῖαν οἱ ἐπιλογές προκρίθηκαν καί τό ποῖα ἀκριβῶς διλήμματα ξεπεράστηκαν, αὐτό φυσικά δέν θά τό θίξει ὁ κ. Γ. Α. Παπανδρέου. Τῶ ἀρκεῖ ὅτι ἔτσι ἀναδεικνύεται περίοπτη ἡ ἀνάγκη γιά ὀλοένα καί πῖο ἀκατάσχετο διάλογο, στήν πορεία τοῦ ὁποῖου ὄλοι ἀνεξαιρέτως πρέπει νά εἴμαστε διατεθειμένοι νά ἀλλάξουμε: «Ἐμεῖς ἡ κυβέρνηση μά καί ἐμεῖς ἡ ἀντιπολίτευση, οἱ συνδικαλιστές, οἱ ἐργοδότες, ἐμεῖς οἱ πολῖτες». Τό σχῆμα τοῦ κ. ὑφυπουργοῦ ἔχει φυσικά ἀνάγκη μιᾶς Δεξιᾶς κατ’ εἰκόνα καί ὁμοίωσή του. Ἐμφανίζοντας τό πρόσωπό του εἶναι ἔτσι πρόθυμος νά ἀναγνωρίσει καί τό νέο, ὅπως λέει, πρόσωπο τῆς Δεξιᾶς (τό νέο ἐντός εἰσαγωγικῶν στό κείμενο εἰδικά τοῦ

Στις γυμνούς οφθαλμούς

Ἐντὶ ἀντιδεξιό γάρ ἐκεῖ τὸ ἀκροατήριον... Καί αὐτὸ τὸ πρόσωπο «πρέπει νὰ καταγραφῆ ὡς θετικὸ βῆμα» ἀφοῦ ὡς ἓνα βαθμὸ ἀποτελεῖ «μιά εἰκόνα διαφορετικὴ καὶ δημοκρατικὴ τῆς δεξιάς παράταξης».

Δέν πρόκειται ὅμως γιὰ αὐθαιρεσία. Ὁ κ. ὕφυπουργὸς γνωρίζει ὅτι ἡ προσπάθειά του ἔχει ἀνταπόκριση καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίπερα (;) ὄχθη: «Τὸ μήνυμα θὰ εἶναι θετικὸ καὶ γιὰ τὴν κυβέρνηση», δηλώνει ὁ κ. Ἐβερτ. Ἐνῶ ὁ κ. Κούβελας, ἀπὸ τὰ βόρεια, μιλάει θεσμικά καὶ ὄχι στενά πολιτικά: ἡ κυβέρνηση «εἶναι ὁ πρῶτος παράγων τῆς Πολιτείας πού ἔχει τὴν καθολικὴ ἐμπιστοσύνη, κατὰ τεκμήριο στὶς δημοκρατίες, ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ».

Ἐχοντας ὀργανώσει ἔτσι τὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς του, ὁ κ. Γ. Α. Παπανδρέου μπορεῖ νὰ ἐπικαλεῖται τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν, μιά κοινωνία στὴν ὁποία δηλαδὴ συμμετέχει «ὁ πολίτης, ὁ ἄνθρωπος». Καί τί ζητάει ὁ ἄνθρωπος, ὁ κόσμος; Ἐνα πράγμα ζητάει ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Ὁχι ἀπλῶς ἀπὸ τὴν κυβέρνηση ἀλλὰ «ἀπὸ τὴν ὁποιαδήποτε ἐξουσία»: ζητάει «νὰ σέβεται τὴν προσωπικότητά του, νὰ ἀπευθύνεται στὴ νοημοσύνη του, νὰ ὑπολογίζει τὰ κριτήριά του». Ζητάει νὰ τοῦ φέρονται ἐντάξει. Καί αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει ἐκεῖνο πού κάποτε ὀνομάζαμε «κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση». Σημαίνει ἐπὶ λέξει: «τὴν ἀνάγκη μιᾶς συμμετοχικῆς κοινωνίας, ἰσοτίμων σχέσεων μεταξύ τῶν πολιτῶν καὶ ἑνὸς ἀνθρώπινου προσώπου τῆς Πολιτείας». Αὐτὴ εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση, ἐπομένως δέν ἀφορᾶ μόνο τὴν κυβέρνηση, ἀφορᾶ τὴν Πολιτεία. Ἡπια δύναμη εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ τελευταία καὶ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπό της τὸ χρεωνόμαστε ὅλοι, δηλαδὴ ὅλοι ἐκεῖνοι πού τὴν ἀποτελοῦμε: «Ἐπιζητεῖται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σῶμα μιά καινούργια σχέση ἀνάμεσα στοῦ κράτος καὶ τὸν πολίτη». Ἐμεῖς καὶ οἱ πολίτες. Ὁ στόχος μας εἶναι λοιπὸν μιά «πολιτιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν πολιτικὴ». Δηλαδὴ μιά πολιτισμένη ἀντίληψη γιὰ τὴν πολιτικὴ. Δηλαδὴ ὁ ἐξανθρωπισμὸς τῆς ἐξουσίας. Γιὰ νὰ φτάσουμε κάποτε καὶ στοῦ ψηφτοῦ: «ἐναν ὑπεύθυνο καὶ οὐσιαστικὸ διάλογο μεταξύ τῶν κοινωνικῶν μερῶν καὶ τάξεων». Καί τοῦτο μόνο «τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο τῆς Πολιτείας» μπορεῖ νὰ τὸ ἐγγυηθεῖ.

Μοιραῖα λοιπὸν αὐτὴ ἡ «στροφή στὴν κοινωνία» τοῦ κ. Γ. Α. Παπανδρέου (τῆς ὁποίας π.χ. πρῶτο στοιχεῖο ἀποτελεῖ τὸ σύνθημα «τέρμα στοῦ ρουσφέτι» σὺν «ἐμπέδωση τῆς ἀξιοκρατίας...») χλευάζει τὰ καταταλαιπωρημένα μέλη τοῦ κόμματός του. Ἀποτελεῖ «κατάκτηση», τοὺς λέει, τὸ ὅτι ἡ Δεξιά μιλάει γιὰ ἀλλαγὴ, καὶ «αὐτὸ εἶναι μιά πρόοδος. Στὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἰδεῶν στὴν Ἑλλάδα». Διότι στοῦ κάτω κάτω, φίλοι μου, μπορεῖ παλιότερα ἀλλιῶς νὰ τὸ ἐννοούσαμε τὸ πράγμα. Σήμερα πιά ξέρουμε ὅτι «ἀλλαγὴ ἴσως νὰ σημαίνει τελικὰ μιά διαπαιδαγώγηση ὄλων μας σὲ πολὺ πῖο ἀνοιχτές συμμετοχικὲς διαδικασίες μέσα ἀπὸ τίς ὁποῖες θὰ ἀπελευθερωθοῦμε».

Ἴσως πῖο ἄμεσα ἀπ' ὅλους τὸν ἐξορκισμό αὐτὸ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτικῆς νὰ τὸν ἐξέφρασε καλύτερα ὁ κ. Ἀνδριανόπουλος: «Ἐγὼ στὸν Πειραιᾶ ζήτησα στὸν δεύτερο γύρο ἀπὸ τοὺς ἀριστεροὺς φίλους μου, μὲ τοὺς ὁποῖους μόνο πολιτικὲς διαφορὲς μᾶς χωρίζουν...». Μόνο πολιτικὲς. Καί θὰ χολοσκᾶμε γιὰ ἀπλὲς πολιτικὲς διαφορὲς, συμπληρώνει ὁ κ. Γ. Α. Παπανδρέου, ὅταν ἔχουμε μπροστά μας νὰ συγκροτήσουμε κοτζάμ κοινωνία τῶν πολιτῶν; Κοτζαμάν κράτος τῶν ὑπηκόων;

Γιώργος Καρρᾶς

Οἱ ἑναπομείναντες

Μέ τὸ τέλος τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν, ὄχι ἐξαιτίας τους, ὁ κοινορτὸς ἀρχίζει νὰ διαλύεται. Τὸ ΠΑΣΟΚ ἀναλαμβάνεται στοὺς οὐρανοὺς καὶ σὲ μᾶς μένει τὸ ὑπόλειμμα· σάν κύκλος πού περιγράφει πρόσωπα καὶ πράγματα τὴν τελευταία δεκαετία. Ὁ Yves ἐπέμενε στὶς ὁμοιότητες μὲ τὴ Γαλλία. Γιὰ λόγους γοήτρου ἀρνήθηκα τὸν παραλληλισμὸ.

Ὁ κύκλος

Ἄλλωστε, δέν πρόκειται περὶ κύκλου. Τὸ ταξίδι ἀπὸ τὴ «Νέα Δημοκρατία» στὴν «Ἀλλαγὴ», ἀπὸ τὴν εὐφορία στὴν ἀμηχανία κι ἀπὸ κεῖ στὴν ἀπογοήτευση καὶ τὴν καθαρῶσιμη Δεξιά, δέν ἔγινε μὲ μηδενικὸ ἔργο. Ὁ κοινωνικὸς συντηρητισμὸς μεγάλωσε, οἱ σύνδεσμοι κοινωνίας καὶ πολιτικῆς χαλάρωσαν περισσότερο. Ἐνῶ ἡ Ἀριστερά συνέχιζε τὴν αὐτοπεψία της στὴ γωνία, οἱ «μικρομεσαῖοι» ἐξύφαιναν ἀργὰ ἀλλὰ σταθερὰ τὸ χλοοτάπητά τους· εὐτελίζοντας ὅλα τὰ ὀνόματα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐνσωματώνοντας ὅλες τίς πιθανότητες στοῦ δικομματικὸ παιχνίδι. Προσθέστε τὴν «πτώση» καὶ τὸ μαρμασμὸ πού ὑπέστη ὁ, τι εἶχε ἀπομείνει ὡς ἀντιπροσωπευτικὴ διαδικασία, τὸν κυβερνητικὸ συνδικαλισμὸ, τὰ ἐγχρωμα παραναλώματα, τὰ τρένα πού φύγανε, τὰ ἀεροπλάνα τῆς προεδρίας, τὰ βαπόρια τοῦ Λάτση, κι ἡ εἰκόνα προκύπτει αὐτόματα. Ἡ Δημο-

Στις γυμνούς οφθαλμούς

Ἐντὶ ἀντιδεξιὸν γάρ ἐκεῖ τὸ ἀκροατήριον... Καὶ αὐτὸ τὸ πρόσωπο «πρέπει νὰ καταγραφῆ ὡς θετικὸ βῆμα» ἀφοῦ ὡς ἓνα βαθμὸν ἀποτελεῖ «μῖα εἰκόνα διαφορετικὴ καὶ δημοκρατικὴ τῆς δεξιᾶς παράταξης».

Δὲν πρόκειται ὅμως γιὰ ἀυθαιρέσια. Ὁ κ. ὑφυπουργὸς γνωρίζει ὅτι ἡ προσπάθειά του ἔχει ἀνταπόκριση καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίπερα (;) ὄχθη: «Τὸ μήνυμα θὰ εἶναι θετικὸ καὶ γιὰ τὴν κυβέρνησιν», δηλώνει ὁ κ. Ἐβερετ. Ἐνῶ ὁ κ. Κούβελας, ἀπὸ τὰ βόρεια, μιλάει θεσμικὰ καὶ ὄχι στενά πολιτικά: ἡ κυβέρνησις «εἶναι ὁ πρῶτος παράγων τῆς Πολιτείας πού ἔχει τὴν καθολικὴ ἐμπιστοσύνη, κατὰ τεκμήριον στίς δημοκρατίας, ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ».

Ἐχοντας ὀργανώσει ἔτσι τὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς του, ὁ κ. Γ. Α. Παπανδρέου μπορεῖ νὰ ἐπικαλεῖται τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν, μῖα κοινωνία στὴν ὁποία δηλαδὴ συμμετέχει «ὁ πολίτης, ὁ ἄνθρωπος». Καὶ τί ζητάει ὁ ἄνθρωπος, ὁ κόσμος; Ἐνα πράγμα ζητάει ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Ὁχι ἀπλῶς ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν ἀλλὰ «ἀπὸ τὴν ὁποιαδήποτε ἐξουσία»: ζητάει «νὰ σέβεται τὴν προσωπικότητά του, νὰ ἀπευθύνεται στὴ νοημοσύνη του, νὰ ὑπολογίζει τὰ κριτήριά του». Ζητάει νὰ τοῦ φέρονται ἐντάξει. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει ἐκεῖνο πού κάποτε ὀνομάζαμε «κοινωνικὴ ἀπελευθέρωσις». Σημαίνει ἐπὶ λέξει: «τὴν ἀνάγκη μῖας συμμετοχικῆς κοινωνίας, ἰσοτίμων σχέσεων μεταξύ τῶν πολιτῶν καὶ ἑνὸς ἀνθρώπινου προσώπου τῆς Πολιτείας». Αὐτὴ εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἀπελευθέρωσις, ἐπομένως δὲν ἀφορᾶ μόνο τὴν κυβέρνησιν, ἀφορᾶ τὴν Πολιτεία. Ἡπια δύναμις εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ τελευταία καὶ τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπὸ τῆς τὸ χρεωνόμεσθε ὄλοι, δηλαδὴ ὄλοι ἐκεῖνοι πού τὴν ἀποτελοῦμε: «Ἀναζητεῖται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σῶμα μῖα καινούργια σχέση ἀνάμεσα στὸ κράτος καὶ τὸν πολίτη». Ἐμεῖς καὶ οἱ πολίτες. Ὁ στόχος μας εἶναι λοιπὸν μῖα «πολιτιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν πολιτικὴ». Δηλαδὴ μῖα πολιτισμένη ἀντίληψη γιὰ τὴν πολιτικὴ. Δηλαδὴ ὁ ἐξάνθρωπισμός τῆς ἐξουσίας. Γιὰ νὰ φτάσουμε κάποτε καὶ στὸ ψητό: «ἐναν ὑπεύθυνο καὶ οὐσιαστικὸ διάλογο μεταξύ τῶν κοινωνικῶν μερῶν καὶ τάξεων». Καὶ τοῦτο μόνο «τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπο τῆς Πολιτείας» μπορεῖ νὰ τὸ ἐγγυηθεῖ.

Μοιραῖα λοιπὸν αὐτὴ ἡ «στροφή στὴν κοινωνία» τοῦ κ. Γ. Α. Παπανδρέου (τῆς ὁποίας π.χ. πρῶτο στοιχεῖο ἀποτελεῖ τὸ σύνθημα «τέρμα στὸ ρουσφέτι» σὺν «ἐμπέδωσι τῆς ἀξιοκρατίας...») χλευάζει τὰ καταταλαιπωρημένα μέλη τοῦ κόμματός του. Ἀποτελεῖ «κατάκτηση», τοὺς λέει, τὸ ὅτι ἡ Δεξιὰ μιλάει γιὰ ἀλλαγὴ, καὶ «αὐτὸ εἶναι μῖα πρόδοσις. Στὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἰδεῶν στὴν Ἑλλάδα». Διότι στὸ κάτω κάτω, φίλοι μου, μπορεῖ παλιότερα ἀλλιῶς νὰ τὸ ἐννοούσαμε τὸ πράγμα. Σήμερα πιά ξέρουμε ὅτι «ἀλλαγὴ ἴσως νὰ σημαίνει τελικὰ μῖα διαπαιδαγώγησις ὄλων μας σὲ πολὺ πῖο ἀνοιχτὴς συμμετοχικὴ διαδικασίαις μέσα ἀπὸ τίς ὁποῖες θὰ ἀπελευθερωθούμε».

Ἴσως πῖο ἄμεσα ἀπ' ὄλους τὸν ἐξορκισμό αὐτὸ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτικῆς νὰ τὸν ἐξέφρασε καλύτερα ὁ κ. Ἀνδριανόπουλος: «Ἐγὼ στὸν Πειραιᾶ ζήτησα στὸν δεῦτερο γύρο ἀπὸ τοὺς ἀριστεροὺς φίλους μου, μέ τοὺς ὁποίους μόνο πολιτικὴς διαφορὴς μᾶς χωρίζουν...». Μόνο πολιτικὴς. Καὶ θὰ χολοσκᾶμε γιὰ ἀπλὴς πολιτικὴς διαφορὴς, συμπληρώνει ὁ κ. Γ. Α. Παπανδρέου, ὅταν ἔχουμε μπροστὰ μας νὰ συγκροτήσουμε κοτζάμ κοινωνία τῶν πολιτῶν; Κοτζαμάν κράτος τῶν ὑπηκόων;

Γιώργος Καρρᾶς

Οἱ ἑναπομείναντες

Μὲ τὸ τέλος τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν, ὄχι ἐξαιτίας τους, ὁ κοινοτοπὸς ἀρχίζει νὰ διαλύεται. Τὸ ΠΑΣΟΚ ἀναλαμβάνεται στοὺς οὐρανούς καὶ σὲ μᾶς μένει τὸ ὑπόλειμμα: ὡς κύκλος πού περιγράφει πρόσωπα καὶ πράγματα τὴν τελευταία δεκαετία. Ὁ Ὑψος ἐπέμενε στίς ὁμοιότητες μέ τὴν Γαλλία. Γιὰ λόγους γοήτρου ἀρνήθηκα τὸν παραλληλισμό.

Ὁ κύκλος

Ἄλλωστε, δὲν πρόκειται περὶ κύκλου. Τὸ ταξίδι ἀπὸ τὴ «Νέα Δημοκρατία» στὴν «Ἀλλαγὴ», ἀπὸ τὴν εὐφορία στὴν ἀμνηστία καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὴν καθαρῶσιμην Δεξιὰ, δὲν ἔγινε μέ μηδενικὸ ἔργο. Ὁ κοινωνικὸς συντηρητισμὸς μεγάλωσε, οἱ σύνδεσμοι κοινωνίας καὶ πολιτικῆς χαλάρωσαν περισσότερο. Ἐνῶ ἡ Ἀριστερά συνέχιζε τὴν αὐτοπεψία τῆς στή γωνία, οἱ «μικρομεσαῖοι» ἐξῆφανιν ἀργὰ ἀλλὰ σταθερὰ τὸ χλοοτάπητά τους: εὐτελίζοντας δλα τὰ ὀνόματα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐνσωματώνοντας ὄλες τίς πιθανότητες στὸ δικομματικὸ παιχνίδι. Προσθέστε τὴν «πτώση» καὶ τὸν μαρasmus πού ὑπέστη ὁ, τι εἶχε ἀπομείνει ὡς ἀντιπροσωπευτικὴ διαδικασία, τὸν κυβερνητικὸ συνδικαλισμὸ, τὰ ἐγγχρωμα παραναλώματα, τὰ τρένα πού φύγανε, τὰ ἀεροπλάνα τῆς προεδρίας, τὰ βαπόρια τοῦ Λάτση, καὶ ἡ εἰκόνα προκύπτει αὐτόματα. Ἡ Δημο-

Στις γυμναστικές αθλήσεις

Ένώ η Άριστερά συνέχιζε την αυτοπεψία της στη γωνία, οι «μικρομεσαίοι» εξυφαιναν άργά αλλά σταθερά τό χλοοτάπητά τους· ευτελίζοντας όλα τὰ όνόματα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ένσωματώνοντας όλες τίς πιθανότητες στό δικομματικό παιχνίδι.

κρατία μας είναι τώρα ισχυρότερη! Έστω και μέσα από τερατογενετικές διαδικασίες, ό Καραμανλής γέννησε Παπανδρέου, ό Μπέης έτεκεν Έβερτ και ή Παρθένα τόν Σατανά. Ζοῦμε τό θαῦμα τής Άναπαραγωγής.

Ό Άριστείδης

Προηγουμένως, ό Άριστείδης Μπαλτάς, από τὰ βάθη τοῦ λάκκου, από ένα πέλαγος ψευδωνύμων, άπ' τήν άνατριχίλα τών πλαστικών συγκρούσεων, φώναξε: «Νά παύσουν οι χοροί!». Διαμαρτυρόμενος γιά τήν όμοιογενοποίηση, τό-συμφητισμό, τήν παθητικότητα, τίς έπιπεδωμένες συνειδήσεις, κάλεσε στην κριτική τών μηχανισμών· όχι τών φαινομένων. Τό αίτημα έχει μία αυθεντική τραγικότητα υπό τίς παρούσες συνθήκες.

Μέ τὰ «φαινόμενα» τουλάχιστον ή Άριστερά έκανε τή γυμναστική της. Υποθέτοντας πώς οι κομμουνιστές γνωρίζουν τίς αίτιακές σχέσεις στον άστισμό, μπορούσε κανείς νά καμώνεται ότι άσκει ρόλο «άποκαλυπτικό», ξεσκεπάζει, διαλύει τὰ ιδεολογικά τοιχώματα και εκθέτει τόν άποκρουστικό πυρήνα τής εξουσίας στη δημόσια θέα. Άπλως (αῦθαιρέτα), μέ άναγωγή σε προαιώνια αξιώματα. Μέ τούς «μηχανισμούς» οι κίνδυνοι μεγαλώνουν. Άσε πού γιά νά 'ναι κανείς και συνεπής μέ τόν έαυτό του, όταν παθιασμένος γιά γνήσια άναλυτική πρακτική ξαναρίχνει όλα τὰ χαρτιά, πρέπει ν' άφήσει τό μαρξιστικό του καπέλο γιά νά άποφύγει τή βία πού άσκει ή «θεωρία» στις έρμηνείες του.

Κριτική στους μηχανισμούς δέν σημαίνει μόνο μεγαλύτερη έμβέλεια. Σημαίνει επίσης και πιθανή άναδιάταξη τών δικών μας προτεραιοτήτων. Σημαίνει *πειράμα* πού έξελίσσεται μέ κινητήρια δύναμη τή συνείδηση πώς ή κριτική τοῦ «κράτους δικαίου» δέν έπαρκει πλέον γιά νά τό άνατρέψουμε. Είμαστε έτοιμοι; Πάμε μαέστρο:

- Τί είναι οι άεργοι και οι άνεργοι τής Εὐρώπης, λούμπεν, τάξη ή «υπερτάξη»;
- Τί συμβαίνει στην «όργανική σύνθεση» τοῦ κεφαλαίου όσο διευρύνεται ή άυτοματοποίηση; (Ένας γνωστός μου λέει πώς ή IBM καυχάται ότι τό 2000 θά είναι «μή κερδοσκοπική έπιχείρηση»!).
- Τί σημαίνει, πώς συμβαίνει και σε τί μάς άφορά ή προβληματική τών Ίταλών κομμουνιστών νά μετατρέψουν τό PCI σε forza d' opinione (= δύναμη γνώμης);
- Είναι οι κλωτσιές, οι μπουνιές και τὰ διαζύγια θεμιτά μέσα στον «δημοκρατικό δρόμο»;
- Φτιάχνει ή κοινωνία τούς θεσμούς ή οι θεσμοί τήν κοινωνία, πού λέει κι ό κ. Κρεμμυδάς;

Ό Έρημία

Τά παλαιοημερολογίτικα Κ.Κ. μετέτρεψαν ένα λαό άριστερών σε σώμα εκλογέων πού άφανίζεται μπροστά στον τρόπο τής «Δεξιάς». Ήττήθηκαν σε κατά μέτωπο συρράξεις, έστειλαν τήν άριστερή συνείδηση διακοπές στη Μόσχα νά 'βρει ήσυχία στα γηρατειά της και γιατρό καλό γιά τ' άρθρικά. Μέ μία κίνηση σχεδόν μαγική, μεταμόρφωσαν τον άρχηγό τοῦ Δημοκρατικού Στρατοῦ σε παίγνιο τοῦ «Muppet Show», τὰ μέλη τους σε ιερομονάχους μέ μάτι θολό πού ούτε όνειρώξεις δέν αξιώνονται πιά. Χωρίς ξένες γλώσσες, εκτός ζωής, εκτός μάχης.

Τά εὐρωκεντρικά Κ.Κ. πήρανε τήν άνοιξη ως τόν βαθύ χειμώνα, καλλιεργώντας τήν αντίληψη πώς ό πολιτικισμός είναι δρόμος στό εὐτυχέστερο και ή ψυχαγωγία πάλη τών τάξεων. Αὐτές, δυστυχώς, ήταν οι εκδοχές.

Πονεϊ, τό ξέρω, αλλά ή έφευρετικότητα στό πολιτικό επίπεδο έχει και τὰ όριά της. Όταν ή «συμπαρατάξη» άποτυχαίνει ν' άνάψει πάθη κι ή «αὐτόνομη κάθοδος» δέν αναφλέγεται, όφείλει κανείς νά ψάξει άλλο: στις ψυχές.

Έκει, λοιπόν, στην έρημία τών πόλεων και τὰ μουντά τών χωριών, ανάμεσα σε S.D.I. και σατανικά έργαλεία, άναρωτιέται κανείς πώς τή βγάζουν οι άλωμένες ψυχές πού δουλεύουνε στα δύο Κ.Κ., τί κάνουν τὰ περιοδικά τής Άριστεράς γιά νά βγάλουν τὰ έξοδά τους, ποιά γλώσσα μιλοῦν οι άπεργοι όταν ψήνουνε κάστανα τό χειμώνα;

Αὐτές, και όχι ή «Εὐρωδήμ», είναι οι εκδοχές.

Τό τράμ τό τελευταίο

Τά εὐρωκεντρικά Κ.Κ. πήρανε τήν άνοιξη ως τόν βαθύ χειμώνα, καλλιεργώντας τήν αντίληψη πώς ό πολιτικισμός είναι δρόμος στό εὐτυχέστερο και ή ψυχαγωγία πάλη τών τάξεων.

Ό διάλυση τοῦ ΚΚΕ έσ. ρευστοποιεϊ μία κουλτούρα πού ίσως και νά 'χε ξεφύγει, μίαν Άριστερά σχεδόν επικίνδυνη άπ' τήν τόση άπελπισία της. Στο μέλλον, όπως λέει ό Λεωνίδας Κύρκος «...οι συνθήκες πού δημιουργήθηκαν — άπ' τίς δημοτικές εκλογές— είναι εὐνοϊκές γιά τό κόμμα μας...». Δηλαδή, ιδιαίτερα άν άπομείνουν τὰ υλικά τής «μετεξέλιξης», όχι άριστερό κόμμα δέν φτιάχνεται αλλά ούτε έπιτροπή διαμαρτυρίας...

Οί φίλοι και οι σύντροφοι πού πιθανόν νά νομίσουν ότι δικάζονται προθέσεις και δή από μακριά, δέν έχουν παρά νά ρίξουν μία προσεκτικότερη μάτια στα συμβαίνοντα σε κάτι συνέδρια στη γείτονα Ίταλία. Γιά νά διαπιστώσουν μέ τὰ δικά τους αισθητήρια πόσο μοιάζει τό «κόμμα έργαζομένων», ή «ΑΕΡΑ» πού λέει κι ό Πολίτης, μέ τό προτεινόμενο «Partito Democratico del La-

Στις γυμνοὺς σφάλλμους

νογο». Για νά δοῦν ἀκριβέστερα ποιά πτέρυγα τῶν κομμουνιστῶν καί γιατί τό ὑποστηρίζει. Καλά, στήν Ἑλλάδα τό ΚΚΕ ἐσ. ἔχει 4% καί ἀπελευθερώνονται «μάζες» ἀπ' τό ΠΑΣΟΚ, στήν Ἰταλία, πού τό ΡCΙ ἔχει ὑπέρ τοῦ 30%, γιατί τή θέλουνε ὀρισμένοι τή «μετεξέλιξη»;

*Ὅλες οἱ ἀγωνίες κατανοητές. Κι ἐκείνων πού βλέπουνε πώς στήν Εὐρώπη τά Κ.Κ. δέν «τραβᾶνε», κι ἐκείνων πού φοβοῦνται τόν κίνδυνο τῆς γρουπουσकुλοποίησης.

Τό ἕνα σενάριο εἶναι νά διαλυθοῦν ἡσύχως οἱ κομμουνιστές. Εἴτε μέ μετανάστευση κάθε μορφῆς, εἴτε ὑποχωρώντας πύο γλυκά στά ἐνιαῖα σχήματα τοῦ μέλλοντος χρόνου πού τά βάζουν ὅλα μαζί, ἀνθρώπινα πρόσωπα, περιβάλλον, κεφάλαιο, ἐργασία, πυραύλους κ.λπ., σέ ισότιμη βάση μπάς καί σωθεῖ κάτι. Οὐδέν πρόβλημα. Frieder Otto Wolf: «Ἡ οἰκοσοσιαλιστική ἀλλαγὴ στό κατώφλι τοῦ 21ου αἰῶνα», *New Left Review*, 158, 1986.

Τό ἄλλο εἶναι νά συγκροτήσουν οἱ ἐπιζήσαντες τίς γραμμές τῆς δικῆς τους ἀμύνης. Ἡ ὁποία, ἐδῶ πού φτάσαμε, εἶναι πιά συνώνυμη μέ τήν ἀναπνοή τους καί δέν πάει παρακάτω. Μέ τή σφία καί τό πείσμα ἐκείνων π' ἀπόμειναν μετά ἀπό πολύνεκρο πόλεμο. Δουλεύοντας κατηφείς (χωρίς χαρά πού λέει κι ὁ Ἀριστείδης) στά ἐρείπια ἐνῶ ὁ χρόνος θά φτιάχνει καινούργιους δακτύλιους. Καταλαβαίνοντας σὺν τῷ χρόνῳ πώς εἶναι ἄλλο ἢ πολλαπλότητα τῶν πολιτικῶν ὑποκειμένων (πού εἶναι αὐθεντικές ἐκφράσεις μιᾶς πολύπλοκης κοινωνικῆς πραγματικότητας) καί ἄλλο τό κόμμα τῶν κομμουνιστῶν πού, δουλεύοντας αὐτόνομα καί σέ ἐπαφή μ' ὅλη τήν κοινωνία καί τήν πολιτική, φιλοδοξεῖ νά ὀργανώσει μιὰ ρῆξη. Πῶς τό νά μπαίνουν ὅλα τά κουκιά στό σακούλι γιά μπούγιο δέν ἀυξάνει τήν πολιτική ἐπιφάνεια τῆς Ἀριστερᾶς.

*Ὅσο γιά τίς λεγόμενες «ὀργανωμένες δυνάμεις», τό μάθαμε πιά τόσα χρόνια κι ἄς μήν τό φοβόμαστε: κάτι ἀπό δῶ, κάτι ἀπό κεῖ. Ὑπάρχουν ἀκόμα κάτι κουμμούνια στίς γειτονιές καί κάτι σύλλογοι νά φυλάς τά ρούχα σου στήν ἐπαρχία.

*Ὅσο γιά τίς λεγόμενες «ὀργανωμένες δυνάμεις», τό μάθαμε πιά τόσα χρόνια κι ἄς μήν τό φοβόμαστε: κάτι ἀπό δῶ, κάτι ἀπό κεῖ. Ὑπάρχουν ἀκόμα κάτι κουμμούνια στίς γειτονιές καί κάτι σύλλογοι νά φυλάς τά ρούχα σου στήν ἐπαρχία. Ἄς σταματήσουν οἱ ἐχθροπραξίες γιά ν' ἀρχίσει ὁ ἀγῶνας. Θέλει τρέξιμο καί χάρτη γιά νά προλάβουνε οἱ Ἑλληνες κομμουνιστές τό τράμ τό τελευταῖο.

Ἄς σταματήσουν οἱ ἐχθροπραξίες γιά ν' ἀρχίσει ὁ ἀγῶνας. Θέλει τρέξιμο καί χάρτη γιά νά προλάβουνε οἱ Ἑλληνες κομμουνιστές τό τράμ τό τελευταῖο.

Σπύρος Γεωργᾶτος

Πόσο «ἱστορική» ἦταν ἡ ἀπόφαση τοῦ ΚΚΕ στόν Β' γύρο τῶν ἐκλογῶν

Ἄσκολα θά μπορούσε νά ὑποτιμήσει κανεῖς τήν ἀπόφαση τοῦ ΚΚΕ γιά τόν Β' γύρο τῶν πρόσφατων δημοτικῶν ἐκλογῶν. Κατάφερε νά φτιάξει γεγονός καί ἐκπληξη (δχι σέ ὅλους πάντως — ἂν θυμᾶμαι καλά κάποιες συζητήσεις καί ἐκτιμήσεις στίς καλοκαιρινές συνεδριάσεις τῆς ΑΔΗΚ...). Τό ἴδιο τό ΚΚΕ τή χαρακτήρισε μέ διάφορους τρόπους: τή θεώρησε πολιτικά σαφὴ καί ὀρθή, τήν ἐνέταξε «στά πλαίσια» τῆς ἀπόρριψης τοῦ ἀντιδεξιῶ συνδρόμου, στελέχη του δέ τήν ἀποκάλεσαν «ἱστορική», μιὰ καί σηματοδευεῖ ἱστορικά τήν «αὐτονομία» τοῦ κόμματος καί τῆς Ἀριστερᾶς, τήν ἀνάκτηση δηλαδή τῆς ἱκανότητάς τους νά κρίνουν καί νά ἐπιλέγουν αὐτό πού θεωροῦν πρόσφορο, καί δχι αὐτό πού ἄλλοι θεωροῦν χρήσιμο γιά ἴδιο λογαριασμό ἢ στό ὄνομα μιᾶς ἴδιας ἀντίληψης γιά τό καλὸ τοῦ τόπου. Λαμπρά.

Καί ὅλα αὐτά γίνηκαν δεκτά καί ἀποδεκτά ἀπὸ πάμπολλους ἀριστερούς, ὡς περίπου αὐτονόητα, μέ τήν ἐξαίρεση τῆς κριτικῆς πού ἄσκησε στήν ἀπόφαση τοῦ ΚΚΕ ἡ ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ ἐσωτ. καί ὅπου τό μόνο ἐπιχείρημα ἦταν ὅτι ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ἐνίσχυσε τή Δεξιά. Γενικά, ὅμως, δχι μόνο ἡ ἀνάλυση τοῦ ΚΚΕ θεωρήθηκε αὐτονόητη, ἀλλά ἔχει κανεῖς τήν ἐντύπωση ὅτι πάντα ἔτσι εἶχαν «τά πράγματα». Ὁ ἠθελημένος παραμερισμός τῆς μνήμης ἐνίσχυσε ἔτσι τήν ταχυδακτυλουργία τοῦ ΚΚΕ. Γιατί βέβαια μόνο περι ταχυδακτυλουργίας πρόκειται.

Στις γυμναστικές οφθαλμούς

Ἡ ἀπόφαση δέν ἦταν σαφής. Ἐνα κείμενο ἀπέκλειε σαφῶς τήν ψήφο στόν κ. Μπέη, ἕνα διορθωτικό σημεῖωμα δέν ἀπέκλειε τίποτε, μιά συνέντευξη θεώρησε «θεμιτή» καί τήν ἐπιλογή Μπέη.

Ἡ ἀπόφαση περιεῖχε ἐπιχειρήματα ἀλληλογρονθοκοπούμενα. Τουλάχιστον τόσο ὅσο καί ἡ ἀπόφαση τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ τό καλοκαίρι, ἀπόφαση πού εἶχε ἐπισύρει σειρά λοιδοριῶν ἀπό τή μεριά τοῦ ΚΚΕ (τοῦ τύπου «μπερλίνας»: γιατί στήν Ἀθήνα κι ὄχι στή Θεσσαλονίκη, γιατί στό Ἡράκλειο κι ὄχι στό Ρέθυμνο κ.λπ.).

Ἡ ἀπόφαση δέν εἶχε οὔτε ἔχει κανένα γενικότερο πλαίσιο πολιτικῆς ἀναφορᾶς. Διεκδικεῖ π.χ. τό δικαίωμα τοῦ κάθε πολίτη (προβάλλοντας ὡς ὑπόδειγμα τή συμπεριφορά τοῦ ἀριστεροῦ) νά ψηφίζει πάντοτε, σέ ὁμαλές βέβαια συνθηκῆς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος, αὐτό πού θέλει καί πέραν τούτου νά μήν ὑποχρεῶνεται σέ ἐπιλογές πού δέν τόν ἐμπεριέχουν; Τέτοιο πράγμα, ἢ κάτι ἀνάλογο, δέν ἀκούστηκε.

Τέλος, ἡ δικαιοχόγηση τῆς ἀπόφασης μέ τήν (αὐτονόητη; ἀνέκαθεν;) ἀπόρριψη τοῦ ἀντιδεξιῦ συνδρόμου δύσκολα ἀντέχει στήν ὁποιαδήποτε ἀνάλυση. Ἄν πράγματι κάτι τέτοιο ἰσχύει ἢ ἀπλῶς καί μόνο ἀναπτύσσεται στό χώρο τοῦ ΚΚΕ, τότε πρέπει κάποτε, καί μάλιστα γρήγορα, νά γίνει καί ἡ συνήθης «αὐτοκριτική». Δέν πάει δά καί τόσος καιρός ἀπό τότε πού κάποιοι ἀριστεροί πολίτες, πράγματι ἀδιάφοροι ἀπέναντι σέ «ἀντιδεξιά σύνδρομα», καί σέ περιστάσεις πολύ πύο σοβαρές (ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος, ἐκλογή Προέδρου τῆς Δημοκρατίας), ὑποστήριξαν θέσεις ἀρχῆς ὡς πρὸς τή δημοκρατία καί τήν ὁμαλή λειτουργία τῆς. Τότε ὁμως τό «ἀντιδεξιό σύνδρομο» τοῦ ΚΚΕ ἦταν ἀκόμη ἀνηρό. Καί ἄκουσαν οἱ ὑπογράψαντες τό γνωστό κείμενο τῶν «116» τά ἐξ ἀμάξης. Κι ἀπό τό ΚΚΕ καί ἀπό τίς τότε (ἀλλά καί νῦν!) συμπαρατασσόμενες δυνάμεις:

Ξέρω ὅτι ἡ «διαλεκτική» μπορεῖ νά σέ βγάλει πάντα λάδι, ὄχι ὁμως, ὅπως ἔλεγε κι ὁ ἄλλος, νά μεταμορφῶναι ἕνα γάιδαρο σέ σκύλο!

Μιχάλης Παπαγιαννάκης

Θάνατος στό γήπεδο

Ἡ φωνική φωτοβολίδα τοῦ Ἄλκαζάρ δέν ἐριξε κανένα καινούργιο φῶς στά ποδοσφαιρικά μας ἤθη. Πυροδότησε ὁμως μιά σειρά ἀπό ἀντιδράσεις, κυρίως ἀπό τόν τύπο: ξυπνήστε πιά, ἄρχισαν νά γράφουν οἱ ἐφημερίδες, τό Χέυζελ χτύπησε τήν πόρτα μας κι ἐμεῖς ἀγρόν ἀγοράζουμε.

Κι ὁμως, τουλάχιστον τά μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης κάθε ἄλλο ἀπό ἀδιαφορία γιά ὅσα συμβαίνουν στά γήπεδα (καί μάλιστα γιά τή βία) ἔχουν δεῖξει: τό ραδιόφωνο καί ἡ τηλεόραση ἐκπέμπουν σέ τακτική βάση νουθεσίες καί ἀποτρεπτικοῦ τύπου συνθήματα. Οἱ ἐφημερίδες ἐπανελημμένα προχώρησαν καί σέ «ἀναλύσεις» τοῦ φαινομένου, μαρτυρίες γιά τό χουλιγκανισμό κ.λπ., ἀλλά τό ξύλο κι ὁ χουλιγκανισμός συνέχισαν τό δρόμο τους κι ἔφτασαν ὅπου ἔφτασαν.

Τί γίνεται λοιπόν κι ἀπό πού μπαίνει στά γήπεδα αὐτή ἡ βία πού δέν μποροῦμε μέ τίποτα νά τήν ξορκίσουμε; Ἀπό τά συμφέροντα πού κατευθύνουν τά ποδοσφαιρικά πράγματα; Μά, ἂν καί ὀρισμένοι ἐκπρόσωποί τους φαίνεται νά τή συμπαθοῦν, ἀρκετοί ἄλλοι, καί μάλιστα ἀρκετά ἰσχυροί, εἶναι δεδηλωμένοι ἐχθροί τῆς. Ἀπό τίς «ἀδικίες» πού γίνονται; Μά αὐτές συνέβαιναν πάντα: κι οἱ ἀντιδράσεις πού προκαλοῦσαν (περίπτωση Μπουμπλή, ὑποβιβασμός Ἡρακλῆ) ὅσο βάρβαρες κι ἂν ἦταν δέν θύμιζαν σέ πολλά πράγματα χουλιγκανισμό.

Ἄν στόν τόπο μας τελευταῖα κάτι ἀλλάξε στό ποδόσφαιρο, αὐτό εἶναι ἡ ἀνάδειξη του σέ καθολικοῦ ἐνδιαφέροντος θέαμα — μέ τήν ἀποφασιστική συμβολή τῆς τηλεόρασης καί τή δυναμική εἴσοδο τῶν μεγαλοεπιχειρηματιῶν στά γήπεδα. Ἡ διαδικασία αὐτή εἶχε ξεκινήσει ἤδη ἀπό τήν περίοδο τῆς χούντας (Γουέμπλεϋ, Γουλανδρῆς) ἀλλά ὀλοκληρώθηκε πρόσφατα μέ τό νομοσχέδιο γιά τό ἐπαγγελματικό ποδόσφαιρο καί τήν ἄλωση τοῦ ἡμερήσιου τύπου ἀπό τήν ἀθλητικογραφία. Τό γήπεδο ἐγινε ξαφνικά ὁ χώρος ὅπου ζοῦν καί πεθαί-

Στις γυμνούς οφθαλμούς

νουν νεοελληνικά όνειρα και έφιάλτες. Δέν έννοώ μόνο τήν έντύπωση τής άνεσης και τής ευμάρειας πού δημιουργεί ό νέος καθεδρικός ναός του ποδοσφαίρου μας, τό Όλυμπιακό Στάδιο, ή τήν «έκδίκηση» τής Άριστερας πού κρύβεται στή σοβιετικής έμπνεύσεως όνομασία «Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας» του κλειστού γηπέδου του Φαλήρου. Περισσότερο μαστιγώνει τή φαντασία ή έν μια νυκτί (= άερισζίδικη) άνοδος και ή ξαφνική καταβαράθρωση ήρώων, τό άφθονο (άφορολόγητο!) χρώμα πού ρέει, ή αίσθηση, άν όχι ή βεβαιότητα, ότι κάποιος ύψηλοί προστάτες κινούν όλα τά νήματα φτιάχνοντας ή και εκβιάζοντας τήν τύχη των εκλεκτών τους και διαλύοντας τους ύπόλοιπους, ή προσωρινότητα προσώπων και θεσμών. Πού σταματάει ή μυθοποίηση και πού άρχίζει ή πραγματικότητα σ' αυτό τον κυκεώνα; Έμμεση άπάντηση σ' αυτό τό έρώτημα άποτελεί τό ότι τά πιο διάσημα θύματα τής πιο χαρακτηριστικής περίπτωσης νεοελληνικής άπατεωνίας των τελευταίων έτών, του «τραπεζίτη» Γούκου, ήταν ποδοσφαιριστές.

Στό γήπεδο λοιπόν ή/και γύρω άπ' αυτό θά τεθούν ώμά, χωρίς φιοριτούρες, όλα τά δράματα του κοινωνικού βίου. Έ βαρβαρότητα τους θά προστεθεί στην παραδοσιακή βαρβαρότητα του χώρου πού δέν άφήνει πολλά πολλά περιθώρια για «συμβολικές» εκτονώσεις. Παρ' όλα αυτά μέχρι πρότινος τό γήπεδο διατηρούσε τήν ιδιαιτερότητά του ως χώρος είχε τους πιστούς του κι αυτοί είχαν τή δική τους κουλτούρα — διάβαζε: τή δική τους γλώσσα. Έτσι μπορούσαν στοιχειωδώς νά εκφραστούν μ' έναν τρόπο φτωχό μέν, αλλά λειτουργικό. Τώρα όμως πού μέ τις έφημερίδες και τήν τηλεόραση τό γήπεδο μπήκε σέ κάθε σπίτι, ή γηπεδική γλώσσα και τά σχετικά ήθη «κοινωνικοποιήθηκαν» ώστε νά παραδοθούν στην κατανάλωση. Έτσι, από τήν παροιμιώδη έκφραση «έμπαινε Γιούτσο» περάσαμε στό «κίτρινη κάρτα έδειξε ό λαός στον Άντρέα», στό «άγριες κόντρες στή Βουλή», στό είδος τής κοινωνικής κριτικής πού συγκολλά τον Άπόλλωνα Καλαμαριάς μέ τά άνέκδοτα για Ποντίους και τον Πρόεδρο τής Δημοκρατίας. Κι όχι μόνο τό λεξιλόγιο αλλά και τό τελετουργικό του γηπέδου (τραγουδάκια, χειρονομίες) χρησιμοποιούνται για τή μετατροπή τής κοινωνικής ζωής, μαζί και τής πολιτικής, σέ υπερθέαμα. Έ γλώσσα του γηπέδου χάνοντας έτσι τήν ιδιαιτερότητά της χάνει και τήν έκφραστική της δύναμη, γίνεται πασαρτού άχρηστο πιά για όσους προσπαθούν κάτι νά ζήσουν και νά «καταλάβουν» στην κερκίδα. Κι ή βιαιότητα, παραδοσιακή και νέας έσοδειας, πού συμπυκνώνεται στα δρώμενα θά χάσει τό δρόμο προς τήν όποια στοιχειωδώς έλλογη εκτόνωση. Τί θά γίνει; Θά έκραγει μέ τον πιο άναρθρο τρόπο — συνήθως και χωρίς τό παραμικρό πρόσχημα: μέ τή φωτοβολίδα, τό ξύλο, τή βρισιά πού ίσοδυναμεί μέ ούρλιαχτό. Και δέν είναι τυχαίο ότι θά εκφραστεί από μηδαμινές μειοψηφίες πού δέν προβάλλουν καμιά «ιδεολογική» διακαίωση για τήν συμπεριφορά τους. Έκτονώνουν όλη αυτή τήν επιθετικότητα σκέτη, ώμή, πρωτόγονη.

Πολλές φορές έγινε προσπάθεια νά φιλοτεχνηθεί τό «πορτρέτο» του χουλιγκάνου, κυρίως βέβαια από τις έφημερίδες. Δέν βγήκε τίποτα περισσότερο από τό ότι πρόκειται για έφήβους ιδιαίτερα πιεσμένους από ποικίλα προβλήματα, κυρίως τήν ήλιθιότητα μιας ζωής πού δέν δίνει κανένα περιθώριο για έκφραση και συνεπώς έλευθερία, πού σέρνουν τή μουγκαμάρα τους μέχρι τό γήπεδο έλπίζοντας ότι εκεί θά βρούν κάποιο δικό τους χώρο. Αυτό πού βρίσκουν δέν διαφέρει σέ τίποτα από τό άδιέξοδο πού ήδη έχουν φορτωθεί. Βία, λοιπόν, ως έσχάτη όδός και όχι έπιλογή. Άπό τήν άποψη αυτή, άν οι χουλιγκάνοι μπορούν νά προκαλέσουν τή συμπάθεια, είναι άδύνατο νά άποτελέσουν άντικείμενο ήρωοποίησης ή νά θεωρηθούν φορείς κάποιας εξέγερσης άφου είναι άνίκανοι νά άκούσουν τήν παραμικρή κριτική σέ όσα τους συμβαίνουν μέσα κι έξω από τά γήπεδα. Και δέν είναι τυχαίο ότι γίνονται τό εύκολο θύμα των διαβόητων «παραγόντων» του ποδοσφαίρου, τής άστυνομίας ή και των πολιτικών.

Άπομένουν οι έφημερίδες και ή τηλεόραση νά κινδυνολογούν και νά μετατρέπουν ένα βουβό και όχι κατ' ανάγκη γενικού ένδιαφέροντος δράμα σέ μυθιστόρημα τρόμου, άπομονώνοντας άκόμα περισσότερο τις ήδη θανάσιμα άπομονωμένες, κυριολεκτικά περιθωριακές ομάδες των χουλιγκάνων. Τό ίδιο είχε συμβεί μερικά χρόνια πριν μέ κάποια άλλη περιθωριακή ομάδα, τους τοξικομανείς. Ποιά ήταν ή κατάληξη τής σχετικής σταυροφορίας του τύπου τότε; Άς αναλογιστούμε ότι τά δακρύβρεκτα σίριαλ τής τηλεόρασης τά διαδέχτηκε ή ώμά κατασταλτική ρητορεία του κ. Δροσογιάννη σ' ένα κοινό ώριμο πιά νά τή δεχτεί. Σκέφτομαι ξαφνικά τον έκφοβιστικό τόνο του γενικού γραμματέα Άθλητισμού κ. Σαρρή στην πρόσφατη τηλεοπτική συζήτηση για τή βία στα γήπεδα, πάνω από τό πτώμα ενός νέου ανθρώπου κι ένώ κάποιος άλλος, άκόμα νεότερος, βρίσκεται κιάλας στή φυλακή σαν δολοφόνος. Κάποιοι παραλληλισμοί είναι αναπόφευκτοι.

Γρηγόρης Μανιαδάκης

ΔΩΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

Νά στραφούμε στο αύριο

του Δαμιανού Παπαδημητρώπουλου

Αλλοι προτίμησαν να τό τοποθετήσουν έτσι: ότι αυτές οι δημοτικές εκλογές έδειξαν πώς σήμανε τό τέλος της αυτοδυναμίας του ΠΑΣΟΚ. Άλλοι πάλι είπαν πώς αυτή ήταν ή αρχή του τέλους της διακυβέρνησης της χώρας από τό ΠΑΣΟΚ. Άνάμεσα στις δύο τοποθετήσεις υπάρχει διαφορά. Η πρώτη ύπονοει ότι «τίποτα δέν χάθηκε», ότι αν τό ΠΑΣΟΚ θελήσει μπορεί να αρχίσει ή περίοδος της συνεργασίας όλων των δημοκρατικών δυνάμεων με τή βοήθεια της απλής αναλογικής, ώστε να μήν επανέλθει ή Δεξιά κ.ο.κ. Η δεύτερη, αντίθετα, θεωρεί από τώρα δεδομένη τήν πτώση του ΠΑΣΟΚ.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ «ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ» ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Δέν θά συζητήσουμε εδώ τις πιθανότητες να επαληθευτεί ή πρώτη εκδοχή. Πολύ σύντομα μόνο θά αναφέρουμε ότι τό ΠΑΣΟΚ αποτελείται από έτερόκλητες πολιτικά και κοινωνικά δυνάμεις, πολλές από τις οποίες θά έσπευδαν να τό εγκαταλείψουν αν διαπίστωναν ότι τις οδηγεί σε στρατηγικού χαρακτήρα συμμαχίες με τήν Άριστερά, με τούς κομμουνιστές. Είναι επομένως λανθασμένη ή εκτίμηση ότι ή απλή αναλογική θά έβαζε μιά για πάντα τή Δεξιά στό περιθώριο κι αυτό γιατί παίρνει ως δεδομένο τό έννοιολογικό σχήμα των «δημοκρατικών δυνάμεων», ότι τό σχήμα αυτό μπορεί να λειτουργήσει στην πράξη. Άν όμως κάτι τέτοιο «κινδύνευε» να πραγματοποιηθεί στά σοβαρά, τότε σίγουρα μεγάλο μέρος από τις μάζες πού ακολουθούν σήμερα τό ΠΑΣΟΚ θά

ζητούσαν καταφύγιο στη Νέα Δημοκρατία.

Ο κ. Παπανδρέου έχει αρκετές φορές έμεσα προσπαθήσει να υποδηλώσει τά παραπάνω, έχει προσπαθήσει να δείξει ότι δέν μπορεί να εγκαταλείψει τή γραμμή της αυτοδυναμίας, ίσως για να συγκαλύψει ότι, εκτός του ότι δέν μπορεί, δέν θέλει κιόλας. Δέν θέλει και διότι ή πολιτική του ιδεολογία είναι διαφορετική από αυτή της Άριστερας, αλλά και γιατί ό δικός του ρόλος στό κόμμα του και τήν πολιτική γενικότερα θά άναιρείτο.

Υπάρχουν ωστόσο πολιτικές δυνάμεις μέσα στό ΠΑΣΟΚ άνοιχτές προς τήν απλή αναλογική και επομένως άνοιχτές σε μιά περίπτωση συνεργασίας με τήν Άριστερά, και από αυτή τήν άποψη τό αίτημα πού προβάλλει σήμερα ή Άριστερά για τήν απλή αναλογική δέν είναι τελείως λανθασμένο: όσο κι αν υποδηλώνει ότι μιά κυβερνητική συνεργασία κολλάει δήθεν μόνο σε τεχνικά ζητήματα και όχι σε άνυπερβλητες πολιτικοϊδεολογικές διαφορές, όσο κι αν συγκαλύπτει τό γεγονός ότι εκτός του ότι τό ΠΑΣΟΚ δέν θέλει τήν Άλλαγή, είναι και ή Άριστερά πού δέν είναι πολιτικά έτοιμη γι' αυτήν, έντούτοις στον έσωτερικό συσχετισμό δυνάμεων στό ΠΑΣΟΚ δίνει επιχειρήματα, πολιτικό βάρος και άφηνει άνοιχτές γέφυρες με μιά πτέρυ-

γα του κόμματος αυτού πού, αν μή τι άλλο, είναι άνοιχτή προς τήν Άριστερά. Κι αν αυτό τό «άνοιχτή» δέν επαρκεί, δέν είναι ωστόσο και παραβλέψιμο.

Η πτέρυγα αυτή δέν είναι παραβλέψιμη, κυρίως από τή σκοπιά της δεύτερης πιθανότητας, της όριστικής δηλαδή ήττας του ΠΑΣΟΚ και της επανόδου της Δεξιάς στην έξουσία. Η περίπτωση αυτή συνεπάγεται σίγουρα και πολλές άνακατατάξεις στα κόμματα των άποκαλούμενων δημοκρατικών δυνάμεων. Όσοι από τό '81 (ή και πίο πριν) μέχρι σήμερα άποκρούσαμε τό δίλημμα ΠΑΣΟΚ ή Δεξιά, δέν τό κάναμε μόνον επειδή τό δίλημμα ήταν για μās άνύπαρκτο, οι δύο του πλευρές μās ήταν άδιάφορες, τά δύο κόμματα ήταν έξισου άστικά. Τό κάναμε και λόγω της πεποίθησης ότι μόνο μέσω μιας ήττας και μιας διάλυσης του ΠΑΣΟΚ θά μπορούσε να ξεκινήσει μιά διαδικασία άνασυγκρότησης της Άριστερας στό πολιτικό, τό ιδεολογικό και, τέλος, άκόμη και στό οργανωτικό επίπεδο.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ ΤΟΥ '74 ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΑ ΜΕ ΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Δώδεκα χρόνια μετά τή μεταπολίτευση μπορούμε πιά να διαπιστώσουμε καθαρά τή χρεοκοπία όλων των σχημάτων πού συναποτέλεσαν τις άποκαλούμενες δημοκρατικές δυνάμεις. Για τό ΠΑΣΟΚ κλείνει (πολύ γρήγορα) ένας κύκλος, χαρακτηριστικός άλλωστε για όλα τά άποκαλούμενα «σοσιαλιστικά» κόμματα των χωρών της Νότιας Εύρώπης πού άναδείχτηκαν μέσα στη δεκαετία του '70. Τά κόμματα αυ-

τά εμφανίστηκαν στην αρχή δυναμικά και μέγιστη αγωνιστικότητα, κατά την περίοδο του ριζοσπαστισμού και της εξέγερσης των ετών '60-'70, και εξέφρασαν ταυτόχρονα ένα μεγάλο τμήμα των κοινωνικών δυνάμεων της μισθωτής εργασίας. Η σύνθεση των δύο αυτών επιπέδων, της πολιτικής συγκυρίας και του κοινωνικού, συντέλεσε ώστε τα κόμματα αυτά να μιλούν για κοινωνική αλλαγή και να μὴν παρυσιάζονται απλώς ως εκφραστές των συμφερόντων της μισθωτής εργασίας μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα, όπως η σοσιαλδημοκρατία της Βόρειας Ευρώπης.

Στην Ελλάδα το ΠΑΣΟΚ βασίστηκε στο ιστορικό σχήμα των δημοκρατικών δυνάμεων, όπως αυτό ήταν παγιωμένο στις συνειδήσεις του ελληνικού λαού από τις περασμένες δεκαετίες. Από εκεί άντλησε ένα μεγάλο τμήμα της πολιτικής του πελατείας (μέ τη βοήθεια βέβαια και του όνοματος Παπανδρέου), αρχής γενομένης από το άριστερό-ριζοσπαστικό τμήμα της Ένωσης Κέντρου. Ο ριζοσπαστικός πολιτικός λόγος του συντέλεσε ώστε το ΠΑΣΟΚ να προκαλέσει το ενδιαφέρον και της εξεγερμένης νεάς γενιάς και να προτιμηθεί από ένα μεγάλο κομμάτι της, σύν τοις άλλοις και ήπειδή το πολιτικό του μέγεθος και ή απήχισή του ήταν τέτοιες, ώστε να δίνουν έγγυήσεις μεγαλύτερης αποτελεσματικότητας, μιας γρήγορης πραγματοποίησης των «δραμάτων». Τόπο άνωπόμο και ιδεολογικά επιδειρμικό κομμάτι της γενιάς του Πολυτεχνείου προσελκύθηκε έτσι από το ΠΑΣΟΚ — και το κομμάτι αυτό ήταν μεγάλο, αν ως γενιά του Πολυτεχνείου δέν θεωρήσουμε μόνο την πρωτοπορία της, αλλά και όλους εκείνους που δντας εργαζόμενοι και όχι φοιτητές ή διανοούμενοι τράφηκαν κυρίως με τον απόηχο μιας περιόδου, παρά πρωτοστάτησαν σ' αυτήν.

Κάπως έτσι ξεκίνησε το ΠΑΣΟΚ, βρίσκοντας μία περίεργη ισορροπία ανάμεσα σέ δράματα και σέ αιτήματα, και συνέχισε ρίχνοντας δλο και περισσότερο βάρος στά δεύτερα, σέ δ, τι δηλαδή πρωτογενώς ξεπηδούσε από την κοινωνία. Σήμερα, δέκα χρόνια μετά την επιτυχή διαχωρισμό της πρωτοπορίας του τότε κινήματος από τις μεγάλες μάζες του λαού (γιατί αυτός ο διαχωρισμός και ή απομόνωση ήταν τό μεγάλο έργο του ΠΑΣΟΚ και ή μέγιστη υπηρεσία που προσέφερε στην αστική κοινωνία), ο Α. Παπανδρέου ζητάει να περισώσει τά συντρίμια του ΠΑΣΟΚ και να ανασυγκροτήσει τή χαμένη ταυτότητα του κόμματός του κάνοντας αίτηση για είσοδο στη Σοσιαλιστική Διεθνή. Και, ειρήσθω εν παρόδω, στην προκειμένη περίπτωση προσαθεί σύν τοις άλλοις να κατοχυρώσει τό ΠΑΣΟΚ προλαβαίνοντας άλλους υπό διαμόρφωση πολιτικούς σχη-

ματισμούς που θά είχαν υπόψη να κάνουν τό ίδιο πράγμα σέ έναν άγωνα δρόμου για τό ποιός θά αποκτήσει τήν εξουθεν καλή μαρτυρία του κατεστημένου σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, τήν απαραίτητη σέ κάθε κοινοβουλευτική δικομματική δημοκρατία ιδίως σέ μία χώρα-μέλος της ΕΟΚ.

Άλλά ως ξαναγυρίσουμε στά χρόνια της μεταπολίτευσης. Κοιτάζοντας πρὸς τά πίσω θά λέγαμε πὸς τήν εποχή εκείνη τά τρία κόμματα (ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΚΚΕ έσωτ.) διαγωνίστηκαν για τήν κατάκτηση μίας μερίδας του εκλογικού σώματος, προβάλλοντας κυρίως τά βασικά ιδεολογικοπολιτικά χαρακτηριστικά της ταυτότητάς τους. Όσο κι αν τό σύνθημα «Στίς 18 σοσιαλισμός» κατακρίθηκε από τις άλλες πολιτικές δυνάμεις, έντοτοις ή σύγκρουση μεταξύ των τριών κομμάτων ήταν κατ' αρχήν σύγκρουση δραμάτων και στρατηγικών για τή μετάβαση στό σοσιαλισμό. Άλλαγή, αυτοδύναμη ανάπτυξη, αποκέντρωση, αυτοδιαχείριση, λαϊκή συμμετοχή από τή μία μεριά, σοσιαλισμός μέ δημοκρατία, έλευθερία, ανθρώπινο πρόσωπο, ελληνικά χρώματα, βάθεμα και πλάτεμα της δημοκρατίας και πλατιά συμμαχία πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων από τήν άλλη.

Τέλος, ή ορθοδοξία, τό σοβιετικό μοντέλο, ο κρατισμός, ή αντιμπεριαλιστική πάλη τό πλευρό της Σοβιετικής Ένωσης, μία άρνηση ή έστω ήθελήμενη ασάφεια ως πρὸς τις κοινοβουλευτικές διαδικασίες και τό κατά πόσον αυτές αποτελούν μοναδικό μέσο έκφρασης της ταξικής πάλης στην πορεία πρὸς τό σοσιαλισμό αλλά και, πάνω από όλα, τά διάφορα κενά της στρατηγικής αυτής τά όποια τά κάλυπτε ή προσδοκία της τελικής στρατιωτικοπολιτικής επικράτησης του σοβιετικού μπλόκ στον δεύτερο κόσμο, ή, έστω, στην περιοχή μας.

Η σύγκρουση λοιπόν (και έπομένως και ή οργανωτική αποκρυστάλλωση των διαφόρων σχημάτων) γινόταν σάν να βρισκόταν τό ζήτημα του σοσιαλισμού στην ημερήσια διάταξη. Αύτή ή στρατηγική χαρακτήρα και έφ' όλης της ύλης (στό όνομα του σοσιαλισμού) αντιπαράθεση μέ τό ύφιστάμενο κοινωνικό καθεστώς και τήν αντίστοιχη έξουσία, τή Νέα Δημοκρατία, βοήθησε ώστε να αναγνωριστεί ότι ή ταξική σύγκρουση στό πολιτικό επίπεδο εκφράζεται από εκείνους τούς πολιτικούς σχηματισμούς που αντιπαλεύουν ριζικά τή Δεξιά.

Τό ΚΚΕ έσωτερικού, παρόλο που κι αυτό πρόβαλε τά δράματα του, δέν μπόρεσε να εκφράσει τήν κοινωνική πάλη, μία και ή αντίστοιχη πολιτική του δέν έμπεριείχε τήν πολιτική ριζική σύγκρουση, αλλά αντίθετα τή συνεργασία πρὸς όλες τις κατευθύνσεις, πράγμα που προϋπέθετε και τήν ταξική συνεργασία. Έχοντας επιπλέον τό

μειονέκτημα ότι ήταν καινούργιο κόμμα χωρίς πολιτικές ρίζες στό εκλογικό σώμα, τό ΚΚΕ έσωτερικού έμφάνιζε τήν εικόνα ενός κόμματος καλής προαίρεσης και δράμάτων, που όμως α) δέν θέλει να τά πραγματοποιήσει, άφου ή πολιτική του δείχνει να τά θεωρεί ως ζητήματα του άπώτερου μέλλοντος, και β) δέν μπορεί να τά πραγματοποιήσει, άφου οι ιδέες του πολλαπλασιάζονταν μέ τό μηδενικό ειδικό βάρος του κόμματος αυτού στό επίπεδο του συσχετισμού των πολιτικών δυνάμεων.

Τό γεγονός αυτό είχε και έχει επίπτωση και στις ίδιες τις ιδέες πάνω στις όποιες συγκροτήθηκε ή ανανεωτική Άριστερά, ακόμα και σέ εκείνες που θεωρούμε «σωστές». Πολύ χοντρικά μπορούμε να πούμε ότι όλος ο χώρος, άλλοι περισσότερο και άλλοι λιγότερο, καθώς περνούσε ο χρόνος έμπλεκόταν όλοένα και περισσότερο στην πάλη των ιδεών και άγνοούσε όλοένα και περισσότερο τήν πάλη των τάξεων. Έμφανίστηκε μάλιστα τό παράξενο φαινόμενο τήν κατάσταση αυτή να τήν έπισημαίνει κυρίως ο Λ. Κύρκος (δημόσια ήδη από τό συνέδριο του Μίλωνα), προτείνοντας ταυτόχρονα τον πλέον άντενδεικνυόμενο δρόμο για τό ξεπεράσμά της: τήν πρόσδεση δηλαδή στό ΠΑΣΟΚ και στίς όνομαζόμενες δημοκρατικές δυνάμεις ούτως ώστε διά της πολιτικής ταύτισης του ΚΚΕ έσωτερικού μέ τό ΠΑΣΟΚ, που ως γνωστόν είναι μαζικό κόμμα, να εξασφαλιστεί ή σύνδεση του κόμματος μέ τήν ταξική πάλη, που εκείνη τήν εποχή έπαιρνε στό πολιτικό επίπεδο τήν έκφραση της σύγκρουσης Δεξιάς και αντιδεξιών δυνάμεων. Έπρόκειτο δηλαδή για μία προσπάθεια ύποκατάστασης του κοινωνικού από τό πολιτικό, μία προσπάθεια τοποθέτησης του ΚΚΕ έσωτερικού στην πολιτική σύ-

κρουση σε ένα στρατόπεδο που όλο και λιγότερο εξέφραζε την πραγματική κοινωνική σύγκρουση.

ΟΛΟΙ ΤΩΡΑ ΜΙΑΟΥΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Μιλήσαμε λοιπόν για χρεοκοπία καθενός από τα τρία κόμματα των δημοκρατικών δυνάμεων. Η χρεοκοπία αυτή είναι έκδηλη αν αναλογιστούμε ότι σήμερα, δώδεκα χρόνια αργότερα, η πολιτική φυσιογνωμία που παρουσιάζουν τα κόμματα αυτά δεν έχει καμία σχέση με εκείνη της τότε εποχής. Για το ΠΑΣΟΚ τα πράγματα είναι αρκετά καθαρά και αναφέραμε ήδη ότι έκλεισε η τροχιά του. Το κόμμα αυτό δεν μπορεί πιά (ή δεν θα μπορεί για μεγάλο χρονικό διάστημα) να μιλήσει εξ ονόματος του μέλλοντος και μάλιστα του σοσιαλιστικού μέλλοντος. Άλλωστε η ενδεχόμενη απομάκρυνσή του από την εξουσία είναι πιθανό να έχει ακόμα και οργανωτικές επιπτώσεις, τέτοιες ώστε σε λίγα χρόνια το ΠΑΣΟΚ, αν υπάρχει, να μην είναι το ίδιο με το σημερινό.

Για το ΚΚΕ έσωτερικού ή χρεοκοπία εμφανίζεται κατ' αρχήν περισσότερο πολιτική παρά ιδεολογική. Άλλα η πολιτική του χρεοκοπία είχε επιπτώσεις και στο ιδεολογικό και —πρόσφατα— στο οργανωτικό πεδίο. Για να το πούμε αλλιώς, στο επίπεδο των ιδεών παραμένουν άκεραια τα αιτήματα που το ΚΚΕ έσωτερικού εξέφρασε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70, το αίτημα του σοσιαλισμού και της δημοκρατίας. Άλλα ως εκεί. Γιατί από εκεί και πέρα το κόμμα αυτό απέτυχε να συνδέσει τα αιτήματα αυτά με την πραγματική κίνηση των μαζών, με την

πάλη των τάξεων δηλαδή. Άπέτυχε δηλαδή πλήρως πολιτικά και αυτή του ή αποτυχία είχε επιπτώσεις και οργανωτικές (αφού σήμερα κανείς δεν γνωρίζει αν και με ποιά φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά το κόμμα αυτό θα συνεχίσει να υπάρχει) και ιδεολογικές.

Για το ΚΚΕ τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα. Οργανωτικά δεν έχουν εμφανιστεί ακόμα έκδηλα τα σημάδια της αποτυχίας. Όμως, με την πάροδο του χρόνου, οι ιδεολογικές και κοσμοθεωρητικές βεβαιότητες μετατρέπονται σε αμφιβολίες. Το ίδιο το σοβιετικό μοντέλο προβληματίζεται σήμερα για τον εαυτό του, και, έστω κι αν οι προβληματισμοί αυτοί έχουν βελτιωτικό και όχι συνολικό χαρακτήρα, είναι επόμενο να έχουν τον αντίκτυπό τους και στο ΚΚΕ. Από την άλλη μεριά, η ύπαρξη των δύο στρατιωτικοπολιτικών μπλόκ και ο απόλυτος σεβασμός που η Σοβιετική Ένωση δείχνει σ' αυτά, τραυματίζουν τον θεμέλιο λίθο της στρατηγικής του ΚΚΕ ή, έστω, απομακρύνουν ολοένα και περισσότερο τον τελικό στόχο από την ενδιάμεση στρατηγική του. Όταν μαζικό κόμμα το ΚΚΕ έχει καθημερινές ανάγκες που ούτε στο ελάχιστο εξυπηρετούνται και ούτε στο ελάχιστο ανταποκρίνονται προς τον τελικό στρατηγικό στόχο του. Το ΚΚΕ προσπαθεί να λύσει την αντίφαση μέσω του σχήματος Κομμουνιστικό Κόμμα/Άριστερά, όπου το μέν κόμμα είναι ένας κλειστός σφιχτός, «αποκαθαρμένος» οργανισμός που φυλάει βαθιά μέσα του τις αρχικές αφετηρίες και τους τελικούς στόχους του κόμματος, ή δέ Άριστερά είναι το ευέλικτο πολιτικό σχήμα που θα πρωταγωνιστήσει στην ενδιάμεση περίοδο κατά τα πρότυπα της θεωρίας των σταδίων. Άλλα οι αντιφάσεις δεν κρύβονται έτσι: η καθημερινή πρακτική, οι ανάγκες της πολιτικής πάλης, τα ίδια τα αιτήματα των στραμάτων της μισθωτής εργασίας που ακολουθούν το ΚΚΕ —και ακολουθούνται από αυτό— διαμορφώνουν όχι μόνον ένα άλλο πρόσωπο, αλλά —έτσι συμβαίνει πάντα— χαράζουν, ή έστω επηρεάζουν, ακόμα και τις συνειδήσεις των κομματικών μελών. Η φυσιογνωμία κάθε πολιτικής παράταξης διαμορφώνεται κυρίως μέσα από τη σύγκρουσή της με τον αντίπαλο. Κι αν κάποτε η σύγκρουση αυτή (ακόμα και εντός των δημοκρατικών δυνάμεων) ήταν περισσότερο ιδεολογικού στρατηγικού χαρακτήρα, πράγμα που βοηθούσε το ΚΚΕ να μένει πιστό και χωρίς πολλές αντιφάσεις προς την «ορθοδοξία» του, σήμερα η φύση της σύγκρουσης έχει αλλάξει.

Βέβαια όλα αυτά δεν σημαίνουν ότι το ΚΚΕ εγκατέλειψε τις αρχικές του αφετηρίες, ότι η εξυπηρέτησή τους δεν

παύει να είναι ο τελικός του στόχος. Άλλωστε κανένα από τα άλλα σχήματα (τή διαφωνούσα, ή, έστω, δυσανασχετημένη πτέρυγα του ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ έσωτ. στις δύο του εκδοχές) δεν έχει κουνηθεί ένα βήμα από αυτό που αρχικά ήταν. Όλα αυτά σημαίνουν απλώς ότι το ΚΚΕ αναγνωρίζει, αισθάνεται, σήμερα την πολιτική αναγκαιότητα της Άριστερας. Και δεν είναι μόνο το ΚΚΕ. Το ίδιο αναζητούν όλοι. Το ΚΚΕ έσωτερικού μιλάει κι αυτό για ευρύτερο φορέα της Άριστερας και μάλιστα προσφέρει τον εαυτό του θυσία προς χάρη του, οι διάφορες ομάδες που διαφωνούν με το ΠΑΣΟΚ για άριστερο φορέα μιλάνε κι αυτές.

Όλοι λοιπόν αναγνωρίζουν ότι το σκηνικό του '74 έφαγε τα ψωμιά του, όλοι αναγνωρίζουν την ανάγκη να αλλάξει, όλοι μιλούν για την ανάγκη μιας πολιτικής δύναμης που θα οργανώσει και θα εκφράσει την αντίσταση, την έστω και στοιχειώδη κοινωνική αντίσταση των εργαζομένων μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα, αλλά και όλοι θέλουν να είναι αυτοί οι κύριοι εκφραστές της, να είναι δηλαδή αυτοί εκείνοι που όταν έρθει η στιγμή της πολιτικοποίησης θα μεταλαμπαδεύσουν στις ευρύτερες μάζες την πολιτική ιδεολογία τους. Όλα κοντολογίς μοιάζουν να ξεπεράστηκαν, κανείς όμως δεν ξεπέρασε τίποτα. Η σοβιετοφιλία από τη μία, ο λαϊκισμός από την άλλη, ή σκοπιά του εθνικού ακροατηρίου και των πωγωνισμάτων, ο διάχυτος λαϊκομετωπισμός, όλα αυτά όχι μόνον επιβιώνουν αλλά και διεδικούν, καθένα από τη μεριά του, μίαν Άριστερά συγκροτημένη με βάση τα αντίστοιχα ιδεολογικά καλούπια.

ΚΑΙ ΑΥΡΙΟ ΤΙ ΓΙΝΕΤΑΙ;

Άς μιλήσουμε λοιπόν λίγο ακόμα για το εγγύτερο μέλλον, σχεδόν για το παρόν, κι άς προσπαθήσουμε σε χοντρές γραμμές να το περιγράψουμε: άς υποθέσουμε ότι και στην Ελλάδα, με κάποια καθυστέρηση ως προς τις άλλες δυτικές χώρες, ή συντηρητική παράταξη παίρνει τα ήνια του κράτους. Και εδώ, όπως κι αλλού, αυτό θα γίνει κάτω από την πλήρη επικράτηση της άστικής ιδεολογίας και όλων των νεοτεριστικών εκδοχών της: μέσα από μια πλήρη επικράτηση της αμερικανικής ήγεμονίας στο στρατιωτικοπολιτικό επίπεδο, σε έναν κόσμο εμπορούμενο από τις αξίες και την ιδεολογία που στο άτομικό και στο συλλογικό επίπεδο επιβάλλει ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής. Και δεν έχουμε καμιά αμφιβολία ότι και η ελληνική δεξιά δεν είναι βαμμένη με κάποια εθνικά χρώματα που τάχα θα τη διαχώριζαν από τις όμοιειδεις, πολιτικές πα-

ρατάξεις στην ύπόλοιπη Δύση.

Αλλά αυτό που κυρίως ενδιαφέρει εδώ είναι οι ενστάσεις που θα εκφραστούν κατά αρχήν στο κοινωνικό και κατά δεύτερο λόγο στο πολιτικό και το ιδεολογικό επίπεδο προς την κρατούσα τάξη πραγμάτων και ειδικότερα οι ενστάσεις που θα υπάρξουν στη χώρα μας. Η έκφραση των ενστάσεων —και των αντιστάσεων— αυτών είναι σίγουρο ότι θα διαφέρει από εκείνες του παρελθόντος, μιά και οι καταστάσεις εκείνες που στο παρελθόν είχαν οδηγήσει σε μιά υπερπολιτικοποίηση του κοινωνικού, σήμερα φαίνεται ότι ανήκουν πιά στην ιστορία. Ο Διχασμός, ο εμφύλιος, οι δημοκρατικές δυνάμεις δεν είναι πλέον παρά μόνο καταχρηστικά ή από συνήθεια πολιτικά —και όχι ή ιστορικά— επικαιρότητα του άμεσου μέλλοντος θέτει σε πρώτο πλάνο τα ζητήματα της κοινωνικής σύγκρουσης, της αντίστασης στις εκλογές του καπιταλισμού, και μάλιστα κατά αρχήν στο πρωτογενές κοινωνικό επίπεδο. Και ακριβώς επειδή ο σοσιαλισμός δεν είναι επί θύραις, όπως ήταν, ή και νομίζαμε ότι ήταν, πριν από χρόνια, γι' αυτό και η κοινωνία προς το παρόν δεν θέτει, ή τουλάχιστον δεν θέτει πολιτικά, τα ζητήματα που εδώ και μιά δεκαετία προσπαθήσαμε να της θέσουμε.

Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΥΠΑΡΧΕΙ ΓΙΑΤΙ ΥΠΑΡΧΕΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τίποτα λοιπόν δεν ξεπεράστηκε ούτε το ΚΚΕ έσωτερικού και η κομμουνιστική ανανέωση. Μόνο που σήμερα, δώδεκα χρόνια μετά τη μεταπολίτευση, οι λόγοι υπαρξης της μοιάζουν όλο και να ξεμακραίνουν στο μέλλον, μοιάζουν δηλαδή όλο και πιο πρώιμοι, όσο κι αν αυτό είναι αντιφατικό. Και οι αντιφάσεις, οι προσωπικές πιά, των κομμουνιστών της Ανανώσης εντείνονται: έμεις ώριμάσαμε, σχεδόν σάπισαμε και ο καρπός μας είναι ακόμα —γιά την κοινωνία— πρώιμος. Και επειδή γιά να ανανεωθεί το κομμουνιστικό κίνημα και η Αριστερά πρέπει πρώτα να υπάρξουν και επειδή η αύριανή τους υπαρξη δεν είναι δεδομένη, όπως ήταν την εποχή των πραγματικών και φανταστικών ταυτόχρονα δημοκρατικών δυνάμεων, γι' αυτό η ανανεωτική Αριστερά θα πρέπει να αναζητήσει τις κοινωνικές δυνάμεις του σοσιαλισμού εκεί που αυτές σήμερα βρίσκονται και, τολμών να πώ, όπως αυτές βρίσκονται, με τους τρόπους δηλαδή πολιτικής υπαρξης που αυτές έχουν επιλέξει. Καλώς δηλαδή ή κακώς, και σ' αυτό είχε δίκιο ο κ. Παπανδρέου, εκκρεμεί μιά νέα αντιδεξιά συσπείρωση μόνο που δεν θα συμφωνήσουμε ότι θα είναι και πάλι αυτός εκείνος που θα

τήν εκφράσει. Εκκρεμεί ακόμα η πολιτική ιδεολογία αυτής της νέας αντιδεξιάς συσπείρωσης. Εκκρεμεί όμως ταυτόχρονα και το κοινωνικό αίτημα της ενότητας, γι' αυτό άλλωστε και μιλάμε γιά συσπείρωση και όχι γιά διασκόρπιση.

Τό αίτημα αυτό, τό κοινωνικοπολιτικά έπιτακτικό, είναι ταυτόχρονα ιδεολογικοπολιτικά αδύνατο αφού καμιά από τις πλευρές της πέραν του ΠΑΣΟΚ Αριστεράς δεν έχει απομακρυνθεί από τις άφετηρίες της, είτε πρόκειται γιά τόν τριτοσεπτεμβρισμό είτε γιά τό φιλοσοβιετισμό είτε γιά τόν (Έναν ή τόν άλλο) εύρωκομμουνισμό. Έχουμε λοιπόν από τή μιά μεριά μιά κοινωνική (ταξική θά λέγαμε) έπιταγή γιά ενότητα, από τήν άλλη τις έπιταγές της ιδεολογικής αντιπαλότητας και στή μέση βρίσκεται η πολιτική. Η πολιτική δεν έχει άλλο δρόμο από τό να συνδυάσει και τά δύο.

Στό ΚΚΕ έσωτερικού η συζήτηση γιά τή μετεξέλιξη του κόμματος σε νέο φορέα της Αριστεράς βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη. Μόνο που αντί να ξεδιαλύνει, περιπλέκει ακόμα περισσότερο τά πράγματα. Υπέρ του νέου φορέα συνηγορούν δυνάμεις που άλλες μέν επιδιώκουν να συντηρήσουν τή παλιά τάξη των «δημοκρατικών δυνάμεων», τήν ώρα που η κοινωνία τήν εκβράζει, και άλλες που επιδιώκουν τήν άνατροπή της. Και συνεπώς ο φορέας, μιά κατ' έξοχήν πολιτική κατασκευή, δεν έμπεριέχει ούτε καν τή συμφωνία των ύποστηρικτών του, στό μείζον πολιτικό πρόβλημα αυτή τή στιγμή.

Από τήν άλλη μεριά η πολιτική αυτή κατασκευή, που υποτίθεται ότι έρχεται να εξυπηρετήσει πολιτικές ανάγκες του σήμερα, άποκρούεται από όλες τις άλλες υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις του χώρου της Αριστεράς και συνεπώς δεν θά είναι τίποτ' άλλο παρά τό ΚΚΕ έσωτερικού (με άλλο όνομα. Και επειδή εύρύ φορέα της Αριστεράς ενδιαφέρονται σήμερα να συγκροτήσουν τόσο τό ΚΚΕ, όσο και αυτοί που άπομακρύνθηκαν από τό ΠΑΣΟΚ, κινδυνεύουμε σε λίγο να βρεθούμε με τρεις εύρύτερους φορείς της Αριστεράς που δεν θά είναι τίποτα άλλο παρά οι τρεις αρχικές άφετηρίες των «δημοκρατικών δυνάμεων» του 1974 (ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΚΚΕ έσωτ.) με άλλο (ίδιο αυτή τή φορά) όνομα. Ειδικά γιά τό ΚΚΕ έσωτερικού, ο φορέας που επιδιώκει να φτιάξει, αντί να κινείται στον ύπαρκτο πολιτικό χώρο, κινείται και πάλι σε έναν ιδεατό χώρο, δεν είναι δηλαδή παρά ένα υπόδειγμα-μοντέλο του πώς θά έπρεπε να είναι η Αριστερά, ένα μοντέλο όμως που άγνοεί τις δέκα έμπεριέχει τις υπάρχουσες πολιτικές και κοινωνικές της δυνάμεις: η νοοτροπία του συμβολικού μοντέλου, που άπέπνεε η Συμμαχία τό 1977,

έπιζει ως τις μέρες μας.

Αλλά η πολιτική δεν είναι φάρσα, και όταν γίνεται φάρσα, δεν ενδιαφέρει κανέναν. Αντίθετα ενδιαφέρει πολύ κόσμο η ύπαρξη, ή διατήρηση δηλαδή του ΚΚΕ έσωτερικού. Τό ΚΚΕ έσωτερικού έχει σήμερα λόγο υπαρξης γιάτί κατ' αρχήν αντιστοιχεί στην πολιτική ιδεολογία μιάς μικρής ίσως αλλά υπάρχουσας μερίδας του κοινωνικού σώματος. Και ένας δεύτερος λόγος που επιβάλλει τή διατήρηση του ΚΚΕ έσωτερικού είναι η ανάγκη που σήμερα διαφαίνεται άχνά αλλά αύριο θά είναι κατά τή γνώμη μου, περισσότερο έντονη μιάς ενιαίας παρουσίας των δυνάμεων της Αριστεράς στο κοινωνικό και ίσως στο πολιτικό επίπεδο. Μόνο που αυτή η παρουσία δεν θά είχε νόημα —πιο σωστά, δεν θά είχε μέλλον— αν εκλείψει η μοναδική παράταξη που και στό μέλλον (άκόμα και στο σοσιαλιστικό μέλλον) θά είναι αυτή που θά εκφράζει τις τάξεις και τά στρώματα της μισθωτής εργασίας κι όχι άπλώς ένα καθεστώς ή κάποια πρωτογενή αίτήματα.

Η ανάγκη της ενότητας, έστω της νέας αντιδεξιάς συσπείρωσης, είναι κατ' αρχήν κοινωνική, πηγάζει δηλαδή η ενότητα αυτή από τήν ανάγκη κάποιων κοινωνικών στρωμάτων να άμυνθούν και μάλιστα να άμυνθούν άποτελεσματικά. Κι αυτή η κοινωνική ανάγκη συνιστά ταυτόχρονα και μιά πολιτική δέσμευση. Αλλά από κει και πέρα, τά όρια μεταξύ άμυνας και έπίθεσης, μεταξύ κοινωνικού, πολιτικού και ιδεολογικού είναι όχι άπλώς δυσδιάκριτα, αλλά άξεδιάλυτα. Όποιαδήποτε ενότητα, πιο σωστά οποιαδήποτε Αριστερά, θά άποτύχει αν δεν μπορέσει να άποκτήσει πολιτική έκφραση όχι άπλώς αντιδεξιά, αλλά αντικαπιταλιστική. Κι ακόμα παραπέρα: θά άποτύχει έπισης αν δεν μπορέσει να εκφράσει —κι αυτή τή φορά όχι στο επίπεδο ιδεολογικών διακηρύξεων— μιά ρεαλιστική αντικαπιταλιστική προοπτική, αν δεν περιγράψει δηλαδή τήν άπτή δυνατότητα μιάς κοινωνίας της όποιας η διεύθυνση και η λειτουργία δεν θά είναι κεφαλαιοκρατική αλλά δημοκρατική.

Είναι σίγουρο ότι σ' αυτό τό σημείο οί διαχωριστικές γραμμές που εκφράστηκαν τό '74 εξακολουθούν να ισχύουν ανάμεσα στις διάφορες πολιτικές δυνάμεις. Όπως άλλωστε συμβαίνει πάντα, η κοινωνία κάποιες ιδέες θά άπορρίψει και με κάποιες άλλες θά προχωρήσει. Τό ζήτημα είναι άπλώς να τις αντιμετώπισει μέσα από τήν ίδια τήν κίνηση, να τις αντιμετώπισει δηλαδή ξανά, πιο φυσιολογικά αυτή τή φορά. Και δεν έχω βέβαια αυταπάτες ότι αυτό πολλοί θά προσπαθήσουν να τό έμποδίσουν.

Τό χρονικό μιᾶς σχέσης Η Α.ΔΗ.Κ. ΚΑΙ ΤΟ ΚΚΕ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

του Πέτρου Πιζάνια

Η συγκρότηση της Αυτόνομης Δημοτικής Κίνησης για τήν Ἀθήνα τῶν Πολιτῶν, (Α.ΔΗ.Κ.), πρὶν ἀπὸ τὸ 4ο συνέδριο τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ., ξεκίνησε μὲ δύο σοβαρὰ ἀρνητικὰ χαρακτηριστικά πού στή συνέχεια λειτούργησαν ὡς ἐμπόδια γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς αὐτόνομης δράσης τῆς κίνησης. Τό *πρῶτο* εἶχε σχέση με τὸ παρελθόν τοῦ κυριότερου ἐταίρου της, τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ., τὸ ὁποῖο οὐδέποτε εἶχε παρουσιασθεῖ αὐτόνομα σέ δημοτικές ἐκλογές. Καί γενικῶς ἀρκετοὶ ἀριστεροί, ἀνέντακτοι καί ὀργανωμένοι, εἶχαν κάθε λόγο νά ἀμφιβάλλουν γιὰ τίς προθέσεις τῆς ἡγεσίας του σχετικά με τὴν πολιτική αὐτονομία αὐτοῦ τοῦ κόμματος ἐναντι τοῦ ΠΑΣΟΚ καί τῆς κυβέρνησης. Σέ αὐτούς πού ἀμφέβαλλαν γιὰ τὴν αὐτονομία ἐναντι τῆς κυβέρνησης, προστέθηκαν καί ἐκεῖνοι πού προτιμοῦσαν τὴ συμπαράταξη με τὸ ΚΚΕ καί ἄλλοι πού μέσω μιᾶς βαθύτατα λανθασμένης ἐκτίμησης πίστευαν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ. εἶναι φιλοΚΚΕ σὲ βάθος της, θά ὑπέκυπτε τελικὰ στίς πιέσεις τῆς συμπαράταξης καί τῶν συμπαράτασσομένων.

Ὅταν (ὑστερα ἀπὸ μιὰ ἀκατανόητη καθυστέρηση) ὀριστικοποιήθηκε ἡ αὐτόνομη κάθοδος στήν Ἀθήνα καί τὸν Πειραιά με τὸν καθορισμὸ τῶν υποψηφίων δημάρχων καί λίγο ἀργότερα ξεκίνησε ἡ προεκλογικὴ ἐκστρατεία, ὅλες αὐτές οἱ ἀμφιβολίες ἀρχισαν κάπως νά σχετικοποιοῦνται, ἴσως καί νά

ὑποχωροῦν. Οἱ μόνες ἀμφιβολίες ὡς πρὸς τὸ νόημα τῆς αὐτόνομης καθόδου πού ἐξακολούθησαν —καί δικαίως— νά προβάλλονται, ἦταν ἐκεῖνες πού ἐρμήνευαν τὴν αὐτόνομη κάθοδο μέσα ἀπὸ τὸ πρῶτο πρίσμα τῆς θεσσαλονικιώτικης συμπαράταξης. Ὁ πλήρης πολιτικός παραλογισμὸς τῆς ἐπιλογῆς τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ. νά ἐμφανισθεῖ αὐτόνομα στήν Ἀθήνα καί τὸν Πειραιά ἀλλὰ ὄχι στή Θεσσαλονίκη ἐμπόδιζε πολλοὺς ἀριστεροὺς τῆς ἀνανέωσης ὄχι μόνον νά συμμετάσχουν στήν Α.ΔΗ.Κ. ἀλλὰ ἴσως καί νά τὴν ψηφίσουν. Ἡ θεσσαλονικιώτικη συμπαράταξη τελικὰ, ὅπως καί οἱ ὑπόλοιποι, ὄχι μόνον ἀπέτυχαν καθ' ἑαυτές, ἀλλὰ βοήθησαν τὸ ΚΚΕ νά κρύψει τὴν πτώση του καί δυσκόλεψαν σημαντικὰ τὴν αὐτόνομη κάθοδο στήν Ἀθήνα.

Τὸ φιλοκυβερνητικὸ παρελθόν καί

οἱ πολιτικά ἀσυνάρτητες ἐπιλογές συνεργασιῶν τοῦ ἰσχυρότερου ἐταίρου τῆς Α.ΔΗ.Κ., τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ., λειτούργησαν ἐξαρχῆς ὡς ἐμπόδιο γιὰ τὴ δημοτική κίνηση τῆς Ἀθήνας. Ἡ Α.ΔΗ.Κ., γιὰ νά ξεπεράσει αὐτὸ τὸ ἐμπόδιο καί προκειμένου νά πείσει ὅτι εἶναι αὐτόνομη, ὀφείλει νά κινηθεῖ σέ μιὰ κατεύθυνση ἀπεμπλοκῆς τῆς ἀπὸ τίς πολιτικές τῶν ἐπιμέρους ἐταίρων της. Καί ἐδῶ ἐρχόμαστε στὸ *δεύτερο* καί ἴσως σημαντικότερο ἐμπόδιο πού δέν ἐπέτρεψε στήν Α.ΔΗ.Κ. νά λειτούργησει ὡς αὐτόνομη δημοτικὴ κίνηση καί ὄχι βέβαια ὡς ὑποκατάστατο τῶν ἐπιμέρους συμβαλλομένων. Τὸ ἐμπόδιο αὐτὸ βρίσκεται στήν παγίωση τοῦ τρόπου σύστασης τῆς κίνησης καί τὴν ἀναγωγή του σέ τρόπο λειτουργίας της. Ἄς δοῦμε ὁμως τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Στὴν Ἀθήνα, σέ ἀντίθεση με ἄλλες πόλεις τῆς χώρας, δέν ὑπῆρχε προηγουμένω αὐτόνομη δημοτικὴ κίνηση. Ὅπως εἶναι λοιπὸν εὐνόητο, ἡ Α.ΔΗ.Κ. συγκροτήθηκε ἀπὸ τὰ ἐνδιαφερόμενα κόμματα, κινήσεις καί ἄτομα. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἔλλειψη προηγουμένου δέν ἐπέτρεπε τὴ συγκρότηση μιᾶς δημοτικῆς κίνησης παρὰ μόνον ἐκ τῶν ἐνόντων καί με βάση φυσικὰ τίς ὑπάρχουσες διαθεσιμότητες. Ὅμως τὸ αὐτονόητο τοῦτο δέν θά πρέπει νά μᾶς κρύβει τίς πραγματικὲς συστατικὲς ἀντιφάσεις μιᾶς κίνησης πού ἔλεγε στὸν τίτλο της ὅτι ἦταν αὐτόνομη. Μέχρι τὴν παραμονὴ τοῦ

πρώτου γύρου των δημοτικών εκλογών, ή Α.ΔΗ.Κ., με τις θέσεις της για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, με την κριτική της στους υπόλοιπους συνδυασμούς σε γενικότερα πολιτικά ζητήματα και ιδίως με την οξύτατη κριτική της στην κυβέρνηση διεκδίκησε και κατέκτησε τον τίτλο της αυτόνομης δημοτικής κίνησης. Και όχι μόνο αυτό. Με τις προτάσεις της πρόβαλε τις καλύτερες πολιτικές λύσεις για τα προβλήματα της 'Αθήνας. Με αυτή την έννοια και μόνο ο κ. Φιλίνης ήταν ο υποψήφιος της 'Αριστεράς, επικεφαλής του μοναδικού καλύτερου συνδυασμού στην πρωτεύουσα. "Όλα αυτά επέτρεψαν στο ΚΚΕ έσωτ. αλλά και στο ΕΚΚΕ να διατυπώσουν θέσεις και κριτικές που κατά τα άλλα αποφεύγονταν να κάνουν επισήμως. Συγχρόνως, ή Α.ΔΗ.Κ. έτεινε δημόσια να καταξιωθεί ως μία καλύτερη αλλά και αυτόνομη κίνηση, μία κάποια υπόσχεση για το μέλλον και πάνω από όλα μία πρώτη γνώση για το νέο κόμμα της 'Αριστεράς. "Όμως στο ζήτημα του δεύτερου γύρου ή γεύση άλλοιωθη-

κε. "Αν μέχρι τον πρώτο γύρο ή Α.ΔΗ.Κ. έτεινε εμπρακτά να κατακτήσει τον καλύτερο και αυτόνομο χαρακτήρα, ή τάση αυτή περιοριζόταν κυρίως στις δημόσιες εκδηλώσεις της. Στην εσωτερική λειτουργία της παρέμενε ό,τι ήταν έννέα μήνες πριν, όταν είχε συγκροτηθεί για πρώτη φορά. Δηλαδή προσθετική παράθεση κομμάτων, οργανώσεων, ατόμων κ.τλ. "Η Α.ΔΗ.Κ. δεν καθιέρωσε ποτέ δικές της ιδιαίτερες εσωτερικές διαδικασίες, με βάση τις οποίες θα έπαιρνε αποφάσεις, θα καθόριζε επιλογές και προανατολισμούς στα ζητήματα που την απασχολούσαν. "Όπως είπαμε, ο αναγκαστικός τρόπος συγκρότησης (εκ των ενόντων) μεταφέρθηκε και καθιερώθηκε ως διαδικασία λειτουργίας της κίνησης. "Ός εδώ οι καταστάσεις αυτές θα μπορούσαν να είναι ανθρώπινως κατανοητές, αν δεν διευκόλυναν, στο ζήτημα του δεύτερου γύρου, να εμφανιστούν αντιλήψεις και πρακτικές οι οποίες, εν όψει της ίδρυσης του νέου κόμματος της 'Αριστεράς, έδωσαν ένα ανεπανάληπτο δείγμα γραφής για τον τρόπο με τον οποίο ορισμένες τάσεις αντιλαμβάνονται την σχέση μεταξύ κινήσεων και κινημάτων άφ' ε- νόος και του κόμματος άφ' έτέρου.

"Η τάση της «μετεξέλιξης» του ΚΚΕ έσωτ., όπως αντιπροσωπεύτηκε στην Α.ΔΗ.Κ. μέσω του υποψηφίου δημάρχου και άλλων, και από κοντά το ΕΚΚΕ και διάφορα άτομα, θεώρησαν περίπου αυτόνομο ότι ή κίνηση όφειλε να συμπορευτεί με την είλημμένη (;) απόφαση των δύο κομμάτων υπέρ του ΠΑΣΟΚ στον δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών. Στην αντίθετη περίπτωση, ή Α.ΔΗ.Κ. κατά τη γνώμη τους όφειλε να σωπάσει. Συγχρόνως τό i-

σχυρό (αν και όχι κυρίαρχο) ρεύμα υπέρ της λευκής ψήφου δεν έπρεπε να εκφραστεί στην απόφαση της Α.ΔΗ.Κ. ή δημόσια με άλλο τρόπο. Προς επικύρωση αυτής της άποψης υποστηρίχθηκε ότι τα μέλη των κομμάτων στις διαδικασίες της Α.ΔΗ.Κ. όφειλαν να υπακούσουν στην πλειοψηφία που είχε διαμορφωθεί στο κόμμα τους (!). Με αυτή τη θαυμαστή αντίληψη περί αυτονομίας των κινήσεων και δημοκρατικών διαδικασιών οι εν λόγω εκπρόσωποι χώριζαν ξαφνικά τους μετέχοντες στην Α.ΔΗ.Κ. σε δύο κατηγορίες: σε απλά μέλη και σε μέλη κομμάτων. "Έτσι ή υπαγωγή των απλών μελών της Α.ΔΗ.Κ. στις (νόμιμες κατά τα άλλα) αποφάσεις που πάρθηκαν από τα κόμματα αλλά έξω και ανεξάρτητα από την κίνηση, αποκτούσε λογικοφάνεια. Δυστυχώς όμως ή υπαγωγή της κίνησης στις αποφάσεις των κομμάτων δεν ήταν παρά μία καταβαράθρωση της αυτονομίας και συγχρόνως της πολιτικής φερεγγυότητας της Α.ΔΗ.Κ. "Η δημοτική κίνηση, για την περίπτωση του δεύτερου γύρου και σύμφωνα με τις ανάγκες των κομμάτων, από αυτόνομη έπρεπε να μετατραπεί σε οργανωση-σφραγίδα, κατά τα παραδοσιακά κομμουνιστικά πρότυπα.

Πολλά μέλη της Α.ΔΗ.Κ. αρνήθηκαν να δεχτούν αυτή τη λύση, καθώς και την υποστήριξη στο ΠΑΣΟΚ στον δεύτερο γύρο των εκλογών. "Η δυσκολή στη κυοφορία της απόφαση της Α.ΔΗ.Κ. για τον δεύτερο γύρο έμμεσα υπήρξαν δύο απόψεις περίπου ισόδυναμες: μία υπέρ της λευκής ψήφου και μία αντιδεξιά υπέρ του ΠΑΣΟΚ. Παρά το γεγονός ότι ή Α.ΔΗ.Κ. δεν μετατράπηκε οικειοθελώς σε προσωπί-

της πολιτικής των κομμάτων, ορισμένοι επέβαλαν τη λύση αυτή de facto. Δύο από τα μέχρι πρόσφατα δημοτικά στελέχη του ΚΚΕ έσωτ. και ένα του ΕΚΚΕ, χωρίς καμία απολύτως έξουσιοδότηση (ούτε καν συζήτηση) από μέρους της Α.ΔΗ.Κ. και παρά τη δημοσιευμένη ήδη απόφαση της κίνησης, έμφανίστηκαν πριν τον δεύτερο γύρο ως εκπρόσωποι της Α.ΔΗ.Κ. (σύμφωνα και με την Αύγή) να υποστηρίζουν τον κ. Μπέη σε συνέντευξη τύπου που έδωσαν μαζί του.

"Έτσι, τρία κομματικά στελέχη, προκειμένου να υλοποιήσουν την απόφαση των κομμάτων τους, μεταμφέστηκαν με το ένδυμα Α.ΔΗ.Κ. σε «εκπροσώπους» της, χρεώνοντας τη δημοτική κίνηση στο σύνολό της με τις ατομικές και τις κομματικές τους επιλογές, πιο σωστά τις επιλογές μιας τάσης του ΚΚΕ έσωτ. και του ΕΚΚΕ.

Στις πρώτες, μετά τό 4ο συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ., δοκιμασίες που πέρασε ή τάση της «μετεξέλιξης», για τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τις σχέσεις του κόμματος με αυτόνομες κινήσεις, απέτυχε πλήρως, αναλαμβάνοντας συγχρόνως την εθύνη για μία έντονα αρνητική υποθήκη που δημιούργησε εν όψει της ίδρυσης νέου κόμματος. Με την απόφαση υποστήριξης του ΠΑΣΟΚ στον δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών επιβεβαίωσε τη γενικευμένη δυσπιστία των καλύτερων αέλιων στο έγγχειρημα ίδρυσης του νέου κόμματος. Και τό πιο αρνητικό ίσως να βρίσκεται στο γεγονός ότι μέσα από τό κράμα παλαιοκομμουνισμού και αδεξιότητας που τη χαρακτηρίζει, τροφοδότησε ξανά τη στείρα πόλωση μεταξύ «αναβάθμισης» και «μετεξέλιξης».

ΜΑ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ ΤΩΡΑ
ΕΝΑΣ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΗΣ ΛΑΟΣ, ΟΠΟΣ ΕΣΕΙΣ,
ΝΑ ΑΣΧΟΛΕΙΤΑΙ ΜΕ ΜΙΚΡΟΣΚΑΝΔΑΛΑ ΚΑΙ
ΨΙΛΟΔΟΡΟΔΟΚΙΕΣ, ΚΑΙ ΝΑ ΠΑΡΑΒΛΕΠΕΙ ΤΟ ΜΕΓΑ
ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΤΗΣ
ΠΕΝΤΑΕΤΟΥΣ
ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΜΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ;

ΑΝ
ΕΙΝΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΝ!

Χ. Β. Παναγιώτης
11/86

Στιχμιαία

Τό τραπεζικό ζήτημα καί κυβερνητικά ήθη

Γιά τήν ώρα κι άπ' όσα ξέρουμε άπό τόν τύπο καί τίς δηλώσεις πρωταγωνιστών καί δευτεραγωνιστών τής όλης ιστορίας, τό «σκάνδαλο» τής Τράπεζας Κεντρικής Έλλάδος (ΤΚΕ) δέν είναι καν σκάνδαλο. Σκανδαλώδης όπερπαρπληροφόρηση καί άποπληροφόρηση όπηρεζε βέβαια, όπάρχει καί ίσως όπάρξει κι άλλη στό μέλλον. Μέ ελάχιστα όμως στοιχεία πειστικότητας. Κάποιες «χοντράδες» έπίσης: όπως εκείνη ή, ξεχασμένη πιά, έπιστολή τών δύο έπιχειρηματιών, κυρίων 'Αρφάνη-Χιόνη, στόν προσωρινό έπίτροπο τής ΤΚΕ όπου τού δηλώνουν ότι άν πάρουν τήν τράπεζα ήδη έχουν κανονίσει μέ τήν Τράπεζα τής Έλλάδος (μέ ποιούς άραγε; Πόσο ένοχλήθηκαν άπό τήν άποκάλυψη; Ποιές εξηγήσεις τούς ζητήθηκαν;) πώς θά κατοχυρωθεί ή νέα στρατηγική τής ΤΚΕ στό μέλλον. Ροκαμβολικές περιπέτειες, μέ τήν άνάλογη δόση πικάντικου καί γελοίου, είδαμε καί άκούσαμε έπίσης: όπως οί συναντήσεις τού κ. ύφυπουργού μέ κάποιους κυρίους τών όποιών δύσκολα συγκράτησε τά όνόματα. 'Αλλ' αυτά καί άλλα πιό δευτερεύοντα περιστρέφονται περιέργως γύρω καί μακριά άπό τόν πυρήνα τής ύπόθεσης. 'Η όποία συνίσταται στό ότι ένα άνώτατο στέλεχος τού κρατικού, τού κυβερνητικού καί τού κομματικού

μηχανισμού διορίζεται σέ μία θέση άπό τήν όποία έπιβάλλεται νά πάρει μιάν άπόφαση. Τήν άπόφαση αυτή τήν παίρνει καί τή δημοσιοποιεί άπό τά έπίσημα κανάλια πληροφόρησης. Καί ή άπόφαση αυτή ανατρέπεται λίγη ώρα μετά άπό τόν πρωθυπουργό ό όποιος χρησιμοποιεί πρός τούτο τόν ύπουργό 'Εθνικής Οικονομίας καί τό διοικητή τής Τραπέζης τής Έλλάδος, οί όποιοι δηλώνουν ότι ή άπόφαση ελήφθη έν άγνοία τους, καί παύουν τόν προσωρινό έπίτροπο, ό όποιος δηλώνει σαφέστατα ότι οί πάντες ήταν έν γνώσει τής άπόφασης καί μάλιστα είχαν συμμετάσχει στή διαμόρφωσή της. 'Αργότερα γίνεται γνωστό ότι στους «πάντες» περιλαμβάνεται καί ό οικονομικός σύμβουλος τού πρωθυπουργού καθώς καί ό γιός του, δηλαδή ό ύφυπουργός Πολιτισμού! 'Αργότερα έπίσης γίνεται γνωστό ότι ανέκαθεν ή πρόθεση τής κυβέρνησης ήταν άλλη, νά μή «δοθεί» δηλαδή ή ΤΚΕ στόν κ. Κοσκωτά, αλλά στόν δημόσιο τομέα, δηλαδή στήν 'Αγροτική Τράπεζα Έλλάδος (ΑΤΕ). 'Η όποία όμως ένώ είχε ύποβάλει ύποψηφιότητα πριν άπό μήνες, δέν είχε καν

φροντίσει, τόσον καιρό, νά τροποποιήσει τό καταστατικό της, τό όποιο τήν έμποδίζει νά προβεί στήν άγορά τής ΤΚΕ! Πού είναι τό σκάνδαλο σέ όλα αυτά; Πουθενά. 'Εκτός άν σκάνδαλο θεωρείται ή άδυναμία τού κυβερνητικού μηχανισμού νά συνθέσει τίς αντίθεσεις πού διαχειρίζεται καί νά καταλήξει σέ άπόφαση πού νά μπορεί νά ύποστηρίξει, ή δυνατότητα τού όποιου διαφανεί νά βραχυκυκλώσει τό μηχανισμό διαμόρφωσης τής άπόφασης μέ προσφυγή στόν κ. πρωθυπουργό, ή άνεση αυτού τού τελευταίου νά ανατρέπει τήν μέ τόσο δυστοκία έπιτευχθείσα, όποια, άπόφαση, ή ταχύτητα «προσαρμογής» στίς, όποιες, παλινωδίες τών συντελεστών τής προηγούμενης άπόφασης (ούτε μιá παραίτηση, για δείγμα), ή προσφυγή σέ παράλληλα «κόλπα» για νά ξεχαστεί αυτό τό βασικό στοιχείο τής όλης «ύπόθεσης», ή ένδοτικότητα όσων έπιφανειακά τήν «πλήρωσαν» είτε ό θεός ξέρει άπό ποιούς φόβους είτε ό καιρός θά δείξει άπό ποιές έλπίδες (ό προσωρινός έπίτροπος σιώπησε, μετά άπό κάποια άναλαμπή «άνταρσίας», καί διατηρεί τίς λοιπές θέσεις του στό Δημόσιο, ό κ. Κοσκωτάς παραιτήθηκε τής νομιμότατης ιδιοκτησίας του επί τών μετοχών τής ΤΚΕ —κι άς λένε οί άλλοι περί άγνοίας τους καί τά τοιαύτα, ή μεταβίβαση ήταν νομιμότατη— καί αναμένει...). Μά είναι πιά όλα αυτά σκανδαλώδη μετά άπό τόσα άλλα δείγματα τής κυβερνητικής πρακτικής έδώ καί πέντε χρόνια;

Τά αναβολικά λείπουν

Δέν φτάνει πού είναι τρισβάρβαρα τά ελληνικά τους, τούς σκαρώνουν και κάτι παρεξηγήσεις... «Τό ΠΑΣΟΚ είναι αποτέλεσμα ενός μοναδικού κοινωνικοπολιτικού μεταβολισμού μέσα στην ελληνική κοινωνία» (Α. Παπανδρέου στο Διεθνές Συνέδριο γιά τή 10η επέτειο τής Παγκόσμιας Διακήρυξης γιά τά Δικαιώματα και τήν 'Απελευθέρωση τών Λαών (έφημερίδες, 8/11/86). «Μεταβολισμός: τό σύνολο τών μεταβολών, ύλικών και ένεργειακών, αϊ όποια γίνονται έντός του ζώντος πρωτοπλάσματος τών κυττάρων. 'Ο μεταβολισμός άποτελεί τήν θεμελιωδεστέραν λειτουργία τής θρέψεως, παρουσιάζει δέ δύο φάσεις, τόν αναβολισμόν και τόν καταβολισμόν, ήτοι τήν άποσύνθεσιν τών εις τό πρωτόπλασμα ούσιων. Τό μέγεθος του μεταβολισμού οργανισμού τινος μετρείται μέ τό ποσόν τής ύπ' αὐτοῦ έκλυομένης θερμικῆς ένεργείας, ή όποία προσδιορίζεται δι' ειδικών θερμοδομέτρων ('Επίτομον Λεξικόν «'Ηλίου»). Τώρα, ποιοί άποτελοῦν τό «πρωτόπλασμα», τήν «θρέψιν» ποίων έννοεϊ ό κ. πρωθυπουργός, τί ύπονοεϊ ή «άποσύνθεση» δέν είναι σαφές. "Όσο γιά τά «θερμιδομέτρα» μάλλον γιά τίς δημοτικές έκλογές πρόκειται.

Φωτισμένη Δεξιά και Φωτεινό μονοπάτι

'Η κατηγορία, κατά δημοτικών συμβουλίων και άλλων σωμάτων όπου ή 'Αριστερά ή τό ΠΑΣΟΚ κυριαρχούσαν (π.χ. φοιτητικών συλλόγων), ήταν πάντοτε στερεότυπη από τή μεριά τής Δεξιάς: δέν ασχολοῦνται μέ τά

προβλήματά τους και κατατρίβονται μέ ψηφίσματα γιά τό Σαλβαντόρ και τή Νικαράγουα. Καί μάλιστα όχι και γιά τό 'Αφγανιστάν... 'Εστω και άν πράγματι ή Νικαράγουα άποτελέσει άλλοθι παρέμβασης γιά πολλούς συλλόγους και δημοτικά συμβούλια, ή κατηγορία έκρυβε και τήν αντίπαθεια τής Δεξιάς άπέναντι στή γενίκευση τών προβλημάτων, άπέναντι στή κατάφαση τής κοινότητας τών άγώνων, άπέναντι στήν ολοκληρωμένη αντίπαράθεση, και συνάμα έκρυβε τόν άπολογητισμό της άφού οϊ 'Αμερικανοί είναι συνήθως οϊ κύριοι κατηγορούμενοι. 'Επρόκειτο λοιπόν γιά μία στάση, γιά μία κατηγορία πού κανείς άλλος δέν τή χρησιμοποιούσε, μία κατ' έξοχήν δεξιά, πατενταρισμένη κατηγορία. Αλλά τά πράγματα έχουν αλλάξει, ή «ειρήνη» π.χ. δέν άποτελεί προνόμιο τών μή δεξιών. 'Ο δημοσιογράφος ίσως νά είχε μείνει προσκολλημένος στήν «παλαιοδεξιά» ρουτίνα. 'Ισως πάλι ή έρώτησή του νά ήταν και στημένη. Ρώτησε λοιπόν τούς κυρίους 'Εβερτ και 'Αδριανόπουλο εάν ή ύπ' αὐτοῦς νέα δημοτική άρχή σκοπεύει νά αναλώνεται sé ψηφίσματα και κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας. Καί ειπε ό κ. 'Αδριανόπουλος: «Γιατί θέλετε νά μās άπομονώσετε από τήν παγκοσμιότητα; Δέν μπορούμε νά πούμε ότι τά θέματα ειρήνης, άφοπλισμού, ναρκωτικών και άλλων καυτών προβλημάτων είναι έξω από τίς άρμοδιότητες μιās δημοτικής άρχῆς. Είμαστε πολιτικά πρόσωπα...». Τά χαλιά δλο και τραβιούνται κάτω από τά πόδια τών «άντιδεξιών δυνάμεων». 'Η Δεξιά γίνεται πλέον άντιδεξιότερη του άντιδεξιού. "Όπως άλλωστε και κάποιοι άντιδεξιοί γίνονται δεξιότεροι τής Δεξιάς.

και Αιτόφορα

Δίκαια αιτήματα

«Νά προβλεφθεϊ χώρος πάρκινγκ γιά τά αυτοκίνητα τών μελών του Συμβουλίου τής 'Επικρατείας», στο κτίριο του 'Αρσακείου, ζητεί ή 'Ενωση Δικαστικών τής 'Επικρατείας. Εύκολο. Τόσος χώρος θά περισσέψει από τήν κατεδάφιση του «'Ορφέα». Κι άν δέν φτάσει, ύπάρχει και τό «Θέατρο Τέχνης».

Κρύο

Παγώσανε οϊ τιμές. Κι όμως δέν πρόκειται γιά άνέκδοτο μέτρο.

'Ανήκουσες συγκρούσεις και αδιόρατες ταχύτητες

'Ο «μεταβολισμός» του ΠΑΣΟΚ, ειπε άκόμη ό κ. πρωθυπουργός, «δημιουργεί πολλές συγκρούσεις στο έσωτερικό και στο έξωτερικό»... γιατί «προκαλεί αλλαγές στις δομές και όχι στήν επιφάνεια». Κι άκόμη «γιατί προχωρεί μέ ταχύτερους ρυθμούς τής ιστορικής αδράνειας πού έχει επιβληθεϊ στή χώρα μας» (ή σύνταξη δέν είναι δικιά μας). Φυσικά ό καθένας έχει άναφαίρετο τό δικαίωμα νά παρουσιάζει όπως θέλει τά προβλήματα του. 'Ακόμα και νά πιστεύει ότι έτσι τά λύνει. Πάντως ό άχός τών «συγκρούσεων» είναι δυσδιάκριτος. 'Ισως γιατί δέν γίνεται στήν επιφάνεια. "Όσο γιά τά περι ταχύτερων ρυθμών δύσκολα μπορεί νά γίνουν πιστευτά. Μέ τρένο, και μάλιστα ελληνικό, στόν είκοστό αιώνα; 'Αδύνατον.

‘Η παγκόσμια κρίση συνεχίζεται

Η ΑΒΕΒΑΙΗ ΑΝΑΚΑΜΨΗ

“Όταν δέν εϋημεροϋν οϋτε οί ἀριθμοί

τοϋ Μιχάλη Παπαγιαννάκη

Πολλοί μιλοϋν γιά ανάκαμψη τῆς παγκόσμιας οικονομίας. Τά γεγονότα ὅμως συνεχίζον νά εἶναι ξεροκέφαλα. Πόσο κάποιες εϋνοϊκές ἐνδείξεις ἀνατρέπου τήν κατάσταση ὕφεσης;

καί τῆς ὁποίας ἀψευδῆς μάρτυρας εἶναι ἡ ἀνθηση τῶν χρηματιστηρίων, ἰδίως στήν Εὐρώπη, γενικεύεται σέ ανάκαμψη τοῦ συνόλου τῶν οικονομικῶν μεγεθῶν. Ὅτι δηλαδή ἡ λύση τοῦ βασικοῦ προβλήματος τοῦ κεφαλαίου ἢ σημαντικοῦ τμήματός του, ἐξασφαλίζει διέξοδο καί στά γενικότερα προβλήματα ὅλου τοῦ οικονομικοῦ καί κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ.

Μέ ἄλλα λόγια, ἄρχισε τό τέλος τῆς κρίσης; Συζητήσιμο. Γιατί τό σύμπλεγμα τῶν προβλημάτων πού συνθέτουν τήν κρίση δέν εἶναι μόνο (ἐνῶ εἶναι ἀπαραιτήτως) κρίση τῶν κερδῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ ἐξάντληση τῶν δυνατοτήτων τῆς ἀνάπτυξης τοῦ συστήματος, ὅπως αὐτές εἶχαν διαμορφωθεῖ σέ μιά προηγούμενη ἱστορική φάση, στό τεχνικοοικονομικό, στό κοινωνικοπολιτικό καί στό γεωπολιτικό ἐπίπεδο, δέν φαίνεται ἀπό πούθενά νά ἔχει γεννήσει ὑποσχέσεις ἐξελίξεων πού νά ἀνοίγουν νέους ὁρίζοντες πρὸς νέες δυναμικές ἰσορροπίες.

Μιά γενικότερη καί κάπως ἀνεμελη ἀνακούφιση διαφαίνεται ὄλο καί περισσότερο σέ εἰδησεογραφία καί ἀναλύσεις σχετικά μέ τήν πορεία τῆς οικονομικῆς κρίσης. «Ὁ ἀνεπτυγμένος κόσμος μπορεῖ νά ἐπαναπαύεται στίς δάφνες του», τιτλοφοροῦσε χαρακτηριστικά, πρό καιροῦ, ἡ βρετανική ἐφημερίδα *Φαῖνάνσιαλ Τάιμς*, δημοσιεύοντας τίς προβλέψεις τοῦ ΟΟΣΑ καί τοῦ Διεθνoῦς Νομισματικοῦ Ταμείου γιά τήν ἀύξηση τοῦ ΑΕΠ τό 1986 καί τό 1987 στίς βιομηχανικές χῶρες ὡς σύνολο, στίς ΗΠΑ, τήν Ἰαπωνία καί τή Δ. Γερμανία, ἀύξηση πού κυμαίνεται ἀνάμεσα σέ 2,5% καί 3,8% τό χρόνο.

Ἄλλες διαπιστώσεις ἢ βραχυχρόνιες προβλέψεις ἀπό διάφορες πηγές τείνουν νά ἐνισχύσουν τή μακαριότητα τοῦ ἀναγνώστη: ὁ πληθωρισμός στίς χῶρες τοῦ ΟΟΣΑ ἔφτασε τό 4,8% τό 1985 καί ἐκτιμᾶται στό 4,5% γιά τό 1986.

Τό συνολικό ἔλλειμμα τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν, στίς ἴδιες χῶρες, μειώνεται (-73 δισ. δολάρια τό 1985, -64 δισ. δολάρια τό 1986), ἀλλά ἐξαιτίας ἀντιφατικῶν ἐξελίξεων (αὐξάνεται τό ἔλλειμμα στίς ΗΠΑ καί αὐξάνεται τό περίσσειμα στίς ἄλλες μεγάλες καπιταλιστικές χῶρες).

Τά στοιχεῖα αὐτά τείνουν νά δείξουν ὅτι ἡ ανάκαμψη τῶν κερδῶν πού παρατηρεῖται ἀπό παλιότερα

Ἡ ἀνεργία ὡς πρόβλημα οικονομικό, ἀλλά κυρίως κοινωνικό καί πολιτικό, παραμένει στά προηγούμενα ἐπίπεδα ἢ καί αὐξάνεται (ἀκόμη καί στίς ΗΠΑ, ὅπου ἡ ἐκτίμηση τῆς ἀπασχόλησης γίνεται μέ ἰδιαίτερα συζητήσιμο τρόπο). Καί ὀξύνεται τό πρόβλημα τῶν «μόνιμα» ἀνέργων ἢ τῶν οὐδέποτε ἀπασχοληθέντων καί ὑποψηφίων γιά ἀπασχόληση (νέων, γυναικῶν) πού ἐνισχύει συνεχῶς τήν τάση γιά ἀύξηση τῆς μάζας τῶν λεγόμενων «νέων φτωχῶν», σέ παράλληλη ἀνάπτυξη μέ τόν παλιό καί νέο πλοῦτο.

Καί ἡ διαπίστωση, ἀπολύτως ἀδιαμφισβήτητη, δέν γίνεται γιά νά ἐνισχυθοῦν κάποιες μελοδραματικές ἐξάρσεις, ἀλλά γιά νά διατυπωθεῖ ἡ ἀμφιβολία κατά πόσον εἶναι δυνατό νά πιστεῦει, ὅποιος πιστεύει, ὅτι νέου τύπου κοινωνική καί πολιτική «συναίνεση» μπορεῖ νά οἰκοδομηθεῖ πάνω σέ τέτοια σαθρή βάση.

Οϋτε μπορεῖ κανεῖς σοβαρά νά ἰσχυρισθεῖ ὅτι πρόκειται γιά πρόβλημα πού θά ἀπορροφηθεῖ ἀπό τήν τεχνολογική ἐξέλιξη, ὅταν μάλιστα αὐτή κυρίως ἀναδιρθώνει καί ἐξορθολογίζει, μεταξύ ἄλλων, τούς τομεῖς πού κατ' ἐξοχήν δημιουργοῦσαν, στό πρόσφατο παρελθόν, ἀπασχολήσεις, δηλαδή τίς λεγόμενες «ὑπηρεσίες» (γραφειακή καί γραμματειακή δου-

λειά, άρχειοθέτηση, λογιστική, πληροφόρηση κ.λπ...).

Καί αυτή ή άναδιάρθρωση, όπως και ή γενικότερη τεχνολογική, στην καρδιά της ίδιας της παραγωγικής διαδικασίας έχει άκόμη, ως φαίνεται, πολύ δρόμο μπροστά της.

Αλλά και στό γεωπολιτικό επίπεδο, ή άναδιάταξη των συσχετισμών «Borrah - Νότου», «Δύσης - Ανατολής», ή άκόμη των ένδοδικών, δέν φαίνεται νά έχει βρει τό δρόμο της. Όταν ή άβεβαιότητα ως προς τό διεθνές νομισματικό σύστημα και τό δολάριο παραμένει, όταν τό έξωτερικό χρέος του Τρίτου Κόσμου έφτασε αϊσίως τά 1.020 δισ. δολάρια, όταν ή άνησυχητική και καταστροφική έν πολλοίς εξέλιξη της πετρελαϊκής οικονομίας άντιμετωπίζεται μέ τόση έλαφρότητα, όταν δηλαδή όλα δείχνουν ότι πολλοί είναι εκείνοι πού πιστεύουν ότι ό καλός θεός ή τό «άόρατο χέρι» των προπατόρων της οικονομικής θεωρίας θά λύσει τελικά όλα τά προβλήματα και μαζί μ' αυτά της διεθνούς οικονομίας, όχι μόνο τέτοιος δρόμος δέν άνοίγεται, αλλά και νέα άδιέξοδα εμφανίζονται.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει νά γίνει έδω για την ύφέρπουσα τάση προς τον έμπορικό προστατευτισμό πού άπειλεί την εύθραυστη «ανάκαμψη», πράγμα πού δείχνει τόσο την ένταση του λεγόμενου «έμπορικού πολέμου», παρά τις άπόπειρε και τις επιδιώξεις των μέν ή των δέ στό ΓΚΑΤΤ και άλλου, όσο και την πεισματική άρνηση των ισχυρών καπιταλιστικών χωρών νά άποδεχθούν τις άλλαγές πού άργά αλλά και σταθερά έπέρχονται στην διεθνή οικονομία.

Όταν π.χ. τό σχετικό βάρος των ΗΠΑ μέσα στην παγκόσμια οικονομία μειώνεται (24% της συνολικής παραγωγής, 12% των εξαγωγών, 19% της παραγωγής αυτοκινήτων, 12% της παραγωγής χάλυβα, 30% της κατασκευής μηχανών κ.λπ. — ποσοστά πού είναι κάτω από τό μισό ή και λιγότερο από ό,τι ήταν πριν δέκα ή είκοσι χρόνια), ή «άπάντηση» δέν μπορεί νά είναι ή άμυντική περιχαράκωση, έστω κι αν προέρχεται από την ισχυρότερη, στρατιωτικά μεταξύ άλλων, χώρα του κό-

σμου, είτε γίνεται μέ νομισματικούς χειρισμούς είτε μέ τελωνειακές διατάξεις είτε, τέλος, μέ έμβολωματικές κρατικές (τί αίρεση!) παρεμβάσεις στό διεθνή τραπεζικά ζητήματα.

Άποτελούν τέτοια και άλλα γιατροσόφια μετακύλιση προβλημάτων στις πλάτες άλλων ή στοιχειώδεις, όλο και πιά βραχυρόνιες, άπόπειρες διαχείρισης της κρίσης. Τό πρόβλημα είναι πόσο κάτι τέτοιο μπορεί νά διαιωνίζεται, πόσο οι «άλλοι» (ό Τρίτος Κόσμος, αλλά και Εύρωπαϊκή Κοινότητα και οι υπόλοιποι) θά τό άνέχονται και πόσο μπορεί νά τους επιβληθεί μέ άλλους (ποιούς άραγε;) τρόπους.

*

Ένας, χαρακτηριστικός πάντως της άμερικανικής στρατηγικής και της παθητικότητας των άλλων, τρόπος ήταν άσφαλώς τά όσα συνέβησαν τις περασμένες έβδομάδες στό πλαίσιο του ΓΚΑΤΤ (Γενική Συμφωνία Δασμών και Έμπορίου). Άπό πολύ καιρό ή άπειλή του προστατευτισμού και ή επιθυμία των ΗΠΑ και άλλων χωρών νά διευρύνουν τή φιλελευθεροποίηση των διεθνών συναλλαγών σε τομείς πέρα από τό έμπόριο των βιομηχανικών προϊόντων ώθοϋσαν προς την επαναδραστηριοποίηση των μεγάλων πολυμερών διαπραγματεύσεων άνάμεσα στις χώρες μέλη του ΓΚΑΤΤ. Η σχετική προετοιμασία (ήμερήσια διάταξη, τρόπος χειρισμού των θεμάτων κ.λπ.) έγινε στην Πούντα-ντέλ-Έστε της Ούρουγουάς τον περασμένο Σεπτέμβριο. Μετά τή λήξη της προκαταρκτικής αυτής συνάντησης γνωρίζουμε τώρα άρκετά περισσότερα για τή φυσιογνωμία του νέου «κύκλου» (μετά τους παλιότερους κύκλους «Κέννεντυ», «Νίξον», «Τόκιο») πού άρχίζει αυτές τις μέρες.

Ο νέος γύρος θά μείνει μάλλον γνωστός ως «γύρος της Ούρουγουάς» και θά διαρκέσει περίπου τέσσερα χρόνια, ίσως και περισσότερα. Στην Πούντα-ντέλ-Έστε συζητήθηκαν και άποφασίστηκαν ό κατάλογος των θεμάτων πού θά είναι άντικείμενα διαπραγματεύσεων (στή Γενεύη από δώ και στό έξής) και κάποιες γενικές γραμμές για τό πνεύμα μέσα στό όποιο

θά πρέπει νά διεξαχθούν.

Γενική είναι ή έντύπωση ότι κατ' άρχήν οι ΗΠΑ πέτυχαν, θριαμβευτικά μάλιστα, τους κύριους στόχους τους, πράγμα πού και οι ίδιοι οι Άμερικανοί διαπραγματευτές τό διακήρυξαν σε όλους τους τόνους μέ έκδηλη χαρά. Καί έδωσαν μεταξύ άλλων και τό λόγο της επιτυχίας: «Γνωρίζαμε άκριβώς τί θέλαμε, ένώ οι αντίπαλοί μας ήξεραν μόνο τί δέν ήθελαν», δήλωσε ό Μάλκομ Μπόλντριτζ, ύπουργός Έμπορίου των ΗΠΑ.

Παράδοξο φαίνεται, αλλά επιφανειακά μόνο είναι, τό γεγονός ότι κι αυτοί πού «ήξεραν μόνο τί δέν ήθελαν» δείχνουν επίσης άρκετά ίκανοποιημένοι από την έκβαση των προκαταρκτικών αυτών συνομιλιών. Δέν είναι άκριβώς γνωστό πού τοποθετεί τά συμπεροντά της ή έλληνική πλευρά (έννοω ύποκειμενικά, γιατί άντικειμενικά σήμερα αυτά ταυτίζονται ως προς μέν τά γεωργικά θέματα μέ την τρέχουσα κοινοτική πολιτική, ως προς δέ τά άλλα θέματα των συνομιλιών — άπελευθέρωση των ανταλλαγών στον τομέα των ύπηρεσιών, επενδύσεις, πνευματική ιδιοκτησία κ.λπ. — μάλλον μέ τους όπαδούς του προστατευτισμού και του παρεμβατισμού), πάντως, κάποιες δημόσιες δηλώσεις φάνηκαν νά δείχνουν έναν κάποιο ύπέρμετρο ένθουσιασμό από τά αποτελέσματα.

Ισως για πολλούς από τους συμμετασχόντες στις συνομιλίες δέν είναι άκόμα σαφές ούτε τό «τί δέν θέλουν» ή δέν έχει άκόμα διαμορφωθεί ή εικόνα πού έχουν για τό μέλλον ή, τέλος, ύπάρχει κάπου ή έλπίδα ότι σε τέσσερα χρόνια διαπραγματεύσεων τίποτε δέν είναι προκαθορισμένο, όλα μπορούν νά τεθούν ξανά στό τραπέζι, τακτικές συμμαχίες οικοδομούνται αλλά και διαλύονται.

Καί έν μέρος δέν έχουν άδικο, μ' όλο τον κίνδυνο νά ύποτιμήσουν την άποφασιστικότητα, τή μεθοδικότητα και την άποτελεσματικότητα της άμερικανικής διοίκησης, δείγματα των όποιων γνώρισαν στην Ούρουγουάη...

Όστόσο, δέν είναι ούτε οι ύπολογισμοί ή οι άφέλειες των μέν ούτε ή συνεκτικότητα και ό προγραμματισμός των δέ οι κύριοι

παράγοντες που προκαθορίζουν τα τελικά αποτελέσματα του «γύρου της Ούρουγουάης», όπως θά τα γνωρίσουμε σε λίγα χρόνια. Είναι, εξάλλου, αμφίβολο αν μπορεί κανείς να τα προκαθορίσει. Γιατί υπάρχουν, άδηλες, οι «ξεροκέφαλες» αντιφάσεις των γεγονότων.

Έτσι οι Αμερικανοί πέτυχαν να περιληφθούν στις διαπραγματεύσεις για την άπελευθέρωση του εμπορίου οι ανταλλαγές των γεωργικών προϊόντων, με αναφορά και στην ανάγκη να περιοριστούν ξως και να καταργηθούν οι επιδοτήσεις των εξαγωγών τους. Τό πρώτο σημείο αφορά τη χαλάρωση των περιορισμών που επιβάλλουν στις εισαγωγές γεωργικών προϊόντων πολλές χώρες, ευρωπαϊκές και άλλες, ιδίως δέ οι χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Τό δεύτερο σημείο στόχο σχετίζεται με την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της ΕΟΚ, της οποίας πολλά μέλη (ιδίως η Γαλλία) αντέδρασαν ανεπιτυχώς στό να συζητηθεί τό θέμα, ενώ άλλα (μέ πρώτη τη Μεγάλη Βρετανία) δέν κρύβουν την ικανοποίησή τους που δικαιώνεται έτσι ο αγώνας τους κατά της ΚΑΠ, που διαρκεί έδω και χρόνια.

Η ουσιαστικά διαιρεμένη ΕΟΚ και η σύναψη τακτικής «συμμαχίας» ανάμεσα στις ΗΠΑ και 14 άλλες χώρες-εξαγωγείς γεωργικών προϊόντων (Αργεντινή, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία...) εξασφάλισαν την τελική έκβαση της αναμέτρησης. Όμως η «συμπάραταξη» κατά της ΚΑΠ δέν έγγυάται ότι εξαλείφονται οι αντιθέσεις εντός της. Είναι πρόσφατες οι διαμαρτυρίες της Αυστραλίας κατά των ΗΠΑ που την έκτόπισαν, χωρίς πολλούς δισταγμούς και μέ ισχυρά παρεμβατικά όπλα, από παραδοσιακές της αγορές σιτηρών. Τό δέ μέλλον της γεωργίας στις διάφορες προσωρινά «σύμμαχες» χώρες δέν συμπίπτει ούτε τεχνολογικά ούτε κοινωνικοοικονομικά, ούτε καν γεωπολιτικά, αν ληφθεί υπόψη ότι μεταξύ τους περιλαμβάνονται και χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Μολαταύτα, η άπειλή κατά των κοινοτικών (και έπομένως και των έλληνικών...) γεωργικών εξαγωγών είναι πιά προφανής. Δέν εί-

ναι όμως προφανές ότι η ένδεχόμενη έκτόπισή τους από τη διεθνή αγορά έγγυάται φθηνότερα προϊόντα ή ευνοϊκότερες συνθήκες για την ανάπτυξη της γεωργίας, έπιχειρήματα που χρησιμοποιούνται κατά κόρον στις σχετικές διαπραγματεύσεις.

Αν αρχικά οι τιμές τείνουν να μειωθούν, δημιουργούν προβλήματα τόσο στις ίδιες τις εξαγωγικές χώρες (οι Αμερικανοί γεωργοί βρίσκονται ήδη σε βαθιά κρίση), όσο και στην ευρωπαϊκή γεωργία (τά πλεονάσματά της θά γίνουν βάρη άφορητα), όσο και κυρίως στόν Τρίτο Κόσμο. Εκεί η άπελευθέρωση των εισαγωγών και η πτώση των διεθνών τιμών θά τείνουν αναπόφευκτα να διαλύσουν την ντόπια γεωργία, που ήδη έχει μπει σε διαδικασία άποδιάρθρωσης για ποικίλους λόγους. Άλλά στην προοπτική τέτοιων εξελίξεων οι τιμές πιθανότατα θά τείνουν και πάλι να αύξηθούν, πολύ περισσότερο μάλιστα αν η έκτόπιση των μέν και η διάλυση των δέ έχει οδηγήσει σε μονοπωλιακή θέση τις άμερικανικές εξαγωγές. Είναι μία από τις ένδεχόμενες συνολικές εξελίξεις.

Υπάρχουν κι άλλες, πιθανότατα όλες δυσμενείς για την ΕΟΚ (και την Ελλάδα...) και για μεγάλο μέρος των χωρών του Τρίτου Κόσμου. Και «λύσεις» δέν υπάρχουν μέσα από τό αυστηρά περιχαρακωμένο θέμα του εμπορίου που θά συζητάει τό ΓΚΑΤΤ. Διαγράφονται άσφαλώς μέσα σε μία προοπτική αναδιάρθρωσης στην ΕΟΚ και προστατευμένης ανάπτυξης της ντόπιας γεωργίας στόν Τρίτο Κόσμο, αλλά αυτά δέν άσχοόλησαν τους διαπραγματευτές.

Η «άπελευθέρωση» των υπηρεσιών δέν τίθεται ως πρόβλημα μέ τον ίδιο τρόπο και τους ίδιους όρους ως προς τις προσεχείς αντιθέσεις (ή έλληνική οικονομία πάντως θά έχει «έκπλήξεις», αν ευδωθούν οι άμερικανικές επιδιώξεις...), τά αποτελέσματα όμως θά μοιάζουν πολύ.

Και οι δονήσεις που θά ύποσεί η παραγωγική δομή σχεδόν όλων των χωρών του κόσμου, δέν θά είναι ουδέτερες ως προς αυτό καθ' έαυτό τό έμπόριο που θέλουν να άπελευθερώσουν. Άλλά θά μπορούν να προσαρμοστούν και πιθα-

νότατα θά τό κάνουν. Άλλοι όμως, ακόμα κι αν τό θέλουν, δέν θά μπορούν. Άς ύπενθυμίσουμε π.χ. ότι τό έξωτερικό χρέος του Τρίτου Κόσμου ξεπέρασε τά 1 τρισ. δολάρια και ότι η έξυπνότησή του, ήδη παραπάνω από προβληματική, γίνεται έντελώς άπίθανη στην προοπτική της κατάρρευσης της γεωργίας και των υπηρεσιών, ιδίως όταν λίγες είναι οι λεγόμενες «νέες βιομηχανικές χώρες», που ίσως θά μπορούσαν να την άντισταθμίσουν μέ έπιπλέον αύξηση των βιομηχανικών τους εξαγωγών.

Έτσι κι άλλως, ήδη από τώρα, η «λύση» που έπίσημα προτείνεται στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, και που συνίσταται στην αύξηση των εξαγωγών τους προς τις ανεπτυγμένες χώρες, οι όποιες θά είναι ικανές να τις άπορροφήσουν οργανώνοντας τη συνεχή ανάπτυξη της παραγωγής και των εισοδημάτων τους, «λύση» θεωρητικής ένδειας και πολιτικής άλαζονείας, ήδη καρκινοβατεί.

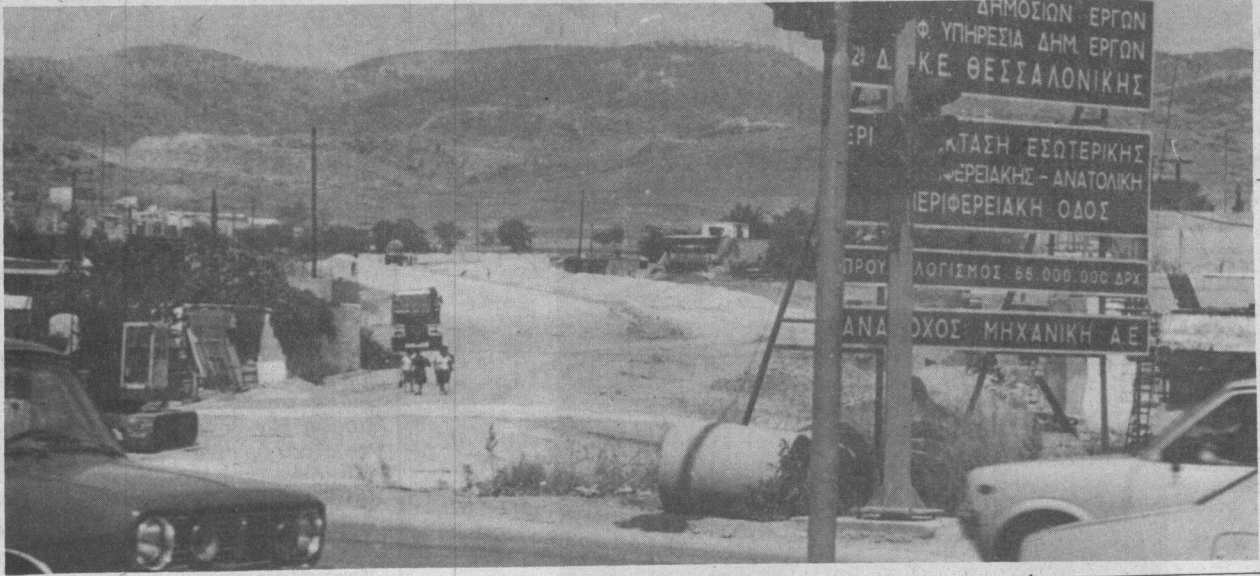
Όυτε η ανάπτυξη «οργανώνεται» τόσο εύκολα, και πράγματι ύστερεί, ούτε οι εισαγωγές από τον Τρίτο Κόσμο είναι άυτονόητο έπακολούθημά της. Και για ευνόητους λόγους οικονομικού και τεχνικού χαρακτήρα, αλλά και γιατί, παρά τις διακηρύξεις, οι αγορές των ανεπτυγμένων χωρών δέν άνοίγονται αυτόματα, κάθε άλλο μάλιστα.

Πρόσφατα η καθ' όλα κονφορμιστική *Φαϊνάσιαλ Τάιμς* άρχισε ένα άφιέρωμά της στην παγκόσμια οικονομία μέ την έπισήμανση ότι ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την οικονομική σταθερότητα του κόσμου είναι η έντονη πίεση του άμερικανικού Κογκρέσου για αύξηση του προστατευτισμού.

* * *

Αυτόν τον κίνδυνο προσπαθούν προφανώς να έξορκίσουν οι «δικαστικές» (μέ πολλή ουσία όμως) ύποχωρήσεις της Ευρώπης και του Τρίτου Κόσμου στό ΓΚΑΤΤ. Και θά σφραγίσουν τις γενικότερες οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις στα προσεχή 4-5 χρόνια. Άσφαλώς όμως όχι καθ' άποκλειστικότητα.

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ:

ὁ Κλεισθένης καὶ ὁ Μακρυγιάννης
στό δρόμο τῆς «ἤρεμης ἐπανάστασης»

«...Σήμερα ἡ Ἀλλαγὴ στό χώρο τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης εἶναι πραγματικότητα. Σήμερα δικαιώνονται οἱ ἀγῶνες τοῦ κινήματος τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης, μά καί οἱ πρωτοποριακοί γιὰ τὴν ἐποχὴ τους ὀραματισμοί, γιὰ τὸ θεσμό, τοῦ Μακρυγιάννη στὰ 1837, τοῦ Χαρίλαου Τρικούπη στὰ 1877, τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου στὰ 1910, τοῦ Ἀλ. Παπαναστασίου στὰ 1927, τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς.

Ἦταν πράγματι καιρός. Γιατί ἦταν λυπηρὸ στὴ χώρα πού γεννήθηκε ἡ Δημοκρατία, στὴ χώρα πού οἰκοδομήθηκε ὁ δῆμος 500 χρόνια π.Χ., στὴ χώρα τοῦ Κλεισθένη, ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση νὰ παραμένει ἕνα ὑποκατάστατο τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας».

(Πιστὴ ἀντιγραφή ἀπὸ τὴν εἰσηγητικὴ ἐκθεση τοῦ νομοσχεδίου γιὰ τὴν πρώτη τροποποίηση τοῦ Δημοτικοῦ καὶ Κοινοτικοῦ Κώδικα πού κατατέθηκε στὴν Βουλὴ τὸ 1982 ἀπὸ τοὺς τότε ὑπουργούς: Ἐσωτερικῶν κ. Γ. Γεννηματᾶ καὶ Οἰκονομικῶν κ. Μ. Δρεττάκη).

Οἱ πρόσφατες θεσμικὲς μεταρρυθμίσεις

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1986 δημοσιεύτηκε

Γιώργος Μητροφάνης

στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως ὁ νόμος 1622 μέ τίτλο «Τοπικὴ αὐτοδιοίκηση - περιφερειακὴ ἀνάπτυξη καὶ δημοκρατικός προγραμματισμός». Ὁ νόμος αὐτός ὀλοκληρώνει τὸ θεσμικὸ πλαίσιο γιὰ τὴ λειτουργία τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης καὶ ἀποτελεῖ σημεῖο ἀφετηρίας γιὰ τὶς ἐκτεταμένες διοικητικὲς ἀνακατατάξεις πού θὰ πραγματοποιηθοῦν ἐφόσον θὰ προχωρήσει ἡ κυβέρνηση στὴν ἐφαρμογὴ του.

Μέ τὶς διατάξεις τοῦ Ν. 1622 προσδιορίζονται ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος βαθμὸς αὐτοδιοίκησης, ἡ περιφέρεια καὶ τὸ γενικὸ πλαίσιο τῶν διαδικασιῶν τοῦ δημοκρατικοῦ προγραμματισμοῦ.

Στόν πρῶτο βαθμὸ αὐτοδιοίκησης προβλέπεται ἡ δημιουργία τῶν «νέων δήμων». Μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1987 θὰ ἐκδοθοῦν προεδρικά διατάγματα μέ τὰ ὁποῖα θὰ προσδιοριστοῦν γεωγραφικὲς ἐνότητες γιὰ τὴν ἀναδιάταξη τῶν πρωτοβάθμιων ὀργανισμῶν τοπικῆς αὐτοδιοίκησης. Οἱ «νέοι δήμοι» θὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν ἐθελούσια συγχώνευση τῶν δήμων καὶ τῶν κοινοτήτων πού θὰ συμπεριλαμβάνονται σέ κάθε γεωγραφικὴ ἐνότητα. Θεσπίζονται διάφορα οἰκονομικά κίνητρα πού ἐννοοῦν τὶς συγχωνεύσεις καὶ προβλέπεται ἡ δημιουργία τοπικῶν συμβουλίων, τὰ ὁποῖα θὰ ἀντικαταστήσουν τὰ παλαιὰ κοινοτικά καὶ δημοτικά συμβούλια. Ὁ δεύτερος βαθμὸς αὐτοδιοίκησης θὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὶς νομαρχιακὲς αὐτοδιοικήσεις, τῶν ὁποίων

τά διοικητικὰ ὄρια θὰ συμπίπτουν κατὰ κανόνα μέ τοὺς σημερινούς νομούς. Στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ θεσμοθετήθηκαν τρία πολιτικά ὄργανα: τὸ νομαρχιακὸ συμβούλιο, ἡ νομαρχιακὴ ἐπιτροπὴ καὶ ὁ πρόεδρος τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου. Ἡ δημιουργία τοῦ δευτέρου βαθμοῦ αὐτοδιοίκησης δέν σημαίνει βέβαια κατάργηση τῶν νομαρχιῶν. Ἀντίθετα ἡ θέση τοῦ νομαρχιῶν ὄχι μόνο διατηρεῖται ἀλλὰ καὶ ἐνισχύεται μέ τὴν ἐκχώρηση νέων ἐξουσιῶν.

Ἡ θεσμοθέτηση τῆς περιφέρειας στό πλαίσιο ἐνός νόμου πού ἀναφέρεται στὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση ἀποτελεῖ ἴσως προσπάθεια τῶν κυβερνητικῶν στελεχῶν νὰ συγκαλυφθεῖ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ΠΑΣΟΚ δέν πραγματοποιήσε μία ἀπὸ τὶς βασικὲς διακηρύξεις του: τὴ δημιουργία δηλαδή τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου βαθμοῦ αὐτοδιοίκησης. Οἱ περιφέρειες θὰ καθοριστοῦν μέ προεδρικά διατάγματα καὶ ἀποτελοῦν οὐσιαστικὰ ἀποκεντρωμένες διοικητικὲς μονάδες τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Ἡ ἴδρυση τῶν περιφερειῶν συνδέεται ἄμεσα μέ τὶς διαδικασίες τοῦ δημοκρατικοῦ προγραμματισμοῦ πού προβλέπονται στόν ἴδιο νόμο. Εἰδικά γιὰ τὸν πολυσυζητημένο δημοκρατικὸ προγραμματισμὸ παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορά, μετὰ ἀπὸ πέντε χρόνια διακυβέρνησης ἀπὸ τὸ ΠΑΣΟΚ, μιά ἔστω γενικὴ ἀλλὰ συγκεκριμένη ἀντίληψη γιὰ τὴ μορφή του.

Στὴ συνέχεια θὰ περιοριστοῦμε μόνο στὴν κριτικὴ τῶν διατάξεων πού ἀφοροῦν τὸν δεύτερο βαθμὸ αὐτοδιοίκησης γιατί θεωροῦμε ὅτι ἀποτελεῖ τὴ σπουδαιότερη ἀπὸ τὶς θεσμικὲς μεταρρυθμίσεις πού εἰσάγονται μέ τὸν

νέο νόμο. Έδω άκριβώς βρίσκεται ο πυρήνας της πολιτικής θεωρίας του ΠΑΣΟΚ για την αποκέντρωση της κρατικής εξουσίας. Με άλλα λόγια, η ανάλυση του θεσμού της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης θα εμφανίσει τις πραγματικές απόψεις της ήγερτικής ομάδας του ΠΑΣΟΚ για το μέγεθος της τοπικής εξουσίας που είναι δυνατό να ανεχθεί και για τις σχέσεις της κυβέρνησης και των διοικητικών οργάνων της με τους άμεσα εκλεγμένους εκπροσώπους των πολιτών στο τοπικό επίπεδο.

Όργανα αυτοδιοίκησης υπό αίρεση

Οι νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις θα είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με άρμοδιότητες στη διοίκηση των τοπικών υποθέσεων. Τά γεωγραφικά όρια, ή όνομασία και ή έδρα της κάθε νομαρχιακής αυτοδιοίκησης θα είναι ίδια με αυτά του αντίστοιχου νομού. Άλλά με προεδρικά διατάγματα μπορεί να καθορίζονται νομοί με περισσότερες από μία νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις. Για την έκδοση των διαταγμάτων χρειάζεται μόνο κοινή απόφαση των ύπουργών Έσωτερικών και Περιβάλλοντος - Χωροταξίας. Δέν υπάρχει κανένας περιορισμός για τά κριτήρια που θα καθορίζουν τις απόφασεις των δύο ύπουργών, όπως επίσης δέν υπάρχει και κανένας χρονικός περιορισμός. Έτσι οι δύο ύπουργοί, κατά την κρίση τους, μπορούν όποτεδήποτε θέλουν να αλλάζουν τις ένότητες των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων. Η δυνατότητα αυτή στην περίπτωση των νομαρχιών δέν δημιουργεί πολιτικά προβλήματα. Ίσχυει όμως τό αντίθετο για τις νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις γιατί έδω θα υπάρχουν εκλεγμένα όργανα, των οποίων ή πολιτική υπόσταση θα συνδέεται άμεσα με τά γεωγραφικά όρια των εκλογικών περιφερειών τους. Έτσι κάθε αλλαγή των ορίων αυτών θα θέτει τό πρόβλημα της επανεκλογής των οργάνων της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης. Συνεπώς

ή κεντρική εκτελεστική εξουσία έχει τή δυνατότητα να καταργεί ούσιαστικά εκλεγμένα πολιτικά όργανα και να αναδιατάσει τή σύνθεσή τους, όπως άκριβώς και στις περιπτώσεις των διοικητικών οργάνων του κρατικού μηχανισμού.

Η σύνθεση του νομαρχιακού συμβουλίου

Σύμφωνα με τό άρ. 24 παρ. 4 του Ν. 1622, «...τό νομαρχιακό συμβούλιο αποτελείται: α) από μέλη που εκλέγονται με καθολική, άμεση και μυστική ψηφοφορία, β) από αίρετους αντιπροσώπους των τοπικών επαγγελματικών, έπιστημονικών και πνευματικών οργάνωσης και γ) από εκπροσώπους της κρατικής διοίκησης».

Οι άναλογίες μεταξύ των τριών διαφορετικών κατηγοριών θα προσδιορίζονται άνάλογα με τόν πληθυσμό της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης. Τά σχετικά πληθυσμιακά όρια και οι αντίστοιχες συνθέσεις των συμβουλίων παρατίθενται στον Πίνακα 1. Τά αίρετά μέλη θα εκλέγονται άμεσα από τό σύνολο των εκλογέων της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης. Οι εκλογές θα γίνονται συγχρόνως με τις αντίστοιχες δημοτικές και θα εφαρμοστεί σύστημα ένισχυμένης άναλογικής. Κάθε νομαρχιακή αυτοδιοίκηση θα αποτελεί ένιαία εκλογική περιφέρεια για την εκλογή των συμβούλων.

Οι αντιπρόσωποι των οργάνωσης θα εκλέγονται από τά διοικητικά συμβούλια τους. Σύμφωνα με τή διατύπωση του Ν. 1622, οι οργάνωσης που έχουν δικαίωμα εκλογής είναι κατά σειρά προτεραιότητας οι έξης:

- α) Τά έπιμελητήρια των παραγωγικών τάξεων
- β) Οι ένώσεις γεωργικών συνεταιρισμών
- γ) Τά εργατικά κέντρα
- δ) Τό τεχνικό έπιμελητήριο
- ε) Οι δικηγορικοί σύλλογοι
- στ) Τό γεωτεχνικό έπιμελητήριο

- ζ) Τό οικονομικό έπιμελητήριο
- η) Τό καλλιτεχνικό έπιμελητήριο...».

Η θητεία των αίρετων μελών είναι τετραετής ενώ των ύπολοίπων μελών του συμβουλίου διετής. Από τά προηγούμενα είναι προφανές ότι τά νομαρχιακά συμβούλια και στην νέα τους μορφή δέν θα άποτελούν πρωτογενή πολιτικά όργανα. Έτσι άποκλείεται ή διαμόρφωση αυτόνομων τοπικών πολιτικών σχημάτων. Η παρουσία των αντιπροσώπων από τις επαγγελματικές οργάνωσης προσδίδει στά συμβούλια συντεχνιακό χαρακτήρα και δημιουργεί κατηγορίες πολιτών με άνισα εκλογικά δικαιώματα. Για παράδειγμα τό διοικητικό συμβούλιο του Γεωτεχνικού Έπιμελητηρίου της Βοιωτίας, με νόμιμο πληθυσμό άπογρ. 1981 127.783 άτομα, θα εκλέξει έναν αντιπρόσωπο, ενώ ή εκλογή ενός αίρετου μέλους θα χρειαστεί περίπου 3.000 ψήφους. Έπιπλέον ή αλλαγή των αντιπροσώπων κάθε δύο χρόνια θα δίνει τή δυνατότητα έπεμβάσεων και στους έσωτερικούς συσχετισμούς που θα αναπτύσσονται μεταξύ των έπιμέρους κατηγοριών των συμβούλων. Δημιουργείται λοιπόν τό έρώτημα: για ποιο λόγο θέλει τό ΠΑΣΟΚ να έχουν οι επαγγελματικές οργάνωσης περισσότερα πολιτικά δικαιώματα από τους μεμονωμένους πολίτες; Μία από τις εύκολες άπαντήσεις είναι ότι έτσι εξασφαλίζεται ή συμμετοχή ανθρώπων με έξειδικευμένες γνώσεις στά νομαρχιακά συμβούλια.

Αυτό βέβαια δέν λέει τίποτε γιατί άπλως θα μπορούσε να θεσμοθετηθεί ή ύποχρέωση των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων να παίρνουν άποφάσεις για τά σοβαρά ζητήματα της άναπτυξιακής πολιτικής άφου πρώτα έχουν ζητήσει και τή γνώμη των επαγγελματικών οργάνωσης της περιφέρειάς τους. Άκόμη θα μπορούσε να είναι ύποχρεωτική ή παρουσία αντιπροσώπων από τις οργάνωσης στις συνεδριάσεις των συμβουλίων αλλά χωρίς δικαίωμα ψήφου. Στόν Πίνακα 1 βλέπουμε ότι σε όλα τά κλιμάκια των πληθυσμών οι επαγγελματικές οργάνωσης και οι εκπρόσωποι της διοίκησης έχουν από 24% ως 26% των ψήφων. Άν συνεκτιμηθεί τό γεγονός ότι οι επαγγελματικές οργάνωσης έχουν κατά κανόνα διοικητικά συμβούλια έλεγχομένα άμέσως ή έμμέσως από τό κυβερνητικό κόμμα, τότε είναι φανερός ο σκοπός της συμμετοχής τους. Με τόν τρόπο αυτό ή κυβέρνηση εξασφαλίζει όλες τις δυνατές προϋποθέσεις για τή δημιουργία έλεγχομένων πλειοψηφιών στά συμβούλια. Στο σημείο αυτό βέβαια δέν χρειάζεται να σχολιαστεί καθόλου ή συμμετοχή, με δικαίωμα ψήφου, διορισμένων εκπροσώπων της κυβέρνησης σε ένα εκλεγμένο πολιτικό σώμα. Γιατί άν αυτό δέν εκφράζει τήν άποψη του ΠΑΣΟΚ

για την επιβολή «κρατικής πατρωνείας» πάνω στους εκλεγμένους εκπροσώπους των πολιτών, τότε θα πρέπει να αποδεχτούμε την άλλη ερμηνεία, που χαρακτηρίζει τις νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις ως «συντεχνιακό κράτος».

Οι άρμοδιότητες του νομαρχιακού συμβουλίου

Τό νομαρχιακό συμβούλιο, σύμφωνα με τη διατύπωση του Ν. 1622 άρ. 33 είναι «...άποφασιστικό όργανο της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης και άποφασίζει για τις ύποθέσεις που άνήκουν στη δικαιοδοσία της». Οι συγκεκριμένες άρμοδιότητες του συμβουλίου θα καθορίζονται με προεδρικά διατάγματα που θα εκδίδονται μετά από πρόταση του ύπουργού Έσωτερικών και όλων των κατά περίπτωση άρμόδιων ύπουργών. Παράλληλα με την προηγούμενη διάταξη, στα άρθρα 21-23 του νόμου όρίζονται και τά γενικά πλαίσια των άρμοδιοτήτων μέσα στα όποια θα βρίσκονται ύποχρεωτικά όλες οι έξειδικεύσεις που θα όρίζονται με τά προεδρικά διατάγματα. Έτσι οι άρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης δεύτερου βαθμού έντάσσονται στους ακόλουθους τομείς της κρατικής δραστηριότητας: δημοκρατικού προγραμματισμού, κοινωνικής πρόνοιας, ύγείας, συγκοινωνιών, πολιτισμού, περιβάλλοντος - πολεοδομίας, γεωργίας κτηνοτροφίας - άλιείας και δασών, έργασίας, βιομηχανίας, έμπορίου, παιδείας, άθλητισμού, τουρισμού, λαϊκής επιμόρφωσης και νέας γενιάς.

Άπό πρώτη άποψη τό εύρος των άρμοδιοτήτων έμφανίζεται ίκανοποιητικό, καλύπτει σχεδόν όλο τό φάσμα των κρατικών ύποθέσεων. Όμως μία προσεκτική άνάγνωση των άρθρων 22 και 23 του Ν. 1622 είναι άρκετή για να άποκαλύψει ότι οι άρμοδιότητες αυτές περιορίζονται σε δευτερεύοντα θέματα. Τό έργο των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων θα είναι ή έξειδίκευση της κυβερνητικής πολιτικής αλλά σε καμία περίπτωση δέν θα έπεκτείνεται στη διαμόρφωση τοπικής αναπτυξιακής πολιτικής. Για παράδειγμα, στον κρίσιμο τομέα της βιομηχανίας οι άρμοδιότητες της αυτοδιοίκησης είναι επί λέξει: «...ή πρόταση για τον καθορισμό βιομηχανικών περιοχών, ζωνών και πάρκων». Συγχρόνως στον τομέα έργασίας προβλέπεται ότι ή αυτοδιοίκηση είναι άρμόδια για την «...κατάρτιση προγραμμάτων για την κάλυψη άναγκών άπασχόλησης και την επίτευξη της πλήρους και παραγωγικής άπασχόλησης του έργατικού δυναμικού». Τίθεται λοιπόν τό έρώτημα πώς θα γίνουν προγράμματα για την άπασχόληση από ένα όργανο που δέν έχει

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΛΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΩΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΩΝ
ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΠΛΗΘΥΣΜΟ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΛΩΝ	ΣΥΝΘΕΣΗ					
		ΑΙΡΕΤΑ ΜΕΛΗ		ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ		ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ	
		ΑΡΙΘΜΟΣ	%	ΑΡΙΘΜΟΣ	%	ΑΡΙΘΜΟΣ	%
Έως 50.000	27	20	74	5	19	2	7
50.001-100.000	33	25	76	5	15	3	9
100.001-150.000	39	29	74,4	6	15,4	4	10,2
150.001-300.000	45	34	75,6	7	15,6	4	8,8
300.001 και πάνω	51	38	74,5	8	15,7	5	9,8

ούτε τη στοιχειώδη δυνατότητα να διαμορφώνει π.χ. την πολιτική κινήτρων για την προσέλκυση βιομηχανιών στην περιοχή του; Η άπάντηση είναι άπλή: οι νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις δέν είναι στην πραγματικότητα πολιτικά όργανα αλλά, όπως θα δούμε στη συνέχεια, άποτελούν ύβριδια περιφερειακών διοικητικών οργάνων που είναι καλυμμένα με τό μανδύα της «λαϊκής συμμετοχής».

Έκτελεστικά όργανα και λειτουργία της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης

Ο πρόεδρος του νομαρχιακού συμβουλίου εκλέγεται με μυστική ψηφοφορία και πρέπει να προέρχεται μόνο από τά αίρετά μέλη. Η νομαρχιακή έπιτροπή άποτελείται από τον πρόεδρο και 4-8 μέλη (ανάλογα με τό μέγεθος του συμβουλίου) τά όποια εκλέγονται από τό σύνολο των συμβούλων.

Ο πρόεδρος και ή έπιτροπή άποτελούν τά εκτελεστικά όργανα της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης που είναι ύπεύθυνα για την έφαρμογή των αποφάσεων του συμβουλίου. Τό σύνολο των λειτουργιών του νομαρχιακού συμβουλίου και των εκτελεστικών οργάνων καθώς και ό τρόπος εκλογής τους θα ρυθμίζονται με προεδρικά διατάγματα μετά από πρόταση του ύπουργείου Έσωτερικών.

Δηλαδή ή αυτοδιοίκηση δεύτερου βαθμού δέν έχει ούτε τό στοιχειώδες δικαίωμα να συντάσσει τους έσωτερικούς κανονισμούς για τί λειτουργία των οργάνων της. Για όλα τά ύπόλοιπα θέματα που άφορούν την οικονομική διαχείριση, την εκτέλεση έργων, τίς έπιχειρήσεις και τίς προγραμματικές συμφωνίες θα έφαρμόζεται ή νομοθεσία που ίσχύει για τον πρώτο βαθμό αυτοδιοίκησης.

Οι έξουσίες του νομάρχη

Όπως άναφέραμε ήδη, ή θεσμοθέτη-

ση του δεύτερου βαθμού αυτοδιοίκησης ούδόλως έθιξε τίς δικαιοδοσίες του νομάρχη. Οι νομαρχίες παραμένουν ως άποκεντρωμένες μονάδες της δημόσιας διοίκησης και ό νομάρχης είναι άποκλειστικά ύπεύθυνος για την έφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής. Οι έξουσίες του όμως διευρύνονται γιατί άποκτά πλέον και τό δικαίωμα έποπτείας στις πράξεις της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης και έπιβολής διοικητικών κυρώσεων στους νομαρχιακούς συμβούλους. Στο άρθ. 44 του Ν. 1622 προβλέπονται τά έξης: «...Ο νομάρχης μπορεί να έπιβάλει στον πρόεδρο και τά μέλη του νομαρχιακού συμβουλίου και της νομαρχιακής έπιτροπής τη διοικητική κύρωση της άργίας έως τριών μηνών και της έκπτωσης, άν έχουν διαπράξει σοβαρή παράβαση των καθηκόντων τους ή ύπέρβαση της άρμοδιότητάς τους από δόλο ή βαριά άμέλεια».

Εδώ βλέπουμε τους εκλεγμένους εκπροσώπους να μετατρέπονται στην ουσία σε διοικητικούς ύπαλλήλους που βρίσκονται συνεχώς υπό την έπιτήρηση του νομάρχη. Έτσι τά πολιτικά στελέχη της κυβέρνησης έξοπλίζονται όσο γίνεται περισσότερο για να περιστέλλουν τίς πολιτικές διαφοροποιήσεις που είναι δυνατό να άναπτυχθούν μετά την άποκέντρωση έστω και ενός μικρού μόνο μέρους των κρατικών έξουσιών.

Ένα σύντομο ιστορικό

Αυτή «ή τρισχιλιετής συνέχεια του έθνους» που, κατά την άποψη του κ. Γ. Γεννηματά, ξεκινάει από τον Κλεισθένη, περνάει από τον Μακρυγιάννη και φτάνει μέχρι τίς μέρες μας στό ΠΑΣΟΚ, είναι πολύ ένδιαφέρουσα. Άς δούμε όμως πώς περιγράφει τά πρόσφατα συμβάντα ό κ. Π. Παπαγιάννης στην εισήγησή του προς τό συνέδριο της ΤΕΔΚ Άττικής που έγινε στις 12-13.4.86: (Τοπική Αυτοδιοίκηση, χρόνος 9ος, τεύχ. 1-2, σελ. 8-10).

«...Με τη μεταπολίτευση του '81 έμ-

φανίζεται ώριμο, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, τό αίτημα τής ελληνικής κοινωνίας και τής αυτοδιοίκησης γιά τή διοικητική μεταρρύθμιση και γιά ένα ολοκληρωμένο θεσμικό πλαίσιο πολυβάθμιας αυτοδιοίκησης.

Η διακήρυξη γίνεται μέ τό παρθενικό πρόγραμμα του ύπουργείου Έσωτερικών, άρχές του 1982.

Μέ τήν εισηγητική έκθεση του Ν. 1270/82 αναλαμβάνεται ή υποχρέωση γιά τήν άμεση προώθηση «του Νέου Χάρτη Αυτοδιοίκησης». (...)

Στίς 23.12.83 (ΦΕΚ 746β) συγκροτείται ή Έπιτροπή Κώδικα που χαιρετίστηκε και τρίτης βαθμίδας αυτοδιοίκησης τής διάσταση και στίς 13.2.84 γίνεται ή «πανηγυρική» πρώτη συνεδρίασή της, όπου από τόν ύπουργό κ. Κουτσόγιωργα και τόν «καθ' ύλην» άρμόδιο ύφυπουργό τόν κ. Παπαϊωάννου σηματοδοτείται ή «έντολή» και τό έργο της.

«Έργο τής Έπιτροπής είναι ή σύνταξη σχέδιου Κ.Τ.Α. που δέ θά περιλαμβάνει μόνο διατάξεις δήμων και κοινοτήτων αλλά ριζικές αλλαγές γιά τό θεσμό, όπως ή θεσμοθέτηση δεύτερης και ή τρίτης βαθμίδας αυτοδιοίκησης και ή έπανακαθορισμός των σχέσεων τής τοπικής αυτοδιοίκησης μέ τήν κεντρική έξουσία».

Προθεσμία 15 μηνών.

Όμως κάπου στήν πορεία, μέ συντρέχουσες εϋθύνες (κυρίως του έντολέα της ύπουργείου) εγκαταλείπεται τό έργο της και τίθεται σέ «διαθεσιμότητα» από τό Μάρτη του 1985 γιά νά ανακληθεί σέ ένεργό ύπηρεσία στίς 16.4.86 και νά συζητήσει όχι πιά τό δικό της σχέδιο, αλλά τήν πρόταση (προσχέδιο νόμου) του ύπουργείου Έσωτερικών σέ προθεσμία ενός μήνα, αφού τό νομοσχέδιο πρέπει νά κατατεθεί στή Βουλή άρχές Ιουνίου 1986. (...)

Έτσι όμως είναι φανερό ότι ή Έπιτροπή καλείται νά λειτουργήσει «επικυρωτικά» στίς επιλογές του ύπουργείου Έσωτερικών που οι πρώτες ενημερώσεις που είχαμε δέν προδικάζουν ένα ολοκληρωμένο θεσμικό πλαίσιο. (...)

Πολύ θά ήθελα ή πρόταση που θά κατατεθεί στίς 16.4.86 στήν Έπιτροπή νά άποδείξει ότι κάνω λάθος εκτίμηση...

Όμως φαίνεται πώς ή κυβερνητική επιλογή και γιά τήν έπόμενη τετραετία θά σφραγίζεται από τήν άποσυγκέντρωση και όχι από τήν άποκέντρωση μέ αυτοδιοίκηση, αφού και στό νομαρχιακό επίπεδο θά επιβιώσει τό μοντέλο του Ν. 1235/82».

Όπως έδειξαν οι κατοπινές εξελίξεις, ή πρόβλεψη του κ. Π. Παπαγιάννη ήταν σωστή. Μόνο που θά έπρεπε ίσως νά είχε γίνει από τό 1982, γιατί σίγουρα τό 1981 δέν είχαμε «μεταπολίτευση» αλλά έναλλαγή κομμάτων

στήν έξουσία μέσω των δημοκρατικών διαδικασιών τις όποιες ή δεξιά παράταξη τήρησε μέ τόν καλύτερο τρόπο.

Η εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου, από τό όποιο προέκυψε ο Ν. 1622, κατατέθηκε στή Βουλή τό Μάιο του 1986 και υπογράφεται από τό σύνολο των ύπουργών εκείνης τής περιόδου. Στήν πρώτη σελίδα τής έκθεσης διαβάζουμε τά εξής ενδιαφέροντα:

«... Η νέα αντίληψη γιά τή σωστότερη λειτουργία τής σύγχρονης ελληνικής πολιτείας και τήν ανάπτυξη τής χώρας, προϋποθέτει μία νέα αντίληψη γιά τή διοίκηση και τήν αυτοδιοίκηση. Πρός αυτήν τήν κατεύθυνση τείνουν οι ρυθμίσεις του σχεδίου νόμου.

Οι έπιλογές και οι ρυθμίσεις αυτές είναι προϊόν σύνθεσης άπόψεων και θέσεων που εκφράστηκαν στήν Έπιτροπή Κατάρτισης του νέου Καταστατικού Χάρτη Τοπικής Αυτοδιοίκησης καθώς και άλλων ειδικών έπιτροπών από ειδικούς επιστήμονες.

Είναι ένα συλλογικό προϊόν ανθρώπων μέ γνώση και πίστη γιά τό θεσμό τής αυτοδιοίκησης και τής άποκέντρωσης.

Στήν Έπιτροπή εκφράστηκαν όλα τά κόμματα και διατύπωσαν άπόψεις εκπρόσωποι τής τοπικής αυτοδιοίκησης και τής διοίκησης καθώς και εκπρόσωποι κοινωνικών φορέων και όργανισμών και δέν μπορούσε νά γίνει διαφορετικά, γιατί τό αντικείμενο του νομοσχεδίου έχει από τή φύση του έθνική διάσταση που άπαιτεί τή μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση γιά τήν επιτυχία των στόχων του» (οι ύπογραμμίσεις δικές μας).

Στό παραπάνω άπόσπασμα δέν θά αντιπαραθέσουμε μόνο τις άπόψεις του κ. Π. Παπαγιάννη αλλά και τήν 29η Άπόφαση του Δ.Σ. τής Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Έλλάδας ή όποια άρχίζει ως εξής:

«...Τό Διοικητικό Συμβούλιο τής ΚΕΔΚΕ ύστερα από διαλογική συζήτηση

Άποφασίζει όμόφωνα

Θεωρεί ότι τό προσχέδιο του ύπουργείου Έσωτερικών γιά τήν τοπική αυτοδιοίκηση, τήν Περιφερειακή ανάπτυξη και τόν δημοκρατικό προγραμ-

ματισμό, δέν άποτελεί τόν Καταστατικό Χάρτη τής Τοπικής Αυτοδιοίκησης που είχε ύποσχεθεί ή κυβέρνηση αλλά ένα μέρος αυτού». (Πρακτικό τής συνεδρίασης του Δ.Σ. τής ΚΕΔΚΕ τής 19.5.86).

Πράγματι, τό νομοσχέδιο ήταν ένα μέρος αυτών που «ύποσχεθήκε ή κυβέρνηση», πλύν όμως ήταν και τό σπουδαιότερο γιά τά συμφέροντά της, δηλαδή τή διευρυμένη άναπαραγωγή τής έξουσίας της.

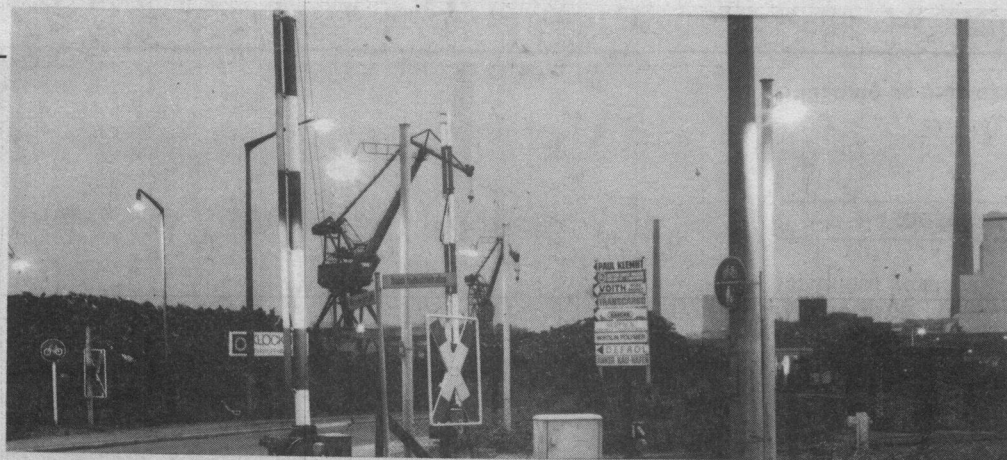
Η «ήρεμη επανάσταση»

Στήν ίδια εισηγητική έκθεση διαβάζουμε και τά ακόλουθα εξίσου ενδιαφέροντα:

«... Η πολιτική θέληση τής κυβέρνησης έξακολουθεί επίμονα μέ συνέχεια και συνέπεια νά στέκεται βαθιά προσηλωμένη στίς άρχές τής άποκέντρωσης, τής περιφερειακής ανάπτυξης και τής συμμετοχής του λαού. Έτσι στήν κατεύθυνση αυτή βασικός στόχος μας ήταν και είναι νά βοηθήσουμε ώστε νά μεταφερθεί σταδιακά, αλλά σταθερά, ή πολιτική και οικονομική έξουσία σ' αυτούς που δημιουργούν, στους πολίτες τής χώρας, στό κοινωνικό σύνολο, στους τοπικούς και κοινωνικούς φορείς, στον ίδιο τόν ελληνικό λαό. Η «ήρεμη επανάσταση» που άρχισε στή χώρα μας, σέ ό,τι άφορά τήν άποκέντρωση και τήν περιφερειακή ανάπτυξη, δημιούργησε ήδη τήν άπαραίτητη δυναμική και διαμόρφωσε τις προϋποθέσεις γιά τήν κατάθεση μίας ολοκληρωμένης πρότασης νόμου που θά ανταποκρίνεται στίς προσδοκίες του λαού μας».

Κάτω από τήν «επαναστατική» φρασεολογία κρύβεται ό πολιτικός συντηρητισμός και ό αυταρχισμός τής ήγετικής όμάδας του ΠΑΣΟΚ. Αλλά τά δύο χαρακτηριστικά διαπερνούν τό σύνολο των κρατικών θεσμών, που δημιουργήθηκαν από τό 1982 και μετά. Ειδικά μετά τις εκλογές του 1985 ό νόμος γιά τις έξουσίες του πρωθυπουργού σηματοδότησε μία νέα φάση ενίσχυσης τής εκτελεστικής έξουσίας αλλά και συγκέντρωσής της σέ λίγα μόνο κυβερνητικά στελέχη. Ο τρόπος μέ τόν όποιο θεσμοθετήθηκε ό δεύτερος βαθμός αυτοδιοίκησης άποτελεί στήν ουσία έφαρμογή του ίδιου συγκεντρωτικού προτύπου έξουσίας και στήν περιφερειακή διοίκηση. Οι νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις δημιουργούν τήν ψευδαίσθηση τής «λαϊκής συμμετοχής» ενώ τελικά παγιώνεται και ίσχυροποιείται ό ρόλος του νομάρχη ως μοναδικού φορέα τής εκτελεστικής έξουσίας στό τοπικό επίπεδο.

ΔΕΝ ΜΑΣ ΤΡΟΜΑΖΟΥΝ ΤΑ ΝΕΑ ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ ΟΠΕΚ

του Νίκου Προκόβα

Επί δεκατρία δλόκληρα χρόνια, χιλιάδες διαγράμματα —πολύ πίο εύελικτα άπ' τόν παχύρρευστο μαύρο χρυσό— καθώς και τόνοι μελάνης —έπίσης μαύρης— τέθηκαν άφειδώς στή διάθεση πολιτικών και οικονομολόγων πού φιλοτιμήθηκαν νά μās έξηγοούν ότι ή οικονομική και γενικότερη κρίση πού διέρχεται ή άνθρωπότητα έχει τίς ρίζες της στό πετρελαϊκό «σόκ» τού 1973 ή τουλάχιστον έξαρτάται άμεσα άπ' αυτό. Σήμερα όμως πού βρισκόμαστε μπροστά στό τελείως αντίθετο φαινόμενο, σέ μία κάθετη και χωρίς προηγούμενο πτώση τής τιμής τού πετρελαίου, κανείς δέν τολμάει νά ύποστηρίξει —έπί ποινη γελοιοποίησης— ότι βρέθηκε ή πανάκεια και έπεται ή ανάρρωση τής διεθνούς οικονομίας. 'Επί δεκατρία χρόνια —κι ένώ οι ύπουργοί τής Ο.Π.Ε.Κ. έγκατέλειπαν τή Βιέννη άναζητώντας θαλπωρή στήν πίο «άποστερωμένη» Γενεύη— δελτία επιβάλλονταν στά καύσιμα και κλυδωνίζονταν κυβερνητικοί σχηματισμοί, έμπορικά ισοζύγια τινάζονταν στόν άέρα, άκρίβαινε ή ζωή, άναπτύσσονταν νέες τεχνολογίες —δχι χωρίς σημαντικούς γιά τό οικόσυστημα κινδύνους—, μεταβάλλονταν οι παραγωγικές διαδικασίες και τά μοντέλα κατανάλωσης, οι άραβικές χώρες μās «εκβίαζαν» και μās «τρομοκρατούσαν» πολιτικά κι έμεις βάζαμε πειθαναγκαστικά τή «στέρηση» και τήν «έξοικονόμηση» στό καθημερινό μας λεξιλόγιο και άναδεικνύαμε τήν παθητικότητα σέ άρετή και τόν άχαδερφισμό μπροστά στό πεπρωμένο σέ τρόπο ζωής. Σήμερα, πού άπ' δ, τι φαίνεται τό τρισκατάρατο κακό ύποχωρεί, πόσο άραγε άπ'

'Η πρόσφατη καθαίρεση τού Σαουδάραβα ύπουργού Πετρελαίου σείχη Γιαμανί έπέρασε περίπου στά ψιλά γράμματα τού διεθνούς τύπου, καθώς αύτου τού γεγονότος προηγήθηκαν πολλές και θερμές προστριβές μεταξύ τών μελών τού Ο.Π.Ε.Κ. και πυρετός στή διεθνή χρηματαγορά γιά τήν τιμή τού πετρελαίου πού, παρ' όλα αυτά, συνέχιζε μέ πείσμα και συνέπεια τήν καθοδική της τάση.

τούς τιμωρημένους πολιτικούς ήγέτες θά ξαναβρούν τιμητικά τούς κυβερνητικούς τους θάκους, πόσοi άνεργοι θά έπιστρέψουν στίς δουλειές τους, πόσο θά γελάσει και τό πικραμένο μας χεϊλάκι;

Η ΣΥΓΚΥΡΙΑ

Καλό θά ήταν, πρίν κάν ψάσει κάποιος τίς προεκτάσεις αυτές καθ' έαυτές τής κατολίθησης τής τιμής τού πετρελαίου, νά ρίξει μία ματιά στό γενικότερο οικονομικό περιβάλλον μέσα στό όποιο έλαβε χώρα αύτή ή κατολίθηση: άπό τό 1973 —χροιά κατά τήν όποια σημειώθηκε ή πρώτη δραστική αύξηση (τετραπλασιασμός) τής τιμής τού πετρελαίου— μέχρι σήμερα, ή έπιτυχής πραγματοποίηση μιάς σειράς έρευνών σέ άλλους, εκτός τών ύγρών καυσίμων, ενεργειακούς τομείς, έπέφερε σημαντική μείωση τής κατανάλωσης πετρελαίου σέ παγκόσμιο επίπεδο, ένώ ταυτόχρονα ή συνολικότερη «συνειδητοποίηση» έπέτρεπε τήν έπίτευξη σημαντικώτατων οικονομικών ενεργειών. Μπροστά σ' αυτά τά δεδομένα πού εύνουσν μία

πτώση τής ζήτησης πετρελαίων, διάφορες έσωτερικές προστριβές διασπούν βαθιά τόν Ο.Π.Ε.Κ. κι έμποδίζουν τά μέλη του νά καταλήξουν σέ μία κοινώς άποδεκτή πολιτική προσφοράς. 'Επιπλέον, νέες χώρες παραγωγοί πετρελαίου έμφανίζονται στό προσκήνιο και άπαιτούν νά διευρυνθεί τό κομμάτι τής άγοράς πού τούς άντιστοιχούσε μέχρι τότε (Μεξικό, Νιγηρία, ΕΣΣΔ). Μέσα σ' αύτή τή συγκυρία, τό έρώτημα πού τίθεται είναι τό πώς θά μπορούσε νά άποφευχθεί ή πτώση τής τιμής τού πετρελαίου.

Πράγματι, έδώ και μερικά χρόνια διακρίνουμε μία πτωτική τάση πού άρχίζει νά γίνεται αισθητά σημαντική στό τέλος τού 1985. Δέν είναι όμως παρά ή κορυφή τού παγόβουνου: κατά τήν διάρκεια τών πρώτων μηνών τού 1986, οι τιμές τού πετρελαίου κατακρημνίζονται. 'Ολος ό κόσμος είναι άναστατωμένος, αλλά, σέ πρώτη φάση, αύτό πού τρομάζει δέν είναι ή πτώση τής τιμής τού πετρελαίου, είναι ή έκπληκτική της άστάθεια. Τό σκαμπανέβασμα τών τιμών τό μόνο πού καταφέρνει είναι νά επιδεινώνει τήν οικονομική άστάθεια πού επικρατεί μέσα στήν παρούσα οικονομική κρίση και νά δυσκολεύει άν δχι νά άκυρώνει τή λήψη όποιασδήποτε άπόφασης ενεργειακής πολιτικής. Τελικά, φαίνεται ότι έπιτεύχθηκε μία πρώτη συμφωνία πού γά έπιτρέπει τό στάμάτημα αύτών τών διακυμάνσεων: οι τιμές άνεβαίνουν έλαφρά και —πρός τό παρόν— μοιάζουν νά σταθεροποιούνται. 'Εντούτοις, σέ σύγκριση μέ τίς αντίστοιχες τιμές τού 1985, δέν πρόκειται γιά άπλή πτώση άλλα γιά κατακρήμνιση. Και τό χειρότερο: μία κατακρή-

μιση που συντελέστηκε σε διάστημα λίγων μόνο μηνών.

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Ἄνελπιση τύχη ἢ τρομερή θεομηνία; Ἐξαρτᾶται γιὰ ποιόν. Κατ' ἀρχήν, καθὼς ὅλες οἱ συναλλαγές στὴ διεθνή πετρελαιογορὰ γίνονται σὲ δολάρια, ἡ ἐξέλιξη τῆς τιμῆς τοῦ πετρελαίου δὲν εἶναι καθόλου ἄσχετη μὲ τὴ διακύμανση τῆς τιμῆς τοῦ δολαρίου (μ' ἄλλα λόγια, 15 δολ. τὸ βαρέλι ὅταν τὸ δολάριο ἔχει 30 δραχ. δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ 15 δολ. τὸ βαρέλι ὅταν τὸ δολάριο ἔχει 150 δρχ...). Ἄν καὶ εἶναι πολὺ νωρὴς ἀκόμη ὥστε νὰ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας συγκεκριμένες ἐκτιμήσεις ἐκφρασμένες σὲ ἀριθμούς, εἶναι μᾶλλον σίγουρο ὅτι ἡ πτώση τῆς τιμῆς τοῦ πετρελαίου θὰ εἰσπραχθεῖ μὲ διαφορετικὸ τρόπο ἀπ' τοὺς μὲν καὶ μὲ διαφορετικὸ τρόπο ἀπ' τοὺς δέ καὶ θὰ κάνει ἄλλους εὐτυχισμένους κι ἄλλους δυστυχισμένους. Γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὅτι κινδυνεύει νὰ κάνει τοὺς εὐτυχεῖς εὐτυχέστερους καὶ τοὺς δυστυχεῖς ἔρειπια...

Πράγματι, ἐνῶ ἓνα σενάριο ποὺ προβλέπει φτηνὸ πετρέλαιο (σὲ δολάρια) καὶ ἀκριβὸ δολάριο (σὲ ξένα νομίσματα) θὰ ἦταν ἀρκετὰ βολικὸ γιὰ τὴν οἰκονομία τῶν Η.Π.Α. (ἀλλὰ καὶ τῆς ΕΣΣΔ, στὸ βαθμὸ ποὺ τὸ «ἀνεπίσημο» ἔθνικὸ τῆς νόμισμα εἶναι ἐπίσης τὸ δολάριο), μιά ποὺ θὰ τοὺς ἐπέτρεπε, σὺν τοῖς ἄλλοις, νὰ διατηρήσουν τὰ σημαντικὰ πετρελαιοκῆ τους ἀποθέματα, ἓνα τέτοιο σενάριο δὲν θὰ ξεσήκωνε μᾶλλον κραυγὲς ἐνθουσιασμοῦ ἐκ μέρους τῶν χωρῶν, ἐξαγωγέων πετρελαίου ποὺ ἀπ' ἑνὸς μὲν θὰ κινδύνευαν νὰ δοῦν τὰ εἰσοδήματά τους νὰ μειώνονται, ἀπ' ἑτέρου δέ —ἰδίως ὀρισμένες χῶρες ὑπερχρεωμένες ὅπως τὸ Μεξικὸ— θὰ ἐβλεπαν τὸ χρέος τους νὰ πολλαπλασιάζεται ξέφρενα, χωρὶς κἂν νὰ προφτάσουν νὰ καταλάβουν γιὰτί...

Οἱ χῶρες-εἰσαγωγεῖς πετρελαίου —κυρίως οἱ ἀνεπτυγμένες— θὰ μπορούσαν νὰ τρίβουν τὰ χέρια τους ἀπὸ ἱκανοποίηση μπροστὰ στὴν πτώση τῆς τιμῆς του. Ἄν μάλιστα αὐτὴ ἡ πτώση φτάσει ποτὲ καὶ στὸν τελικὸ καταναλωτὴ, μιά σειρά οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων πρόκειται νὰ ἀνορθωθοῦν: ἀπ' τὶς ἐνεργειοβόρες βιομηχανίες μέχρι τὶς μεταφορὲς (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ναυτιλιακῶν μεταφορῶν ποὺ ἔχουν περιπέσει σὲ μαρasmus) περνώντας ἀπ' τὴν αὐτοκινητοβιομηχανία, εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ παρουσιαστεῖ αὐξηση καὶ τῆς παραγωγικότητας. Ὁ πληθωρισμὸς μᾶλλον θὰ ὑποχωρήσει (παιατέρω), ἐνῶ στὸ ἰσοζύγιο τῶν ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ σημειω-

θεῖ κάποια ἐξυγίανση.

Παρ' ὅλα αὐτά, τεράστια προβλήματα τίθενται ὡς πρὸς τὶς δυνατότητες ἀπορρόφησης τῆς αὐξημένης παραγωγῆς ἀπὸ τὶς ἀνεπτυγμένες χῶρες. Μὲ τὶς χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου ἢ θη βαριά χρεωμένες καὶ τὶς πετρελαιοπαραγωγὲς χῶρες ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀποψη κλινικὰ νεκρὲς, δὲν εἶναι προφανές ὅτι τὸ διεθνὲς ἐμπόριο θὰ ἀντιδράσει θετικά καὶ θὰ προσφέρει στήριγμα σὲ μιά τέτοιου εἶδους οἰκονομικὴ ἀνάρρωση. Ἐνδεχομένως ἡ στήριξη τοῦ διεθνούς ἐμπορίου νὰ ἐπιζητηθεῖ μὲσω τῆς διεθνούς κεφαλαιογορᾶς, ἀλλὰ τὸ κόστος μιάς τέτοιας πολιτικῆς θὰ ἦταν ἡ δημιουργία νέων πληθωριστικῶν πιέσεων. Ἐξάλλου, ἡ ἀρχικὴ ὑπόθεση ὅτι ἡ μείωση τῆς διεθνούς τιμῆς τοῦ πετρελαίου θὰ μετακυλιστεῖ μέχρι τοὺς τελικοὺς καταναλωτὲς (καὶ ὡς ποῖο βαθμὸ;) παραμένει συζητήσιμη στὸ βαθμὸ ποὺ μιά τέτοια πολιτικὴ θὰ ὑπομόνευε τὸν ἰσολογισμό τοῦ προῦπολογισμοῦ, ποὺ συνιστᾶ μιά ἀπὸ τὶς σημαντικότερες συνιστώσες τῆς πολιτικῆς κι ἓναν ἀπ' τοὺς σημαντικότερους μοχλοὺς τῆς ἀντιπληθωριστικῆς μάχης. Τέλος, δὲν θὰ πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν ὑπάρχουν καὶ μερικὲς ποὺ στηρίζουν ἓνα τμῆμα τῶν ἐσόδων τους στὴν ἐξαγωγή πετρελαίου καὶ κινδυνεύουν, ὡς ἐκ τούτου, νὰ βρεθοῦν στὴν ἴδια μοίρα μὲ τοὺς τριτοκοσμικοὺς ἐξαγωγεῖς πετρελαίου, πολὺ περισσότερο ποὺ τὸ κόστος ἐκμετάλλευσης τοῦ ἀγγλικοῦ, τοῦ νορβηγικοῦ καὶ τοῦ ὀλλανδικοῦ πετρελαίου εἶναι κατὰ πολὺ σημαντικότερο ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ σαουδαραβικοῦ...

Μένουν οἱ ἀναπτυσσόμενες χῶρες-εἰσαγωγεῖς πετρελαίου, γιὰ τὶς ὁποῖες ὅλα θὰ πᾶνε καλά ἀρκεῖ νὰ μὴν ἀνέβει τὸ δολάριο κι ἀρκεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐξυγίανση τῆς οἰκονομίας τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν, ὥστε ἡ μείωση τοῦ πληθωρισμοῦ τους νὰ περιορίσει τὰ διεθνή ἐπιτόκια. Κι ἀρκεῖ βέβαια νὰ μὴν ἐξαναγκαστοῦν «ἐκουσίως» νὰ ἀπορροφήσουν τὴν πλεονάζουσα παραγωγή τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν. Σὲ συνολικὸ ἐπίπεδο, δηλαδή, θὰ φτάσουμε

νὰ μετᾶμε ἂν ἡ ἐπιβάρυνση τοῦ ἐξωτερικοῦ χρέους τοῦ Μεξικοῦ θὰ εἶναι τελικὰ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη ἀπ' τὴ βελτίωση τοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν τῆς Βραζιλίας...

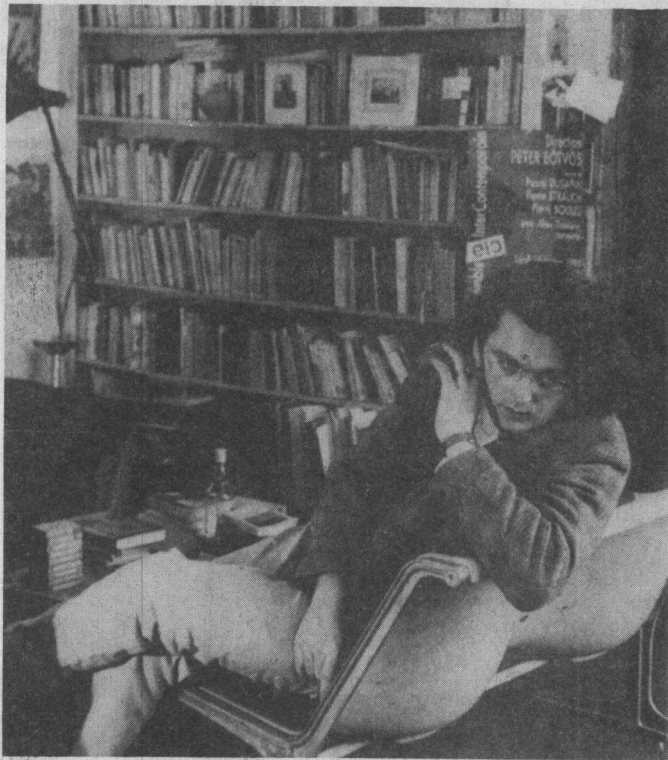
ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Δὲν θὰ πρέπει, τέλος, νὰ παραλείψουμε νὰ ἐπισημάνουμε ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις σχετικὰ μὲ τὴ διεθνή ἐνεργειακὴ συγκυρία, οἱ ὁποῖες ἀποτελειώνουν τὴν εἰδυλλιακὴ εἰκόνα ποὺ περιγράψαμε μέχρι ἐδῶ: ἂν ὄντως τὸ πετρέλαιο παραμείνει φτηνὸ, δὲν προβλέπεται νὰ ὑπάρξει ἀποχρῶν λόγος ὥστε νὰ συνεχιστοῦν —τουλάχιστον μὲ τὴν ἴδια ἔνταση— οἱ ἔρευνες γιὰ ἐναλλακτικὲς μορφὲς ἐνέργειας. Τὸ αὐτόματα ὑψηλὸ κόστος τέτοιους εἶδους ἔρευνῶν, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ δομὴ τῶν ἠλεκτροπαραγωγικῶν συστημάτων, θὰ ἔχουν πιθανὸ ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον νὰ μετακινούμε καὶ νὰ μετακινούμαστε, ἀλλὰ καὶ νὰ τρῶμε καὶ νὰ βλέπουμε μὲ πετρέλαιο. Παράλληλα, ἐκεῖνες οἱ ἐγκαταστάσεις τῶν ὁποίων τὸ σημερινὸ κόστος ἀντλησης πετρελαίου ὑπερβαίνει τὴν «τιμὴ-δάπεδο» ποὺ ἰσχύει στὴν ἀγορὰ SPOT, θὰ ἐξαναγκαστοῦν νὰ σταματήσουν τὴ λειτουργία τους, ἐνῶ οἱ γεωτρήσεις ποὺ ἀποδεικνύονται «ἀσύμφορες» δὲν θὰ ἔχουν πιά κανένα λόγο νὰ συνεχίσουν. Καὶ βέβαια, ἂν οἱ ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ νοικοκυριά εἰσπράξουν ἔστω κι ἓνα μόνον μέρος τῆς μείωσης τῆς τιμῆς τοῦ πετρελαίου, θὰ αὐξήσουν τὴ ζήτησή τους. Συμπέρασμα: ἀπ' τὴ μιά κινδυνεύει νὰ σημειωθεῖ μιά «σπατάλη» τοῦ πετρελαίου καὶ τῶν παραγῶν του δοθέντος ὅτι τὰ ἀποθέματα δυστυχῶς δὲν εἶναι ἀνεξάντλητα— κι ἀπ' τὴν ἄλλη κινδυνεύουμε ἅπαντες νὰ μεταφερθοῦμε ὡς διὰ μαγείας στὶς παραμονὲς τοῦ 1973. Μ' ἄλλα λόγια, ἂντὶ νὰ ἐκμηδενίζουμε τὶς λυπηρὲς παρενέργειες τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δεύτερου πετρελαιοκῶ «σόκ», προσεχτικὰ καὶ μὲ ζῆλο ἀρχίζουμε νὰ προετοιμάζουμε τὴν ἔλευση τοῦ τρίτου...

Νά μιλήσεις σήμερα για τό πανεπιστήμιο, για τό είδος τής παρεχόμενης γνώσης και για τούς τρόπους παροχής της είναι όχι μόνο δύσκολο και προβληματικό αλλά και μάταιο.

Λέγοντας μάταιο έννοοῦμε άναποτελεσματικό. Ἡ πλειονότητα τών καθηγητῶν, τών φοιτητῶν και πάνω άπ' ὄλους ὁ άρμόδιος ὑπουργός άρνοῦνται νά διατυπώσουν άκόμα και ὡς αίτημα κάποιες στοιχειώδεις —άλλά άνύπαρκτες σήμερα— λειτουργικές άναγκαϊότητες πού άφοροῦν τό πανεπιστήμιο.

ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ

ΚΑΙ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΙ ΥΠΟΤΡΟΦΟΙ

του Ἄνδρέα Πανταζόπουλου

Τά ὄσα ἔχουν εἰπωθεῖ ἀπό πολλές πλευρές στό παρελθόν για τή «σύνδεση τοῦ πανεπιστημίου μέ τήν κοινωνία», για μία «πρωταρχική συσσώρευση γνώσης», για μία πρώτη «κοινωνική άπογραφή» τών δρωμένων σέ κάποιους τομείς τής κοινωνίας, άποδείχθηκαν κάτι περισσότερο από δραματικές κατασκευές. Ὁ ὑπουργός και ἡ πολιτική του άποψη φαίνεται νά βολεῦεται ἀπό τό σημερινό καθεστῶς πού συντηρεῖ και διασφαλίζει άποτελεσματικά τίσ παραδόσεις, ἀπό τό είδος τών «έργασιῶν» πού ἐπιτελοῦνται σέ κάθε Σχολή, ἀπό τή μορφή πού προσλαμβάνουν αὐτές, ἀπό τή άνεύρεση δυναμική πού ὑποκρύπτουν. Σποραδικές πρωτοβουλίες καθηγητῶν, κάποια σημειώματα σέ περιοδικά για τά Μεταπτυχιακά, για οικονομικά προβλήματα, για τήν έρευνα δέν σώζουν τήν κατάσταση.

Κομβικό σημείο για τή σημερινή κατάσταση στό πανεπιστήμιο άποτελεῖ τό γεγονός ὅτι άκόμη δέν ὑπάρχουν μεταπτυχιακές σπουδές. Ἄν και ὁ νόμος-πλαίσιο τοῦ '82 προέβλεπε ρητά και κατηγορηματικά τή συστηματική ὀργάνωση και λειτουργία τους, πέντε σχεδόν χρόνια άργότερα τίπο-

τε δέν μπορεί νά δικαιολογήσει τήν παραμικρή εὐφορία για μία τέτοια προοπτική. Ἡ σχετική διάταξη τοῦ νόμου ἔχει οὐσιαστικά άνασταλεῖ, τό θέμα μοιάζει ξεχασμένο.

Κι ὁμως, ἐνῶ εἴμαστε έτοιμοι νά ρίξουμε τόν λίθον τοῦ ἀναθέματος, ἡ «άντίθεση» στήν πανεπιστ.μιακή άπνοια και μακαριότητα ξεπροβάλλει ἀναπάντεχα· πρόκειται για τό θέμα τών ὑποτροφιῶν. Ὅσο κι ἄν φαίνεται παράλογο, τό κράτος άπ' τή μία και ἡ ιδιωτική πρωτοβουλία ἀπό τήν ἄλλη ἐπενδύουν κάποια ποσά για ἐκπόνηση διδακτορικῶν διατριβῶν στό ἑλληνικό πανεπιστήμιο. Τήν εἰκόνα για τά διδακτορικά τή δίνουν μερικά παραδείγματα μέ τά ὁποῖα θά ἀσχοληθοῦμε πιο κάτω:

Οἱ θετικές ἐπιστῆμες: τό Πολυτεχνεῖο

Ἡ κατάσταση στό χῶρον τών Μεταπτυχιακῶν στό Πο-

λυτεχνεῖο, σέ σύγκριση μέ ἄλλες ἀνώτατες σχολές, είναι σχετικά ἀνηθή. Αὐτό ὁμως δέν σημαίνει κατ' ανάγκη ὅτι είναι καλή.

Τή στιγμή αὐτή στό Πολυτεχνεῖο γίνονται περί τά 600 διδακτορικά. Πρόκειται για πολύ μεγάλο ἀριθμό διδακτορικῶν διατριβῶν, πού είναι προϊόν ἀπρογραμμάτιστου σχεδιασμοῦ. Είναι δύσκολο νά ἀποφανθοῦμε ἄν αὐτά τά 600 διδακτορικά καλύπτουν κάποιες συγκεκριμένες ἀνάγκες και έρευνητικές ἀνησυχίες, ἡ προκύπτουν ἀπό ἄλλες αἰτίες (ἐπιμήκυνση σπουδῶν, άνεργία, ὑποβάθμιση πτυχίου κ.λπ.). Καί ἐπιπροσθέτως: είναι μάλλον δύσκολο αὐτά τά 600 διδακτορικά νά παρακολουθοῦνται άπ' τούς καθηγητές τοῦ Ἰδρύματος. Μέ ἕναν πρόχειρο ὑπολογισμό, ὁ κάθε καθηγητής τοῦ Πολυτεχνεῖου θά πρέπει σήμερα νά παρακολουθεῖ δύο και τρία διδακτορικά και συγχρόνως νά διδάσκει και νά έρευνά. Ὁ καθένας λοιπόν μπορεί νά κατα-

νοήσει τό μέγεθος τοῦ προβλήματος.

Σήμερα π.χ. στό τμήμα Χημικῶν Μηχανικῶν γίνονται 130 διδακτορικά. Κι ὁμως, πρὶν ἀπό δεκαπέντε χρόνια οἱ προπτυχιακοί φοιτητές τοῦ Ἰδρύματος δέν ξεπερνοῦσαν τούς σαράντα. Ὁ Ἡρακλῆς Πετσάλας, μέλος τοῦ Συλλόγου Μεταπτυχιακῶν Φοιτητῶν Πολυτεχνεῖου, προσπαθώντας νά ἀνιχνεύσει τά αίτια τής πληθώρας, σέ σχέση μέ τίσ δυνατότητες, διατριβῶν άποδίδει τό φαινόμενο στίς ἀκόλουθες αἰτίες:

1) Οἱ φοιτητές προσπαθοῦν νά παρατείνουν τίσ σπουδές τους, νά πάρουν και δεύτερο πτυχίο λόγω τής ὑποβάθμισης τοῦ (κανονικοῦ) πτυχίου τής σχολῆς.

2) Ἡ άνεργία ἀρχίζει νά πλήττει και αὐτά τά ἐπαγγέλματα στα ὁποῖα οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ Ἰδρύματος καλοῦνται νά λειτουργήσουν.

3) Τό κράτος θέλει νά δώσει μία εἰκόνα ἀνηθρότητας στίς μεταπτυχιακές σπουδές («αὐτοδύναμη ἀνάπτυξη» κ.λπ.).

4) Σήμερα, σέ αντίθεση μέ παλιότερα, γίνεται μία κάποια έρευνα στοῦ Ἰδρύματος. Σ' αὐτό τό σημείο ἀποφασιστικός είναι ὁ ρόλος τής ΕΟΚ (έρευνητικά προγράμματα κ.λπ.).

5) Ἡ ἀλματώδης ἀέξηση τών μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν ἀπηρεῖ πραγματικές εκπαιδευτικές ἀνάγκες. Σέ σχέση μέ τό 1980, τό εκπαιδευτικό προσωπικό ἔχει μείνει στάσιμο ἡ, άκόμα, ἔχει μειωθεῖ. Παρατηρεῖται συνασπισμός στίς ἀνώτερες βαθμίδες, ἐνῶ χρειάζεται προσωπικό για τίσ κατώτερες· οἱ μεταπτυχιακοί φοιτητές καλοῦνται λοιπόν ἐκ τών πραγμάτων νά καλύψουν τίσ λειτουργικές ἀνάγκες τοῦ Ἰδρύματος. Ἐνῶ τό ὑπουργεῖο Παιδείας ἀρνεῖται νά ὑπογράψει προκηρῦξεις για νέες θέσεις παρόλο πού ἔχει ἀέξηθεῖ ὁ ἀριθμός τών σπουδαστῶν.

Τά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει τό Πολυτεχνεῖο και οἱ μεταπτυχιακοί φοιτητές πού έρευνοῦν θά νόμιζε κάποιος ὅτι ἀμβλύνονται άπ' τά διάφορα οικονομικά βοηθήματα πού τούς παρέχονται.

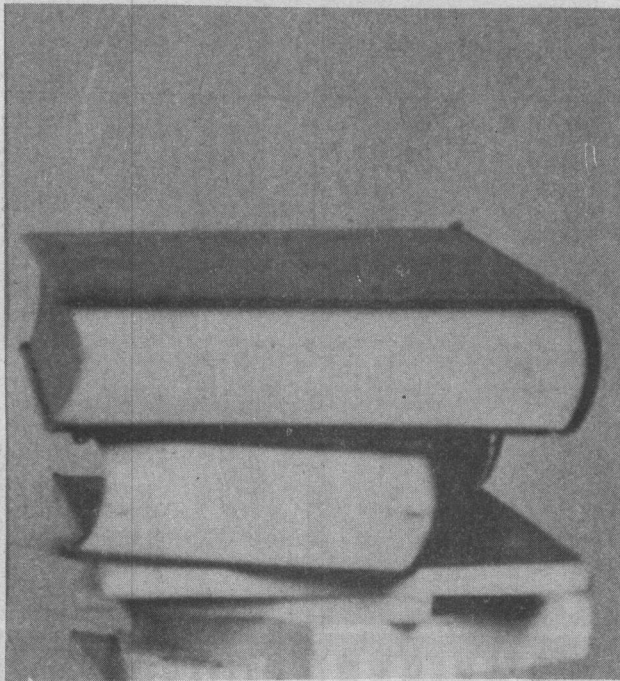
Μιλᾶμε για οικονομικά βοηθήματα, ἄν και οὔτε αὐτός ὁ δρος ἀπηρεῖ ἀκριβῶς τίσ οικονομικές ἐνισχύσεις πού παρέχονται στοῦς μεταπτυχια-

Αιτήματα του Συλλόγου Μεταπτυχιακών φοιτητών Πολυτεχνείου (δπως τά διατυπώνει τό μέλος του συλλόγου 'Ηρακλής Πετσάλας):

1) 'Ισότιμη αναγνώριση όλων τών μεταπτυχιακών φοιτητών, υποτρόφων καί μή. 'Ενιαία εκπροσώπησή τους στά όργανα λήψης αποφάσεων (σήμερα συμμετέχουν μόνον οί Ε.Μ.Υ.).

2) Καθορισμός ενός μέγιστου αριθμού διδακτορικών.

3) Ούσιαστικές οικονομικές παροχές γιατί ή άπασχόληση στό γνωστικό αντικείμενο είναι σχεδόν πλήρης.

δοόμε τά συμβαίνοντα έκ του συνεγγυς θά διαπιστώσουμε ίσως τό ακριβώς αντίθετο.

Σήμερα άπ' τίς 59 θέσεις πού έχουν προκηρυχθεί για είδικούς μεταπτυχιακούς υποτρόφους (Ε.Μ.Υ.) πού χρηματοδοτεί τό ύπουργείο Παιδείας έχουν καταληφθεί οί 50 γιατί καθυστερούν οί προκηρύξεις θέσεων άπ' τούς τομείς! 'Απ' τό συνολικό κονδύλι πού διαθέτει τό ύπουργείο κάθε χρόνο στό Ε.Μ.Π. για τήν κάλυψη τών λειτουργικών του άναγκών πρέπει νά αφαιρεθεί ένα ποσόν για τούς Ε.Μ.Υ. 'Ο κάθε είδικός μεταπτυχιακός ύπότροφος σπουδαστής εισπράττει μηνιαίως τό σεβαστό ποσόν τών 20.000 δρχ.!

Παράδειγμα δεύτερο: Τό ΕΜΠ χορηγεί 30 ύποτροφίες. Τό συνολικό ποσόν πού εισπράττει ό καθένας άπ' τούς 30 αυτός φοιτητές τό μήνα είναι 25.000 δρχ., μέ τίς κρατήσεις κ.λπ. 21.000 δρχ. καθαρά! 'Εκτός άπ' αυτό ό κάθε ύπότροφος ύποχρεούται νά μήν άπασχολείται κατά τή διάρκεια τής φοίτησής του σέ κάποια άλλη εργασία πού θά τον άσπασά άπ' τό αντικείμενο τής μελέτης του.

Οί κοινωνικές επιστήμες: τό βασίλειο του Τίποτε...

Στίς λεγόμενες κοινωνικές επιστήμες τά πάντα είναι ήρεμα καί γαλήνια, άνυποψίαστα καί συγχρόνως τραγικά, τά πάντα είναι βαλτωμένα. Οί αιτίες γι' αυτό είναι πολλές. 'Η άναστολή τής σχετικής διάταξης του νόμου-πλαίσου για τή συγκρότηση τών Μεταπτυχιακών Σχολών έπληξε τίς «θεωρητικές» σχολές πολύ περισσότερο άπό τίς «θετικές». Γιατί στην 'Ελλάδα λείπει παντελώς ή ύποδομή στην όποια θά στηριζόταν ή κοινωνική έρευνα. Γιατί λείπουν ούσιαστικά καί έγκυρα στοιχεία για διάφορα κοινωνικά μεγέθη (π.χ. κοινωνική διαστρωμάτωση-κινητικότητα). Γιατί ή άνώμαλη πολιτική εξέλιξη του τόπου άπαγόρευσε άλλες φορές άνεπίσημα καί άλλες επίσημα (π.χ. χούντα) τήν ανάπτυξη τής κοινωνικής έρευνας. 'Απαγορεύθηκε ή κριτική σκέψη καί έκφραση, ούσιαστικά παύθηκε βίαία κάθε άπόπειρας για τή συγκροτημένη καί συστηματική άνδρωση τής κοινωνικής κριτικής. 'Ετσι

πάνω στην άνυπαρξία ή στην καλύτερη περίπτωση στον πρωτόβουλο έρασιτεχνισμό δέν μπορούσε νά άνδρωθεί καί νά άρθρωθεί ένας έγκυρος επιστημονικός λόγος σέ σχέση μέ τήν κοινωνία καί τούς άνθρώπους. Γιατί σήμερα πλέον ζούμε σ' ένα καθεστώς αντικειμενικής ύποβάθμισης τών κοινωνικών έπιστημών. Γιατί τό νομικό πλαίσιο πού πρόβλεπε ό νόμος-πλαίσιο του '82 προσέκρουσε στίς σκοπιμότητες άρκετών παραγόντων τής πανεπιστημιακής κοινότητας. Γιατί ό κυβερνητικός λαϊκισμός όταν άντιμετώπισε τήν πραγματικότητα καί τά μικροσυμφέροντα πού κανακεύει ή έσωπανεπιστημιακή ζωή μπέρδεψε άκόμη περισσότερο τήν κατάσταση. Γιατί ό άρμόδιος ύπουργός φοβάται τόσο τή διαδικασία όσο καί τό αποτέλεσμα της: άρνείται νά συγκαλέσει τά άρμόδια όργανα (ΕΣΑΠ), γιατί ό ευνόϊκός συσχετισμός δυνάμεων σ' αυτά έχει άνατραπεί.

Γιατί τό άνύπαρκτο πλέον φοιτητικό κίνημα δέν μπορεί νά διαπραγματευθεί «μέ άποψη» αυτό τό θέμα μιά καί, άπλούστατα, δέν είναι «κίνημα» αλλά άθροισμα κομματικών παρατάξεων.

Στήν περίπτωση τών κοινωνικών έπιστημών προσιδιάζει άπελπιστικά τό ρηθέν: Τό παρελθόν τους έγγυάται τό μέλλον τους.

'Αν σέ όλα αυτά προσθέσουμε καί τήν άνομοιογένεια τών μεταπτυχιακών φοιτητών — άνάμεσα τους ύπάρχουν άρκετοί υπάλληλοι, πολιτικοί μηχανικοί κ.ά., δηλαδή άτομα πού είναι ήδη ένταγμένα στην παραγωγική διαδικασία — τότε θά κατανοήσουμε τον τραγέλαφο πού επικρατεί. Οί 20.000 δρχ. τό μήνα άδυνατούν νά καλύψουν τά έξοδα για διάφορες λειτουργικές άνάγκες τής μελέτης, βιβλία, σημειώσεις, φωτοτυπίες κ.ά., καί όμως τό κράτος καί οί διάφοροι άλλοι φορείς πού παρέχουν τίς λεγόμενες ύποτροφίες επιτάσσουν στον μεταπτυχιακό φοιτητή νά συμπερι-

κούς σπουδαστές — μερικά τίς άποκαλούν καί ύποτροφίες.

*Ας δούμε σύντομα ποιό είναι οί φορείς πού ένισχύουν οικονομικά τήν έρευνα στό Πολυτεχνείο.

α) Τό ύπουργείο Παιδείας (είδικοί μεταπτυχιακοί ύπότροφοι).

β) Τό 'Ιδρυμα Κρατικών 'Υποτροφιών (ΙΚΥ).

γ) 'Η σύγκλητος του ΕΜΠ χορηγεί κάποιες ύποτροφίες (πόροι άπό κληροδοτήματα κ.λπ.).

δ) 'Η ιδιωτική πρωτοβουλία. 'Ερευνητικά προγράμματα έπιχειρήσεων (ΠΕΣΙΝΕ-Διυλιστήρια κ.λπ.).

ε) Διάφορα ύπουργεία ('Ερευνας καί Τεχνολογίας, Συγκοινωνιών κ.ά.).

στ) 'Η ΕΟΚ.

'Ισως διαβάζοντας αυτόν τον πίνακα τών ύποτροφιών θεωρηθεί ότι συρρέουν μυθώδη οικονομικά ποσά στό ΕΜΠ καί ότι ό συνωστισμός τών φοιτητών για νά συμμετέχουν στά διάφορα έρευνητικά προγράμματα όφείλεται κυρίως σ' αυτό τό λόγο. Κι όμως, άν

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

Χρόνος	Προγραμματισμένο	Διαθέσιμο
1983	0,28%	0,22%
1984	0,37%	0,27%
1985	0,45%	0,30%
		(προϋπολογ.)

φερθεί ως ο ταγός της επιστήμης. Έπιστήμη χωρίς έρευνα, έρευνα χωρίς οικονομικές παροχές που θα την εξασφαλίζουν και θα την οργανώνουν δεν υπάρχει. Ωστόσο η κυβέρνηση και το αρμόδιο υπουργείο μιλούν για την Ελλάδα του 2000 και το τρένο της τεχνολογικής επανάστασης. Αλλά εκτός από πολιτική βούληση θα χρειαζόταν και χρήματα για να επιβιβαστεί κανείς στο τρένο της τεχνολογίας, έστω στή σκευοφόρο· γιατί ως γνωστόν το τρένο σφυρίζει μόνο δύο φορές...

**Μιά παρένθεση:
'Ο «Δημόκριτος»**

Τό να προσπαθήσουμε να συνδέσουμε και συγχρόνως να κρίνουμε και να συγκρίνουμε όλα συμβαίνουν στο Πανεπιστήμιο σε σχέση με αυτά που γίνονται στα διάφορα Έρευνητικά Κέντρα σαφώς ξεπερνάει τα όρια αυτού του σημειώματος. Μόνο παρενθετικά και πρόχειρα θα μπορούσαμε να περιγράψουμε κάποια φαινόμενα που έγγραφονται ως τάσεις της έρευνητικής πολιτικής και πρακτικής που ακολουθείται σ' αυτά τα Κέντρα.

1) Η ΕΟΚ παρεμβαίνει στο «Δημόκριτο» (και σίγουρα όχι μόνο στο «Δημόκριτο») και αναπροσαρμόζει τις κατευθυντήριες γραμμές του έρευνητικού πεδίου. Αν στο πανεπιστήμιο κυριαρχεί περισσότερο το «ιδεολογικοπολιτικό» στοιχείο στη χάραξη της έρευνητικής πολιτικής, στα Έρευνητικά Κέντρα οι παρεμβάσεις πολυεθνικών οργανισμών είναι άμεσες και δραστικές.

2) Συνέπεια αυτής της παρέμβασης και του επαναπροσδιορισμού του έρευνητικού πεδίου αποτελεί η σαφής μείωση των υποτροφιών για τη φετινή χρονιά. Ας σημειωθεί ότι οι υποτροφίες που χορηγούνται δεν κατευθύνονται προς όλους τους τομείς αλλά πριμο-

δοτούνται επιλεγμένα έρευνητικά προγράμματα.

3) Στο πλαίσιο των παραπάνω δεδομένων προκρίνεται το Έρευνητικό Κέντρο της Κρήτης και υποβαθμίζονται αντίστοιχα ο «Δημόκριτος» και το Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών.

Ίσως θα άξιζε να αναφερθεί —έτσι για την ιστορία— ένα και μόνο παράδειγμα: Στο Τμήμα Πολιτικής Έπιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών αυτή τη στιγμή υπάρχουν και σπουδάζουν πέντε μεταπτυχιακοί υπότροφοι — Ε.Μ.Υ. Σ' αυτό το τμήμα σε προπτυχιακό επίπεδο φοιτούν 4.000 φοιτητές και διδάσκουν 17 καθηγητές όλων των βαθμίδων. Η αναλογία είναι: ένας διδάσκων για 235 φοιτητές.

**Μιά δεύτερη παρένθεση:
'Ιστορίες με Ε.Μ.Υ.**

Τί είναι όμως αυτοί οι διαβόητοι και καταταλαιπωρημένοι ΕΜΥ; Ποιά είναι η συγκεκριμένη τους θέση μέσα στο πανεπιστήμιο και ποιο ρόλο καλούνται να διαδραματίσουν;¹ Σέ ένα πανεπιστήμιο στο οποίο η εκπόνηση διδα-

κτορικής διατριβής γίνεται άπευθείας, χωρίς να παρεμβληθεί ένας πρώτος κύκλος μεταπτυχιακών σπουδών, και από το οποίο δεν παρέχεται μεταπτυχιακό δίπλωμα μετά το τέλος του διδακτορικού, ποιά σκοπιμότητα έρχεται να υπηρετήσει ή θεσμοποίηση των ΕΜΥ;

Είναι προφανές ότι το αρμόδιο υπουργείο, στην προσπάθειά του να διασφαλίσει τα υπάρχοντα, σκοπεύει και δυστυχώς πετυχαίνει δύο πράγματα:

α) Έμφανίζεται το πανεπιστήμιο να άπασχολεί έναν άριθμό φοιτητών που έκπονούν διδακτορικά.

β) Καλύπτονται κάποιες βασικές ανάγκες εκπαιδευτικού προσωπικού (ΔΕΠ) μιά και το υπάρχον δεν έπαρκει για την κάλυψη όλων των λειτουργικών αναγκών. Οι ΕΜΥ παραδίδουν κάποια μαθήματα, άσχολούνται με τη διόρθωση διαγωνισμών κ.ά.

Απ' την πλευρά τους οι ΕΜΥ, άποδεχόμενοι το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο αναγκαστικά, βλέπουν τη συγκεκριμένη τους θέση στο πανεπιστήμιο σαν τον βαθύρα άπ' όπου θα εκτιναχθούν μελλοντικά στις άνωτερες βαθμίδες του εκπαιδευτικού προσωπικού.

'Υπολογίζεται¹ ότι σήμερα σε όλα τα ελληνικά πανεπιστήμια — Έρευνητικά Κέντρα ότι άπασχολούνται περίπου 700 Ε.Μ.Υ.

'Η πρόταση της ΚΝΕ στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης¹ πριν από δύο περίπου χρόνια για την πρόληψη των φοιτητών στους ΕΜΥ ήταν κατ' άρχήν: έλεύθερη, χωρίς διαγωνισμό πρόσληψη.

Για να τροποποιηθεί άργότερα έτσι:

- 40% οι εξέτασεις**
- 40% ή έπίδοση στις ξένες γλώσσες**
- 20% ή κοινωνική προσφορά κ.λπ.**

1. Βλ. Κωστή Χατζημιχάλη: «ΕΜΥ ante portas», Πανεπιστήμιο, τεύχ. 1, Δεκέμβριος 1984.

Πριν δύο χρόνια στο «Δημόκριτο» υπήρχαν 100 υπότροφοι απ' τούς οποίους 60-70 ήταν έμμισθοι και οι υπόλοιποι άμισθοι.

Τό χρηματικό ποσό τής κάθε ύποτροφίας κυμαίνόταν στις 30.000-35.000 δρχ.

Τό κύριο αίτημα τών μεταπτυχιακών φοιτητών του «Δημόκριτου» συνοψίζεται στή φράση: *ελεύθερο έρευνητικό πεδίο.*

Τώρα, πώς είναι δυνατόν μέσα σ' δλη αυτή τή διαδικασία νά τρυπώσει ή γνώση και ή έρευνα είναι τό μόνο πράγμα πού φαίνεται νά μήν άπασχολεί τούς άρμόδιους του ύπουργείου Παιδείας. Ποιός είπε λοιπόν πώς μέ τήν κατάργηση τής «έδρας» όλα θά πάρουν τό δρόμο τους;

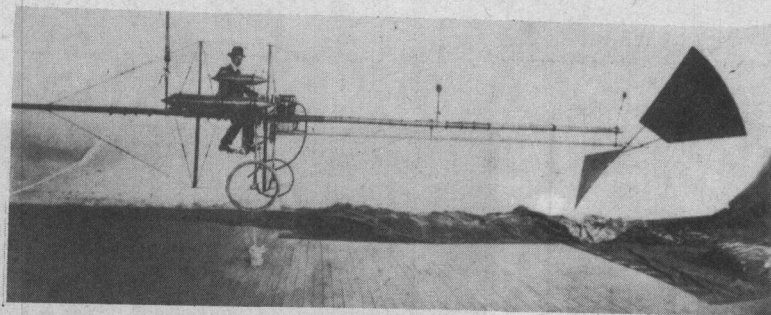
Άπέναντι σ' αυτή τήν κατάσταση οί άντιστάσεις από κάθε ένδιαφερόμενο έχουν καμφθεί. Η άπαισιοδοξία είναι διάχυτη ή μήπως κάπου όλα αυτά βολεύουν όλους;

Οί μεταπτυχιακοί φοιτητές σέ αριθμούς...

Όπως δείχνουν διάφορες στατιστικές,² τά κονδύλια πού κατ' αρχήν προγραμματίζονται νά δοθούν για έρευνα παρουσιάζουν μεγάλη απόκλιση σέ σχέση μέ αυτά πού πράγματι διάτίθενται. Τά ποσοστά ύπολογίζονται επί του Άκαθάριστου Έθνικού Προϊόντος.

Υπολογίζεται ότι σήμερα ό αριθμός τών μεταπτυχιακών φοιτητών πού σπουδάζουν στο έξωτερικό είναι περίπου 5.000, σέ σύνολο περίπου 50.000 φοιτητών πού φοιτούν σέ προπτυχιακό επίπεδο. Ως προς τά προηγούμενα χρόνια, μπορούμε βάσιμα νά υποθέσουμε ότι τά μεγέθη βαινουν αυξανόμενα ανάλογα μέ τήν αύξηση τών αποφοίτων τών λυκείων πού εγγράφονται σέ ξένα πανεπιστήμια.³

Παράλληλα οί ύποτροφίες πού χορηγούνται απ' τό ΙΚΥ, από πολλούς δημόσιους και ιδιωτικούς οργανισμούς και από ξένα κράτη στο πλαίσιο διακρατικών συμφωνιών (μορφωτικές ανταλλαγές κ.ά.) καθώς και από ιδρύματα και κληροδοτήματα ύπολογίζεται ότι καλύπτουν τό ποσοστό του 10% περίπου τών με-

ΠΙΝΑΚΑΣ II

Αριθμός φοιτητών έξωτερικού

Χρόνος: 1960-61	1980-81	1984-85
Φοιτητές: 7.000	32.000	49.000 (α)
Πηγή: Κ. Δρακάτος	(α) Από στοιχεία του ΕΣΑΠ (Βήμα 13/2/85).	

ταπτυχιακών φοιτητών πού σπουδάζουν σέ ξένα πανεπιστήμια.⁴ Στόν περυσινό διαγωνισμό τό ΙΚΥ δέχθηκε 600 αιτήσεις ύποψηφίων μεταπτυχιακών για τό έξωτερικό, ποσοστό αρκετά ύψηλό (μία ύποτροφία για έξι φοιτητές) άν ύπολογιστεί ότι για κάθε ιδιαίτερο έπιστημονικό τομέα διαθέτει από μία μόνο ύποτροφία.

Άναγκαίος επίλογος

Άν τό χαρακτηριστικό γνώρισμα σήμερα του ελληνικού πανεπιστημίου —έξω από κάποιες ήθικου χαρακτήρα εκφράσεις: άνοργανωσιά, άνευθυνότητα, καιροσκοπισμός κ.λπ.— είναι ή συντριβή κάθε βούλησης και άπόπειρας πού θά προσπαθούσε νά τόν οργανώσει εκ βάθρων, νά τόν στελεχώσει και νά τόν κάνει νά λειτουργήσει, τότε οί προοπτικές είναι μάλλον δυσώϊνες.

Η πρώτη εύφορία για τήν όργάνωση τής έρευνας και τήν (αυτόχθονη) παραγωγή γνώσης πού ύποσχόταν ό νόμος-πλαίσιο για τά ΑΕΙ τσακίστηκε όχι μόνο απ' τήν έλλειψη πολιτικής βούλησης αλλά και από κάποιες μονιμότερες αδράνειες πού βασιλεύουν στα ΑΕΙ. Τίποτε δέν φαίνεται ότι θά προσπαθήσει νά ταράξει τό τέλμα. Κι όμως, είναι δύσκολο νά συμφιλιώνεται μέ μία προοπτική πού τό δνομά της είναι άποτυχία.

Γιά παράδειγμα τό ΙΚΥ χορηγεί κάθε χρόνο 112 ύποτροφίες για μεταπτυχιακές σπουδές στο έξωτερικό. Τό συνολικό ποσό πού διαθέτει έτησίως άνέρχεται στις 600 εκ. δραχμές.

Άπ' τίς 112 ύποτροφίες οί 43 δίνονται σέ έπιστήμες «θεωρητικής κατεύθυνσης» και οί υπόλοιπες 69 στις «θετικές έπιστήμες».

«Μιά από τίς βασικές λειτουργίες, νομίζω, του ΕΚΚΕ, και των άλλων κέντρων έρευνών, όπως και του πανεπιστημίου, θά είναι ακριβώς νά φτιάξει έπιστήμονες, νά τελειοποιήσει έπιστήμονες, νά δώσει λύση στην άναπαραγωγή, ή μάλλον στην πρωτογενή δημιουργία ενός έπιστημονικού δυναμικού, πού ως τώρα είτε φυτοζωούσε είτε μέ τεράστιες δυσκολίες ανέλαμβανε πολύ μικρά προγράμματα, μέ κίνδυνο τό κράτος νά άρνηθεί τήν έπιχορήγηση ως τό τέλος... Το θέμα τής έρευνας οέν είναι μόνο θέμα ποιότητας έπιστημόνων, είναι θέμα και ποσότητας έπιστημόνων». Κ. Τσουκαλάς, περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχ. 14 - Μάρτιος 1982.

2. Χρ. Άναγνώστου — Έ. Παπαθανασίου, «Η έρευνητική πολιτική και οι παράγοντες άσκησης έρευνας στην Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα*.

3. Γιάννη Μαυρή, «Κρίση του πανεπιστημίου και φοιτητές», *Κριτική*, τεύχ. 9/10, Μάρτιος 1985.

4. «Σπουδές στο έξωτερικό. Τι Πού — Πόσο — Πώς». Εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ.

Κριτικές
μελέτες

Κωστας Μ. Σταματης

Ο ελληνικός νομικός ιδεαλισμός στο μεσοπολεμο

Παρουσιαση και κριτικη
των θεωριων του

1

Εκδόσεις Σακκούλα 1984

Ο ΑΝΤΡΕ ΓΚΟΡΖ γεννήθηκε στη Βιέννη το 1924. Επηρέαστηκε από τη σκέψη του Ζαν Πωλ Σαρτρ και διετέλεσε διευθυντής του *Temps Modernes*. Κυρίαρχη θέση στο έργο του κατέχει η αναζήτηση ενός νέου εναλλακτικού μοντέλλου παραγωγής πέρα από τον σοσιαλκαπιταλισμό. Άλλα έργα του: «Εργατική στρατηγική και νεοκαπιταλισμός» (1964), «Μεταρρύθμιση ή επανάσταση» (1969), «Οικολογία και πολιτική» (1975), «Αντίο στο προλεταριάτο» (1980), κ.ά.

Φτάνουμε στο σημείο ακριβώς που ανέγγειλαν οι πρώτοι οραματιστές της μετα-καπιταλιστικής εποχής όταν, πέρα από τη βιομηχανική τάξη που μόλις γεννιόταν, διέβλεπαν μια διαφορετική κοινωνία: μια κοινωνία όπου η αποτελεσματικότητα των μηχανών θα καταργούσε την εργασία, την κυριαρχία του κεφάλαιου και του εμπορευματος για να αναδυθεί ο «ελεύθερος χρόνος» σαν μέτρο του «πραγματικού πλούτου».

Η μικρο-ηλεκτρονική επανάσταση μας οδηγεί σ' αυτή την κατεύθυνση, αλλά εμείς εξακολουθούμε να ανυπομονούμε θλιβερά από το μέλλον να μας δώσει πίσω το παρελθόν, περιμένουμε να αναλάβει ο καπιταλισμός από την επιθανάτια αγωνία του, και η αυτοματοποίηση να προσφέρει περισσότερη εργασία από αυτήν που καταργεί. Η αριστερά βρίσκεται στα πρόθυρα του θανάτου από έλλειψη φαντασίας.

ΑΝΤΡΕ ΓΚΟΡΖ ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ

ΑΝΤΡΕ ΓΚΟΡΖ ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ

Κομμούνια / Θεωρία 8

‘Ο «Δεκαπενθήμερος Πολίτης» σέ τόμους

‘Από τόν Νοέμβριο τοῦ 1983 ὡς τό καλοκαίρι τοῦ 1985, τρεῖς τόμοι τοῦ «Δεκαπενθήμερου Πολίτη» καταγράφουν τά προβλήματα μιᾶς ἐποχῆς. Κάθε τόμος περιλαμβάνει δεκαπέντε τεύχη (1-15, 16-30, 31-45) καί ἀναλυτικά εὑρετήρια.

Προβλήματα πολιτικῆς, ιδεολογίας, ιστορίας, πολιτισμοῦ, προβλήματα κοινωνικά, ἀναλύσεις, σχόλια, κριτικές. Προβλήματα τῆς Ἀριστερᾶς.

Οἱ τόμοι πωλοῦνται στά γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ πρὸς 1.500 δρχ. ὁ ἕνας. Ἡ ἐπιστροφή τῶν παλαιῶν τευχῶν γίνεται στά γραφεῖα μας. Ἐπίσης οἱ τόμοι μποροῦν νά ἀποσταλοῦν καί ταχυδρομικά στοὺς ἐνδιαφερόμενους.

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ, ΚΕΚΡΟΠΟΣ 2, ΑΘΗΝΑ 105 58, τηλ. 32.39.645

Τά ιδιωτικά σχολεία πορεύονται όλοταχώς στο δρόμο που χάραξε το ΠΑΣΟΚ: «σοσιαλιστικοποιούνται» μετατρέπόμενα σε κολέγια. Πού πάει να πει τά ἐξῆς —ἐν ὀλίγοις— ἀπλούστατα πράγματα. Διευρύνουν τά κρατικά ἀναλυτικά καὶ ὠρολόγια προγράμματα ὄλων τῶν βαθμίδων τῆς ἐκπαίδευσης, προσθέτουν δηλαδή ὥρες μαθηματικῶν, φυσικοχημείας καὶ ἑλληνικῶν, κι ἀκόμα εἰσάγουν στὴ σχολικὴ διαδικασία τίς δύο ἢ τρεῖς ξένες γλῶσσες, τὴ ρυθμικὴ, τὸ μπαλέτο, τὴν κολύμβηση, τὸ τένις, τὸ μπάσκετ καὶ τὸ βόλεϊ καὶ τὸ χάντμπολ, τά μαστορέματα, τά κομποῦτερς καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ παιδεία. Ταυτόχρονα ἀποκτοῦν διασυνδέσεις μὲ πανεπιστήμια τοῦ ἔξωτερικοῦ. Κοντολογίς ἐξασφαλίζουν προνομιακὴ ἐκπαίδευση στὰ παιδιά τῶν κυρίαρχων κοινωνικῶν κατηγοριῶν καὶ διασφαλίζουν τίς πανεπιστημιακὲς καὶ μεταπανεπιστημιακὲς σπουδὲς τους. Καὶ γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἀνταποκρίνονται μὲ ἐπάρκεια στὸ θεάρεστο —αὐτό— κοινωνικὸ τους ἔργο, διπλασίασαν τὰ διδακτρά τους ἀνεβάζοντάς τα πιά στὶς 200.000 μὲ 300.000 δραχμὲς τὸ χρόνο γιὰ κάθε παιδί.

Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ ἔγινε ἀθόρυβα καὶ ἀριστοτεχνικά. Πρῶτα ἦταν ἡ «μεταρρύθμιση» Ράλλη — Κοντογιαννόπουλου, πού δημιούργησε δυσμενεῖς συνθήκες λειτουργίας γιὰ τὰ «μικρά» ιδιωτικὰ σχολεῖα τῶν ἐργατοπολέων τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν ἀστικῶν κέντρων. Ὑστερα ἦταν τὸ ὑπουργεῖο Παιδείας τοῦ ΠΑΣΟΚ πού —χωρὶς νομοθετικὴ ρύθμιση— ἀρνήθηκε νὰ ἐκδώσει ἀδειες ἰδρύσεως νέων ιδιωτικῶν σχολείων καὶ ταυτό-

ΜΙΑ ΦΟΡΑ ΚΙ ΕΝΑΝ ΚΑΙΡΟ ΉΤΑΝ ΜΙΑ ΟΙΕΛΕ

τοῦ Δημήτρη Τσιαγκλή

χρονα ἐπέτρεψε διακριτικὲς αὐξήσεις τῶν ἐσόδων — ἄρα ὑπόγεια καὶ ἀποτελεσματικὰ συσσωρεύσε τά εὐπορα παιδιά στὶς ὑπάρχουσες «μεγάλες» σχολικὲς μονάδες, κάνοντάς τες ἀκόμα μεγαλύτερες ἢ τέτοιες πού νὰ μποροῦν νὰ λειτουργήσουν ὡς κολέγια. Σήμερα ὑπάρχουν ἤδη 15-20 τέτοιες σχολικὲς μονάδες — κολέγια πού ἡ καθεμιά ἀριθμεῖ ἀπὸ 2.000 ὠς 4.000 παιδιά καὶ ὁ ἐτήσιος τζίρος τῆς ἀρχίζει ἀπὸ 500.000.000 δρχ. καὶ συχνά ὑπερβαίνει τίς ἑνα δισεκατομμύριο δραχμὲς.

Καὶ τώρα πού ἡ κολεγιοποίηση τῆς ιδιωτικῆς ἐκπαίδευσης ἔχει οὐσιαστικὰ συντελεστεῖ, τὸ ΠΑΣΟΚ ἔρχεται νὰ δώσει νομοθετικὴ κάλυψη σὲ μιὰ ὑπαρκτὴ μὲν, παράνομη δὲ κατάσταση, νομοθετεῖ δηλαδή ὅ,τι εἶχε ἀρνηθεῖ προεκλογικά καὶ προγραμματικά. Τὸ σχετικὸ νομοσχέδιο ἀναγνωρίζει τὴν κολεγιακοῦ τύπου ὀργάνωση καὶ λειτουργία τῶν ιδιωτικῶν σχολείων καὶ ταυτόχρονα ὑπονομεύει, κουτσουρεύει ἢ καὶ ἀναίρει συγκεκριμέ-

νες συμφωνίες ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ ΟΙΕΛΕ πού εἶχαν συναφθεῖ τὸ Μάιο τοῦ '82 (!). Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ ὑπονόμευση αὐτὴ ἀφορᾷ κυρίως ἐκεῖνα τὰ αἰτήματα τῶν ιδιωτικῶν εκπαιδευτικῶν πού τὰ συνέδριά τους τὰ εἶχαν ἀναγορεύσει σὲ κατακτήσεις διαρθρωτικοῦ χαρακτήρα καὶ πού μὲ τὴ σειρά τους οἱ ἰδιοκτῆτες τὰ εἶχαν χαρακτηρίσει περιτολῆ τῶν «ιερῶν καὶ ἀπαρβίαστων δικαιωμάτων τῆς ιδιωτικῆς πρωτοβουλίας».

Ἡ στάση τῆς Ἀριστερᾶς

Μάταια θὰ ἀναζητήσκει κανεὶς κάποια ἐπίσημη ἀπόφαση ἢ κάποια δημοσιογραφικὴ ἔρευνα τοῦ κομματικοῦ τύπου τῆς διφυοῦς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς πού νὰ ἐπισημαίνει ἔστω αὐτὲς τίς ἐξελίξεις. Τὸ ΚΚΕ μόνον πρὸς τὸ τέλος τῆς πρώτης τετραετίας τοῦ ΠΑΣΟΚ (κι ἀφοῦ πρῶτα ἔσπασε τὸ γνωστὸ μορατόριουμ) ἔκανε μιὰ ἐπερώτηση στὴ Βουλὴ καὶ διαμαρτυρήθηκε «ντροπαλά» πού

ἡ κυβέρνηση δὲν κατάργησε τὴν ιδιωτικὴ ἐκπαίδευση. Καὶ πέραν τούτου οὐδὲν.

Τὸ ΚΚΕ ἔσωτ. οὔτε στὴ Βουλὴ διαμαρτυρήθηκε οὔτε μὲσω τῆς *ΑΥΓΗΣ* βρῆκε νὰ πει λέξη εἴτε γιὰ τὴν κατάργηση εἴτε γιὰ τίς γενικότερες ἐπιπτώσεις τῆς κολεγιοποίησης τῆς ιδιωτικῆς ἐκπαίδευσης, παρόλο πού προκλήθηκε (ὅπως καὶ τὸ ΚΚΕ) καὶ ἀπὸ τὸν *Δεκαπενθήμερο Πολίτη* καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν *ΑΥΓΗ* μὲ τὴν ἀρθρογραφία μελῶν του ἐκπαιδευτικῶν. Κι αὐτό, τὴ στιγμὴ πού γιὰ ὅλα τὰ ἐκπαιδευτικὰ σ.ν. τοῦ ΠΑΣΟΚ ὑπάρχει σχετικὴ τοποθέτηση στὴν *ΑΥΓΗ* τῶν ἀρμόδιων κομματικῶν ὀργάνων του. Καὶ βέβαια, αὐτὴ ἡ αἰδήμων σιωπὴ εἶναι καιρὸς νὰ ἐξηγηθεῖ, πολὺ δὲ περισσότερο νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ δημόσια τοποθέτηση.

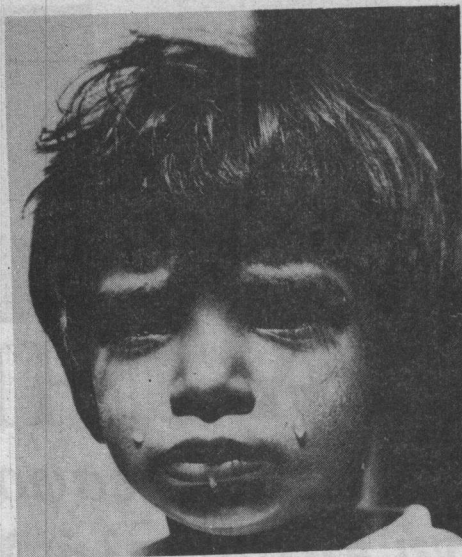
Γνώμη μου πάντως εἶναι πὼς ἡ ἀνυπαρξία στάσης τῆς Ἀριστερᾶς στὸ συζητούμενο θέμα, ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴ γενικότερη ἀδυναμία τῆς νὰ παρακολουθεῖ τίς ὑπόγειες — συχνά καὶ τίς ὑπέργειες — κοινωνικὲς ἐξελίξεις, νὰ διαμορφώνει πολιτικὲς θέσεις ἐναρμονισμένες μὲ τὴν ἰδεολογία τῆς καὶ προπαντὸς αὐτοδύναμες καὶ ἀνεξάρτητες ἀπὸ τίς θέσεις τοῦ ΠΑΣΟΚ. Θὰ πρόσθετα ἀκόμα: καὶ ἀνεξάρτητες ἀπ' τὸν ὁποιοδήποτε συντεχνιακὸ ρεφορμισμὸ τῶν κομματικῶν ὀργανώσεων τῆς πού —σήμερα πιά— ταυτίζονται ἀπόλυτα μὲ τίς ἀντίστοιχες συνδικαλιστικὲς παρατάξεις τῆς.

Τὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα τῶν ιδιωτικῶν ἐκπαιδευτικῶν (ΟΙΕΛΕ-ΣΙΕΑ) καὶ ἡ κολεγιοποίηση

Καὶ στὸ συνδικαλιστικὸ

κίνημα ιδιωτικῶν εκπαιδευτικῶν πῶς ἄφησε, ἔτσι ἀμαχητί, νά διαμορφωθεῖ αὐτή ἡ κατάσταση;

Ἄς εἶμαστε εἰλικρινεῖς. Ἡ ΟΙΕΛΕ δέν εἶναι πιά τίποτε περισσότερο ἀπό σκιά ἐκείνου τοῦ ρωμαλέου διεκδικητικοῦ κινήματος, πού ἔκανε τούς ὑπουργούς τῆς Ν.Δ. ἀλλά καί τοῦ ΠΑΣΟΚ νά χάνουν τόν ὕπνο τους καί νά βλέπουν ἐφιάλτες στόν ξύπνιο τους. (Θυμάστε τόν Μαρούδα πού εἶχε ὑπαινιχθεῖ οὔτε λίγο οὔτε πολύ συντονισμό ἐνεργειῶν ΟΙΕΛΕ καί Σ.Ι.Α.); Ἡ ΟΙΕΛΕ ὄχι μόνο δέν προσπᾶθησε νά ἀντιστρέψει τίς ἐξελίξεις, ἀλλά οὔτε τίς ἀντελήφθη. Μπορεῖ ὁ πρόεδρος τῆς νά ἐμφανίζεται ὡς θρυλική μορφή, ἀλλά δέν ἔχετε διαβάσει καμιά ἀνακοίνωση τῆς ΟΙΕΛΕ πού νά ἰχνηλατεῖ τά τεκταινόμενα στήν ιδιωτική ἐκπαίδευση. Μπορεῖ ἡ Ὁμοσπονδία τῶν 2.000 μελῶν νά εἶναι ὄργανο τῆς Σ.Ε.Α. (τῆς ἀριστερῆς ἀντιπολίτευσης στή ΓΣΕΕ), ἀλλά δέν ἀκούσατε οὔτε μιά διαμαρτυρία τῆς γιά τό γεγονός ὅτι οἱ ιδιοκτῆτες ἐφαρμόζουν «ἐν μέσῳ σοσιαλισμῶ» ἐμφυλιοπολεμική καί ἀντιδραστική πολιτική στόν τομέα τῶν προλήψεων — ὅπου προσλαμβάνονται μόνο ἄν εἶσαι δεξιός (οἱ κλαδικάριοι γίνονται ἀνάρπαστοι), ἢ νεάνις 20 ἕως 25 Μαΐων καί εἰ δυνατόν νά ἔρχονται μέσῳ Ο.Α.Ε.Δ. Καί πέρα ἀπ' αὐτά, τό Δ.Σ. τῆς ΟΙΕΛΕ εἶναι αὐτό πού ἀνέχτηκε τίς ὑπονομεύσεις τῶν συμφωνιῶν μέ τό ΥΠΕΠΘ· εἶναι αὐτό πού διαπραγματεύτηκε γιά χιλιοστή φορά τά προσυμφωνημένα· εἶναι αὐτό πού δέχτηκε τελικά ὡς ἱκανοποιητικές λύσεις τῶν αἰτημάτων του «πράγματα» πού στό πολύ κοντινό παρελθόν καταδίκασε ἀπερίφραστα· εἶναι αὐτό πού περιέστειλε τίς δημοκρατικές κατακτήσεις τῶν ιδιωτικῶν ἐκπαιδευτικῶν (κἀτάργηση τῆς πολυφωνίας τοῦ δημοσιογραφικοῦ ὄργανου τῆς ΟΙΕΛΕ, δῖωροι ἐ-

νημερωτικοί μονόλογοι στίς γενικές συνελεύσεις πού περιορίζουν τό συνολικό χρόνο ὄλων τῶν ἄλλων ὀμιλητῶν στή μία ὥρα, στιγματισμός — καί μάλιστα σέ χρόνο πού οἱ διαδικασίες δέν «ἐπιτρέπουν» τόν ἀντίλογο — καθενός πού ἔχει διαφορετική γνώμη ὡς ἀριστεριστή κ.ἄ.)· εἶναι αὐτό πού βύθισε μέ τήν πολιτική ἀσυναρτησία του τούς ιδιωτικούς ἐκπαιδευτικούς στήν ιδιώτευση, στήν προσωπική στάση, στήν ἀποχή ἀπ' τίς γενικές συνελεύσεις καί στό σπασίμο ἀπεργιῶν.

Ναί, φίλοι τῆς ἀνανεωτικῆς κομμουνιστικῆς Ἀριστερᾶς (γιατί δέν τό κρύβω, σέ σᾶς ἀπευθύνομαι), ἡ ΟΙΕΛΕ «πέθανε ἀπό γηρατειά ἢ ἀπό βίαιο θάνατο. Τώρα δέν ἔχετε τί νά κάνετε. Χάσαμε ὄλοι τή μάχη».

«Μά τό βέβαιο εἶναι πῶς ἔγινε καί τό ἀληθινό εἶναι πῶς ἔγινε...». Νά, ἔτσι, πολύ ἀπλά. Πρῶτα ἡ πλειοψηφία τῆς ἀνανεωτικῆς πλειοψηφίας τοῦ Δ.Σ. τῆς ΟΙΕΛΕ κατελήφθη ἀπό τό σύνδρομο τῶν «δημοκρατικῶν δυνάμεων». Ὑστερα, στήν πρώτη ἄρνηση τοῦ ΥΠΕΠΘ, ἄρχισε νά ἀνακαλύπτει τούς «ρεαλισμούς», τίς «ἐφικτές λύσεις» καί τή σύμπληξη νέας πλειοψηφίας στό Δ.Σ. τῆς ΟΙΕΛΕ (ἀνανεωτικοί καί πέντε πανεπιστημονικοί). Ταυτόχρονα ἀνακάλυψε ὅτι μποροῦσε ν' ἀποφασίζει ἐρήμην τοῦ κλάδου (Γ.Σ. καί Συνέδρια), ἐρήμην καί τῶν συντρόφων τῆς Κίνησης. Μετά διαπί-

στωσαν (περισσότεροι τώρα) ὅτι ὁ κλάδος ἔχει πάθει «καθίζηση» κι ὅτι ὁ Μεγάλος Ἀρχηγός μπορεῖ νά βάζει στό ψυγεῖο τίς ὁμόφωνες ἀποφάσεις τῆς ὁλομέλειας τῆς Κίνησης, γιατί ὁ προαποφασισμένος (μέ 50 ὑπερ, 2 λευκά, 0 κατά) ΔΙΑΛΟΓΟΣ στίς γραμμές τοῦ κλάδου θά ἐβλαπτε τό συμφέρον τῆς Κίνησης καί τοῦ κλάδου. Στή συνέχεια υἱοθέτησαν τή διγλωσσία (ὠμή στό ἐσωτερικό — καμουφλαρισμένη στό δημόσια βήματα). Καί τέλος, ὅταν εἶδαν ὅτι δέν πείθουν, χρησιμοποίησαν καί τό κόμμα τῆς κομμουνιστικῆς ἀνανέωσης ὡς μηχανισμό καταστολῆς τῶν ἀντιθετῶν ἀπόψεων, στηριζόμενοι στό νέο δόγμα: «Αὐτονομία ναί, αὐτονόμηση ὄχι» (δέν εἶναι ὁμορφο;).

Ἔτσι, σύντροφοι τῆς ἀνανεωτικῆς κομμουνιστικῆς Ἀριστερᾶς, κατάφεραν οἱ σύντροφοι τῆς ἀνανεωτικῆς (;) πλειοψηφίας τῆς ΟΙΕΛΕ ἀπό 8 στούς 15 (ἀπόλυτη πλειοψηφία τοῦ Δ.Σ.) νά γίνουν 7 στούς 15 κι ἀμέσως 6 στούς 15. Καί νά ἔταν μόνο αὐτό; Κατάφεραν ἀκόμα νά ἀποτελοῦν τόν κορμό ὄλων τῶν πλειοψηφιῶν πού πῆραν τίς σημαντικές ἀλλά καί τίς ἀσήμαντες ἀποφάσεις τῆς περιόδου '83-'85 καί ἦρθαν ὕστερα στό Συνέδριο καί διαβεβαίωσαν τόν κόσμο ὅτι «δέν θά ψηφίσουν» τόν ἀπολογισμό τους «παρά μόνον ἄν τόν ψηφίζαν καί οἱ σύντροφοι τῆς ἄλλης πλευρᾶς». Καί τέλειωσε τό Συνέδριο καί

δέν ἔμαθε κανεῖς ἄν ἡ Ἀνανεωτική Κίνηση Ἰδιωτικῶν Ἐκπαιδευτικῶν ἀποκήρυξε ὡς τό τέλος τά πεπραγμένα τῆς — γιατί ποῖός κάθησε νά δεῖ τί ἔγινε στή μυστική ψηφοφορία...

Βαριά πράγματα, ἔ;

Ἄλλά τό πιό βαρῦ εἶναι πού ἡ ΟΙΕΛΕ, νησίδα αὐτόνομο συνδικαλισμοῦ στόν τόπο μας, ἔγινε μνημεῖο ἐνώ τή θέλαμε ζωντανό συνδικαλιστικό ὄργανισμῶ.

**Γι' αὐτό θά κατεβούμε
μόνοι μας στίς ἐκλογές
τοῦ ΣΙΕΛ**

Εἶμαστε λοιπόν μερικοί ἐκπαιδευτικοί πού λέμε νά τελειώνουμε μέ τίς ψευδῶνυμες ἀριστερές πολιτικές, μέ τούς — συναισθηματικῶ δικαίω — κομματικούς πατριωτισμούς, μέ τίς πάσης φύσεως ἀναστολές. Βγάζουμε ἤδη μιά πολιτικο-συνδικαλιστική — ἐκπαιδευτική ἐφημερίδα, μαζευόμαστε καί συζητᾶμε ὄλα τά ζητήματα πού μᾶς καίνε ὡς ἐκπαιδευτικούς καί ὡς ἀθρόπως καί λέμε νά ξανατολήσουμε.

Ὅχι λέμε — τολμήσαμε κιόλας.

Κατεβαίνουμε μέ «τό σχῆμα» (πού λέει καί ἡ ΑΥΓΗ) «Η ΠΡΟΤΑΣΗ», τό καταδικῶ μας δηλαδή σχῆμα, στίς ἐκλογές τοῦ ΣΙΕΛ καί μέ σημαία μας τήν «ἰδεολογική, πολιτική καί ὀργανωτική ἀνασυγκρότηση τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος». Θέλουμε νά ἐκφράσουμε ὄλους τούς συνειδητοποιημένους ἐκπαιδευτικούς πού ἀποδεσμεύονται (πολιτικά ἢ καί ὀργανωτικά) ἀπ' τήν ἐπίσημη Ἀριστερά, νά τούς βγάλουμε ἀπ' τά σπίτια τους ἢ νά μῆν τούς ἀφήσουμε νά πᾶνε σπίτια τους. Πιστεύουμε ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῶν μαζικῶν κινήματων εἶναι πρωταρχικό δικαίωμα τῶν ἐργαζομένων καί ἀπαραίτητος ὁρος γιά νά ὑπάρξει κάποτε μιά πραγματική Ἀριστερά στόν τόπο μας.

Μᾶς ψάχνει κανεῖς;

ΒΙΑ ΣΤΑ ΓΗΠΕΔΑ

*“Όταν η πρόληψη είναι ατελέσφορη
ἀπομένει η στυγνή καταστολή*”

του Άγγελου Έλεφάντη

Μάταιες, λοιπόν, οι προσπάθειες της καθωσπρέπει κοινωνίας και της Πολιτείας; Κανένας δέν συνετίζεται από την τραγωδία του Χένζελ ή της Λάρισης; Σέ τίποτε δέν χρησιμεύει η γενική κατακραυγή; Έτσι φαίνεται, γιατί η βία δέν γεννιέται στά γήπεδα αλλά έξω απ’ αυτά. Στά γήπεδα ξεσπάει εκεί βρίσκει τίς μορφές, τό πεδίο ανάπτυξης και πολλαπλασιασμού της, όχι τίς αιτίες της.

Η άποψη αυτή μοιάζει έξωπραγματική. Άλλά μέσα στην τόση επιδερμική ήθικολογία πού πάει νά έξορκίσει τό φαινόμενο της βίας άς μήν προσθέσουμε μιάν άκόμη έκδοχή της. Γιατί, πραγματικά, δλη αυτή η φασαρία γιά τούς βάνδαλους νεαρούς πού κάθε τόσο τά κάνουν λαμπόγυαλο δέν είναι παρά καθαρή ήθικολογία δσο αφήνουμε άθικτους τούς θεσμούς και τίς, έντιμότερες κατά τά άλλα, πρακτικές πού έκτρέφουν βία και βανδαλισμούς.

Τό χρήμα και τό τίμημά του

Η συζήτηση στέκεται ύποκριτικά στην επιφάνεια και τά επιφαινόμενα του ζητήματος, τή στιγμή πού δλόκληρος ό θεσμός του ποδοσφαίρου δέν είναι παρά μιά στυγνή και άδυσώπητη έμπορευματική συναλλαγή, ένας από τούς βασικούς θεσμούς έμπορευματοποίησης του έλεύθερου χρόνου των ανθρώπων. Έκατομμύρια κι έκατομμύρια διακινούνται κάθε χρόνο μεταξύ ΠΑΕ, παραγόντων, ποδοσφαιριστών, ΠΡΟ-ΠΟ, κράτους, φιλάθλων κ.λπ., σέ ένθικό και διεθνικό επίπεδο, τόσο πού από μόνα τους θά μπορούσαν νά πυροδοτήσουν, όπως πυροδο-

*Βία στά γήπεδα! Η κραυγή
επαναλαμβάνεται καθημερινά
όλοένα και πιό τρομακτικά,
καθώς οι χούλιγκανς, οι νέοι
βάνδαλοι του Άλάριχου,
ἀπειλούν νά κατακυριεύσουν
τίς άνοχύρωτες πόλεις μας.
Οί άπανωτές συσκέψεις των
άρμόδιων κυβερνητικών και
άθλητικών παραγόντων, τά
δρακόντεια άστυνομικά μέτρα,
οί νομοθετικές ρυθμίσεις και
οί ραδιοτηλεοπτικές
κατηχήσεις πρός γνώσιν και
συμμόρφωσιν των
άντικοινωνικών νέων δσο
αυξάνονται τόσο δέν
καταφέρνουν νά δαμάσουν τό
φαινόμενο πού, άπρόσβλητο
και άκαταμάχητο, διογκώνεται
μέ τή μεταδοτικότητα
έπιδημίας.*

τούν κιάλας, πολλούς ιερούς πολέμους. Αυτή η καθαρά οικονομική διάσταση του προβλήματος, πού από μόνη της καταργεί τίς φλυαρίες περί «άγνων» φιλάθλων και πατριωτισμού της ομάδας, μάς ενδιαφέρει έδω, κυρίως από την άποψη ότι άναιρεί την έννοια της ήττας, την καθιστά άβίωτη γιά τόν φίλαθλο ή τόν ποδοσφαιρικό παράγοντα. Όμως από άρχαιοτάτων χρόνων στό παιχνίδι —ή μήπως τό ποδόσφαιρο δέν είναι παιχνίδι;— ένας κερδίζει και ό άλλος χάνει. Κερδίζει ό πιό δυνατός, ό πιό ίκανός, ό πιό πα-

νούργος, ό πιό τυχερός. Άλλά ρόδα είναι και γυρίζει. Η ήττα ύπάρχει γιά τή νίκη. Και τό άπρόβλεπτο της έκβασης του παιχνιδιού επιτρέπει, ακριβώς, στον σημερινό χαμένο τήν έλπίδα γιά νά ξαναρχίσει από την άρχή ώστε τήν επόμενη φορά νά βρεθεί στό βάθρο του νικητή, γιατί ποτέ τίποτε δέν προκαθορισμένο γιά πάντα. Άν όμως αντί γιά τόν άθλητικό άνταγωνισμό, αντί γιά τήν πάλη σωμα μέ σωμα υπεισέλθουν έξωαθλητικοί παράγοντες, π.χ. ό άνταγωνισμός των κεφαλαίων, τότε όλος ό κόσμος πού σχετίζεται μέ τό «άθλημα» είναι άδύνατο νά συμβιώσει μέ τό ένδεχόμενο της ήττας, μέ τήν ιδέα της ήττας. Η νίκη έτσι θά επιδιωχθεί πάση θυσία, όχι όμως αποκλειστικά επί του άθλητικού πεδίου αλλά κυρίως μέ δσα προηγούνται από τό παιχνίδι και μέ δσα έπονται. Πίσω από τή σκηνοθετημένη ανιδιοτέλεια του άθλητικού ιδεώδους προβάλλει ξετσιπίωτη ή πραγματικότητα του χορού των έκατομμυρίων πού θά διασφαλίσουν τή θέση των ομάδων στον επίζηλο χώρο διακίνησης του χρήματος: στην Α' ένθική κατηγορία και ει δυνατόν στίς θέσεις εκείνες πού εξασφαλίζουν τήν έξοδο στή διεθνή αγορά του ποδοσφαιρικού θεάματος. Στο χονδρεμπόριο, δηλαδή, πού όνομάζεται προβολή της χώρας στό έξωτερικό.

Ό κύκλος συνεχίζεται άδιάσπαστος. Χρήμα σημαίνει «καλή ομάδα», καλή ομάδα σημαίνει περισσότεροι όπαδοί, περισσότεροι όπαδοί σημαίνει δυνατότερη ομάδα, δυνατότερη ομάδα σημαίνει επιτυχίες κι αυτές μέ τή σειρά τους φέρνουν περισσότερο χρήμα. Γι' αυτό, δέν ύπάρχει καμιά μεγάλη ομάδα πού από τήν εποχή, τουλάχιστον, της επίσημης επαγγελματοποίησης του ποδοσφαίρου νά έχασε τή

θέση της μεταξύ των κραταίων του αθλήματος.

“Αν όμως ο χορός των εκατομμυρίων άμεσα αφορά τους επαγγελματίες του είδους —ποδοσφαιριστές, εμπόρους, προπονητές, παράγοντες, διαχειριστές, τίς εφημερίδες, τά έσοδα του κράτους—, ή έμπορευματοποίηση και ή εκχρηματισμός της απόλαυσης εκτείνεται στο σύνολο του κόσμου που ονομάζεται φίλαθλος. Η έμπορευματοποίηση υπάρχει μόνο αν και εφόσον ή φίλαθλος ιδιότης μαζικοποιείται, διότι μόνο τότε τό εμπόρευμα θέαμα είναι δυνατό να πουληθεί σέ χιλιάδες, σέ εκατοντάδες χιλιάδες, σέ εκατομμύρια αντίτυπα. Κι έδω θά συνασπιστούν όλες οι κυρίαρχες ιδεολογίες, ώστε τό εμπόρευμα ποδόσφαιρο να παραχθεί από τους ίδιους τους καταναλωτές του, καθώς θά φέρουν οι ίδιοι τους έαυτούς τους στά καλούπια που απαιτεί ή θέαση του αθλήματος, είτε άμεσα και αυτοπροσώπως στην κερκίδα είτε έμμεσα στήν εικόνα της τηλεόρασης. Ειδικά ή παρέμβαση της τηλεόρασης στήν όλη παραγωγή-κατανάλωση του θεάματος είναι πλέον καθοριστική. Τό ποδόσφαιρο δέν παίζεται στά γήπεδα. Στά γήπεδα σκηνοθετείται, αλλά παίζεται στήν τηλεόραση. Οι πραγματικές κερκίδες, για εκατομμύρια τηλεθεατές, είναι οι αναπαυτικές πολυθρόνες του σπιτιού, ανάμεσα σέ μωρά που κλαίνε, γερόντους που πονάνε, άντρώγυνα που τσακώνονται ή βουβαίνονται, ανάμεσα σέ δύο κουταλιές σούπας και τρία μισόλογα. Η εισβολή της τηλεόρασης στο σπίτι ήταν ταυτόχρονα εισβολή του ποδοσφαιρικού θεάματος σ’ αυτό. Έκτόσιν με τόν πιο δραστικό τρόπο, σάν σκούπα που σαρώνει, κάθε άλλη μορφή πολιτισμικής συμπεριφοράς που είχε χώρο ανάπτυξης τό σπίτι. Χι-

λιάδες γερόντοι, μέσα σέ λίγα (τά τελευταία τους) χρόνια, συνοδεία στή γεροντική κατάθλιψη, «γνώρισαν» τά πάθη και τίς «συγκινήσεις» του ποδοσφαιρου, έμαθαν για τόν Πλατινί και τόν Σιρέα, για τόν Γεροθόδωρο και τόν Άναστόπουλο, αναστέναξαν βαθιά με τόν πόνο από τό σπασμένο ποδάρι του Σαργκάνη και τινάχτηκαν, παρά τά σακατλίκια τους, από τήν καρέκλα τους καθώς ή βολίδα του Σαραβάκου κατευθυνόταν προς τά δίχτυα του Γκεοργκίεβιτς. Η άλλη πλευρά της ίδιας διαδικασίας είναι τά τεράστια έσοδα των ομάδων από τήν μετάδοση των αγώνων, τά τεράστια έσοδα των τηλεοράσεων από τίς διαφημίσεις και ή βαθιά πεποίθηση των καταναλωτών του ποδοσφαιρικού θεάματος ότι τά Adidas είναι τά καλύτερα παπούτσια του κόσμου.

Ο τζόγος

Μιά δεύτερη διάσταση της έμπορευματοποιημένης παραγωγής του παιχνιδιού είναι ή πάνδημη συμμετοχή στον τζόγο. Οι «άγνοι» και φιλήσυχου φίλαθλοι, είτε στοιβάζονται στίς κερκίδες είτε ξαπλώνουν στίς πολυθρόνες του σπιτιού τους, είναι μανιώδεις τζογαδόροι που διεκδικούν τό μεριδίό τους από τήν κυριακάτικη είσπραξη του ΠΡΟ-ΠΟ. Η Άθλητική Κυριακή και τό σχετικό δελτίο «ειδήσεων» επισκιάζουν οποιοδήποτε άλλο κοινωνικό, πολιτικό ή καλλιτεχνικό γεγονός. Είναι ή καρδιά των συγκινήσεων μιάς ολόκληρης εβδομάδας που χτυπά στους χτύπους του 1 X 2. Τό άγχος για τό «χτύπημα» του δεκατριάριου —που

επιδιώκεται μάλιστα με περίπλοκους και πολυέξοδους ύπολογισμούς— ως «έκπληξη», διότι έτσι αποφέρει— ή τό άγχος από τή χασούρα μπορεί να δικαιολογήσουν τήν οποιαδήποτε κλωτσιά, τό οποιοδήποτε παραστράτημα του διαιτητή ή αντίστροφα αν τέτοια παραστράτηματα απομακρύνουν από τήν περιπόθητη έπιτυχία μετατρέπουν τόν φιλήσυχο μικροαστό σέ εξαγριωμένο βωμολόχο χαμαιτυπείου που μιά άχνή γραμμή τόν χωρίζει, αν τόν χωρίζει, από τόν βίαιο και «άντικοινωνικό» χουλιγκάνο του δρόμου. Φίλαθλος σημαίνει τζογαδόρος, κατά κανόνα, σχεδόν χωρίς εξαίρεση. Πρώτος, φυσικά, τζογαδόρος, έμπνευστής, οργανωτής και κύριος καρπωτής του γενικού τζόγου τό κράτος που από τά έσοδά του θά ανατροφοδοτήσει τή γενική ύστερία για να διαγωνιστεί ό κύκλος, ώσπου ή ένσωμάτωσή μας να γίνει τέλεια.

Η βία είναι ιδεολογία

“Όσόντο τό χρήμα και ό τζόγος δέν είναι άκόμη βία, κερκίδες καμένες, κεφάλια σπασμένα, τσαλαπατημένα κορμιά, όρδές νεαρών που άλληλογρονθοκοπούνται άλληλοπεριλουζόμενοι με όλα τά κοσμητικά επίθετα του ύβρεολογίου. Κανείς δέν πληρώνει ραβδούχους, ή, αν υπάρχουν ένιοτε κάποιου έμμισθοι «τσαμπουκάδες», τό ζήτημα δέν ξεκινάει από κεϊ. Τό κοινωνικό φαινόμενο βία στά γήπεδα δέν έχει να κάνει άμεσα με τό χορό των εκατομμυρίων και τά ακριβοπληρωμένα χρυσά ποδάρια. Τά εκατομμύρια δημιουργούν τό διάκοσμο μέσα στον όποιο θά αναπτυχθεί ό φανατισμός, οι πρακτικές και οι ιδεολογίες της βίας, στήνουν τό ντεκόρ της τραγωδίας ή της κωμωδίας μέσα στο όποιο αυτόκλητοι φαρσοκωμωδοί θά παίξουν τή φάρσα της ζωής τους. Έξάλλου αυτή ή μορφή βίας δέν έχει να κάνει με τίς γνωστές άντικοινωνικές έκτροπές που ονομάζονται άδικήματα και που προβλέπει ό ποινικός νόμος, παρόλο που συχνά και άδικος πράξη υπάρχει και νόμος τήν προβλέπει.

Η βία είναι ιδεολογία. Είναι ή ιδεολογία που δέν άνέχεται τήν ήττα. Ο φίλαθλος δέν άνέχεται τήν ήττα «του», μάλιστα όσο δέν είναι πραγματική του ήττα αλλά συμβολική, δηλαδή ταπεινώση των συμβολικών αξιών που επενδύει στήν ομάδα του, τόσο περισσότερο γίνεται άβάσταχτη ή μείωση διότι εκμηδενίζεται ή επένδυση που έχει κάνει, ευτελίζεται τό ένδαλμα που θά ήθελε να είναι ό έαυτός του. Όμως ό ίδιος δέν βρίσκεται εκεί. Έκει που τό σώμα άγγίζει τό σώμα,

εκεί που ο κάματος, τό λαχάνιασμα, τό πάθος, ή δύναμη, ή εύφύια, ό κίνδυνος, ή συντροφικότητα, ή στρατηγική, ή τύχη, εκεί που παίζεται τό παιχνίδι. Για όλα τούτα, άμέτοχο τό δικό του σαρκίο, έχει έξουσιοδοτήσει άλλους —άλλωστε τούς πληρώνει— στούς όποιους έχει έκχωρήσει όλες τίς τεχνικές του δικού του σώματος, τή χαρά, τόν πόνο, τό πάθος, τήν περηφάνια, τή λύπη. 'Απ' αútους ζητά, έκ τού άσφαλουός, μόνο τούτο: τήν άπόλυτη, τήν άσφαλή επιβεβαίωσή του, τό άφθαρτο του ίνδάλματος που θά πάρει τή θέση του έαυτού του, χωρίς ό ίδιος νά παίζει. Πού πάει νά πεί, χωρίς τό ρίσκο νά χάσει.

'Η χασούρα είναι άποστέρηση «παράλογη», άδικαιολόγητη, άκριβώς δπως ή χασούρα του καταθέτη στήν τράπεζα ή τό χρηματιστήριο που έλάχιστα τόν ένδιαφέρουν οί λόγοι τής χασούρας του κεφαλαίου του, έστω κι άν αυτό είναι παγκόσμιες τραγωδίες, ή πείνα στήν 'Αφρική, οί έξεγέρσεις τών λαών ή οί βρωμερότερες άισχροκέρδειες του κόσμου. Τό μόνο που τόν νοιάζει είναι τό μέρισμά του, ό τόκος. 'Ο φίλαθλος νοιάζεται για τό άπροσμεϊώτο του συμβολικού του κεφαλαίου που είναι ό έξιδανικευμένος έαυτός του. 'Αποστειρημένος έαυτός είναι έαυτός μισερός, άνάπηρος και δέν μπορεί νά δεχτεί πλύν, έστω, πρόσκαιρη μείωσή του γιατί ό ίδιος δέν είναι παίκτης ώστε νά μπορεί νά ξαναδοκιμάσει. 'Αλλωστε τό πράγμα δέν έχει λογική και καμιά έκλογικευση δέν σηκώνει. "Όλοι είναι «έξω από τάς φρένας» που θά 'λεγε και ό Γκμόχ.

'Από κεί και πέρα αρχίζει ή εργασία του παραλόγου, του ένστίκτου, του άνακλαστικού: φωνές, βρισιές, άμετρη κινητικότητα, έξαρση τής επιθετικότητας που θά συναντηθεί με τήν αντίστοιχη του δίπλα του στήν κερκίδα ή στό δρόμο σέ μιά σχέση άνελαστικής άντιπαλότητας. 'Η βία που έχει συσσωρευτεί μέσα άπ' όλο αυτό τό πλέγμα πρακτικών και συμπεριφορών θά ξεσπάσει αϊφνίδια μέν, μοιραία δέ. 'Αλλά άν όλη αυτή ή ζοφερή έξαψη δέν καταλήγει πάντα και άπ' όλους στά άκρα, άν υπάρχουν δηλαδή και «φιλήσυχου» φίλαθλοι —πράγμα που κάνει κάποιους νά μιλούν για έπιτρεπτά όρια και ύπερβαση όρίων— είναι γιατί στήν άλλη άκρη τής έξαρσης τής επιθετικότητας, τής ένστικτικής διάθεσης καταβροχθισμού του άντιπάλου, ένεδρεύει ό φόβος: ό φόβος του άλλου που επιβάλλει τή σύνεση, τήν έντός τών όρίων συγκράτηση του φίλαθλου πνεύματος. Ούτως ή άλλως, ό φίλαθλος θέλει νά φέει («θά σάς φάμε ρέ»), είναι ή κραυγή που περισσότερο τόν χαρακτηρίζει) όσους άπειλούν τίς συμβολικές του άξίες, όσους τίς θέτουν σέ κίνδυνο γιατί μόνο τρώγοντάς

τους έπέρχεται ή πλήρης έξουδετέρωσή τους, μέ τήν έν-σωμάτωση δηλαδή στο δικό του κορμί που τό όρίζει. "Η νά τούς «πηδήξει», νά τούς «ξεσκίσει» γιατί ή βία του βιασμού —καταπώς τουλάχιστον δίδαξαν πολυετείς όθωμανικές συνήθειες— είναι έξίσου πλήρης και άνελέητη ταπείνωση, ύποταγή, όλοσχερής άνάιρεση του άνδρισμού που πάλι, συμβολικά, μέσα από τό παιχνίδι τών ύποκαταστάσεων-ταυτοποιήσεων έξιδανικεύεται στα χρυσά πόδια. Μόνο γαμημένος ό αντίπαλος παύει νά είναι άντίπαλος και κατατάσσεται φαντασιακά στο χώρο τών παιδιών ή τών γυναικών, τών μή άνδρών. Γι' αυτό άλλωστε ό φίλαθλος δέν έχει άνοχή όχι μόνο άπέναντι στήν ήττα «του» αλλά ούτε άπέναντι στήν ήττα του άντιπάλου του. 'Η νίκη του δέν τόν λυτρώνει. Τόν έξαγριώνει περισσότερο και ό λόγος από κεί και πέρα διεκδικεί τά περαιτέρω, όσα οί άναστολές, ό φόβος, τά λυκόσκυλα, τά ΜΑΤ κι ό είσαγγελέας δέν του έπιτρέπουν.

'Η χαμένη κοινότητα

"Αν ή άκραία έκφραση βίας είναι ή πραγματική ή συμβολική άνάιρεση του άλλου —ό φόνος λέγεται και άνάιρεσις—, ή ιδεολογία τής βίας και οί μαζικές πρακτικές μέσω τών όποιών ύλοποιείται στίς πεπολιτισμένες κοινωνίες μας ένώ τήν ύποθάλλουν και τή δημιουργούν, ταυτόχρονα τήν άμβλύνουν ή τήν παροχετεύουν σέ τιθασεισμο ή σχετικώς άκίνδυνα τοπία. Τή

φτιάχνουν έξω από τά γήπεδα και τήν έκτονώνουν στίς κερκίδες, σέ καθιερωμένες και έπιτηρούμενες τελετουργίες, στίς όποιες τά παρατράγουδα δέν είναι παρά ή κορυφή του παγόβουνου. Τό κύριο σώμα βρίσκεται άλλοι. Στή χαμένη κοινότητα, στήν άνύπαρκτη κοινωνικότητα. Πρόσφυγες και στόν τόπο τους οί κάτοικοι του τόπου τούτου, σκηνίτες από δυάρι σέ τριάρι, άνέστιοι και άφρήτορες, μέ κατεστραμμένες όλες σχεδόν τής μορφές τής συλλογικής ύπαρξης, έρμαια στόν κόσμο τών άντικειμένων, άντικειμενοποιημένοι και οί ίδιοι μέσα σέ μιά προϊούσα έξατομίκευση, έξασαν τήν έπαφή τους μέ μιά κάποια άνθρώπινη κοινότητα όπου θά συνδέονταν ή ζωή μέ πλύν εργασία και τόν πολιτισμό. Δηλαδή όλοι μας. Στα τελευταία μάλιστα χρόνια τεράστιες άνθρώπινες μάζες, που και στόν τόπο μας αυξάνουν επικίνδυνα, έκδιώκονται όριστικά από τούς χώρους τής εργασίας, μετατρέπόμενοι σέ μόνιμους άνέργους ή άέργους, μιά και ό κόσμος τών μηχανών τής νέας τεχνολογίας δέν χρειάζεται τόν κόσμο τών άνθρώπων για τήν παραγωγή. 'Αλλά και για όσους πα-

ραμένουν στο χώρο τών εργαζομένων ή άπελευθέρωση χρόνου από τά δεσμά τής εργασίας δημιουργεί τά δεσμά του έλεύθερου χρόνου, τό έμπόριο του έλεύθερου χρόνου.

'Η «παρακοινωνία» τών άνεργων-άεργων, νέων ως επί τό πλείστον, τό «τέλμα» του πρωτεύουσίου άνικου έπαρχωτισμού, κόσμος χωρίς χώρο και μέ άδέσποτο τό χρόνο του, αλλά και ή άνία του έλεύθερου μέν, χωρίς διεξόδους δέ χρόνου τών άποκατεστημένων εργασιακά άποτελούν τήν πρώτη ύλη τής ποδοσφαιροφιλίας. 'Η ποδοσφαιροφιλία άποτελεί τόν μοναδικό σχεδόν τρόπο κοινωνικής συνεύρεσης μέ συνανθρώπους για τούς όποιους δημιουργεί τόν κοινό σκοπό: τήν ομάδα. "Όσο πιο φτωχή, μίζερη και άδιέξοδη ή πραγματική ζωή, τόσο μεγαλύτερη ή ταύτιση μέ τό θέαμα τής ζωής, όσο πιο αδύναμη, έωλη, μετέωρη ή ύπαρξη, τόσο δυνατότερη ή άναζήτηση τής δύναμης, τής θαλερότητας: όσο άσφυκτικότερο τό κλείσιμο στο γκέτο τής αυτοαπομόνωσης, τόσο άπροσμέτρητος ό θαυμασμός για τήν ομάδα, για τό σύλλογο-ύποκατάστατο τής

χαμένης συλλογικότητας.

Ἡ ομάδα είναι τό χαμένο χωριό, ἡ ρημαγμένη γειτονιά, ἡ χτισμένη γῆ, ὁ πολυκατοικιοποιημένος δρόμος, τό διαλυμένο στέκι, ἡ ἀνύπαρκτη βόλτα, τό ἀδύνατο σεργιάνι, τό κλεισμένο σινεμά, οἱ χαμένοι φίλοι, τό ξεχασμένο σχολιό, τό ἀνεύρετο συνδικάτο, τό ἀνύπαρκτο θέατρο, ἡ τελειωμένη γιορτή, τό ἀπρόσωπο κόμμα, ἡ οἰκογενειακή ἀνία, ἡ ἀνυπόφορη δουλειά, ἡ μέγγενη τῆς μηχανῆς, ἡ κατατονική ἐπαναληπτικότητα, τό πνιγμένο τραγούδι, ὁ πλαστός ἔρωτας. Ἡ ομάδα είναι τό νευρωτικό γενικό ἰσοδύναμο τῆς ἐπιθυμίας, εἶναι τό «βαριέμαι», «δέν-ξέρω-πῶς-νά-τή-βγάλω-ἀπόψε». Ὁ κόσμος πλησιάζει τό ἴνδαλμα πού τοῦ δόθηκε χωρίς νά τό ἔχει φτιάξει ὁ ἴδιος, ὅπως κάποτε, ἴσως, ἐφτιαχναν οἱ ἀνθρωποὶ τὴν πατρίδα τους, τό ἔθνος τους, τὴ συνοικία τους καὶ ἀλληλοαναγνωρίζονταν στὴν κοινότητα πού συνοικοῦσαν συνοικοδομώντας την. Τὴν ομάδα δέν τὴ φτιάχνει κανείς. Τῆς προσφέρεται αἶνος καὶ βορά μέ ἀντάλλαγμα μοναδικό τό νά εἶναι

ὀπαδός τῆς, δικός τῆς ἀνευδρῶν, μέλος φαντασιακά μιᾶς πλασματικῆς κοινότητας πού καταργεῖ ὄλες τίς ἄλλες. «Θά δώσω καὶ τὴ ζωὴ μου γιὰ τὴν ομάδα». Ἡ φράση αὐτὴ τοῦ φιλάθλου εἶναι χαρακτηριστικὴ. Μπορεῖ νά μὴν τῆς δίνει πραγματικά τὴ ζωὴ του ἀλλὰ τῆς δίνει ὅ,τι καλύτερο ἔχει ἢ θά μπορούσε νά ἔχει: τίς ψυχικὲς του ἐνέργειες, τὴν ἐλευθερία του.

Τό κράτος διατητῆς τῆς βίας

Σ' αὐτό τό ψυχοκοινωνικό ἔδαφος τῆς ἀκοινωνικότητας θά φτιαχτεῖ καὶ ὁ ὀργανωμένος χουλιγκανισμός. Πατρίδα του ἡ ομάδα, σπῆτι του τό γῆπεδο, ἰδεολογία του ἡ ὑπεράσπιση τοῦ οἴκου τούτου ἀπὸ κάθε ἐσωτερικό ἢ ἐξωτερικό ἐχθρό, μέσα του τὰ ἐνστικτὰ του, οἱ γροθιές του κι οἱ κραυγές του — πῶς ἀλλιῶς ἄλλωστε; Νά ἡ εἰκόνα τοῦ ἰδατοῦ, τοῦ συμπυκνωμένου φιλάθλου, αὐτός πρὸς τόν ὁποῖο ὄλοι τείνουν, αὐτός πού ὑπάρχει γιατί οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, δέν μποροῦν νά εἶναι ἀκριβῶς ἔτσι κι ἀρκοῦνται στό κάπως ἔτσι. Κι ἐπειδὴ ἡ γῆ τῆς ἀποστέρησης εἶναι πλούσια σέ ἐλέη τοῦ κακοῦ, μέ ὄλα τὰ λυκόσκυλα τοῦ κόσμου, εἶναι ἀδύνατο νά ὑπάρξει πρόληψη τῆς βίας.

Ἄλλωστε, ὁ ὑπέρτατος διατητῆς, τό κράτος στὴν τοπικὴ καὶ στὴν οἰκουμηνική του διάσταση εἶναι αὐτός πού ὀρίζει τοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ, αὐτός πού ἐνσωματώνει στόν ποδοσφαιρικό θεσμό ὄλο καὶ περισσότερες ἀνθρώπινες μάζες γιὰ νά ἐκτονώσουν ἐκεῖ τίς ψυχικὲς τους ἐνέργειες, αὐτός πού ποινικοποιεῖ τίς ἐκτροπές γιὰ νά προστατεῦσει τόν συνολικό θεσμό, αὐτός πού ἀθλοθετεῖ τό ἐπαθλο τῆς μιζέριας, αὐτός πού χρηματοδοτεῖ τοὺς πρωταγωνιστές, αὐτός πού ἀναγορεύει τό εἶδος σέ ἀξία καὶ ἐθνικὴ ὑπερφάνεια, αὐτός πού τὴν ἐθνικὴ συνοχὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη, γιὰ τόν κόσμο, τίς ἐννοεῖ ὡς ὑπόκληση μπρὸς στό συμφέρον τῆς «ἐθνικῆς» ὀμάδας, αὐτός πού διαθέτει τίς φυλακές του γιὰ τοὺς θερμῶν καὶ τὰ γῆπεδά του γιὰ τό ἐμπόρευμα. Ἄν ἀκόμα ἔχει κάποια ἐννοια νά μιλάμε γιὰ πολιτισμό σήμερα, κάθε γῆπεδο πού χτίζεται ἀποτελεῖ ἐγκλημα κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ βία, λοιπόν, στὰ γῆπεδα θά συνηχίζεται ἀκριβῶς γιὰ νά μὴ βροῦν οἱ ἀνθρώπινες ἐνέργειες ἄλλες μορφές ἐξω ἀπὸ τὰ γῆπεδα, δηλαδὴ στὴν κοινότητα. Ἰσως νά μὴν ἦταν πάντα ἔτσι, ἴσως τό ποδόσφαιρο θά μπορούσε νά ἀκολουθήσει ἄλλες ἐξανθρωπισμένες κι ἐξανθρωπίζουσες τροχιές. Ἄλλὰ τώρα εἶναι μάταιο κι ὑποκριτικό νά μιλά κανεὶς μέ βάση μιὰ προοπτικὴ πού ἔχει ἀπὸ καιρὸ χαθεῖ, ὅπως μάταιο εἶναι νά μιλά κανεὶς γιὰ πρόληψη

καὶ νά μὴν τὴν ἐννοεῖ ὡς στυγνὴ καταστολή. Γιατί πρόληψη θά σήμαινε πλήρῃ ἀνατροπὴ τῶν ψυχοκοινωνικῶν προϋποθέσεων τοῦ ποδοσφαιρικοῦ θεσμοῦ, πράγμα πού θά ἰσοδυναμοῦσε μέ τὴ δημιουργικὴ ἀπελευθέρωση ἐνεργειῶν ἢ, περίπου, μέ συνολικὴ κοινωνικὴ ἀνατροπὴ. Σήμερα οἱ ρητορείες γιὰ τὴν πρόληψη τῆς βίας δέν εἶναι παρά ἀστεία καμώματα τῶν ἱερέων τοῦ ἐμπορεύματος πού κοσμοῦν τὴ φανέλα τῶν παικτῶν μέ τὰ ἀκριβοπληρωμένα σήματα τῶν μεγαλοεταιρειῶν ἢ πέντε λεπτὰ μετὰ τὰ κροκοδείλια δάκρυα γιὰ τό Χέυζελ καὶ τόν ἀδικοχαμένο καθηγητὴ τῆς Λάρισας θά ἐπιμένουν ὅτι τό καλύτερο καλόν εἶναι τό Μπερκσάιρ. Τό μόνο πού τούς ἀπομένει εἶναι ἡ καταστολὴ καὶ ἡ κατήχηση: σκυλιά καὶ ΜΑΤ, ἠθικολογίες καὶ ὑποκρισίες.

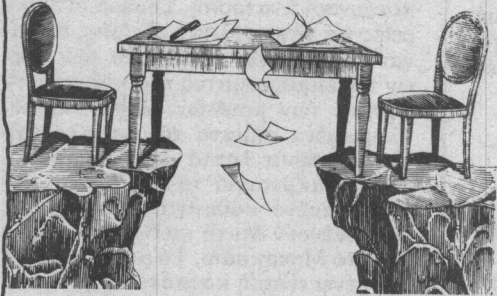
Ἔτσι ὁ νέος νόμος εἶναι τόσο λεπτομερειακός —πρωτοποριακός εἶπαν!— στὴν ποινικοποίηση τῶν ἐκδηλώσεων τῶν θεατῶν πού ἂν συλληφθεῖς στό γῆπεδο κι ἔχεις ἐπάνω σου ἓνα νυχοκόπητ μπορεί νά ἀρπάξεις δυὸ χρόνια φυλακὴ. Ἡ ἀκόμη μπορεί ὁ ὁποιοσδήποτε ἐπικεφαλῆς τῆς ἀστυνομικῆς δυνάμεως νά κλείσει μέσα πενήντα, ἑκατὸ, χίλιους, ὄσους θεατὲς θέλει ἐπὶ «βωμολοχία» μιὰ καὶ ἔξ ὀρισμοῦ δέν ὑπάρχει θεατῆς πού νά μὴν περνάει γενεές δεκατέσσερις τὰ θεῖα καὶ τὰ ἄθεα. Σίγουρος δέ ὁ κ. Γ.Γ. τοῦ ὑπουργοῦ Ἀθλητισμοῦ πρόσφατα, στὰ «Ἀνοιχτὰ Χαρτιά» μέ θέμα τὴ βία στὰ γῆπεδα, δήλωνε ὅτι χρειάζεται μάθημα ἀθλητικῆς ἀγωγῆς ἤδη ἀπὸ τό δημοτικὸ σχολεῖο. Τὰ ἀθλητικὰ θρησκευτικὰ δηλαδὴ. Ὄστε κι ἂν κάποιο παιδί πάει νά ξεφύγει ἀπὸ τό φιλαθλητισμό, πιστεύοντας π.χ. ὅτι ὑπάρχει καὶ ἀθλητισμός, μέ τὴν εὐθύνη τοῦ κράτους νά γαλουχεῖται ὀπωσδήποτε στὴν κόσμια φιλαθλητικὴ ἰδεολογία...

Παράγοντες, ἀγοραπωλησίες, συνδεσμοὶ φιλάθλων, ὀργανωμένα ταξίδια, παιχνίδια σικέ, ἐφοπλιστικά κεφάλαια, θύρα 7, θύρα 13 κ.λπ., μεροληψίες περιφερειακὲς ὀμάδες ὑποτελεῖς στίς μεγάλες, ξυλοδαρμοί, ποινικοποίηση, ἐξαγρίωση, φόβος εἶναι πράγματα γνωστά, πασίγνωστα. Ἄλλοτε ἦταν ἀλλιῶς — ὄχι ἰδανικὲς καταστάσεις βέβαια, ἀλλὰ ἀνθρωπινότερες, δηλαδὴ μέ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ τους ὅπως ὄλα τὰ ἀνθρώπινα. Σήμερα ἢ «ἀνάπτυξη» ἔφαγε τὴν πρόοδο.

Κι ὥστόσο, νά δεῖ κανεὶς ὠραῖο ποδόσφαιρο εἶναι μεγάλη ὑπόθεση. Μιὰ ἀκόμη ὑπόθεση πού ξεφεύγει ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀνθρώπων.

ΚΕΡΜΑΤΑ

‘Η αλήθεια της «Πράβδα»

Διακόσιες δραχμές για όχτω σελίδες μεγάλου σχήματος. ‘Άλλ’ όχι: Διακόσιες δραχμές για την αλήθεια. Την Πράβδα δηλαδή. Πού κάποιος αντισοβιετικός προβοκάτορας της κοτσάρισε ύπουλως εισαγωγικά στη «μόνο για μία φορά» ελληνική έκδοσή της: «‘Η σοβιετική “αλήθεια” στην Ελλάδα». Αυτόκριτική; Ταπεινοφροσύνη; ‘Ο Ριζοσπάστης πάντως, αληθινότερος του ‘Αληθούς, δέν είχε φοβηθεί να διαλαλήσει πρό μηνών δι’ άφισών πώς «δέν είναι μιά άπλη έφημερίδα. Είναι ή ΑΛΗΘΕΙΑ τυπωμένη σε έφημερίδα».

Σίγουρα δέν θά δυσκολεύτηκε τό υπό τό διευθυντή Φώντα Λάδη (ύπενθυμίζουμε τό ιστορικό-ολιστικό άριστούργημά του: «Τά εικοσάχρονα παιδιά πού γεννηθήκαν/σάν ό Φιντέλ έμπαινε στην ‘Αβάνα/στό ‘Ογκαντέν σάν ‘Αιγιώργηδες χυθήκαν/μέσ’ άπ’ του Λένιν τά μεγάλα άεροπλάνα») έπιτελείο να μεταφράσει — πολιτικοϊδεολογικά έννοείται — τά κείμενα της αληθείας. ‘Η ξύλινη γλώσσα έχει καλά δουλεutenί, χρόνια τώρα, στά έντυπα του ΚΚΕ. Τά καλούπια για να χυθούν τά «πρέπει», τά «θά» και οι προστακτικές («‘Εργαζόμενοι αυξήστε τους ρυθμούς κίνησης προς τά έμπρός» προτρέπει τό κύριο άρθρο της Πράβδα, Δευτέρα, 20.10.86) τά ‘χει (ά)κυρώσει ό χρόνος. “Όσο πιό στυφά, τόσο πιό σύμφωνα μέ τή γραμμή. “Όσο πιό άνευρα κι άνέμπνευστα, τόσο πιό φυσικά. Κομμουνιστές χωρίς αισθήσεις και μέ τή συγκίνηση παράνομη — ‘Αριστερά χωρίς δράμα. Τά πλάνα κι ή πλάνη.

‘Η πλάνη (ή παραπλάνηση δηλαδή κι ή αυταπάτη) των «λουλουδιών» πού κρατούσαν στά χέρια τους οι κάτοικοι της Καμπούλ «για να ξεπροβοδίσουν στην πατρίδα τους τους Σοβιετικούς στρατιώτες διεθμιστές» (πόσους άραγε έν συγκρίσει μ’ όσους είχαν έρθει και μ’ όσους μένουν; Κι από τότε ή ύποχρεωτική στρατιωτική θητεία είναι πράξη διεθμιστική, έπιθυμία δηλαδή και πρωτοβουλία;).

‘Η πλάνη των όρίων και της διά Γκορμπατσόφ διεύρυνσή τους, επί της μουσικής π.χ.: «Μήπως συζητούμε ύπερβολικά για τή ρόκ μουσική τελευταία; “Όλοι συμφωνούν ότι έχει δικαίωμα να ύπάρχει εάν είναι μελωδική, περιεκτική και καλά έκτελεσμένη». Έάν, έν άλλους λόγους, δηλώσει ύποταγή στις κομματικές ντιρεκτίβες περί καλού.

‘Η πλάνη ότι κάποιος, στά ψηλά, «άφουγκράζονται» τή φωνή του λαού, τή μεταφέρουν μάλιστα στις σελίδες της Πράβδα μέ τή δημοσίευση έρωτήσεων άναγνωστών- έρωτήσεων του τύπου: «‘Ακουσα ότι τόν επόμενο χειμώνα οι άγώνες παγοδρομίας θά διεξαχθούν μέ κάπως καινούργιο τρόπο». Κι από κοντά ή άπάντηση. Μόνο πού ή σαφέστερη άπάντηση στά έρωτήματα τά δικά τους και τά δικά μας δόθηκε μέ τήν πρόσφατη άπόφαση των άθλητικών αρχών της ΕΣΣΔ να προσφέρουν στους λαούς των σοβιετικών δημοκρατιών τό «δικαίωμα» του ΠΡΟ-ΠΟ. ‘Ο γενικευμένος, κρατικοποιημένος τζόγος σάν ύποκατάστατο δράμάτων έκπλεγκότων. Σάν όπιο πού λέγαν κι οι παλιοί.

Οι παλιοί, άλλωστε, δέν λέγανε πώς ή αλήθεια ή είναι επαναστατική ή δέν ύπάρχει;

Α.ΠΑΠΑ

ΠΕΡΙ ΧΡΕΟΥΣ ΚΑΙ ΚΕΡΔΟΥΣ

Κέρματα λοιπόν. Κομμάτια κομμάτια συγκίνησης και άπόπειρες λόγου για κάποια σημεία της καθημερινότητας. ‘Επειδή καλότες, όριζόμενοι «τῶ μετέχειν κρίσεως και άρχης». Κι άφού άλλων ή άρχή, έστω ή κρίση — τώρα πού τήν άναπηρώνει ή συκοφαντία και τήν άκυρώνει ή διαφήμιση.

‘Αλλά κέρματα λέγανε παλιότερα και τίς βολίδες των έπινηίων τυροβόλων. ‘Ιδού λοιπόν μιά μάλλον ένδιαφέρουσα πτυχή του πρόσφατου στρατιωτικού μας βίου — δύο βδομάδες μετά τίς έτήσιες κοινοτοπίες περί ένότητας, πανστρατιάς και ύψηλού έθνικού φρονήματος. Χωρίς να καταφεύγουμε στην εύκολη άπομυθοποίηση (άλλωστε, τό δημοσιευμένο έγγραφο, κέρδος ταχυδρομικό, τυγχάνει άγνώστου προελεύσεως: γιός άραγε ό άνώνυμος έπιστολογράφος μας πού προχώρησε στην τελετουργική δολοφονία του πατρός; ‘Ο ίδιος ό πατέρας και τό σαράκι του; ‘Η, άπλως, κάποιος πικρός Κεφαλονίτης;).

Πανθομολογούμενο ότι στην περιβόητη «βίδα της έλληνότητας» τό μεταλλικό μερίδιο της λούφας, της ύπεκφυγής, του «ας βγάλουν άλλοι τό φίδι από τήν τρύπα», του «έχω γυναικα και παιδιά και πρέπει να τά θρέψω» είναι σημαντικότερο — ποσοτικά και ποιοτικά.

Νά λοιπόν ένα πιστοποιητικό στρατολογικής καταστάσεως τύπου Α’, διά πᾶσαν χρῆσιν’ ψηφίο για ιστορικούς, κοινωνιολόγους, κινηματογραφιστές, λογοτέχνες, ρήτορες... ‘Ο στρατεύσιμος —σβήσαμε φυσικά τό δνομά του— κατετάγη εικοσιενός έτών στην Διλοχία ‘Αργοστολίου, στις 17 ‘Οκτωβρίου του 1940. Και ώ του παράδόξου θαύματος: Στις 28 ‘Οκτωβρίου του 1940, ήμέρα πού κηρύχθηκε ό έλληνοϊταλικός πόλεμος, «έτυχεν εικοσαήμερου κανονικής άδειας». Και μόλις τέλειωσε ή κανονική του, γύρισε και πήρε τό άπολυτήριο.

Μακρινός ξάδερφος του επίσης Κεφαλλήνος ‘Ιωάννη Μεταξά; Δέν ξέρουμε. Δέν ξέρουμε επίσης πόσοι άκόμα σταθήκαν «τυχεροί», στην Κεφαλονία και άλλοι, για να πιστοποιηθεί έτσι ή άξία της ένότητας μέσα από τίς διαφορές. Και για να ξαναθυμηθούμε τά χρεόγραφα κάποιας άλλης πανστρατιάς, τόν καιρό του Εικοσιένα π.χ.: «‘Η Πελοποννησιακή Γερουσία έλαβε από τήν Ιεράν μονήν τήν άποκαλούμενην ‘Ελώνη δι’ ανάγκην του έθνους γρόσια χίλια πεντακόσια άποδοτέα εις τρίχρονον διορίαν, ανά έν τρίτον έκαστον ένιαυτόν μέ τόν τόκον αυτών ανά όκτώ εις τά έκατόν των χρόνον — Τρίπολις, 12 ‘Απριλίου 1822».

Τό χρέος μερικών, κέρδος κάποιων άλλων.

Παντελής Μπουκάλας

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ
ΤΥΠΟΥ Α’

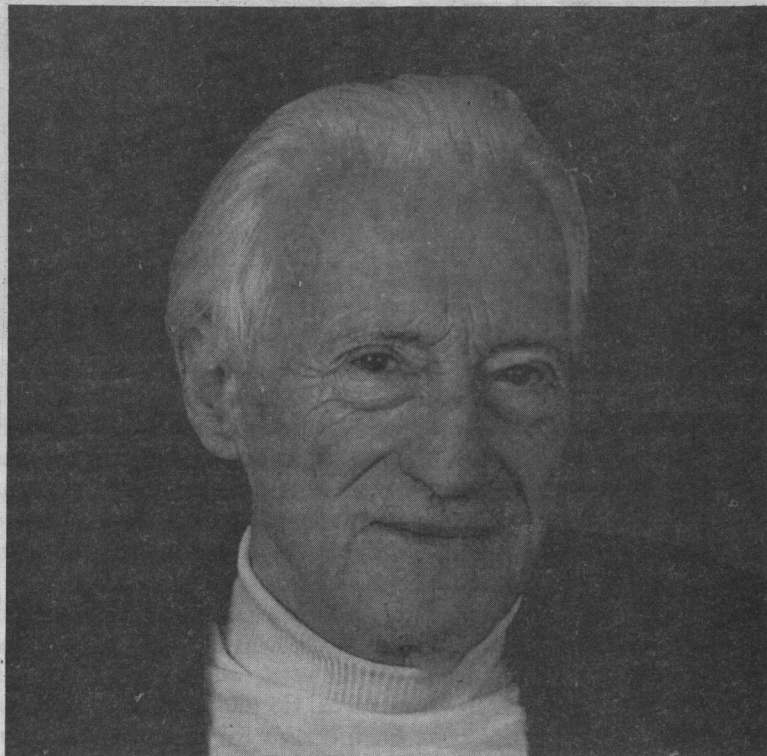
Πιστοποιείται, ότι:

Ο 1 φ
και Β
Κεφαλληνίας
1940-17-‘Ουτ.: : Ήνελεγη στρατεύσιμος Διλοχία/Αργαστολίου
1940-28-‘Ουτ.: : ΕΤΥΧΕΝ ΕΙΚΟΣΑΗΜΕΡΟΥ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΑΔΕΙΑΣ Δ.Α.Σ.Σ. 22629/40.
1940-18-‘Οκτ.: : Ανελύθη Δ.Υ.Σ. 50597/40.

ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

του Άνρι Λεφέβρ

*Κράτος, έθνος,
κοινωνία τῶν πολιτῶν,
ρόλος τοῦ κράτους στίς
σύγχρονες κοινωνίες:
έννοιες συγκεχυμένες, ἀ-
βέβαιες, πού τήν
ἀβεβαιότητά τους τήν καθι-
στᾶ ἀκόμη μεγαλύτερη
ἢ ἐκάστοτε πολιτική
συγκυρία.
Ὁ Άνρι Λεφέβρ, στά
87 του, δέν διστάζει νά
ἀναμετρηθεῖ μέ τά
προβλήματα.*

Σύντομη ἱστορία τοῦ κράτους

Οπως καθετί πού «ὑπάρχει», ἔτσι καί τό κράτος γεννήθηκε, μεγάλωσε. Κάποτε προεξοφλοῦσαν ὅτι θά παρακμάσει καί θά ἐξαφανιστεῖ. Ἄρχισε, τάχα, αὐτή ἡ παρακμή; Μήπως συμπίπτει μέ τό ἀπόγειο καί τήν παγκοσμιοποίηση, ἄρα τό θρίαμβο, τοῦ κρατικοῦ φαινομένου; Τό ἐρώτημα τίθεται. Ὅπως καί νά ᾿χει τό πράγμα, τό κράτος ἔχει τήν ἱστορία του πού στίς μέρες μας δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τήν ἱστορία τῆς γενέσεώς του (τῆς παγκοσμιοποίησής του). Ἐχουν ὑπάρξει κοινωνίες χωρίς κράτος, πράγμα γιά τό ὁποῖο ἔκαναν λόγο πρόσφατα ἐπιστήμονες καί ἐπιστήμες (ἀνθρωπολογία, ἐθνολογία) ὑποκαθιστώντας μέ τέτοιες «περιπτώσεις» κοινωνιῶν χωρίς κράτος — πού δέν στεροῦνται, βεβαίως, ἐνδιαφέροντος — τήν κριτική ἀνάλυση τῆς παγκοσμιοποίησης καί τῆς νεοτερικότητας τοῦ φαινομένου. Ὁ Μάρξ τίς εἶχε κατατάξει, μέ τρόπο κάπως ἀπλό, στήν κατηγορία τοῦ «πρωτόγονου κομμουνισμοῦ» καί τῶν ἐπιβιώσεών του. Σήμερα τέτοιες περιπτώσεις δέν εἶναι πιά παρά ἱστορικά λείψανα καί ἔχρη.

Δεδομένου ὅμως ὅτι τό κράτος ἐμφανίστηκε κάποτε, πῶς γεννήθηκε αὐτό τό φαινόμενο καί γιατί;

Στά 87 του χρόνια ὁ Γάλλος μαρξιστής φιλόσοφος Ἄνρι Λεφέβρ συγκέντρωσε κείμενά του δημοσιευμένα τά τελευταῖα τρία χρόνια στήν ἐβδομαδιαία ἐπιθεώρηση τοῦ ΓΚΚ *Révolution*, τά ξαναδόυλεψε καί, δίνοντάς τους συνεκτική μορφή, τά δημοσίευσε σέ ἕναν τόμο μέ γενικό τίτλο *Le retour de la dialectique* (Ἡ ἐπιστροφή τῆς διαλεκτικῆς, *Ed. Sociales*, 1986).

Πρόκειται γιά ἕνα βιβλίο προκλητικό, ἐρεθιστικό, πού ἀνιχνεύει τά μεγάλα προβλήματα τοῦ καιροῦ μας, προσπαθώντας μέσα στό δαίδαλο τῆς παγκοσμιοποίησης νά βρεῖ τό μίτο γιά τήν κατανόησή τους.

Ἐδῶ μεταφράζουμε ἕνα μικρό μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ Ἄνρι Λεφέβρ, στό ὁποῖο ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νά διαπιστώσει τή δύναμη τοῦ ἐκλαϊκευτῆ ὑψηλῆς ποιότητας ἀλλά καί τήν εἰκονοκλασία τοῦ ἀνήσυχου στοχαστῆ.

Ἡ πολιτική ιστορία, ἡ ιστορία τοῦ κράτους, συνεπάγεται πάντοτε σχέσεις δυνάμεως, ἄρα βία φανερή ἢ λανθάνουσα, ἀγῶνες γιὰ τὴν κατάκτηση, ἄσκηση καὶ διατήρηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Οἱ «συνθήκες», ὄρος εὐρύς καὶ ἀόριστος, τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐμφανίζονται σήμερα πιό σύνθετες ἀπ' ὅσο στὴν ἐποχὴ τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἐνγκελς. Βεβαίως ὑπάρχουν διαφορὲς καὶ ταξικὲς ἀντιθέσεις (ἀγῶνες), ἀλλὰ καὶ πλοῦτη γιὰ ἀρπαγὴ, πληθυσμοὶ γιὰ κυριάρχηση (καὶ γιὰ ἐκμετάλλευση) μὲ τὴν κατάκτηση καὶ τὴ βία, μερικὲς φορὲς στέλλοντάς τους νὰ πολεμήσουν ἄλλους πληθυσμούς κ.λπ.

Τὸ κράτος, ὁ πόλεμος, ἡ βία στὴ διάρκεια τοῦ ιστορικοῦ χρόνου συνδέονται τόσο ἀξεδιάλυτα ὅσο καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία μὲ τίς τάξεις, παρόλο πού ἡ βία δὲν ἐξηγεῖ τὰ πάντα. Θὰ μπορούσαμε ἄραγε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἱστορία ὄχι μόνο δὲν ἔχει κάποιο νόημα καὶ προσανατολισμό, ἀλλὰ δὲν εἶναι παρά ἓνα αἰματηρὸ χάος («γεμάτη θορύβους καὶ θυμούς, τὴ διηγεῖται ἓνας ἠλίθιος», Σαίξπηρ); Ὁχι. Ὡστόσο ἡ θέση μιᾶς αὐστηρᾶ προσανατολισμένης αἰτιοκρατίας, μὲ βίαση δηλαδὴ ἓναν ἄξονα πλεύσης χωρὶς κριτικὲς ἀναφορὲς χωρὶς πλαγιόδρομήσεις, ἐκρήξεις, δυνατότητες, ἀντιφάσεις κ.λπ. δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ δεκτὴ αὐστηρὸ ἔλεγχο, παρά μὲ ἐξακριβώσεις καὶ συμπληρώσεις. Ἐπιπλέον, ἡ πολιτικὴ ἱστορία, ἡ ἱστορία τοῦ κράτους, συνεπάγεται πάντοτε σχέσεις δυνάμεως, ἄρα βία φανερὴ ἢ λανθάνουσα, ἀγῶνες γιὰ τὴν κατάκτηση, ἄσκηση καὶ διατήρηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας: Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἱστορία προϋποθέτει συγκυρίες μὴ ἀναγώγιμες σὲ οἰκονομικὲς δομές. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀγῶνες γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία δὲν ὀδηγοῦν σὲ πόλεμο (ἐμφύλιο ἢ ἐξωτερικό) δὲν εἶναι τάχα ἓνας ὀρισμὸς τῆς δημοκρατίας; Μιὰ τέτοια ἱστορία θὰ μπορούσε ἀναμφισβήτητα νὰ συγκροτήσῃ ἓνα γνωστικὸ «ἀντικείμενο».

Σίγουρα, θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ ἱστορία περιέχει ἓνα εἶδος ὀρθολογικότητας ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι θὰ διευρυνόταν ἡ παραδοσιακὴ ἔννοια τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Θὰ μπορούσε ὅμως νὰ παράσχει ἓναν τρόπο δράσης ἢ ἓνα μοντέλο; Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μιὰ ἄλλη ὑπόθεση.

Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἔρχεται ἀπὸ μακριά· χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὸ κράτος-θεσμὸ. Κατακτητὲς καὶ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ κατεῖχαν τὴν ἐξουσία (ἢ, ἂν θέλετε, τὴν ἰσχύ) πάνω στοὺς κατακτημένους λαούς. Γενικά, εἶχαν ἀνάγκη ἓνα «μηχανισμό» γιὰ νὰ ἀποσποῦν ἀπὸ τοὺς ὑποδουλωμένους τοὺς φόρους, πράγμα πού ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ φτιαχτεῖ ὁ ὄρος «φοροτελὴς τρόπος παραγωγῆς», τὸν ὁποῖο ὁ Μάρξ δὲν κατέτασσε στὸν «ἀσιατικὸ τρόπο παραγωγῆς», παρόλο πού συγγενεύουν. Ὡστόσο, ἡ ἀνάγκη ἓνός τέτοιου μηχανισμοῦ φαίνεται ὅτι ὀδήγησε σὲ ἐξαφάνισή τὴ «στρατιωτικὴ δημοκρατία», δηλαδὴ τὸ θεσμὸ ἐκλογῆς τοῦ πολεμικοῦ ἀρχηγοῦ ἀπὸ τὸν πολεμικό λαό. Στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα, τὸ ἄστυκράτος δὲν ἔχει λιγότερη σημασία ἀπὸ τὴ δουλοκτησία καὶ συνεπαγόταν μιὰ σειρά σχέσεων μεταξὺ πόλεων καὶ ἐπαρχίας, μεταξὺ ἐμπορίου καὶ ληστείας, στειριάς καὶ θάλασσας. Ὡς τὴ γένεση τοῦ σύγχρονου κράτους ἡ «φεουδαρχοστρατιωτικὴ» μορφή καλύπτει μιὰ μακρὰ περίοδο πού φτάνει μέχρι τὸν 20ὸ αἰῶνα (Αὐστροουγγαρία, τσαρική Ρωσία, Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, Κινεζικὴ Αὐτοκρατορία κ.λπ.)

Ἡ ἱστορία δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ διακρίνει καθαρὰ τὸ προεθνικὸ κράτος ἀπὸ τὸ κράτος-ἔθνος, πρωτότυπο τῶν σύγχρονων ἀναπαραστάσεων; Καὶ μήπως ἔτσι δὲν θὰ ὀδηγοῦμαστε στὴν ὑπόθεση γιὰ τὸ μεταεθνικὸ κράτος ἢ τὸ διεθνικὸ;

Πολλὲς πολιτικὲς μορφές (πολυεθνικὲς ἢ προεθνικὲς) συνυπῆρξαν, καὶ συνυπάρχουν ἀκόμη, μὲ τὸ κράτος-ἔθνος, μολοντί τὸ τελευταῖο μπορεῖ νὰ εἶναι «αὐτοκρατορικό» (Μεγάλῃ Βρετανία, ΗΠΑ κ.λπ.). Καὶ ὅπως τὸ ἄστυκράτος συνοδεύει πολιτικὰ τὸν «δουλοκτητικὸ τρόπο παραγωγῆς» ἀλλὰ, λογικά, δὲν ἀπορρέει ἀπ' αὐτόν, ἔτσι καὶ τὸ κράτος-αὐτοκρατορία, πού διατηρεῖ πλευρὲς καὶ στοιχεῖα μεσαιωνικά (φεουδαλικά), συνοδεύει τὴν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ χωρὶς αὐτὸς νὰ προκύπτει γραμμικά ἀπ' αὐτόν. Μερικὰ ὑποδειγματικὰ κράτη-ἔθνη (Γαλλία, Ἀγγλία) ὑπῆρξαν πρὸς τὰ μέσα δημοκρατικά καὶ πρὸς τὰ ἔξω ἱμπεριαλιστικά. Τὸ στρατιωτικὸ-αὐτοκρατορικό καὶ πολυεθνικὸ συνάμα κράτος (π.χ. Αὐστροουγγαρία) διασπάστηκε μὲ τὴ βία: τὸν πόλεμο. Ὡστόσο ἡ εἰκόνα τοῦ κράτους-ἔθνους ἀπὸ τὸν Χέγκελ καὶ μετὰ κυριαρχεῖ στὴν ἱστοριογραφία ὡς «κράτος δικαίου» καὶ ἐπιβάλλεται ὡς τὸ νόημα, ἡ ἀποφασιστικὴ φάση, ἡ τελείωση τοῦ ιστορικοῦ χρόνου (πραγματικὴ ἱστορία).

Τὸ ἔθνος καὶ τὸ κράτος-ἔθνος ὡς ἀξίες καὶ ὑπέρτατες ἀλήθειες γίνονται γενικά δεκτὲς χωρὶς κάποιο ἔλεγχο, ἐνῶ ἡ κριτικὴ τῶν κριτηρίων θεωρεῖται βεβήλωση. Ἡ θέση πού ἐπεκτείνει μὲ δογματικὸ τρόπο ὡς τὴν ἀπολυτότητα μιὰ συγκεκριμένη ἱστορικὴ φάση πρέπει νὰ ἐπικρατεῖ στὴν ἐποχὴ τῆς παγκοσμιοποίησης, τῆς διεθνικότητας.

τας, τῆς ἀποκέντρωσης καί τῶν διαφορῶν μέσα στήν ὁμοιογένεια;

Ἐρώτημα ντελικάτο πού εἶναι ἀδύνατο νά παραμεριστεῖ. Τό ἐθνικό, ἡ ἐθνικότητα, δέν παίρνουν τάχα ἕναν τονισμό «πολιτιστικό» ἢ «πολιτικοπολιτιστικό» ξεπερνώντας λίγο λίγο γεωγραφικούς, ἱστορικούς καί πολιτικούς προσδιορισμούς καί καθορισμούς; Ἄς τό δοῦμε ἀπό κοντά!

Ὁ Μάρξ καί τό κράτος

Ὁ Μάρξ δέν εἶχε ἀποδειχθεῖ χωρίς ἐπιφυλάξεις τήν προτεραιότητα ἢ τήν πρωτοκαθεδρία τοῦ κράτους-ἔθνους, μοντέλο καί τελείωση τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ζωῆς καί τῆς ἱστορίας. Γιά τόν Μάρξ τό ἔθνος ὅπως καί τό κράτος, καί ὅπωςδήποτε τό κράτος-ἔθνος, ὡς προϊόντα τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου, δέν ἦταν παρά μιᾶ μεταβατική πραγματικότητα, ὄχι διστορική. Ὁ Μάρξ ἀνασκευάζει εὐθύς ἐξαρχῆς αὐτήν τήν ἐγγελιανή θέση ὅπως ἐπίσης καί τήν ἰδέα τοῦ Δικαίου συνδεδεμένη μέ τό κρατικοπολιτικό φαινόμενο, δηλαδή τό «κράτος δικαίου», φαινόμενο ἀπαράδεκτο σέ μιᾶ κοινωνία χωρίς τάξεις, ἄρα ἀπαράδεκτο καί γιά τήν ἐργατική τάξη. Ἀποκρούει τήν ἰδέα μιᾶς πολιτικῆς κοινότητας πού θά συνέδεε τήν ἐργατική τάξη μέ τήν ἀστική σέ ἕναν τρόπο παραγωγῆς πού κυριαρχεῖται ἀπό τήν τελευταία. Γιά τόν Μάρξ σημεῖο ἐκκίνησης εἶναι τό ἀκόλουθο: ὁ κάπιταλισμός, ἤδη, χάριε στήν ἀγορά ξεπέρασε τά στενά ὄρια τῆς ἐθνικότητας καί τοῦ ἐθνικοῦ κράτους: τά διέρρηξε. Ἀστική τάξη καί καπιταλισμός εἶναι στό ἐξῆς διεθνεῖς ἀκόμη κι ἂν διατηροῦν ὡς ἐδαφική βάση τά ἔθνη· ἡ ἐργατική τάξη ὀφείλει νά ἀκολουθήσει τόν ἴδιο δρόμο, πηγαίνοντας πέρα ἀπό τόν καπιταλισμό: μέχρι τήν παγκόσμια ὀργάνωση τῶν οἰκονομικῶν καί κοινωνικῶν σχέσεων.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὁ Μάρξ δέν ἀναγνωρίζει καμιᾶ ἀξία καί δέν ἀποδίδει καμιᾶ πραγματικότητα στό κρατικό φαινόμενο. Τό πολιτικό (ἢ ἡ πολιτική); Ἀπλῶς μιᾶ ἀλλοτρίωση σέ σχέση μέ τό κοινωνικό καί τήν κοινωνία τῶν πολιτῶν. Οὔτε ἐλευθερία οὔτε ἀνάπτυξη ὑπάρχει γιά τά άτομα ὅσο τελοῦν κάτω ἀπό κρατικούς ἐξαναγκασμούς, ἐξαναγκασμούς δηλαδή διπλούς: στό ὄνομα τῆς κυρίαρχης τάξης καί στό ὄνομα τοῦ κράτους, τῆς γραφειοκρατίας του, τῶν πολιτικῶν ἀποφάσεων (δεδομένου ὅτι ἡ κυρίαρχη τάξη καί τό κράτος, στό πλαίσιο τοῦ καταγγελλόμενου τρόπου παραγωγῆς, ἔχουν τά δικά τους συμφέροντα, τίς συγκλίνουσες, ἂν καί ὄχι χωρίς συγκρούσεις, προτεραιότητες).

Μέ ἄλλα λόγια, στά ἔργα τοῦ Μάρξ ἰδίως τά πρῶτα, ἀλλά ἐξίσου στά τελευταία (Κριτική τῆς προγράμματος τῆς Γκότα) περιέχεται ἡ ριζική

κριτική τοῦ κρατισμοῦ, τοῦ πολιτικοῦ φαινομένου καί τῆς πολιτικῆς γενικά. Ὁ Μάρξ (πρέπει τάχα νά τό ξαναπεί κανεῖς;) δέν ἀνακάλυψε τόν κρατικό σοσιαλισμό. Αὐτός εἶναι ἔργο τοῦ φίλου του καί ἀντιπάλου του Φ. Λασάλ, πράγμα πού νομιμοποιεῖ τήν ἐτικέτα «λασαλικός» ἢ «λασαλισμός» γιά τό σοσιαλισμό τοῦ κράτους.

Γιά τόν Μάρξ, ὅποιος λέει «κράτος», λέει ἐπίσης «γραφειοκρατία», πράγμα πού ὁ Χέγκελ τό κατέδειξε ἐπιδοκιμάζοντάς το: ἡ κρατική γραφειοκρατία, συγκροτούμενη ὡς μεσαία τάξη, εἶναι φορέας μιᾶς ὀρισμένης ὀρθολογικότητας καί μιᾶς ἀρμοδιότητας. Κάτι τέτοιο ὅμως ὁ Μάρξ δέν μπορεῖ νά τό δεχτεῖ, παρόλο πού ὁ Λασάλ τό ἐπικυρώνει κατά τή διάρκεια τῆς ἰδρυσης τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος. Οἱ θεσμοί; Τά Συντάγματα; Οἱ κυβερνήσεις; Ὁ Μάρξ κι ὁ Ἐνγκελς θά τά θεωροῦν πάντα ὡς «παραγωγή» τῶν σχέσεων παραγωγῆς, ὡς στοιχεῖα τῆς ὑπερδομῆς. Ἄρα ἡ προλεταριακή ἐπανάσταση θά συντρίψει τό (ὑπάρχον) κράτος, σύμφωνα

Γιά τόν Μάρξ τό ἔθνος ὅπως καί τό κράτος, καί ὅπως δῆποτε τό κράτος ἔθνος, ὡς προϊόντα τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου δέν εἶναι παρά μιᾶ πραγματικότητά, ὄχι διαχρονική.

μέ τήν παραδειγματική πράξη τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιοῦ.

Ἡ στάση αὐτή τοῦ Μάρξ ἦταν «ἀναρχίζουσα»; Ὁχι βέβαια, παρόλο πού δίστασε νά βρεῖ τό δικό του δρόμο. Δηλαδή: οὔτε νά διατηρηθεῖ τό κράτος (ἀκόμη κι ἂν βελτιωθεῖ ἡ λειτουργία του) οὔτε ἀπλῶς νά καταργηθεῖ δεδομένου ὅτι χρειάζεται μιᾶ κοινωνική ὀργάνωση. Ἐπομένως πρέπει νά ὀδηγηθεῖ στό μαρξισμό, μετά ἀπό μιᾶ ριζική ρήξη ἢ τομή. Ὅπως ὅλα τά πράγματα στόν κόσμο τό κράτος θά παρακμάσει, θά πεθάνει. Ἄντι νά ἐπιδιώκουμε νά ἀναζωογονεῖται καί νά

Ἡ κοινωνία τῶν πολιτῶν

Γιὰ νά συνεννοηθοῦμε μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, σκοτεινὴ ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀποσαφηνισμένη καὶ συνάμα παραμορφωμένη στὴ συνέχεια, θά ταίριαζε νά ξαναπιάσουμε τὴν ἱστορία της. Τί ἀκριβῶς σημαίνει; Ὅχι βέβαια μιὰ «κοινωνία», μέ τὴν τρέχουσα στοὺς κοινωνιολόγους ἔννοια, ἀλλὰ ἀκριβῶς μιὰ κοινωνία πού δέν ἐξαρτᾶται οὔτε ἀπὸ τὴν θρησκεία οὔτε ἀπὸ κάποια Ἐκκλησία (ἄρα «ἐγκόσμια» παρόλο πού ἡ ἐγκοσμιότητα δέν συμπίπτει μέ τὴν «κοινωνικότητα») οὔτε ἀπὸ κάποια στρατιωτικὴ ἐξουσία, οὔτε ἀπὸ κάποια πολιτικὴ βαθμίδα ἢ ἀπὸ ἕνα σύνολο κωδικοποιημένων, παγιωμένων, ἐγκαθιδρυμένων γύρω ἀπὸ τὸ κράτος θεσμῶν. Οἱ λέξεις «κοινωνία τῶν πολιτῶν» δηλώνουν λοιπὸν μιὰ κοινωνία πού κατέχει καὶ διατηρεῖ, ἀπὸ μόνη της τοὺς νόμους της, τίς ἀρχές ὀργάνωσης καὶ λειτουργίας της, τὸν κώδικά της. Ὅ,τι δηλαδή, σύμφωνα μέ τὴν πρωτοπορία τοῦ 18ου αἰῶνα, ἀντιστοιχεῖ στίς ἰδέες τοῦ πολιτισμοῦ (civilisation), τῆς κοινωνικότητας (sociabilité) ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν ἰδέα τοῦ Ἀστικού Κώδικα (Code Civil) (ἀστικό δίκαιο, πού ρυθμίζει τίς κοινωνικὲς σχέσεις, τίς καθιστᾶ ὀρθολογικὲς καὶ κυρίως διακριτὲς ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ δίκαιο, τὸ ποινικὸ δίκαιο κ.λπ.).

Ἡ κοινωνία τῶν πολιτῶν συγκροτεῖται σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ἀπὸ ἐλεύθερους πολίτες πού ξέρουν νά ζοῦν μαζί, σύμφωνα μέ κανόνες πού ἔχουν ἐπιβληθεῖ ἐθιμικά. Ὁ λόγος, λοιπὸν, γιὰ κοινωνία, γιὰ πολιτισμὸ καὶ ὄχι γιὰ «κουλτούρα». Πολιτισμὸς καὶ κοινωνικότητα ἀνήκουν στὸν πολίτη, τὸν cives. Κατὰ τὸν Σαίν Σιμόν, ἡ βιομηχανία (industrie) περιέχει ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα μιᾶς τέτοιας κοινωνίας. Καὶ κατὰ τὸν Μάρξ, μόνον ἡ ἐργατικὴ τάξη, δηλαδή οἱ ἐργαζόμενοι τῆς βιομηχανίας πού ἔχουν ὑπαχθεῖ στὸν καπιταλισμὸ, μποροῦν νά τὴν πραγματοποιήσουν.

Ἱστορικά τὸ κοινωνικὸ πρόταγμα, ἂν ὄχι καὶ ἡ ἔννοια τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν, χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὸν Σαίν Σιμόν, πρὶν ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Βλέπει τὸ φῶς τὸν 18ο αἰῶνα, μέ τὴν Ἐγκυκλοπαίδεια, γιὰ τὴν ὁποία ὁ πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται μέ ἐπίκεντρο τὴ γνώση καὶ τίς τεχνικὲς της ἐφαρμογές — ἀπὸ τὴν κριτικὴ τῆς θρησκείας (Βολταίρος, Ἐλευθεροτέκτονες) —, μέ βάση τὸ κοινωνικὸ σμβόλαιο τοῦ Ζάν Ζάκ Ρουσό (παρόλο βέβαια πού ἡ κοινωνία τῶν πολιτῶν δέν ὑποδηλώνει τόσο ἕνα πεδίο συμβατικὸ ὅσο μιὰ κοινωνικὴ πρακτικὴ ἔτσι πού δέν συμπίπτει μέ τὸ κοινωνικὸ σμβόλαιο.

Πράγματι, ἡ ἰδέα τοῦ ἰδιωτικοπολιτικοῦ χώρου (civil) καὶ ἡ ἰδιότητα τοῦ ἰδιώτη-πολίτη γεννιέται στὴν πρακτικὴ ζωὴ τοῦ 18ου αἰῶνα στὴν

Κατὰ τὸν Μάρξ, τὸ κράτος καὶ ἡ τάξη του μπορεῖ καὶ πρέπει νά ἀπορροφηθοῦν ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι καὶ αὐτὴ θά εἶναι ἰκανὴ νά αὐτοοργανωθεῖ.

διακρινεῖται ὡς μνημεῖο τῆς ἱστορίας (ὅπως ἀναπαλαιώνουμε ἕνα παλάτι γιατί εἶναι «ῥαῖο», γιατί τοποθετεῖται στὸ κέντρο τοῦ χωρόχρονου, γιατί τὸν ὀργανώνει κ.λπ.), πρέπει νά τὸ βοηθήσουμε νά μαραζώσει, νά ὀργανώσουμε τὸ γέραςμά του ὥστε τὸ, οὔτως ἢ ἄλλως, ἀναπόφευκτο νά συμβεῖ χωρὶς ζημιές. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῶν κριτικῶν σημειώσεων τοῦ Μάρξ τὸ 1875, σημειώσεων πού γιὰ χρόνια δέν εἶχαν δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, καὶ ἀκόμα περισσότερο, δέν εἶχαν κατανοηθεῖ. Ὅλα αὐτά, εἰπωμένα τόσες φορές, δέν πρέπει νά ξαναεπωθοῦν; Καὶ τίποτε δέν θά εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νά φανεῖ ἡ πρωτοτυπία τοῦ μαρξικοῦ προτάγματος: τοῦ δρόμου πού περνᾶ ἀνάμεσα:

- α) στὸ φετιχισμό τοῦ κράτους, τὴ λατρεία τῆς θεσμικῆς ὀρθολογικότητας, τὸν κρατικὸ σοσιαλισμὸ τοῦ Λασάλ (πού ἔπαιξε ἄσχημα παιχνίδια στὴν ἐργατικὴ τάξη στὴ Γερμανία καὶ ἄλλου),
- β) τὸ τυφλὸ μίσος στὸν κρατισμὸ καὶ τὴν πολιτικὴ, τὴ θέληση νά καταστραφεῖ τὸ κράτος αὐτοστιγμεί εἴτε μέ διατάγματα εἴτε μέ ὀλοκληρωτικὴ ἀνατροπὴ τῆς τάξης.

Κατὰ τὸν Μάρξ, τὸ κράτος καὶ ἡ τάξη του (καὶ μαζί μ' αὐτὸ «ὁ νόμος τῆς ἀξίας» πού προστατεύει, ἐγκαθιδρύει, ἀποκαθιστᾶ, συντηρεῖ) μπορεῖ καὶ πρέπει νά ἀπορροφηθοῦν ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν ὑπὸ τὸν ὄρο, ἐννοεῖται, ὅτι καὶ αὐτὴ θά εἶναι ἰκανὴ νά ὀργανωθεῖ (νά αὐτοοργανωθεῖ). Ἡ θέση αὐτὴ κατανοεῖται ἂν συλλάβουμε τὴν ἔννοια τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν πού, δέν παρέχει ἕνα μοντέλο ἀλλὰ ὑποδεικνύει ἕνα δρόμο.

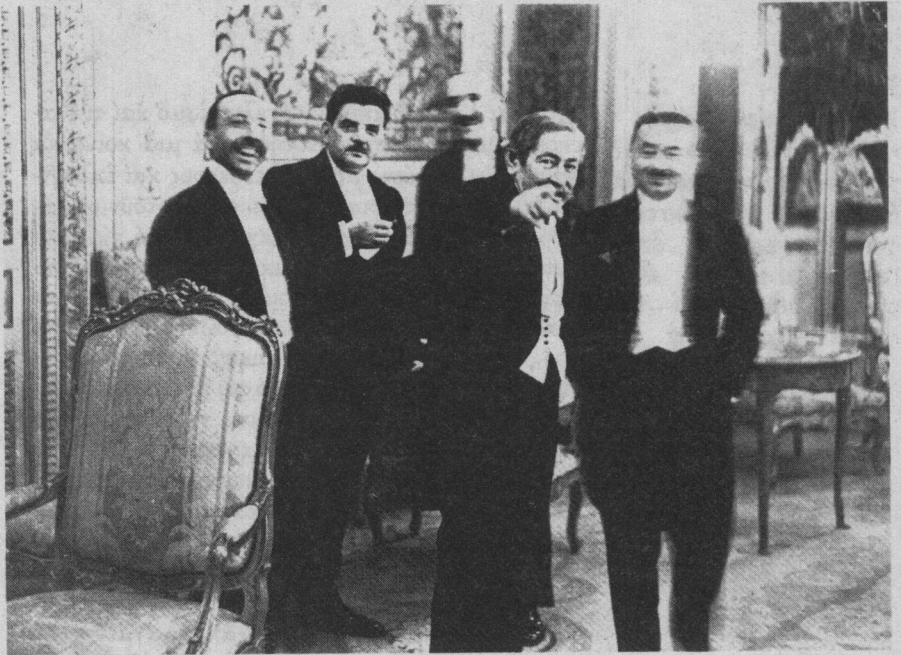
Γαλλία, ἀλλά ὄχι μόνο στή Γαλλία, πρὶν νά ἐπέλθει ὁ ἱστορικός συμβιβασμός, πρὶν ἀκόμη νά ὀνοματιστεῖ καὶ πρὶν νά θεωρητικοποιηθεῖ ἀπὸ τίς κυρίαρχες τάξεις, τὴν ἀριστοκρατία καὶ τὴν ἀστική τάξη ἐν προκειμένῳ: στὰ σαλόνια (μέ τῆ διπλή ἔννοια τοῦ ὄρου: κοσμικότητες ἀπὸ τῆ μιὰ ἀλλά καὶ ἐκθέσεις ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς ἀπὸ τὴν ἄλλη), στὰ καφενεῖα, στὰ ρεστοράν, ὅπου ξεδιπλώνεται ἡ δημόσια ζωή, κουβεντιάζουν πολὺ κι ἐλεύθερα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ πού ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ ἀλλάζει, τὸ μυθιστόρημα, ἰδίως τὸ «ἐπιστολικό» μυθιστόρημα, παραμερίζει λίγο λίγο τίς ἀπομιμήσεις τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, διαδικασίες πού μαρτυροῦν γιὰ μιὰ κοινωνικὴ ἐπικοινωνία. Τὸ μαρτυρεῖ ἐπίσης ἡ μουσικὴ πού μεταβάλλεται χάρις στὴν συμβολὴ τῶν νέων ὀργάνων, κυρίως ὅμως χάρις σέ μιὰ νέα ἀνατρεπτικὴ ἔννοια, τὴν ἀρμονία (μετὰ τὸν Ραμῶ), ἔννοια πού τείνει πρὸς τὸ οἰκουμενικὸ καὶ ὀρθολογικὸ ἐνσαρκωμένα στὸ αἰσθητό.

Ἐπιπλέον: στὴ διάρκεια αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα, στὴ Γαλλία, ἐξαφανίζεται μιὰ παλαιὰ πεποίθηση πού συντηροῦσε ἡ θρησκεία: ὅτι ἡ ὁμολογία ἀποτελεῖ ἀπόδειξη. Ὅμως, ὡς γνωστόν, ἡ ὁμολογία ἀποσπᾶται μέ τὰ βασανιστήρια (τὴν «ἀνάκριση»). Αὐτὴ ἡ δικαστικὴ πρακτικὴ ἀφήνει τὴ θέση τῆς στὴν πολιτισμένη ἀρχὴ σύμφωνα μέ τὴν ὁποία προσιδιάζει στὸ δικαστὴ (ἀνακριτὴ) νά φέρι σέ ἀντιπαράθεση τίς μαρτυρικὲς καταθέσεις, νά ἀποκαταστήσει τὰ γεγονότα καὶ νά στοιχειοθετήσῃ τὴν ἐνοχὴ. Ἡ ἀνάκριση κατατάσσεται ἀτὰ «περιστατικά» ἀλλὰ δέν τὰ στοιχειοθετεῖ, ὅπως καὶ καμιὰ προνομιακὴ μαρτυρία. Τὰ ἀδικήματα ἀπορρέουν ἀπὸ μιὰ κοινωνικὴ ὀρθολογικότητα. Ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης συγκεκριμενοποιεῖται ὑπερβαίνοντας τὴν ἠθικὴ καὶ τίς θεολογικὲς ἐρμηνεῖες γιὰ νά γίνῃ ἔννοια κοινωνικὴ. Ὁ δικαστικός θεσμὸς ὑπόκειται σέ κανόνες ὀρθολογικούς καὶ παύει νά διαθέτει αὐθαίρετες ἐξουσίες. Οἱ ἐν λόγω ἀρχές θεμελιώνουν τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν πρὶν ἀκόμη διατυπωθοῦν θεσμικὰ τὰ δικαιώματα τοῦ «ἀνθρώπου» καὶ τοῦ «πολίτη».

Ἐχει γίνῃ γενικὰ δεκτὸ ὅτι ἡ Ἐπανάσταση καὶ οἱ Γιακωβίνοι πού ἤθελαν νά πραγματοποιήσουν τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν ἀνακήρυξαν τὸ Ἔθνος καὶ τὸ κράτος-ἔθνος τοποθετώντας τα πάνω ἀπὸ τὰ ἄτομα καὶ τίς κοινωνικὲς τους σχέσεις. Θὰ πρέπει νά θεωρήσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴν Ἐπανάσταση ὡς ἐκρηξὴ δυνατοτήτων, ἀντιφάσεων, ἀσυμβατοτήτων. Καὶ ἰδοὺ τὸ παράδοξο: μιὰ στρατιωτικὴ καὶ δικτατορικὴ ἐξουσία θεσπίζει τὸν Ἀστικὸ Κώδικα πού εὐνοεῖ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, τὴν κληρονομιά, τὴν οἰκογένεια, προσανατολίζοντας μέ δύο λόγια τὴν Ἐπανάσταση πρὸς μιὰν ἀπρόβλεπτη κατὰ τὴ «φιλοσοφικὴ» περίοδο κατεύθυνση: ἓνας κώδικας σφραγισμένος ἀπὸ καὶ προσανατολισμένος πρὸς τὸ κεφάλαιο καὶ τὸν ἀστισμὸ.

Ἀλλὰ ὁ Χέγκελ, συσκοτίζοντας ἀκόμη περισσότερο τὴν ὑπόθεση, ξαναπιάνει τὴν ἔννοια τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν δείχνοντας σέ τί συνίσταται: κατὰ τὸν Χέγκελ, λοιπόν, συγκεντρώνει διαφορετικὰ καὶ ἀντιθετικὰ στοιχεῖα, τὴν οἰκογένεια, τὰ ἐπαγγέλματα, τίς ἐπαγγελματικὲς ἐνώσεις (συντεχνίες), τίς πόλεις, τίς κοινωνικὲς τάξεις (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τάξη, τὴν ὑπεύθυνη δηλαδή γραφειοκρατία τὴν ὁποία οἱ δεσμοὶ τῆς θεσμοποιημένης ὀρθολογικότητας συνδέουν μέ τὸ κράτος). Ὁ Χέγκελ βλέπει δηλαδή στὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν-ιδιωτῶν τὴν ἀστικὴν κοινωνία καὶ ἔτσι τὴν ὀνομάζει (Bürgergesellschaft). Ὡστόσο γιὰ τὸν Χέγκελ δέν εἶναι παρὰ ἡ πρώτη ὕλη τοῦ κράτους, τὸ ἀρνητικὸ τοῦ στοιχείο μέ τὸ ὁποῖο καὶ πάνω στὸ ὁποῖο τὸ κράτος θὰ οἰκοδομήσῃ τὴ θριαμβεύουσα ἐκλογίκευσή του. Χωρὶς νά παραγνωρίζῃ τίς τάξεις, ἀλλὰ ἀποδίδοντας μεγαλύτερη σημασία στὴ μεσαία τάξη (ἀπ' ὅπου στρατο-

Ὁ Χέγκελ βλέπει στὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν-ιδιωτῶν τὴν πρώτη ὕλη τοῦ κράτους, τὸ ἀρνητικὸ στοιχείο μέ τὸ ὁποῖο καὶ πάνω στὸ ὁποῖο τὸ κράτος θὰ οἰκοδομήσῃ τὴ θριαμβεύουσα λογικὴ του.

λογεῖται ἡ γραφειοκρατία, πράγμα πού σταθεροποιεῖ τὴν ἐν λόγω τάξη), ὁ Χέγκελ καταργεῖ τὴν πάλῃ τῶν τάξεων. Ἐπομένως ἡ πολιτισμένη κοινωνία ὀρίζεται ὡς κοινωνία χωρὶς συγκρούσεις, χωρὶς ταξικὲς ἀντιφάσεις. Τὸ κράτος τίς ὑπερβαίνει, τίς καταργεῖ μέ τὴ λογικὴ του καὶ τὴν πανταχοῦ παρούσα ἐκλογίκευσή του. Ἐπιβάλλει τὴν ἀρμονία. Τὸ ἐγγελιανὸ κράτος, κράτος δικαίου, θεμελιωμένο πάνω στὸ δίκαιο, ὄντας τὸ ἴδιο θεμελιωτὴς τοῦ δικαίου, δικαιούται τὸ γενικὸ consensus πού νομιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν κυρίαρχο Ὁρθὸ Λόγο.

Μέ αὐτὰ τὰ δεδομένα, καταλαβαίνουμε τί ἂ-

Κατά τον Μάρξ, η κοινωνία των πολιτών, προετοιμασμένη από την άστική δημοκρατική επανάσταση, θα ολοκληρωθεί από την προλεταριακή ως κοινωνία ελεύθερη άπαλλαγμένη από τους καταναγκασμούς του καπιταλισμού, χωρίς εξουσία και τάξεις.

νατρέπει ο Μάρξ από τον έγγελιανισμό και τί διατηρεί. Διατηρεί την αντίληψη για μία κοινωνία θεμελιωμένη πάνω στους ελεύθερους και έκλογικευμένους συνεταιρισμούς που συγκροτούν οι παραγωγικοί εργάτες, άπαλλαγμένοι από τις ιδιότυπες καπιταλιστικές (άστικές) σχέσεις ιδιοκτησίας, παραγωγής, κληρονομιάς κ.λπ. Αυτό είναι ή ουσία της κοινωνίας των πολιτών: κάτι μ' αυτό που σήμερα ονομάζεται «συνεταιριστική ζωή» άναπαριστώντας την έξω από τις εργασιακές σχέσεις (παραγωγή) περιορίζοντας τή συνεταιριστική ζωή στα συνδικάτα. Πάντα κατά τον Μάρξ, ή κοινωνία των πολιτών, προετοιμασμένη από τήν (άστική) δημοκρατική επανάσταση, θα ολοκληρωθεί από τήν προλεταριακή, πράγμα που συνεπάγεται μέτρα και αποφάσεις δικτατορικές για νά ξεπερδύει κανείς μέ τόν παλαιότερο τρόπο παραγωγής. Κοινωνία ελεύθερη, άπαλλαγμένη από τούς καταναγκασμούς του καπιταλισμού, λυτρωμένη από τόν κρατισμό, άρα χωρίς πολιτική εξουσία και χωρίς τάξεις, κυριαρχώντας πάνω στην παραγωγή και τήν οικονομία, μέ τήν προοδευτική έξαφάνιση τής αγοράς, τής ανταλλακτικής αξίας, του χρήματος (έξαφάνιση που συνοδεύει τό μαρξισμό του κράτους), έτσι λοιπόν όρίζεται ή κοινωνία των πολιτών, ή διαφορετικά ό σοσιαλισμός οδεύοντας προς τόν κομμουνισμό.

Όσοι φάχουν νά βρουν στό έργο του Μάρξ μία ολοκληρωμένη θεωρία για τό κράτος χάνουν τόν καιρό τους: ό ίδιος γνώρισε μόνο τις πρώτες άτελείς έκδοχές του σύγχρονου κράτους: τό βοναπαρτισμό και τόν μπισμαρξισμό, μορφές πλησιέστερες στό φεουδαρχικό-στρατιωτικό κράτος

παρά στό έθνος-κράτος και τό κράτος-διαχειριστής. Στά έργα του Μάρξ και του Ένγκελς βρίσκονται διάφορα διάσπαρτα στοιχεία μιās κριτικής του κράτους αλλά όχι μιιά «θετική» θεωρία.

Άξίζει τόν κόπο νά υπενθυμίσει κανείς μερικές ένδείξεις. Κάθε μορφή κράτους άναγκαστικά όρθώνεται πάνω από τήν κοινωνία των πολιτών. Άλλά αυτή ή κατάσταση διευρύνει τήν έννοια του αίτήματος για δημοκρατική ζωή. Τό ζήτημα δηλαδή είναι νά τεθεί τό κρατικοπολιτικό στην ύπηρεσία τής κοινωνίας των πολιτών, στή συνέχεια νά απορροφηθεί άπ' αυτήν άντί νά αύξάνεται, νά διαδίδεται και νά έδραιώνεται σύμφωνα μέ τό έγγελιανό μοντέλο πάνω από τήν κοινωνία.

Άλλά τί συμβαίνει όταν οι έν συγκρούσει πολιτικές δυνάμεις άλληλοεξισοροπούνται (σε συνάρτηση μέ τήν ταξική τους «βάση») έτσι ώστε καμιά άπ' αυτές νά μήν μπορεί νά υπερισχύσει; Η σταθερότητα γίνεται ιδεολογία, αξία, θεσμός, χάρη στην ταυτότητα και τή συνέχεια. Όταν ύπάρχει άλλαγή είναι άδιόρατη, έπιφανειακή. Έτσι, λοιπόν, τό κράτος ύψώνεται από τήν κοινωνία των πολιτών, πάνω από τις τάξεις και τά τμήματά τους, ποντάροντας ταυτόχρονα στην διαίρεση και τόν ιστορικό συμβιβασμό. Η πολιτική έξουσία λειτουργεί μέ βάση τήν άρχή «διαίρει και βασίλευε». Ένώ τά πάντα είναι συγκρουσιακά, μιιά τάξη λογική προσπαθεί νά έπιβληθεί. Παρόμοια ήταν ή περίπτωση του κράτους που άπέρρεε από τό θείο δίκαιο («τό κράτος είμαι έγώ» διακήρυξε ό Μονάρχης), στό πλαίσιο του όποιου ή άστική τάξη και ή άριστοκρατία συγκρούονταν χωρίς νά διαταράσσουν τήν τάξη. Τό ίδιο συνέβαινε και έπί βοναπαρτισμού.

Νά, όμως, που μιιά άνάλογη κατάσταση μοιάζει νά γενικεύεται στην διάρκεια του 20ού αιώνα και νά παγκοσμιοποιείται, παρά τις αντίθετες προδοκίες και προβλέψεις. Έγγελιανό τό σύγχρονο κράτος άντιστοιχεί στην «μαρξιστική» αντίληψη του κράτους που θεμελιώνει τήν ισχύ του πάνω στην (σχετική) ισορροπία δυνάμεων; Πρόκειται για μιιά ύπόθεση που έπιτρέπει νά κατανοήσουμε καλύτερα τήν έξαιρετική προώθηση του κράτους στον 20ό αιώνα, τήν παραγωγή τής έθνωτικής μορφής των σύγχρονων καιρών. Τώρα τά κράτη σε παγκόσμιο επίπεδο όρθώνονται πάνω από λαούς, σε χώρες και έθνη λίγο πολύ διαμορφωμένα (πότε μέ βάση τήν έθνική ένότητα, πότε στα όριά της). Η κατάσταση αυτή έπιτρέπει στό κράτος και τις κρατικές όργανώσεις νά κυριαρχήσουν δυνάμεις και διεθνικά ρεύματα είτε καταπολεμώντας τα είτε παροχετεύοντάς τα είτε χρησιμοποιώντας τα; Τό έρώτημα δέν είναι άπτό τά πιό άσήμαντα.

Έφόσον, λοιπόν, τά κράτη έπιφορτίζονται μέ τήν έθνική πραγματικότητα αντιπροσωπεύοντας τή συνοχή της, στό πλαίσιο αυτό, ή κοινωνία των

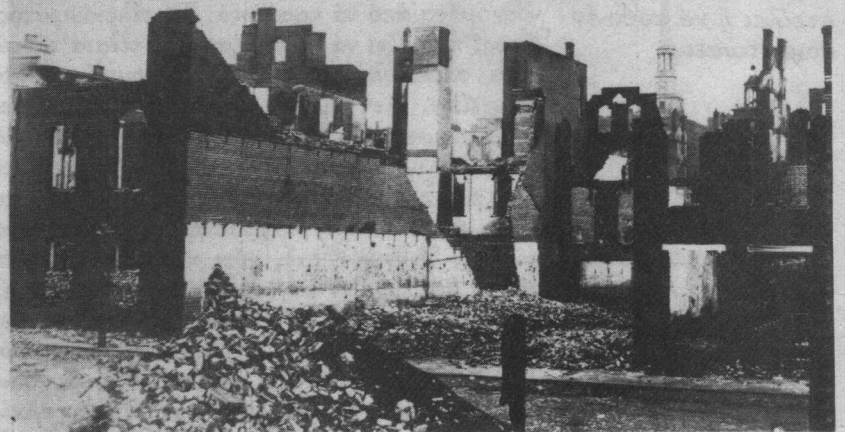
πολιτῶν μπορεῖ νά δράσει πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἀποσύνθεσης αὐτῆς τῆς πραγματικότητας: πρὸς μιὰ κατεύθυνση «δυναδική» (πυρῆνες ἐνεργητικοί καὶ κέντρα κυρίαρχα – περιφέρειες παθητικές) ἢ ἀκόμη «τριαδική». Μπορεῖ νά γίνει μοριακή (ὀμάδες) ἢ «ἀτομοποιημένη», διάσπαρτη σὲ ὁμαδοῦλες τοπικές ἢ, ἀντίθετα, ἀποδέσμευμένες ἀπὸ οἰονδήποτε ἐδαφικό προσδιορισμό. Ἀναμφισβήτητα τὸ σύγχρονο κράτος, τὸ «διαχειριστικό» κράτος δηλαδή, διαθέτει ἰσχυρά μέσα, ποικίλα δίκτυα καὶ θεσμούς, γιὰ νά διατηρήσει τὴν ἐθνικὴ ἐνότητα, νά τὴν προγραμματίσει π.χ. τὸ σχολεῖο, τὴ φορολογία, τίς ἰδεολογίες, τὴν ἀστυνομία, τὴ δικαιοσύνη κ.λπ. Στηρίζεται στὴν ταυτότητα: τῶν ἀτόμων καὶ τῶν θεσμῶν.

Συμβαίνει ἀναμφισβήτητα οἱ ταυτότητες νά ἀνακατώνονται, νά ἀναγνωρίζονται δύσκολα. Κάτω ἀπὸ τὰ μάτια μας, γύρω μας (γύρω ἀπὸ τὸν καθένα μας), αὐτές οἱ διαταραχές καὶ ἀναντιστοιχίες, πού ὀνομάζονται «πολιτιστικές», εἶναι δυνατὸν νά τονιστοῦν, ἔτσι ὥστε θά μπορούσε τὸ ἀρνητικὸ στοιχεῖο ἐνδεχομένως νά ἐπιβληθεῖ δουλεύοντας σὲ βάθος διαμέσου καὶ τοῦ κράτους, ἀκόμη τοῦ πιὸ εὐέλικτου καὶ τοῦ πιὸ ρωμαλέου. Ἄν ὅμως καμιά «θετικὴ» κοινωνικὴ δύναμη δέν προσανατολίζει τὴν κοινωνία πρὸς μιὰ ἐνεργητικὴ ἐνότητα; Τὸ κράτος θά μπορούσε νά παίξει αὐτὸ τὸ ρόλο; Καὶ μέ ποιά μέσα; Τὴν «κουλτούρα»; Τὴν ἀστυνομία; Αὐτὴ ἡ ἰδιαίτερα παράδοξη κατάσταση μπορεῖ νά διατηρηθεῖ γιὰ καιρὸ; Τὰ ἐρωτήματα αὐτά θέτουν κατ' ἀρχὴν τὸ ζήτημα τῆς ταυτότητας.

Τὸ κράτος καὶ ἡ ταυτότητα

Ἔτσι τὸ κράτος θεμελιώνεται ἢ βασίζεται πάνω στὴν ταυτότητα ἔχει ἤδη δεῖχθεῖ. Ἄλλὰ ποιά ταυτότητα, τὴν ἀφηρημένη, τὴν αὐστηρὰ λογικὴ; Ὁχι βέβαια, μολονότι τυπικά ἐνυπάρχει στὸ κράτος μιὰ ἰκανότητα διατήρησης καὶ στήριξης. Ἄλλὰ πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὴ θετικὴ ταυτότητα πού ζωογονεῖ καὶ κυριαρχεῖ σ' ἓνα ἀντικείμενο: τὴν ταυτοποίηση (ἐξακρίβωση ταυτότητας). Διότι καθετὶ πού συγκεντρώνει καὶ περιέχει τὸ κράτος ὀφείλει νά ὀριστεῖ, νά κατονομαστεῖ, νά συμμορφωθεῖ πρὸς τὴν ὀνομασία καὶ τὸν ὀρισμὸ του, νά εἶναι σταθερὸ καὶ παράγοντας σταθερότητας. Τὸ σύγχρονο κράτος, ταυτόσημο καὶ τὸ ἴδιο πρὸς τὸν ἑαυτὸ του, μέσα ἀπὸ τοπικὲς παραλλαγές, ἔχει κι αὐτὸ τρεῖς διαστάσεις ὅπως ὁ κατεχόμενος χώρος: τὴ διαχείριση (ἀκόμη καὶ τοῦ «ιδιωτικοῦ» πού ἐλέγχεται, ἐνσωματώνεται καὶ προγραμματίζεται), τὴν ἐξασφάλιση (κοινωνική, ἠθική καὶ χωρικὴ ἀσφάλιση), τὸ θάνατο (καταστολή, ἀδυναμία, δικαιοσύνη, ἐξοπλισμοί, στρατιωτικὸ σχέδιο, στρατηγικές, πόλεμος κ.λπ.).

Στὴν καθημερινὴ πρακτικὴ, ὡς γνωστὸν, τὸ κράτος ρυθμίζει τὴν πολιτικὴ κατάσταση τῶν ἀτόμων δηλαδή τὰ ταυτοποιεῖ ἀπὸ τὴ γέννηση ὡς τὸ θάνατό τους, λειτουργία πού ἀμφισβητεῖ ἀλλοῦστε ἢ θρησκεία ἀπὸ τὸ βάπτισμα ὡς τὴν κηδεῖα. Ὑπάρχουν ἐπίσης τὰ δελτία ταυτότητας πού ἐκδίδουν οἱ ἀρχές καὶ ἐλέγχει ἡ ἀστυνομία, ἐξ οὗ ὀρισμένες παράδοξες δυσκολίες μέ τούς μετανάστες, τούς «ἀλλοδαπούς» κ.λπ. Ἡ ἐφορεία ὅπως ἡ ἀστυνομία καὶ ὁ στρατός ἀπαιτοῦν τὴν ταυτότητα ὄλων τῶν στοιχείων τῆς ἀρμοδιότητάς τους, ταυτότητα πού ἔχει παγιωθεῖ ἀπὸ καιρὸ μέ νόμους καὶ κώδικες, καὶ τώρα σὲ ἠλεκτρονικὲς τράπεζες δεδομένων. Ὅτι γι' αὐτὴν τὴν κατάσταση ὑπάρχουν χίλιοι λόγοι ἀντικειμενικοί, χίλιες νομιμοποιήσεις εἶναι βέβαιο. Τὸ φαινόμενο δέν εἶναι ὥστόσο λιγότερο σημαντικὸ λόγω τῆς παράδοξης λογικῆς του. Ἐπεταὶ ὅτι ἡ μορφή καὶ πολιτικοκρατικὴ δύναμη δέν μποροῦν νά ξεχωρίσουν ἀπὸ τὴ βασιλεία τῆς λογικῆς. Ἡ λογικὴ μέ τὸ κράτος, εἰσερχόμενη στὴ σφαῖρα τῆς πα-

ραγωγῆς, εἰσέρχεται στὸν χώρο τῆς πολιτικῆς. Τὸ κράτος ἔχει τὴν λογικὴ του. Ἀκόμη πιὸ πέρα: εἶναι «λογικὸ». Ὁ Χέγκελ εἶχε δίκιο: τὸ κράτος ἔχει μέ τὸ μέρος του τὴν λογικὴ ὀρθολογικότητα, παρόλο πού δέν τὴν ἔχει ἐκθέσει more geometrico. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ὀπλισμένη μέ τὴν λογικὴ τῆς ἐκδιώκει τίς συγκρούσεις, τίς ἀντιφάσεις, τούς ἀγῶνες, γιὰ νά τούς ἐκμηδενίσει, νά τούς καταστειλεῖ ἢ νά τούς ἐνσωματώσει ἀπορροφώντας τους. Ἡ λογικὴ γίνεται ἔτσι κυρίαρχη ἰδεολογία. Ἐνάντια στὴν ἀντίφαση, μέ τὴν τυποποιημένη λογικὴ συνασπίζονται ἡ ἰδεολογία, ἡ κουλτούρα, οἱ πράξεις πού στοχεύουν τὴ συνοχή,

Ἡ πολιτική ἐξουσία προσπαθεῖ νά καταργήσει τίς συγκρούσεις, τίς ἀντιφάσεις, τούς ἀγῶνες γιά νά τούς ἐκμηδενίσει, νά τούς καταστείλει ἢ νά τούς ἐνσωματώσει.

τή σταθερότητα, τήν ἰσορροπία, μέ τόν ἀγῶνα ἐναντία στό χρόνο καί τό γίγνεσθαι.

Διότι ἡ λογική (τοῦ κράτους) καί ἡ ταυτότητα γιά νά ἐπικρατήσουν καί νά θριαμβεύσουν ὀφείλουν νά σταματήσουν τό χρόνο. Ἡ διαλεκτική, καταδιωγμένη, καταφεύγει στίς ἄκρες καί τίς σκιές. Ἀλλά ξεπετιέται ἐκεῖ πού δέν τήν περιμένουν: μέσα ἀπό τά παράδοξα. Τό τέλειο κράτος-ἔθνος, πασχίζει νά ὑλοποιήσει τήν τέλεια ταυτότητα: περιστολή στίς διαφορές, ὁμοιογένεια τῶν στοιχείων, ἐλεγχόμενος ἐντοπισμός, ρυθμιζόμενη κατάτμηση. Αὐτό τό μοντέλο κράτους-ἔθνους ὅμως δέν ὑλοποιεῖται πουθενά ὅπου ὑπάρχει τό μή ταυτοποίησιμο, πουθενά ὅπου διατηροῦνται ζῶνες ἀντίστασης ἢ ὑπέρβασης (π.χ. οἰκουμενικότητα, διεθνικότητα), οὔτε καν στήν Ἀγγλία καί τή Γαλλία. Ἡ λογική, ὡς λογική ἀφηρημένη, παραμένει θέμα διδασκαλίας ἐνῶ στήν κοινωνική καί τήν πολιτική πράξη ἀσκειῖται κατατεμνόμενη ἀπεριόριστα. Πόσες λογικές δέν ὑπάρχουν! Κάθε «παράγοντας» τή δική του. Οἱ πιό γενικές (θεσμοί, ἐπιχειρήσεις) δέν εἶναι πάντα συμβατές μεταξύ τους. Καί κάθε στρατηγική ἐμπεριέχει μιά λογική, πράγμα πού διευκολύνει τό ἔργο τῶν ἠλεκτρονικῶν ἀλλά δέν συμβάλλει στήν τόσο ἐπιθυμητή συνοχή τῆς κοινωνίας. Μέ τή λογική σήμερα συμβαίνει ὅ,τι καί μέ τήν πλατωνική Ἰδέα: ἀντί γιά τήν ἀπόλυτη Ἰδέα, φτάσαμε στό σημεῖο νά ἀποδεχόμεστε τόσες ἰδέες ὅσα εἶδη, γένη, καί, ὀριακά, ὅσα ἄτομα.

Ἔτσι ἡ ταυτότητα πού δέν μπορεῖ νά μείνει ἀναλλοίωτη καί ἀμετάθετη γενῶν διαφορές πού ἡ ἴδια ἀπό τήν ἄλλη καταπολεμᾶ κι ἀρνεῖται. Ἀκριβῶς ὅπως ὁ ἀπρόσωπος Νόμος, ἴσος πρός

ὅλους (πράγμα πού δέν μπορεῖ παρά νά τό ἐπιδοκιμάζει κανείς) γενῶν στίς ὑπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις τίς ἀνισότητες πού καταπολεμᾶ καί πού τόν διαφεύδουν. Ἡ κίνηση κάνει τή διαλεκτική νά εἰσχωρεῖ στήν Ὀλότητα, γιατί ἀντιστοιχεῖ στήν πρακτική εἴτε καθῶς τή δεσποζει εἴτε καθῶς τή μεταφράζει σέ γλώσσα (καί ἔτσι ἡ θεωρία, ἂν θέλετε, «ἐκφράζει» τήν πρακτική, τήν ἀντανακλά, τήν ἀντικατοπτρίζει).

Στό βαθμό πού τό κράτος ἐνδυναμώνεται καί αὐτοβεβαιώνεται, οἱ διαφορές στό ἐσωτερικό του καί στό ἐξωτερικό του ὀρίζονται ἀπό τά συμφέροντα ὅπως ἐπίσης ἀπό τή μνήμη καί τήν «κουλούρα». Ὁ καθέννας φάχνει γιά μιά ταυτότητα. Ἀπώλεια ταυτότητας καί ἀναζήτηση ταυτότητας πᾶνε μαζί στό πλαίσιο ἀναζήτησης τῆς συνοχῆς. Ἡ ἀναζήτηση ταυτότητας, τῆς χαμένης καί τῆς ἐπιθυμητῆς, θεωρεῖται διάβημα «πολιτιστικό», συνεπάγεται ἕναν τόπο: χῶρο, γῆ μᾶλλον παρά «ἔδαφος» καί ἕνα χρόνο: τή στιγμή τῆς ἀναγνώρισης.

Τό κράτος-ταυτότητα, ἀργά ἢ γρήγορα, ἀποτυγχάνει καθῶς ὑποθάλλει ὅ,τι στρέφεται καταπάνω του μέ βία ἢ χωρίς βία. Ἀκόμη κι ἂν χρησιμοποιοῦσε ὅλα του τά μέσα, κι ὅλα τά μέδρια, τό κράτος δέν καταφέρνει νά πετύχει τήν ἄμεση (σταθερή) ὑπαρξη πού ἀποτελεῖ μέρος τοῦ σχεδίου του. Ἡ παγκοσμιοποίηση τοῦ κράτους ἔχει τά ἴδια ἀποτελέσματα: ἀπό τή μιά μεριά ὁμοιογενοποιεῖ, ἀμβλύνει τίς διαφορές καί τίς ἐξουδετερώνει ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅμως ἀναμοχλεύει διαφορές (π.χ. διάκριση ἀνεπτυγμένων καί μή χωρῶν) καί διάφορες ἀνάγκες χωρόχρονου, ἐξοπλισμῶν, ἀγαθῶν, ἀμεσότητας, παρουσίας κ.λπ. Ἐνῶ τό κράτος-ταυτότητα ὑποτάσσει τούς ἀντιπάλους του, ἡ πάλη τῶν τάξεων, ἀπό τή δική της μεριά, ἀναζητᾶ νέες μορφές. Ἡ δραστική ἐπιστροφή τῶν διαφορῶν συνεπάγεται τήν παρακμή —τό μαρasmus— τοῦ κράτους; Τό σίγουρο εἶναι ὅτι ὑπάρχει μιά αἰώρηση: πότε περισσότερο, πότε λιγότερο κράτος. Ἀλλά αὐτή ἡ αἰώρηση εἶναι μέρος τοῦ πολιτικοῦ παιχνιδιοῦ καί τοῦ στοιχήματος.

Ὅστόσο, γιά νά δημιουργηθεῖ ἢ νά θεμελιωθεῖ μιά συγκεκριμένη ταυτότητα, μέσα στή συγκυρία, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ συγκέντρωση στοιχείων: ὁ τόπος (γῆς ἢ χῶρος) — ἡ στιγμή (ἡ εὐνοϊκή εὐκαιρία), ἡ ἀνακάλυψη — ἡ συμφωνία ἢ ἡ φιλότιμη. Στοιχεῖα δηλαδή εἴτε ἐξωπολιτικά εἴτε ἐνδοπολιτικά ἀλλά πού ἔχουν ὅπως ὅποτε πολιτικές συνεπαγωγές. Ἄν δέν ἀναπτύσσονται, ἂν δέν ἀνακαλύπτονται νέες κοινωνικές σχέσεις, ἡ δύναμη καί ἡ αὐστηρότητα τοῦ κράτους δέν ἐμποδίζουν τήν κοινωνία καί τό κοινωνικό νά μαραζώσουν. Ἡ τό κράτος μαραζώνει ἢ ἡ κοινωνία.

Γιὰ νὰ ξεπεταχτεῖ μιὰ ἀνακάλυψη (ἓνα ἔργο) χρειάζεται ἡ κατάλληλη συγκυρία. Ἔτσι «συνθήκες». Οἱ πιὸ ὁρατές εἶναι οἱ οικονομικὲς ἀλλὰ ὑπάρχουν ἐπίσης οἱ κοινωνικὲς, οἱ ἱστορικὲς, οἱ ἰδεολογικὲς κ.λπ. Ἡ ἀνακάλυψη καὶ ἡ δημιουργία δὲν ἀναπτύσσονται ὅποτε νὰ ἔναι καὶ ὅπου νὰ ἔναι. Καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραγνωρίζει κανεὶς τὸ ρόλο τῶν ἀτόμων (ὄχι ἀναγκαστικὰ τῶν «μεγάλων» καὶ τῶν «διάσημων») οὔτε τῶν ἰδεῶν (ἀκόμη καὶ τῶν «ὑπόγειων»). Αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ εἴτε γιὰ μιὰ κορυφὴ ὅπως ὁ Πετράρχης ὅσο καὶ γιὰ τὰ Σοβιέτ ἢ τὰ ἐργατικὰ συμβούλια τὸ 1905 ἢ τὸ 1917, γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Βοναπάρτη ἢ τὸ νόμο τῆς σχετικότητας πού ἀνακάλυψε ὁ Ἀϊνστάϊν τὸ 1905. Τέτοιες συγκυρίες μπορεῖ νὰ συναντήσῃ κανεὶς, νὰ ἀνακαλύψῃ, ἴσως καὶ νὰ προετοιμάσῃ: ἀλλὰ ἡ συγκυρία δὲν ἀποφασίζεται ἐκ τῶν προτέρων, ὅπως μιὰ ἐπιχειρήσιμη, σύμφωνα μὲ ἓνα πρόγραμμα.

Δὲν σπανίζουν οἱ ἄνθρωποι πού χωρὶς νὰ τὸ ἀποδεικνύουν ἀλλὰ καὶ χωρὶς πάντοτε νὰ τὸ διακηρύσσουν, θεωροῦν ὅτι ἡ ἀποσύνθεση τῆς κοινωνίας, ἡ διάλυσή της, ἀνοίγει τὸ δρόμο τῆς ἀνανέωσης, ὅτι ἡ δημιουργία νέων σχέσεων πραγματοποιεῖται στὰ περιθώρια. Ὅμως, ὅ,τι συμβαίνει στὴ φύση, ὅπου ἡ φθορὰ παράγει τὴν ἀνανέωση, δὲν ἐπαληθεύεται καὶ στὴν κοινωνία μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Ἡ γνώση καὶ ἡ συνείδηση, ἡ ὀνομαζόμενη «ἀνθρώπινη», δὲν θὰ ὀφείλαν νὰ ἀποφύγουν τίς μεγάλες ζημιές, τίς καταστροφές, τίς ἀποσυνθέσεις;

Γιὰ νὰ προχωρήσουν τὰ πράγματα πρὸς αὐτὸν τὸν στόχο χρειάζεται ἓνα κοινωνικὸ πρόταγμα πού θὰ συγκεκριμενοποιούσε καὶ θὰ ἐπανεκτιμούσε τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν. Αὐτὸ δηλαδή πού συνέλαβε ὁ Γκράμσι στὴν Ἰταλία μὲ τρόπο ἀτελὴ καὶ ἀμφισβητήσιμο σήμερα: δηλαδή ἱστορικιστικὸ διότι σχεδίασε τὴν ἀνανέωση τῆς σύγχρονης κοινωνίας μὲ βάση τὸ μοντέλο τοῦ ἰταλικοῦ Risorgimento καὶ τῆς γαλλοβίνικης ἐπανάστασης, ἐπιπλέον καὶ κυρίως, πρὶν ἀπὸ τὸ σταλινισμό καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κριτικῆς θεωρίας.

Ἄν εἶναι σωστὸ ὅτι τὸ κράτος-ἔθνος ἀπειλεῖται ἀπὸ ἀντιτιθέμενες ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς δυνάμεις (τίς διεθνικὲς, τῶν πολυεθνικῶν ἑταιρειῶν καὶ τῆς ἀγορᾶς· ἀλλὰ καὶ ἐνδοεθνικὲς, χάρις στὴν ἀποκέντρωση) καὶ ὅτι τὸ διαπερνοῦν ἀντιφάσεις ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, δὲν εἶναι λιγότερο σωστὸ ὅτι αὐτὸ τὸ κράτος χρησιμεύει ὡς μοντέλο καὶ μέτρο σὲ παγκόσμια κλίμακα. Οἱ στρατηγικὲς, τὰ ρεύματα, τὰ δίκτυα πού συγκροτοῦν τὴν παγκοσμιοποιητὴ δὲν διαμορφώνονται καὶ δὲν ἐκτιμῶνται πλέον στὴν κλίμακα τῶν ἀτόμων, τῶν ὁμάδων οὔτε ἀκόμη καὶ τῶν τάξεων. Ἡ παγκόσμια κλίμακα; Φαίνεται ὅτι ὑπερβαίνει τὰ μέσα μας. Γιὰ τὴν ὥρα εἶναι «ἀντικείμενο» ἔρευνας.

Τὸ κράτος-ἔθνος, μέχρι νεοτέρας διαταγῆς, φαίνεται ὅτι παραμένει τὸ πεδίο καὶ ὁ χῶρος ὅπου ἡ πολιτικὴ δράση διαθέτει κάποιες δυνατότητες νὰ δεσπόζει τίς οικονομικὲς δυνάμεις. Πῶς μπορεῖ νὰ δράσει κανεὶς πάνω στὶς παγκόσμιες ἐπιχειρήσεις; Πῶς νὰ περιορίσει τὴ δύναμή τους; Ἄρχει νὰ στηρίζεται κανεὶς στὸν ἐθνικὸ χῶρο; Ἡ πραγματικότητα τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κράτους φαίνεται ὅτι παραμένει πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ. Ἐξάλλου ἡ συγχώνευση τῆς οικονομίας καὶ τοῦ πολιτικοῦ στὸν κρατικὸ τρόπο παραγωγῆς ἔδειξε τὰ ὅριά της καὶ τὰ ἐλαττώματά της, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν καταπόνηση τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν.

Δεδομένου ὅτι τὸ ὀνομαζόμενο καπιταλιστικὸ καὶ τὸ ὀνομαζόμενο σοσιαλιστικὸ μοντέλο εἶναι πλέον ἀφερέγγυα καὶ τὰ δύο, δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι πρέπει νὰ βροῦμε κάτι ἄλλο: ἓνα κοινωνικὸ πρόταγμα πού θὰ ἔπαιρνε ὑπόψη ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ ὅλες τίς πλευρὲς τοῦ ζητήματος; Γιὰ ξεκίνημα θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ τοποθετηθεῖ στὴν κλίμακα τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κράτους ὥστε στὴ συνέχεια νὰ δοῦμε τί συμβαίνει ὁῦτε

Ἐνῶ τὸ κράτος-ταυτότητα ὑποτάσσει τοὺς ἀντιπάλους του, ἡ πάλῃ τῶν τάξεων ἀπὸ τὴ δικὴ της μεριὰ ἀναζητᾷ νέες μορφές.

καὶ πέρα ἀπ' αὐτὴ τὴν κλίμακα. Ἀλλὰ μιὰ τέτοια προσπάθεια δὲν εἶναι χωρὶς αἰνίγματα καὶ προβλήματα: τὸ σπουδαιότερο ἴσως, ἡ καθιέρωση μιᾶς προτεραιότητας. Ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίσει κανεὶς; Ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς ἐργασίας, τοῦ καταμερισμοῦ ἐργασίας, τὴν ἀγορά, τὴν παγκοσμιοποιότητα, τίς πολυεθνικὲς, τὰ διάφορα ρεύματα, τὴ μόρφωση, τὴν ἐκπαίδευση, τὴν πληροφόρηση τὴν ἐπικοινωνία;

Ἐρώτημα διπλό, θεωρητικὸ καὶ πρακτικὸ. Γιατί, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος τὰ ἀποτελέσματα καὶ οἱ κατακτήσεις νὰ ἔρθουν μακροπρόθεσμα. Ἀλλὰ ποῖο μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ πεδίο παρέμβασης καὶ δράσης στὸ ἄμεσο μέλλον;

Μετάφραση:
Δ. Μηλιάκης

Ἡ βιομηχανοποίηση τοῦ θανάτου

Ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου γιὰ τὴν πατρίδα δέν ἦταν καθόλου ἄγνωστη καὶ ξένη στὴ μικρὴ Ἑλλάδα τοῦ 19ου αἰώνα. Τό ἀντίθετο μάλιστα. Θά ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὑπῆρχε μιὰ προετοιμασία γι' αὐτόν. Περισσότερο κι ἀπὸ τὰ ὄραματα μιᾶς «μεγάλης ἰδέας» πού θέριευε συνεχῶς, ὑπῆρχαν γεγονότα πού ἀδιάκοπα θύμιζαν τό χρέος τῶν Νεοελλήνων. Οἱ μεθοριακές συγκρούσεις στὴ Θεσσαλία ἢ στὴν Ἡπειρο καὶ ἀκόμα περισσότερο ἢ ἀτέλειωτη ἀνθρωποσφαγὴ τῆς Κρήτης, ἔφερναν συνεχῶς στό προσκῆνιο αὐτό πού φαινόταν νὰ εἶναι ἡ μοίρα τῶν τότε Ἑλλήνων: τὴν ἀναμέτρηση μὲ τὸν ἄπιστο, τὸν προαιώνιο ἐχθρό καὶ δυνάστη. Ἀναμέτρηση ἐξοντωτικὴ, ὀλοκληρωτικὴ, μέχρις ἐξαφανίσεως, ἀναμέτρηση γεμάτη θανάτους...

Ἡρωικούς, ὅμως, ἀσύγκριτα ὠραίους θανάτους. Γιὰ τὴν ἰδέα, γιὰ τὴν τιμὴ τῆς παλικαριᾶς, γιὰ τὴν λευτεριά τῶν βασανισμένων ἀδελφῶν, γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀδίκως βασανισμένων. Τὰ πρότυπά τους βρέθηκαν στὸς ἔνδοξους θανάτους τοῦ '21.

Από τόν λοχία τῆς Κούτρας στον Βενιζέλο

τοῦ Γιώργου Μαργαρίτη

Ο «Λοχίας τῆς Κούτρας», ὁ Πέτρος Λυγιάς πού ἀπέκτησε σάρκα καί ὀστά ἀπό τήν πένα τοῦ Ἀνδρέα Καρκαβίτσα στό περιοδικό *Ἑβδομάς* τό 1886,¹ ἦταν ἓνα ἀπό τά ἰδανικά πρότυπα. Λεβέντης τσολιάς, εὐζωνος ἀγράμματος καί ἀκατατόπιστος γιά τούς σκληρούς νόμους τοῦ κόσμου καί τοῦ πολέμου. Λοχίας χάρη στήν παλικαρσύνη του καί μόνο. «Ἐνα μονάχα ἤξερε καί γι' αὐτό μονάχα ζοῦσε. Ἡ τιμή τῆς πατρίδας ἦταν καί δικιά του τιμή καί χρέος του εἶχε νά τήν προστατεύσει. Ἐπρεπε νά χτυπηθεῖ μέ ὄσους τήν πρόσβαλαν, Τούρκους ἢ Βουλγάρους, ἔστω καί μόνος, ὥστε ἡ ὑπαρξή του νά δικαιωθεῖ, ὥστε ἡ ζωή καί ὁ θάνατός τους ν' ἀποκτήσουν νόημα. Τό ἀποτέλεσμα; Μά αὐτό εἶναι φροντίδα καί ὑπόθεση τῶν κυβερνητῶν τῆς χώρας. Αὐτῶν τῶν ἐκπροσώπων τῆς πραγματικότητας, τοῦ ὑπολογισμοῦ καί τῆς σύνεσης πού «ἄσχημα» καί «ἄδικα» καταστρέφουν «τόν μόνον πόθον, τό μόνον ὄνειρον, τήν μόνην ἐλπίδα τόσων χιλιάδων ἀνδρῶν!». Ἡ προσμονή, ἡ παλικαρσία ἀναμέτρηση μέ τόν ἐχθρό, ὁ θάνατος τέλος τοῦ λοχία Λυγιά καί τῶν εὐζώνων του πολύ ἀπέχει ἀπό τό νά συνδέεται μέ κρατικές προοπτικές, ἐπιταγές καί σχέδια. «Ὅλα τοῦτα εἶναι προσωπικά καί ὄχι δημόσια. Εἶναι ὀλοκλήρωση ἀτομικῆς στάσης ζωῆς καί ὄχι κρατικῆς πολιτικῆς.

Οἱ διαταγές μπερδεύουν τόν λοχία Λυγιά. Τοῦ ἀρνοῦνται τήν ὀλοκλήρωση τῆς λεβεντιάς του, τό θάνατο ἀνάμεσα στά πτώματα τῶν ἐχθρῶν, «ἐπί τοῦ ἐχθρικοῦ χαρακώματος». Τόν ἀναγκάζουν νά ὑπομένει καταπιέζοντας μιά φύση, μιά φυχή γεμάτη αἰσθήματα ὑψηλά, ἄγρια καί θανατηφόρα. Μόνο ὅταν ἐκλείφουν οἱ «ἀνώτεροι», ὅταν ὁ ταγματάρχης ἀποσυρθεῖ τραυματισμένος καί οἱ ὑπόλοιποι, ἀξιωματικοί καί εὐζωνοί, βρεθοῦν αἰχμάλωτοι στά χέρια τοῦ ἐχθροῦ, μπορεῖ ὁ Λυγιάς νά πεθάνει μέ τόν τρόπο του. Κανείς πιά κυβερνήτης, κανείς ἀνώτερος δέν μπορεῖ νά τόν κλείσει ἀνάμεσα σέ ὑπολογισμούς καί λογική. Ὁ ἄοπλος, αἰχμάλωτος Λυγιάς μπορεῖ νά ριχτεῖ παράλογα, τρελά, στόν πάνοπλο ἐχθρό του, νά χτυπήσει καί νά χτυπηθεῖ. Μπορεῖ ἐπιτέλους νά πεθάνει ἔνδοξα καί ὠραία. Σάν ἥρωας. Σάν ἥρωας παλιός, στή ρίζα τοῦ πλατάνου ἀφήνει τήν ὑστερη παραγγελιά στους ἐπιζήσαντες τῆς παράφορης, τρελῆς καί ἥρωικῆς ἐξόδου: ἓνα κερί στήν Ἀγιά Σοφιά.

Ἐ Λυγιάς τοῦ Ἀνδρέα Καρκαβίτσα πεθαίνει κυρίως γιά τόν ἑαυτό του. Γιά νά ἐξασφαλίσει μιά ἄξια θέση στήν κιβωτό, στό νάό τοῦ ἔθνους, πού στά χρόνια ἐκεῖνα μετρά ὅσο καί

ἡ ἐκκλησία τῶν χριστιανῶν τοῦ ἄλλοτε. Εἶναι κάτι σάν σωτηρία. Εἰσιτήριο γιά τόν κόσμο τῆς τιμῆς, τῆς λεβεντιάς, τῆς δόξας. Γιά ὅλα τοῦτα ὁ θάνατός του εἶναι ἓνας ὠραῖος ἔνδοξος θάνατος.

Ἡ σκληρή πραγματικότητα τοῦ 1897 μετέβαλε τίς περιῆνδοξου θανάτου ἀπόψεις. Οἱ ἀνυπόμονοι τῆς λεβεντιάς, πού γέμισαν τά ἀντάρτικα κύματα τοῦ Νταβέλη, τοῦ Ζέρμα ἢ ὅποιου ἄλλου ὀπλαρχηγοῦ καί καπετάνιου, πέτυχαν ὑπερβολικά στούς σκοπούς τους. Χωρίς ἰδιαίτερη δυσκολία ὁ τουρκικός στρατός, πού φοιτοῦσε ἐντατικά τότε στά πολεμικά σχολεῖα τῆς Εὐρώπης, διασκόρπισε καί κατέσφαξε τούς ἀπροετοίμαστους ἀντάρτες. Ἐνας τόσο ἀναποτελεσματικός θάνατος, ἀκόμα κι ἂν ἦταν ἥρωικός, καταντοῦσε νά φαντάζει κουτός καί μάταιος. Ἐμενε ὁ στρατός τῆς πειθαρχημένης λεβεντιάς, τῆς θρεμμένης ἀπό τίς ἐκδηλώσεις ἐθνουσιασμοῦ τῆς Ἀθήνας, τῆς Λαμίας, τῆς Λάρισας. Ἐδῶ ὅμως ἦταν ὁ χώρος τοῦ ὑπολογισμοῦ, τῆς λογικῆς κίνησης, τοῦ συσχετισμοῦ δυνάμεων, τοῦ ἐλεγχόμενου ἠθικοῦ. Ὁ ὅποιος λοχίας Λυγιάς φάνταζε ἀσημαντη λεπτομέρεια στόν ὠκεανό αὐτό τῶν παραγόντων τοῦ τακτικοῦ πολέμου. Μαζί του ὁ ἥρωικός θάνατος πέρασε σέ δεύτερη μοίρα, κλονίστηκε βαθιά.

Συγκλονιστική ἀλλαγὴ. Στήν ἀρχή τοῦ πολέμου ἀκόμα, στίς πρώτες ἀφίμαχες τοῦ Τυρνάβου ὁ ἐπιλοχίας Κουτρούλης πεθαίνει ἀπό φυσική αἰτία. Συγκοπὴ καρδιάς. Οἱ τελευταῖες λέξεις πού προφέρει προβάλλουν τήν ὀργή του γιά τήν χαμένη εὐκαιρία:

«— Ἀχ, αἴτιμο θάνατο πού κάνω σέ τέτοια περίσταση».²

Στά πρόθυρα τοῦ ἔνδοξου, ἥρωικοῦ θανάτου πού δικαιώνει καί ἐξυψώνει τή ζωή, ὁ ἐπιλοχίας πεθαίνει μέ τόν ἀπλό θάνατο τῶν πολλῶν ἀνθρώπων. Καταραμένη ὑπόθεση, καταραμένη ὥρα. Ὁλόκληρο τό Τάγμα του ἔτσι νιώθει, ἔτσι τό ἐρμηνεύει.³ Ὁ θάνατος αὐτός, ὁ ἄδοξος, εἶναι χρησμός γιά ὅλα ὅσα θά ἀκολουθήσουν.

Ἡ συνέχεια δέν εἶχε χώρο γιά ἥρωικούς θανάτους. Ὁ ἐχθρός μόλις πού φαινόταν στά ἀπέναντι ὑψώματα. Στή μάχη δέν φαινόταν καθόλου. Στά πυρομαχικά τοῦ καιροῦ ἐκεῖνου δέν ὑπῆρχε ἄκαπνος πυρίτις κι ἔτσι μόλις ἄρχιζε ὁ πόλεμος,

1. Α. Καρκαβίτσα, *Διηγήματα γιά τά παλικάρια μας*, Ἀθήνα, Ἐστία, χ.χ., διήγημα «Ὁ Λοχίας τῆς Κούτρας».

2. Πέτρου Βρυζάκη, *Πολεμικαὶ εἰκόνες*, Ἀθήνα, 1904, σελ. 12.

3. Στό ἴδιο, σελ. 13

τά πάντα κρύβονταν μέσα σέ παχιά σύννεφα μαύρου και άσπρου καπνού. Έχθρός άθέατος, θάνατος άπρόσμενος, ξαφνικός. Σφαίρες πού κανείς δέν ήξερε νά πει από πού ήρθαν, ποιός τις έριξε, και προπαντός όβίδες σταλμένες από χιλιόμετρα μακριά από κάποιους άγνωστους έχθρους τελείως άπρόσβλητους και άσφαλείς από τήν παλικαριά των ευζώνων.⁴ Δέν ήταν τόπος για ήρωικούς θανάτους αυτός. Προσφερόταν μάλλον για τρομακτικούς εφιάλτες.

«—Πού πάτε μωρέ παιδιά; πού πάτε; Θά σάς φάη τό πυροβόλο».⁵

Ήταν ή κραυγή πού κυριάρχησε στον πρώτο πανικό. Οί άξιωματικοί των έπιτελείων ανακάλυπταν «τό πυροβολικόν τό όποϊόν» κ.λπ. κ.λπ. Ο έχθρός δέν πολεμούσε όπως όλοι περιμέναν. Δέν πολεμούσε σαν Τούρκος, πολεμούσε μέ τή μηχανή, τό πυροβόλο. Οί πάντες είχαν προετοιμαστεί για έναν πόλεμο λεβεντιάς. Για ένα θάνατο άνδρειωμένο και προσωπικό. Ο άπρόσωπος θάνατος πού κουβαλούσαν από μακριά οί εγκαιροφλεγείς όβίδες δέν τους συγκινούσε καθόλου. Τούς πανικόβαλε. Και άκολούθησαν όσα άκολούθησαν...

Ένδοξοί θάνατοι στον πόλεμο τού '97 δέν υπήρξαν. Τή θέση τους τήν πήραν οί τυχεροί θάνατοι. "Όπως αυτός τού άνθυπολοχαγού Νιχογιαννόπουλου, στην πρώτη μάχη. Τυχερός, «διότι πεσών κατά τήν άρχήν τού άδόξου τούτου άγώνος, δέν παρέστη μάρτυς τού αίσχους τής πατρίδας του διά τήν όποϊαν όνειροπόλει δάφνας και θριάμβους. Έπηρε μαζί του τά όνειρα...».⁶

Παρά τό '97 όμως, αλύτρωτοι άδελφοί έξακολούθησαν νά υπάρχουν. Μαζί μ' αυτούς ζούσε και πίεζε ή Μεγάλη Ίδέα και οί προσδοκίες τής έθνικης ολοκλήρωσης. Έπρεπε νά βρεθεί ένας νέος τρόπος ήρωϊκού θανάτου. Η από τους πάντες διεκδικούμενη Μακεδονία πρόσφερε τό πεδίο τής αναζήτησής του.

Πολλοί άπ' αυτούς τούς φοιτητές, τούς νέους άξιωματικούς, τούς φλογερούς νεαρούς πού ξεκίνησαν από τά τέσσερα σημεία τού όρίζοντα για νά πεθάνουν στή Μακεδονία, είχαν ριζωμένες μέσα τους τις παλιές αντιλήψεις περι ήρωϊκού θανάτου. Έπιζητούσαν τήν κάθαρση μέσα από τό χαμό. Τήν άποκατάσταση τής πληγωμένης από τό '97 τιμής τού έθνους τους, άρα και τής δικής τους τιμής. "Ηθελαν πάνω από τήν ντροπή τής ήττας νά φτιάξουν μιά γέφυρα συνέχειας μέ τους ύποδειγματικούς θανάτους τού Καρκαβίτσα. Τίποτα τό πιό εύκολο. Τά τουρκικά άποσπάσματα άγρυπνούσαν και συνήθως κατέστρεφαν τις ομάδες των έθελοντών πριν αυτές συναντηθούν μέ τους όπλισμένους χωρικούς τού Κομιτάτου. Στους 15

άρχηγούς έλληνικών σωμάτων πού σκοτώθηκαν στή Μακεδονία, οί 10 σκοτώθηκαν από τον τουρκικό στρατό. Φοβερά άναποτελεσματικός θάνατος, άν αναλογιστεί κανείς ότι ο άντίπαλος ήταν οί Βούλγαροι και οί όπαδοί τους.⁷

"Όμως ή γέφυρα στήθηκε. Η έννοια τού «ήρωϊκού θανάτου» ξανααπέκτησε σημαία για τους Έλληνες. Ο Παύλος Μελάς έδωσε μέ τό θάνατό του πολύ περισσότερα από εκείνα πού έχτισε στή σύντομη —δίμηνη— ένοπλη δράση του. Η τελευταία έξάλλου προετοίμασε άπλώς τον πρώτο. Τήν είπαν άποστολική καθώς στους δύσκολους εκείνους καιρούς άποσκοπούσε άπλώς σέ μιά μεγαλόψυχη παρουσία. "Όταν οί τουρκικές σφαίρες τή διέκοψαν βία, ο θάνατος αυτός «έξήγειρε όλόκληρο τον έλληνισμό και έξανάγκασε τήν κυβέρνηση νά ενδιαφερθεί για τή Μακεδονία».⁸ Έγινε ο Μελάς «ήρωας», «πρωτομάστορας» και θρύλος «πού άρχιζε μιά νέα σελίδα για τήν ιστορία τής Μακεδονίας».⁹ Οί έθελοντές των άνταρτικών σωμάτων πολλαπλασιάστηκαν στο παράδειγμά του. Ακόμα και άν για τον ίδιο τον Μελά ή αναζήτηση τού θανάτου αυτού ήταν μιά ύπόθεση προσωπική, όπως εκείνη τού λοχία τής Κούτρας, για τους άλλους, για τους πολλούς, δέν είχε τήν ίδια σημασία. Είχε ισχυρό άντίκτυπο στή σκέψη, στή ζωή, στή δράση τους. Ο ήρωϊκός θάνατος έγινε ύπόθεση παραδειγματισμού των πολλών.

Λιγότερο από δυό χρόνια μετά άπαγχονίστηκε ο καπετάν "Αγρας. Η λεβεντιά του ή άφήφιστη, ή πίστη του στο λόγο και στήν τιμή των ανθρώπων τον έριξε σέ παγίδα, στα χέρια των ρουμανιζόντων. Πήραν τά λύτρα αλλά δέν τον άφσαν. Τόν παρέδωσαν στους Βουλγαρόφρονες κι αυτοί τον βασάνισαν και τον πόμπεψαν πριν τον χρεμάσουν. Ήταν νεότατος, 25 χρονώ, ιδεολόγος νέος άξιωματικός, άπόφοιτος τής Σχολής Ευελπίδων. Ένας άγνός μάρτυρας πού θανατώθηκε από ύπουλους, σιχαμερούς, άπιστους έχθρους. Κι αυτός ο θάνατος συντάραξε τό πανελλήνιο. "Οχι όμως σαν παράδειγμα, όχι σαν πρόσκληση για μίμηση. Οί καιροί είχαν αλλάξει από τό θάνατο τού Παύλου Μελά. Στα 1907 χωρούσε μόνο ή έκδίκηση. Τήν ύπόθεση ανέλαβε τό «Έκτελεστικό» τής 'Οργάνωσης Θεσσαλονίκης.¹⁰

Αυτό τό «Έκτελεστικό» ήταν τό βαρύ χέρι μιās όργανωσης πού φτιάχτηκε για νά σκορπά τον τρόπο. Ένας μηχανισμός σκοτεινός, παράνομος, θανατηφόρος, άμειλικτος. Φορολογούσε διά τού τρόμου τους πλουσίους και τους εμπόρους, κατέστρεφε τά μαγαζιά των βουλγαριζόντων ή άπλώς των διστακτικών, εκαιγε ή ανατίναζε σπίτια και, προπαντός, σκότωνε. Σκότωνε τή νύχτα σέ μέρη άπόμακρα, άπροειδοποίητα και άπλά. Καμιά διαδικασία, καμιά έπισημότητα, μιά άπλή, μιά σκοτεινή κίνηση. Τό άποτελέσμα, ο θάνατος, ήταν πιά τό σπουδαίο. "Όλα τ' άλλα, σημαίες, τελετουργίες, συζητήσεις, ήταν περιττά.¹¹

Δέν υπήρχαν πιά «ήρωες» σέ τούτες τις ύποθέσεις. Ύπήρχαν όργανα, πράκτορες, εκτελεστές και φονιάδες. Ήταν ένας πολυσύνθετος μηχανισμός τρόμου όπου διακρινόταν όποιος έκανε καλά τή δουλειά του. "Όποιος σκότωνε στήν άφάνεια άποτελεσματικά, παστρικά, άθόρυβα. Οί τεχνικοί τού θανάτου άντικατέστησαν τους «ήρωες». Και ο θάνατος έπαψε νά είναι προσωπικός, παραδειγματικός, μαρτυρικός ή μέ όποιαδήποτε μορφή ήρωϊκός. Άρχισε νά έκσυγχρονίζεται, άν προτιμάτε.

Στον έπερχόμενο πόλεμο ή τεχνική ένίσχυσε τις θέσεις της

4. Στο ίδιο, σελ. 26.

5. Στο ίδιο, σελ. 14.

6. Στο ίδιο, σελ. 31.

7. Αθ. Σουλιάτη-Νικολαΐδη, *Ο Μακεδονικός Άγών, άπομνημονεύματα, στον τόμο «Ο Μακεδονικός Άγών», Θεσσαλονίκη, 1984, έκδ. ΙΜΧΑ, σελ. 289.*

8. Αλεξ. Ζάννα, *Ο Μακεδονικός Άγών, άναμνήσεις, στο ίδιο, σελ. 79.*

9. Βασιλείου Σταυρόπουλου, *Ο Μακεδονικός Άγών, άπομνημονεύματα, στο ίδιο, σελ. 387.*

10. Αθ. Σουλιάτη-Νικολαΐδη, στο ίδιο, σελ. 326.

11. Αλεξ. Ζάννας, στο ίδιο, σελ. 83-84, και Αθ. Σουλιάτη-Νικολαΐδη, στο ίδιο, σελ. 326 κ.έ.

ἀπέναντι στή λεβεντιά. Ὁ Θεοτόκης τὸ 1906 ἔφερε 10 πυροβολαρχίες καὶ ἄρχισε νὰ ἀντικαθιστᾷ τούς «γκράδες». Ἀπὸ τὰ 1910 ὡς τὰ 1912 οἱ πυροβολαρχίες ἔγιναν 45, τὰ «Μάνλι-χερ» ἐξόπλισαν τούς πεζούς, ἔφτασαν τὰ πρῶτα πολυβόλα. Δὲν ἐπρόκειτο ἀκόμα γιὰ τὸν παραγκωνισμό τῆς λεβεντιάς. Στὸ κάτω κάτω, στὸ τέλος, τὰ μεγάλα προβλήματα θὰ τὰ ἔλυε ἡ λόγχη.

Ἡ τεχνικὴ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ θανάτου ἔφτασε ἀπὸ ἄλλους δρόμους στὰ πολεμικὰ πεδία τοῦ 1912. Ὁ στρατὸς τοῦ 1912 ἦταν διπλάσιος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ 1897. Ὁ ὄγκος, ὅπως καὶ τὸ ὕψος, τὸν ὑποχρῶνε νὰ λειτουργεῖ πιὸ ὀργανωμένα ἀπ' ὅ,τι 15 χρόνια νωρίτερα. Οἱ πολυάριθμες μονάδες ἔπρεπε νὰ συντονιστοῦν καὶ νὰ τραφοῦν χιλιόμετρα μακριὰ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα. Ὁργανώθηκαν οἱ ἐπιτελικές ὑπηρεσίες καὶ ἡ ἐπιμελητεία. Ὅλα αὐτὰ στηρίχθηκαν σ' ἕνα σκελετὸ στελεχῶν, σ' ἕνα σῶμα ἀξιωματικῶν, κυρίως κατώτερων, πού ἐξασφάλιζαν τὴ συνοχὴ καὶ κατὰ συνέπεια τὴν ἀποτελεσματικότητά αὐτοῦ τοῦ ὄγκου. Γιὰ νὰ πετύχουν αὐτὴ τὴ συνοχὴ ἔπρεπε νὰ δέσουν γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό τους μερικές δεκάδες ἢ ἑκατοντάδες ἀπὸ τούς ἑφεδρους ὑφισταμένους τους.

Τὸ δέσιμο αὐτὸ δὲν τὸ ἐξασφάλιζαν ἀκόμα οἱ εἰδικοί μηχανισμοὶ ἐπιβολῆς τῆς πειθαρχίας πού παρουσιάστηκαν ἀργότερα. Ἡ Στρατολογία ἦταν περίπου ἀνύπαρκτη, τὸ Στρατοδικεῖο σπάνια καταδίκαιζε γιὰ πανικό ἢ δειλία, ἢ τουλάχιστον δὲν εἶχε μέχρι τότε καταδικάσει γιὰ τέτοια πράγματα. Ἡ Χωροφυλακὴ δὲν ἀντιλαμβάνονταν ὡς καθήκον τῆς τὸ νὰ καταδιώκει τούς ὅποιους φυγάδες καὶ λιποτάκτες. Ὁ συνδυασμὸς κρίκος πού κρατοῦσε συμπαγές ὄλο τὸ οἰκοδόμημα ἦταν τὸ παράδειγμα τῶν βαθμοφόρων. Ἡ συμμετοχὴ καὶ ἡ δραστηριότητά τους στὸν ἀγῶνα.

Ἔτσι λοιπὸν, αὐτὸς ὁ πρῶτος σύγχρονος στρατὸς πού κατέβασε ἡ Ἑλλάδα στὰ πεδία τῶν μαχῶν, στήριξε τὸ οἰκοδόμημά του πάνω στὸ ἥρωικό παράδειγμα. Στὴν μάχη, αὐτὸ μεταφραζόταν μὲ τὴν ἀνάδειξη τοῦ παραδειγματικοῦ ἥρωικοῦ θανάτου.

Ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1912 ἦταν ἕνας εὐκολὸς πόλεμος. Ὅταν ἄρχισε, στὰ σύνορα τῆς Μελοῦνας, οἱ Τούρκοι παρέταξαν ἕνα φαντάρο ἀπέναντι σὲ τρεῖς τῶν Ἑλλήνων καὶ προπαντὸς ἕνα πυροβόλο ἀπέναντι σὲ πέντε. Ἀργότερα, στὰ Γιαννιτσά, οἱ ἀναλογίες εἶναι ἀκόμα πιὸ συντριπτικές εἰς βάρος τους. Ἡ ἀνοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ δὲν ἀπειλήθηκε. Ἄρκοῦσε ὁ ἐνθουσιασμός τῆς νίκης γιὰ νὰ τραβήξουν μπροστὰ τὰ τμήματα, γιὰ νὰ ξεκινήσουν οἱ ἐπιθέσεις. Θὰ 'λεγε κανεὶς ὅτι ὁ θάνατος δὲν συνόδευε τούτῃ τὴν ἐκστρατεία.

Πραγματικὰ οἱ νεκροὶ ἀπουσίαζαν ἀπὸ αὐτὴν τὴ νικηφόρα στρατιά. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἦταν λίγοι. Ἐπειτα ἡ συνεχῆς προέλαση τοῦ ἀφῆνε ἀμέσως πίσω, τοῦ ἀπομάκρυνε ἀπὸ τούς νικητὲς πού προχωροῦσαν ὀλοένα. Στὸ πεδίο τῆς μάχης ἔμεναν οἱ γιατροί, οἱ τραυματιοφορεῖς καὶ τὰ συνεργεῖα τῆς ἀγχαρείας γιὰ τὴν ταφή. Ὁ θάνατος, ἐνδοξὸς ἢ ἄδοξος, νικητῶν καὶ ἠττημένων, γινόταν μιά τεχνικὴ διαδικασίᾳ. Μιά γρήγορη ταφή πού θὰ προφύλασσε τούς ζωντανούς ἀπὸ ἐπιδημίες ἢ ἔστω ἀπὸ τίς ἀποτρόπαιες λεπτομέρειες τῆς δόξας καὶ τῆς νίκης. Οἱ ζωντανοί, οἱ νικητὲς πού προχωροῦσαν συνεχῶς, ἦταν ἤδη μακριὰ ἀπὸ τούς νεκρούς συμμαχητὲς τους. Οἱ πεθαμένοι πού ἔβρισκαν ἐμπρός τους ἦταν συνήθως ἐκεῖνοι τοῦ ἐχθροῦ. Ἀποτρόπαιο θέαμα; Ὅχι τόσο. Μιά τυχερὴ ἀνάκληψη περισσότερο. Στὶς τσέπες τῶν νεκρῶν αὐτῶν θὰ βρισκό-

ταν ἴσως ἕνα ρολοῖ, μερικά νομίσματα, κάποιο χρυσὸ φυλαχτό. Ἦταν τὰ τυχερὰ τοῦ πολέμου αὐτὰ καὶ οἱ φαντάροι δυσανασχετοῦσαν ὅταν οἱ ἐπιταγές τῆς προέλασης τοὺς ἐμπόδιζαν νὰ σκύβουν πάνω ἀπὸ τούς πεθαμένους ἐχθρούς γιὰ κάποιο «φείρισμα».

Ὁ θάνατος λοιπὸν ἦταν ὁ μεγάλος ἀπὸν στὶς θριαμβευτικές ἐκστρατείες τοῦ 1912. Αὐτὸ ἐπέτρεπε μιά οἰκειότητα μαζί του, μιά περιφρόνησή του ἂν θέλετε. Οἱ φαντάροι τοῦ 9ου Συντάγματος ἀστειεύονταν καὶ γελοῦσαν ὅταν κάποιος λοχίας φώναζε ἀπὸ λάθος στὴν ἀναφορά τὸ ὄνομα ἐνός πού σκοτώθηκε στὴ χθεσινὴ μάχη:

«—Πάει νὰ φέρει κούμαρα, κυρ-λοχία, ἐκτελεῖ χρέη πεθαμένου».¹²

Ἦπῃρχε καὶ ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ νομίσματος σ' αὐτὴν τὴν ἐκστρατεία. Ἡ V Μεραρχία αἰφνιδιάστηκε ἀπὸ ἕναν ἀξιότερο ἐχθρὸ στὸ μακρινὸ Σόροβιτς. Ἐδῶ ἦταν μιά ἐξαίρεση σ' αὐτὸ πού φαινόταν νὰ γίνετα κανόνας. Τὸ θάνατο ἐδῶ δὲν μπορούσαν νὰ τὸν προσπεράσουν μὲ τὴ νίκη. Ἐρχόταν πρὸς αὐτοὺς ἀπρόσμενα μὲ τὴ μορφή ἐνός ἐχθροῦ ἀποφασισμένου καὶ ἱκανοῦ. Ἐδῶ ἡ συνοχὴ τοῦ στρατοῦ κλονίστηκε. Ἐδῶ χρειάστηκε νὰ γίνε ἐπίκληση τῶν ἰδιοτήτων τοῦ παραδειγματικοῦ ἥρωικοῦ θανάτου. Ποιὸς θὰ πέθαινε ὅμως στὸ ὄνομα αὐτῆς τῆς συνοχῆς;

Οἱ ἀξιωματικοί, πού σύμφωνα μὲ τὰ σχέδια εἶχαν αὐτὸ τὸ καθήκον, δὲν μπόρεσαν νὰ ἀνταποκριθοῦν. Ὅλοτελα ἀμήχανοι καὶ ξαφνιασμένοι μπροστὰ στὴ συμφορὰ ἔχασαν μέσα σὲ λίγα λεπτά ὅλη τους τὴν ἀξιοπιστία. Ἐκεῖνο πού ἀπέμεινε παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ὅταν ἔγινε σαφές ὅτι ὁ ἰστός τῶν βαθμοφόρων δὲν μπορούσε νὰ δράσει παραδειγματικὰ γιὰ νὰ ἀποτρέψει τὴ διάλυση, τότε ὁ ρόλος αὐτὸς πέρασε στὸ πυροβολικό. Οἱ πυροβολαρχίες ἔπρεπε νὰ ἀντισταθοῦν καὶ νὰ πεθάνουν. Ὅπως καὶ ἔγινε. Ἡ πυροβολαρχία Δελαπόρτα πολέμησε μέχρις ὅτου οἱ πυροβολητὲς σκοτώθηκαν καὶ τὰ κανόνια κυριεύθηκαν ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ. Ἡ πυροβολαρχία Κοσκινᾶ λίγο ἀργότερα εἶχε τὴν ἴδια τύχη. Ὅλοι ἐδῶ ἔχουν συνειδηση τοῦ ρόλου τῆς καὶ τῆς λειτουργικότητάς τῆς δικῆς τους θυσίας.

«—Εἶναι καύχημά μας, φέρεται νὰ εἶπε ὁ Κοσκινᾶς, ὅτι μᾶς δίνουν μιά τόσο τιμητικὴ ἐντολὴ νὰ μείνουμε ἐδῶ τελευταῖοι καὶ νὰ πεθάνουμε γιὰ τούς ἄλλους...».¹³

Τὸ σημαντικό ἐδῶ εἶναι ὅτι πίσω ἀπὸ τὸν πρῶτο συνεχτικὸ ἰστό τοῦ στρατεύματος, τοὺς ἀξιωματικούς, ἄρχιζε νὰ προβάλλει ἕνας δευτερος, ἀνάλογα σημαντικός. Ἐκεῖνος τῶν μηχανῶν τοῦ πολέμου, τῶν πυροβόλων καὶ τῶν τεχνικῶν-ὑπηρετῶν τους. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν τῶν τελευταίων, ὁ ἥρωικός τους θάνατος, ἔχει τὴν ἴδια ἀξία πολλές φορές μ' ἐκεῖνη τῶν βαθμοφόρων τοῦ πεζικοῦ.

«Γιατὶ πῶς ἦταν ποτε δυνατό νὰ συγκρατηθοῦν οἱ φαντάροι, ὅταν βλέπανε τὸ πυροβολικό νὰ φεύγει;».¹⁴

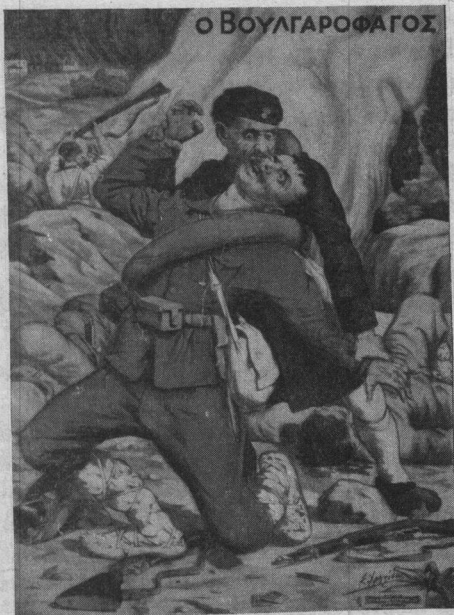
Σ' ἕναν πόλεμο πού δὲν ἦταν ἀκόμα βιομηχανικός, ἡ νέα ἐποχὴ μπορούσε κιόλας νὰ προβάλλει τοὺς δικούς τῆς ἥρωες.

Στὸν ἑλληνοβουλγαρικὸ πόλεμο πού ἀκολούθησε, ὁ παραδειγματικὸς θάνατος, ἐκεῖνος πού θὰ ἔκανε τὸ σύνολο νὰ λει-

12. Σπύρου Μελά, *Οἱ πόλεμοι 1912-1913*, Ἀθήνα, 1972, Μπίρης, σελ. 236.

13. Στὸ ἴδιο, σελ. 294.

14. Στὸ ἴδιο, σελ. 294.

τουργει, απέκτησε όλη του τή σημασία. Οί συσχετισμοί έδω δέν ήταν πλέον όλοτελα εύνοϊκοί γιά τούς "Έλληνες. 'Ο έχθρος τούς ήξερε νά όχυρώνεται και νά πολεμά. Δύσκολος πόλεμος. Γιά νά προελάσουν τώρα οί 150.000 άνδρες του στρατού χρειάζονταν ποτάμια αίματος. Και αυτό σήμαινε άμέτρητους παραδειγματικούς ήρωικούς θανάτους.

Στά τέλη του 'Ιουνίου, τό σχήμα δοκιμάστηκε γιά πρώτη φορά. 'Η μάχη του Κιλκίς-Λαχανά ήταν άμφίροπη. Τά συντάγματα καρφώνονταν στίς θέσεις τους τρομαγμένα από τήν άπρόσμενη αίμορραγία. Γιά νά μή διαλυθούν χρειάστηκε νά λειτουργήσει ή συνεκτική δύναμη του παραδείγματος. Και νά πληρωθεί άνάλογα.

«"Εκαμαν θαύματα», γράφει στήν Πηνελόπη Δέλτα ό 'Αλέξανδρος Διομήδης τήν έπαύριο τής μάχης, «οί στρατιώται τά όποια έπλήρωσαν φευ μέ εκατόμβας. Διότι, και αυτό τό γράφω διότι είσθε μακράν μόνον, αί άπώλειαι μας άνέρχονται εις περίπου δέκα χιλιάδας. 'Εδεκατίστησαν τά στελέχη, έξ συνταγματάρχαι έπεσαν μαχόμενοι και κατά εκατοντάδας οί αξιωματικοί. 'Αμέσως έπροβίβασαν επί του πεδίου τής μάχης τετρακοσίους προς άμοιβήν και συμπλήρωσιν τών κενών».¹⁵

"Ενα τόσο πολυέξοδο σύστημα δέν θά μπορούσε νά λειτουργήσει γιά πολύ καιρό. Σύντομα έφτασε στά όριά του. Λιγότερο από ένα μήνα μετά, στό Πρέντιλ-Χάνι, στή Μαχομία και στό Νευροκόπι, τά όριά του φάνηκαν. Οί βαθμοφόροι δέν μπόρεσαν νά προσφέρουν άλλα. Οί συνταγματάρχες προτιμούσαν πιά τά μετόπισθεν, οί ταγματάρχες φρόντιζαν νά χάνουν τά τάγματά τους, οί λοχαγοί εξαφανίζονταν κι όλοι μαζί

15. Γράμμα 'Αλέξανδρου Διομήδη σέ Πηνελόπη Δέλτα, 23.6.1913 στόν τόμο 'Αλληλογραφία τής Π.Σ. Δέλτα, 1906-1940, 'Επιμέλεια Ε. Λευκοπαρίδη, 'Αθήνα, χ.χ., 'Εστία, σελ. 405.

16. Κωνσταντίνος Ζωρογιαννίδης, 'Ημερολόγιον πορειών και πολεμικών επιχειρήσεων, 1912-1913, Θεσσαλονίκη, 1975, ΙΜΧΑ, σελ. 133 κ.έ., κυρίως 135.

17. Στο ίδιο, σελ. 152-155.

εύκολα δήλωναν άσθένεια και άποτραβιόντουσαν στά πίσω.¹⁶ Τό πυροβολικό, ό μηχανικός ιστός, δίσταζε νά πλησιάσει τήν έφοδο, τήν πρώτη γραμμή. Δέν υπήρχε πιά προσφορά ήρωικού παραδειγματικού θανάτου.

Κι έπειτα ό θάνατος πιά δέν έρχόταν μόνο από τόν έχθρο. 'Από πολύ νωρίς, από τό Μάιο κιόλας, τό στράτευμα τό άποδεκάτιζε ή χολέρα και ή δυσεντερία. 'Ηταν μιά μορφή ταπεινού θανάτου, άπέναντι στήν όποία κανένα παράδειγμα δέν μπορούσε νά λειτουργήσει. Δέν υπήρχε έδω ή έννοια του ένδοξου. Μπροστά σ' όλα αυτά τά φοβερά, κανείς πιά δέν σκεφτόταν νά άστειευτεί στήν άναφορά όταν άκουγόταν τό όνομα κάποιου σκοτωμένου. 'Ο νεκρός συμπολεμιστής άνακαλύφθηκε ξανά στό αίματηρό αυτό καλοκαιρί του 1913. "Επρεπε νά τόν φροντίσουν, νά τόν θάψουν τελετουργικά, νά κάνουν μνημόσυνο γι' αυτόν.¹⁷ Δέν τόν ξέχναγαν στά μετόπισθεν όπως άλλοτε οί ζωντανοί, οί μεθυσμένοι από τή νίκη. 'Ο θάνατος έγινε μιά πολύ σοβαρή υπόθεση.

Οί μηχανισμοί του ήρωικού παραδειγματικού θανάτου έπαφαν νά λειτουργούν. Στήν μάχη αυτό εκφράστηκε μέ τόν κλονισμό του στρατεύματος στίς τελευταίες μέρες του πολέμου. 'Ο ήρωισμός όπως και ό πόλεμος έπρεπε πάλι νά εξελιχθούν, νά έκσυγχρονιστούν, νά προσαρμοστούν στήν έποχή των πυροβόλων. 'Ο έπόμενος πόλεμος, εκείνος του 1917-1918, δέν θύμιζε σέ τίποτα τή λογική και τή μορφή του 1912-13.

'Ο Στρατός τής 'Αμύνης ή έστω ό 'Ελληνικός Στρατός πού έφτασε στά 1917-18 στά χαρακώματα του μακεδονικού μετώπου θά φάνταζε άγνωρίστος σ' ένα αυτόπτη μάρτυρα των ήμερών του 1912-13. Δέν ήταν πιά ένα άθροισμα από ανθρώπους και κτήνη. Κάθε του σύνταγμα ήταν ένας πολύπλοκος μηχανισμός μέ 2.400 τουφέκια (τουφέκια κι όχι λόγχες πλέον), 94 όπλοπολυβόλα, 144 τρομπλόν και 24 πολυβόλα. "Ολα αυτά τά σιδερικά θά βολεύονταν μαζί μέ τούς ανθρώπους τους σ' ένα χαρακώμα σφά χτισμένο μέ άμπρί, συρματοπλέγματα, θυρίδες, διαδρόμους. Οί μάσκες των άσφυξιογόνων συνόδευαν τά πυροβόλα χαρακώματος, τά φλογοβόλα, τούς τορπιλοβλητικούς σωλήνες, τίς χειροβομβίδες. Πίσω άπ' όλα αυτά άμέτρητα κανόνια. Τά χίλια πενήντα κανόνια του Μυριβήλη πού χωρίς άνασαμό έριχαν άμέτρητα βλήματα στό έχθρικό Περιστέρι. Πάνω άπ' όλα αυτά, τά άεροπλάνα.

Στήν περίπτωση πού ό θάνατος δέν σ' έβρισκε τυχαία, τό νά βαδίσεις προς αυτόν γινόταν μιά πολυσύνθετη υπόθεση. Στο Σίρκα ντί Λέγκεν των Βλάχων, στό δικό μας Σκρά, μαζεύτηκαν έννιά χιλιάδες άνθρωποι γιά νά έπιτεθούν σέ 1.500 μέτρα έχθρικού μετώπου. Τό πυροβολικό προετοιμάζε: 04.30 πυρά φραγμού — 8 βολές κατά λεπτόν γιά τό πεδινό, 4 βολές κατά λεπτόν γιά τό βαρύ βραχύ. 06.30 έπιμήκυνση βολής φραγμού, 06.45 βολή άσφυξιογόνων στά μετόπισθεν του έχθρου, προώθηση όρειβατικού πυροβολικού, πυρά άποφρακτικά, 07.50 πυρά άντιπροπαρασκευής. Τό πεζικό προχωρούσε σέ «ένωμοτίας εις άνδρα εις παράταξιν». Δεκαπέντε λεπτά γιά τήν προέλαση, είκοσι γιά τήν άνασύνταξη πριν τή νέα προέλαση. 'Από κοντά τά φλογοβόλα και οί «έκκαθαρισταί». Τό κάθε δευτερόλεπτο είχε τεράστια σημασία. Τό πεζικό έφόδου έπρεπε νά προχωρεί άκριβώς πίσω από τό «κινητόν άποφρακτικόν πυρ» του πυροβολικού. "Αν πλησίαζε πολύ θά το χτυπούσαν οί «δικές του» όβίδες, άν καθυστερούσε ό έχθρο

θά προλάβαινε νά βγεί ἀπό τὰ ἀμπρί καί νά βάλει σέ κίνηση τὰ πολυβόλα...¹⁸

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἀπέναντι πυροβολικό ἐφάρμοζε μιά ἀντί-στροφή διαδικασία. Πυρά φραγμοῦ. Καί ἔπρεπε νά εἶναι κανεῖς καί ἰκανός καί τυχερός μαζί γιά νά ἐπιβιώσει σ' αὐτό τὸ πολύπλοκο παιγνίδι. Σέ πολλούς ἔλειπε κάτι ἀπὸ τὰ δύο. Στὸ Σκρά σκοτώθηκαν, τραυματίστηκαν ἢ ἐξαφανίστηκαν 2.200 Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς 7.500 πού ξεκίνησαν γιά τὴ μάχη.

Τί θέση ἔχει ὁ ἥρωϊκός θάνατος μέσα σέ ὅλα αὐτά; Βρισκόταν σίγουρα στὶς διαταγές ἐπιχειρήσεων ὅπως αὐτὴ τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου, ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπίθεσης:

«Γενναῖοι μου στρατιῶται. Ἡ πατρίς ἐπαφίεται εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν τέκνων αὐτῆς. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἅπαντες θά ἐπιτελέσητε μετ' ἐπιτυχίας καί αὐταπαρνήσεως τὰ στρατιωτικά σας καθήκοντα. Σᾶς εὐχομαι τὸν στέφανον τῆς Δόξης».

Μιά ὀλοκληρωμένη πρόσκληση στὸ τραπέζι τοῦ ἔνδοξου θανάτου. Θά ἦταν τέλεια ἂν ἔλειπε αὐτὴ ἡ ὑπευθύμιση τῶν «στρατιωτικῶν καθηκόντων». Γιατί πίσω ἀπὸ τὰ καθήκοντα αὐτὰ βρισκόταν ἓνα πλέγμα πού περιόριζε ἀσφυκτικά τὴ δυνατότητα ἐπιλογῆς ἢ μὴ αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἔνδοξου θανάτου.

Ἡ συνοχή τοῦ στρατεύματος στὰ 1918 δέν στηρίζεται πλέον στὸν ἴσθμὸ τῶν στελεχῶν του καί στὸ δικό τους παράδειγμα. Ἐχουν ἀναπτυχθεῖ οἱ μηχανισμοὶ πού τὴν ἐξασφαλίζουν καί τὴν ἐπιβάλλουν. Τὸ στρατολογικὸ σύστημα ἀφήνει λίγα περιθώρια ἀποχῆς ἀπὸ τὸν πόλεμο. Τὰ Στρατοδικεῖα εἶναι μιά πραγματικότητα αὐστηρὴ πού δίνει ἄνευ ἐξαιρέσεων ἐκτελεστικά ἀποσπάσματα. Ἡ Χρ. ἀποστολὴ ἔχει πιά ὡς κύρια ἀποστολὴ τῆς τὴν ἀνακάλυψη καί τὴν παραδειγματικὴ τιμωρία τῶν λιποτακτῶν. Οἱ τελευταῖοι ὑπάρχουν ἀλλὰ ὀλοένα καί λιγότεροι ἀπὸ αὐτοὺς φτάνουν ζωντανοὶ στὰ σπίτια τους. Τὸ καθῆκον πού ὀρίζεται ἐκ τῶν ἄνω εἶναι μιά ὑποχρεωτικὴ ὑπόθεση καί τὰ συστήματα πού θά διασφαλίσουν τὸν ὑποχρεωτικὸ τῆς χαρακτῆρα λειτουργοῦν ἄψογα. «Ὀλοι, ἥρωες καί μὴ, θά κατέβουν στὰ σφαγεῖα τῆς ἐφόδου.

Κι ἀκόμα πῶς νά πεθάνεις ἥρωϊκά μέσα σέ τοῦτο τὸ σφαγεῖο πού τὸ ἀνακατώνουν συνέχεια ἀπὸ μακριὰ ἀμέτρητες καί ἀδυσώπητες μηχανές. Ἡ ὀβίδα, ἡ τορπίλη, τὰ ἀέρια μποροῦν νά σέ σκοτώσουν ὅπουδῆποτε καί ὅποτεδῆποτε, στὰ πιά σίγουρα μέρη καί στὶς πιά ἡσυχες στιγμές. Πῶς νά ἀναμετρηθεῖ ἡ ἀνθρώπινη σάρκα μὲ τὸ σίδηρο ἀναρωτιέται ὁ Μυριβήλης. Ὁ τυχαῖος θάνατος πού σέ βρίσκει ἀπροετοίμαστο καί δέν σοῦ ἀφήνει τὸ χρόνο νά σκεφτεῖς, νά ἀντιδράσεις, νά τὸν νιώσεις, θυμίζει τὸ θάνατο τοῦ ζώου καί εἶναι ἀνάξιος γιά ἀνθρώπους. Ὁ θάνατος πού σκορπᾷ ἡ μηχανὴ εἶναι ἄνισος γιὰ τὸ ἀνθρώπου καί ἡ λεβεντιά του δέν ἔχουν τίποτα γιά νά ἀντιμετωπίσουν κι αὐτὴν καί τὰ συστήματα πού γεννᾷει.

Ἀκόμα κι ὅταν τὰ πράγματα δέν εἶναι τόσο ἀπόλυτα, οἱ ἀνθρώποι πού μέσα σέ τέτοιες συνθήκες πολεμοῦν, ἔτσι αἰσθάνονται πῶς εἶναι. Στὶς ἀψιμαχίες τῆς νύχτας, στὶς περιπόλους ὁ θάνατος γίνεται συχνά προσωπικὴ ὑπόθεση. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἥρωες τοῦ Μυριβήλη περιμένει μέσα στὸ σκοτάδι τὸ πέρασμα κάποιου ἐχθροῦ πού σέρνεται πρὸς τὸ μέρος του. Προσμένει τὴ σύγκρουση ἀλλὰ δέν τὴν προσμένει πιά σάν ἀνθρώπος, σάν ἥρωϊκός πολεμιστῆς. Σάν μηχανὴ τὴν προσμένει. Ἐνα πολὺπλοκο ὑπερευαίσθητο αὐτὶ αἰσθάνεται πῶς εἶναι, ἓνα χέρι ὀπλισμένο μὲ ξιφολόγη κι ἓνα μάτσο νεῦρα πού περιμένουν τὸ ἄγγιγμα τοῦ ἄλλου γιά ν' ἀντιδράσουν. Σάν μηχανὴ λειτουρ-

γεῖ, σάν μηχανὴ σκοτώνει. Καί μόνο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀθέατου ἐχθροῦ κάποιον ἀνθρώπινο συναίσθημα λειτουργεῖ στὴν καρδιά καί στὰ πνευμόνια.¹⁹

Μετὰ ἔρχονται τὰ παράσημα, οἱ «ἠθικὲς ἀμοιβές». Τύποι χωρὶς περιεχόμενο. Κούφια λόγια ἀνάλογα τῆς διαταγῆς ἐπιχειρήσεων τοῦ Ἰωάννου στὸ Σκρά. Μονάχα σ' αὐτὰ τὰ ἀσήμαντα βρίσκεται ὁ ἥρωϊκός θάνατος πλέον. Ἄλλου δέν ὑπάρχει. Δέν τὸν ἔχει κανεὶς ἀνάγκη οὔτε γιά τὴν ἀτομικὴ του ὀλοκλήρωση οὔτε σάν παράδειγμα γιά τοὺς ἄλλους. Τὸ τελευταῖο ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἄλλη κατεύθυνση, ἀπὸ τοὺς ἐκτελεσμένους τῶν Στρατοδικεῶν. Ὁ ἥρωϊσμός, μέσα στὴ βιομηχανοποίηση τοῦ θανάτου, ὑποχρεώνεται ν' ἀλλάξει περιεχόμενο καί μορφή.

Ἡρωες οὐσιαστικά δέν εἶναι πλέον αὐτοὶ πού πεθαίνουν. Εἶναι τὰ σύνολα, τὰ ἀθροίσματα πού κρατοῦν τὴ συνοχή τους, οἱ στρατοί. Εἶναι ἐπίσης οἱ τεχνικοὶ πού χειρίζονται σωστά τὰ μηχανήματα ἢ τοὺς μηχανισμούς, αὐτοὶ πού σέ τελευταία ἀνάλυση κρατοῦν τὴ συνοχή τῶν ὀμάδων. Τὸ σχέδιο ἔχει ἀναδειχθεῖ πολὺ πιά σημαντικό ἀπὸ τὴν πράξη.

Ὅσο γιά τὸ θάνατο, στὰ 1918, μένει ἀποτρόπαιος καί μισητός καθὼς ἔπαψε πιά νά ἔχει ἀξία παραδείγματος καί σημασία. Οἱ νεκροὶ μετριοῦνται καί κατατάσσονται λεπτομερῶς γιὰ τὴν γνώμη τους ξεκαθαρίζουν τίς εἰκόνας τῆς πραγματικότητας. Ὁ ἥρωϊκός θάνατος ἔγινε ἔτσι βιομηχανικός. Ἐγινε ὑπόθεση τῆς στατιστικῆς καί τῆς πολιτικῆς. Στὶς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης ὁ Βενιζέλος προβάλλει τὴ στατιστικὴ τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου γιά ἐπιχείρημα. Ὑπόθεση συνδιαλλαγῆς. Ἡ Ἑλλάδα πρόσφερε στὰ πεδία τῶν μαχῶν τόσοσ νεκρούς, ἄρα δικαιούται τόσα ἐδάφη.

Οἱ νεκροὶ ἔγιναν ἀριθμοὶ καί ὁ τρόπος τοῦ θανάτου τους καθ' ἑαυτὸν δέν ἐνδιέφερε πιά κανέναν.

18. Πρβλ. Σακελλάρη Δ., *Βωμοὶ θριάμβων...*, Ἀθήναι, 1930, σελ. 41-42.

19. Στρατῆ Μυριβήλη, *Ἡ ζωὴ ἐν Τάφω*, Ἀθήνα, 1930, σελ. 283-284.

Τήν Πηνελόπη Δέλτα τήν εἶπαν, γιά νά τήν παι-
νέσουν, «ἐθνική παιδαγωγό» κι ἀργότερα, μέ μιá
δόση κατάκρισης, «κυρία τῆς ἄρχουσας τάξης μέ
ἐθνικιστικά αἰσθήματα». Πάντως, οἱ δασκάλες μας
στό δημοτικό μᾶς συνιστοῦσαν θερμά τά βιβλία
τῆς, τό ἴδιο ἔκανε κι ὁ Παῦλος Γλύξμπουργκ σ'
ἓνα ἀπό ἐκεῖνα τά φυλλάδια τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυ-
ροῦ» πού μᾶς μοίραζαν προδιδακτορικά. Ἀργότε-
ρα, οἱ συνδικαλιστές ἐκπαιδευτικοί τά χαρακτηρί-
ζαν «ἀντιδραστικά» κι οἱ προοδευτικοί δάσκαλοι
πάψανε νά τά ἐξυμνοῦν. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ κριτι-
κή δέν ἔχει βέβαια κάτι τό νεοτερικό: ἤδη πρὶν
ἐβδομήντα ἕξι χρόνια ὁ Γληνός ἔβρισκε «στραβή κι
ἀντιπαιδαγωγική» τή «θεμελιώδη ἰδέα» τοῦ ἱστο-
ρικοῦ μυθιστορήματος **Γιά τήν πατρίδα** καί φαί-
νεται πώς κι ὁ Τριανταφυλλίδης πίστευε τό ἴδιο.

Πηνελόπη Δέλτα

Τό «Παραμύθι χωρίς όνομα».
Ἀνάγνωση ἀπό μιά ἐνήλικη

Ωστόσο, ἔξω ἀπό ἀφορισμούς καί κριτικές,¹ ἡ μαγεία τῶν βιβλίων αὐτῶν γοήτευσε διαδοχικές γενιές Ἑλληνόπουλων. Ἡ δικιά μας ἡ γενιά εἶχε τό προνόμιο νά νιώσει πληρέστερα τή Δέλτα, νά τή γνωρίσει καί τίς στιγμές πού δέν ἀπευθυνόταν σέ παιδιά —μετά τή δημοσίευση τῆς Ἀλληλογραφίας καί τοῦ Ἀρχείου της.² Μπορέσαμε λοιπόν νά ἐκτιμήσουμε τή συγγραφέα πού δούλευε σκληρά, μέ τήν ἐπιμονή καί τή συστηματικότητα τοῦ ἱστορικοῦ μελετητή, γιά νά συλλέξει, νά περισώσει καί νά ἀξιοποιήσει τό ὕλικό της. Διακρίναμε ἀκόμη τήν πνευματική γυναίκα πού στήν ἐποχή της ἔνιωσε βαριά τήν καταπίεση τοῦ φύλου της, σύμφωνα μέ τίς ἰδιαιτερότητες πού χαρακτήριζαν τήν κοινωνική της τάξη.³ Πάνω ἀπ' ὅλα, εἶδαμε τόν ἄνθρωπο πού μέ τή σχεδόν ἐφηβική, τήν πειστική ἀπολυτότητα τῆς ἐντιμότητας καί τῆς ρομαντικῆς πίστης σέ «προσωπικότητες»⁴ παρακολοῦθεϊ, ὄλο καημό κι ἀγωνία, τήν πορεία τῆς πατρίδας: ὅλα⁵ τά κείμενα τῆς Πηνελόπης Δέλτα φορτίζονται συγκινησιακά ἀνάλογα μέ τήν πολιτική ἐπικαιρότητα.

Πορεία γραφῆς καί ἀπόπειρες κατάταξης

Οἱ πολιτικές ιδέες τῆς Πηνελόπης Δέλτα, οἱ ἀντιλήψεις της γιά τά πράγματα δέν μένουν στατικές. Στά ἡμερολόγια καί

1. Τόν Αὐγούστο τοῦ 1910 ὁ Τριανταφυλλίδης ἔγραφε στήν Π. Δέλτα: «Μιλοῦσα ...μέ τόν Γληνό καί σχετικά μέ τό βιβλίο σας ἔχει τή γνώμη ὅτι ἡ θεμελιώδης ἰδέα του, ὁ ἀγών στούς Βουλγάρους (ἐννοῶ τό *Γιά τήν πατρίδα*) εἶναι στραβή κι ἀντιπαιδαγωγική, δηλαδή ἕνα βιβλίο γιά σημερινά Ἑλληνόπουλα δέν πρέπει νά καλλιεργεῖ τέτοιες ιδέες, ἀφοῦ ἀνήκουν κι αὐτές στά ψεύτικα ἰδανικά τῆς σημερινῆς κοινωνίας... Γλώσσα, προγονισμός, θέση μας πρὸς τοὺς ἀρχαίους, πρὸς τοὺς γείτονες, παρελθόν καί μέλλον, γιά ὅλα ἔχουμε στραβωμένα ἰδανικά». Βλ. Ἀλληλογραφία Π.Σ. Δέλτα 1906-1940, ἐπιμέλεια Ξ. Λευκοπαρίδη, «Ἔστια», 1956.

2. Ἀρχεῖο Π.Σ. Δέλτα, ἐπιμέλεια Π.Α. Ζάννα, ἐκδόσεις Ἑρμῆς: Α', «Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος», 1978 — Β', «Νικόλαος Πλαστήρας», 1979 — Γ', «Πρῶτες ἐνθυμήσεις», 1983 — Δ', «Ἐκστρατεία στή Μεσομυθρινή Ρωσία», 1982 — Ε', «Τό γκρέμισμα» — ἱστορικό «βυζαντινό» μυθιστόρημα πού ἔμεινε ἀτέλειωτο, ἐπιμέλεια Μ. Σπανάκη.

τήν ἀλληλογραφία της παρατηροῦμε τή βαθμιαία μεταστροφή της ἀπό φίλη τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας σέ ἐπικρίτρια τῆς πολιτικῆς της, σέ θάυμάστρια τοῦ Βενιζέλου καί φίλη τῶν δημοκρατικῶν. Καί αὐτή ἡ ἐξέλιξη σφραγίζεται ἀπό γεγονότα σημαντικά, ἀπό πράξεις πού ἐκπλήσσουν καί κλονίζουν τή Δέλτα καί κάποτε τήν πληγώνουν βαθιά.

Ἀλλά κι οἱ γνώσεις καί οἱ πνευματικές της ἀνησυχίες διευρύνονται καί ἐντείνονται μέ τόν καιρό. Οὐσιαστικά ἡ πνευματική της προσωπικότητα ὀλοκληρώνεται μετά τό γάμο της. Ἡ ἴδια σημειώνει: «Ἑλληνικά διάβασα μόνο ἀφοῦ παντρεύτηκα καί πέρασα βαθιά ἐξέλιξη».⁶ Πραγματικά, διαβάζει πολὺ καί μεθοδικά, γεύεται μέ χαρά τήν καινούργια πνευματική τροφή πού τή στερήθηκε στά ἐφηβικά της χρόνια καί προπαντός ρωτάει, ἐκφράζει ἀδιάκοπα ἀπορίες (γλωσσικές — ἱστορικές κ.λπ.) θά ἴλεγα μέχρι φορτικότητας, μέ τό θάρρος, τήν ἐπιμονή καί τή λαχτάρα τοῦ παιδιοῦ. Αὐτή ἡ δροσερή διάθεση ξεπηδαίει ὀλοφάνερα στήν ἀλληλογραφία της, ἀλληλογραφία μιᾶς σοβαρῆς καί «καθωσπρέπει» κυρίας πού τά γράμματά της κινούνται προσεκτικά, στό πλαίσιο τῆς τυπικῆς εὐγένειας. Ἀκόμη κι ὅταν ἡ Δέλτα δείχνει ἐξοργισμένη καί μέ ὄλη τήν ψυχική συγγένεια πού ἔχει κάποτε μέ τοὺς ἐπιστολογράφους, ἡ ἴδια κρατάει πάντα τήν ἀπόσταση πού ἐπιβάλλει ἡ θέση καί ἡ ἐποχή της.⁷ Μ' ὄλη τήν ἀπολυτότητα καί τήν ἀκαμψία τοῦ χαρακτήρα της βλέπει μέ τά τεράστια διεσταλμένα μάτια τοῦ

3. Ἡ Δέλτα μιλάει γιά τήν «ἀνελευθερία τῆς γυναίκας» ἐκείνη τήν ἐποχή, Ἀρχεῖο, Α', 203. Τό 1911 ὅταν ὁ Παλαμᾶς τιμωρεῖται μέ προσωρινή ἀπόλυση ἀπό τόν —βενιζελικό— ὑπουργό Ἀλεξάνδρη, ἡ Δέλτα ἐκδηλώνει τή συμπάραστασή της στόν ποιητή μέ μιά σειρά ἐνεργειῶν πού «φαίνεται πῶς σταμάτησαν ἔπειτα ἀπό τηλεγράφημα τοῦ πατέρα της» — ἤδη ὑπουργοῦ Ἑθνικῆς Οἰκονομίας ἀπό τό 1910. (Βλ. Ἀλληλογραφία, 520).

4. Ἡ ἴδια ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Βενιζέλος εἶναι γι' αὐτήν «un culte» καί θαυμάζει τόν Πλαστήρα γιά τήν ἐντιμότητα καί τήν παλικαριά του (Ἀρχεῖο Α', 230, 233).

5. «...Δέν ἔγραφε οὔτε μιά γραμμὴ πού νά μὴν εἶχε κίνητρο καί σκοπό τήν πατριδολατρία» σημειώνει ὁ Λευκοπαρίδης, Ἀλληλογραφία, Πρόλογος, 13.

6. Ὅταν ἦταν παιδί, ἡ Δέλτα διάβαζε μόνο λίγα βιβλία ἀγγλικά καί γαλλικά, γιατί ἀπεχθανόταν τά καθαρευουσιάνικα ἑλληνικά πού ἔδιναν τότε οἱ δάσκαλοι. Ἀρχεῖο Γ', κβ', 200.

παιδιοῦ πού ἐκπλήσεται, πληγώνεται καί πεισμώνει· ὅ,τι μαθαίνει τό ἀξιοποιεῖ στό δικό της γραφτό, στό δικό της λογοτεχνικό κείμενο.

Ἡ λέξη ἐξέλιξη συμπυκνώνει περιεκτικά καί χαρακτηρίζει τή συγγραφική πορεία τῆς Δέλτα. Θά ἔλεγε κανείς πώς στήν περίπτωσή της μοιάζουν σχεδόν νά ἐπαληθεύονται οἱ θεωρίες τῶν Ρώσων φορμαλιστῶν σχετικά μέ τή γένεση καί τήν παραγωγή τῶν λογοτεχνικῶν γενιῶν: «Ἡ δημιουργία προχωρεῖ ἀπό τά ἀπλούστερα εἶδη στά συνθετότερα» ἔλεγε ὁ Σκλόβσκι καί πρέσβευε ὅτι ἀπό τίς ἀρχέγονες μορφές γραφῆς, ὅπως ἡ ἐπιστολή, τό ἡμερολόγιο, τό παραμῦθι, γεννιοῦνται οἱ περισσότερο περίπλοκες ὅπως τό μυθιστόρημα.⁸

Θά μπορούσαμε ἴσως νά τυποποιήσουμε τά τέσσερα βασικά εἶδη γραφῆς τῆς Πηνελόπης Δέλτα —προχωρώντας πάντα ἀπό τήν ἀπλούστερη στή συνθετότερη— μέ τήν παρακάτω συμβατική σχηματοποίηση καί τήν κάπως αὐθαίρετη ὀρολογία. Πρῶτο εἶδος ἡ πρωτογενής ἢ ἀφετηριακή γραφή, ἡ περισσότερο ἀπλή κι αὐθόρμητη. Ἐδῶ ἀνήκουν τά *Ἡμερολόγια*, οἱ *Ἀναμνήσεις*, τά περισσότερο διηγήματά της ὅπως καί τό *Παραμῦθι χωρίς ὄνομα*. Δεύτερο εἶδος ἡ ἀναπαραγωγική, ὅπου ἡ συγγραφέας ξεκινώντας ἀπό κείμενα-πηγές ἀναπτύσσει, συμπληρώνει, διασκευάζει. Διαλέγει προσεκτικά τίς ψηφίδες της ἀπό τή Βυζαντινή Ἱστοριογραφία, τό Ἀρχεῖο τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγώνα ἢ τό Εὐαγγέλιο, γιά νά φτιάξει τά δικά της πολύχρωμα μωσαϊκά πού τά συνθέτει σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς δικῆς της ἐποχῆς. Αὐτό τό εἶδος γραφῆς δημιουργεῖ βέβαια τά «βυζαντινά» μυθιστορήματα τῆς Δέλτα καί κυρίως τό *Γκρέμισμα*⁹ ὅπως καί τή *Ζωή τοῦ Χριστοῦ*. Τρίτη μορφή γραφῆς, ἡ δευτερογενής (*Μάγκας*, *Τρελλαντώνης*), πού εἶναι μετεξέλιξη τῆς ἀφετηριακῆς —ἀναμνηστικῆς καί ἡμερολογιακῆς.¹⁰ Τέταρτο εἶδος ἡ συνθετική, μιά σύνθεση τοῦ δευτέρου καί τοῦ τρίτου εἶδους. Ἐδῶ πρέπει νά κατατάξουμε τό ἀνέκδοτο —ἀκόμη— πολυσέλιδο (ἱστορικό καί σχεδόν αὐτοβιογραφικό) μυθιστόρημα *Ρωμιοπούλες*.

Βέβαια αὐτή ἡ —ἐπαναλαμβάνουμε— ἐξαιρετικά συμβατική σχηματοποίηση δέν ἰσχύει μέ τήν ἔννοια τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς, ἀφοῦ τό μυθιστόρημα *Γιά τήν πατρίδα* (1909) ἐκδίδεται πρῖν ἀπό τό *Παραμῦθι χωρίς ὄνομα* (1910) καί τό *Τόν καιρό τοῦ Βουλγαροκτόνου* πρῖν ἀπό τά *Παραμῦθια καί ἄλλα* (1913). Ὡστόσο, τά ἡμερολόγια καί οἱ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς καί ἐφηβικῆς ἡλικίας τῆς Δέλτα ἔχουν γραφεῖ πρῖν ἀπό τά παιδικά μυθιστορήματα *Τρελλαντώνης* (1932)

7. Σύμφωνα μέ τίς συνθετικές τῆς ἐποχῆς, τά γράμματά της διαβάζονται κι ἀπό τό σύζυγό της. *Ἀρχεῖο Α'*, 203.

8. Γιά τίς θεωρίες τῆς ἐξέλιξης βλ. Ἀλ. Ζερβῶ «Σημειωτική—Γλωσσολογία καί θεωρία Λογοτεχνίας», *ΓΛΩΣΣΑ*, 1983, 3, σ. 10 κ.ἑ.

9. Σύμφωνα μέ τή Μ. Σπανάκη, τό *Γκρέμισμα* δέν ἀποκρύπτει ἀλλά προβάλλει τήν κειμενικότητά του, δηλαδή τήν καταγωγή του ἀπό ἄλλα κείμενα. *Ἀρχεῖο*, Ε', λ'.

10. Ὁ Π. Ζάννας λέει ὅτι ἡ Δέλτα συλλαμβάνει τή μορφή τοῦ Βενιζέλου σέ τρία διαφορετικά συγγραφικά ἐπίπεδα. Διακρίνει τήν ἡμερολογιακή, τή μυθιστορηματική καί τήν ἀναμνηστική γραφή, *Ἀρχεῖο Α'*, χ'-χε'.

11. Γιά τίς χρονολογήσεις τῶν ἔργων ἀκολουθῶ τό πολύτιμο «χρονολόγιο» τοῦ Π. Ζάννα, *Ἀρχεῖο Α'*, 2.

Στό σπίτι τῶν Δέλτα, στήν Κηφισιά μέ τόν Ἐλευθέριο Βενιζέλο 1920. (Ἀπό τό Ἀρχεῖο, τόμ. Α').

καί *Μάγκας* (1935). Γιά τήν ἀκρίβεια, ἤδη στά 1899 ἡ Δέλτα ἔχει καταγράψει στά γαλλικά τά νεανικά της χρόνια, τῆς 1917 ἀρχίζει τό προσωπικό καί τό δεύτερο πολιτικό της ἡμερολόγιο *Turis Eburnea*, τό 1931 ἀρχίζει τά Ἀπομνημονεύματά της (*Πρώτες ἐνθυμήσεις*).¹¹ Στίς παρακάτω γραμμές μιλώντας γιά τό *Παραμῦθι χωρίς ὄνομα* καί συσχετίζοντά το μέ τό μυθιστόρημα *Ρωμιοπούλες* θά ἔχουμε τήν εὐκαιρία νά ἐξετάσουμε τή σχέση καί τήν ἀπόσταση ἀνάμεσα στά δύο ἀντίστοιχα εἶδη γραφῆς.

Ἐνα κείμενο ἀφετηριακό

Τό *Παραμῦθι χωρίς ὄνομα* γεννιέται σέ μιά χαρακτηριστική ὀριακή περίοδο, ἀμέσως μετά τό κίνημα στό Γουδί τό 1909 Ἐκεῖνη τήν ἐποχή ἡ Δέλτα ζεῖ στή Φραγκοφύρτη καί παρακολουθεῖ ἀπό τίς ἐφημερίδες τά γεγονότα στήν Ἑλλάδα. Ὁ ξένος τύπος εἶναι μέχρι τότε πολύ αὐστηρός, συχνά χλευαστικός —τό '97 εἶναι ἀκόμη κατά—, ἀρχίζει ὁμως νά ἀναφέρεται «μέ σεβασμό, μέ ἐκτίμηση, μέ συμπάθεια, μέ προσοχή» στόν Βενιζέλο.¹² Οὐσιαστικά τό *Παραμῦθι* εἶναι ὁ πρῶτος σ' ἀναμνηστικῆς μορφῆς καρπός τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Δέλτα γιά τή σύγχρονή της ἱστορία. Ἡ συστηματική της ἐνασχόληση, ἡ συλλογή ὕλικου, ἡ συνεχῆς προτροπή σέ ὄσους ἐζησῶντά γεγονότα νά τά καταγράψουν, ἡ τήρηση ἀρχείου μέ ἀπρόκομματα ἐφημερίδων ἀρχίζει λίγο ἀργότερα, τήν ἐποχή τῶν

βαλκανικῶν πολέμων, καί συνεχίζεται ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς τῆς. Ἀπό αὐτή τήν ἀποψη θά μπορούσαμε νά χαρακτηρίσουμε τό *Παραμῦθι* ὡς ἀφετηρία ὀρίζοντας ταυτόχρονα ὡς τέρμα τό μεταγενέστερο ἱστορικό καί σχεδόν αὐτοβιογραφικό μυθιστόρημα *Ρωμιοπούλες*. Θά ἴλεγε κανεῖς πῶς τό συγκεκριμένο παιδικό ἀφήγημα βρίσκεται στούς ἀντίποδες αὐτοῦ τοῦ μυθιστορήματος γιά ἐνήλικους, οἱ ἀντιστοιχίες μέ τήν ἔννοια καί τῆς ἀντίθεσης καί τῆς ἀναλογίας εἶναι σαφείς, ἔτσι πού τό πρῶτο ἔργο προεξαγγέλλει τό δεύτερο. Ἄς ἐπιχειρήσουμε νά τίς ἐντοπίσουμε:

Μ' ὄλο πού τό ἔναυσμα καί γιά τά δύο ἔργα εἶναι ἡ σύγχρονη πραγματικότητα τῆς Δέλτα, τό παραμῦθι καί τό ἱστορικό μυθιστόρημα εἶναι εἶδη ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα. Στή δεύτερη περίπτωση πρόσωπα ὑπαρκτά, συχνά δημόσια καί γνωστά συνυπάρχουν μέ τά φανταστικά. Πολιτικά γεγονότα μπερδεύονται καί ἑναρμονίζονται μέ ὅ,τι συμβαίνει στήν ἰδιωτική ζωή τοῦ ἥρωα. Γενικά βλέπουμε τήν ἱστορία καθρεφτισμένη στά μάτια τοῦ κεντρικοῦ ἥρωα, πιά σωστά τοῦ συγγραφέα. Ἡ Πηνελόπη Δέλτα, κόρη μιᾶς ἀστικής οἰκογένειας πού ἀναμείχθηκε στήν πολιτική, εἶναι σέ θέση νά ξέρει ἀπό πρῶτο χέρι τά γεγονότα, νά ἔχει γνωρίσει ἀπό κοντά τά πολιτικά πρόσωπα. Ἐχει γι' αὐτά τήν προσωπική τῆς ἐκδοχή καί σαφέστατα διαμορφωμένη γνώμη, συχνά ἀρνητικότερη. Ἄλλωστε ἡ ἀκεραιότητα καί ἡ ἔντονη συναισθηματική συμμετοχή τῆς τήν κάνει ἀπόλυτη ἀπέναντι στά λάθη τῶν ἄλλων καί συναισθήματα ὅπως ἡ ἀηδία καί ὁ ἀποτροπιασμός δέν τῆς ἦταν ἄγνωστα. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε πῶς στά Νοεμβριανά τοῦ 1920 ὁ πατέρας τῆς, ὁ βενιζελικός δήμαρχος Ἐμμανουήλ Μπενάκης, εἶχε δαρεῖ καί διαπομπευθεῖ ἀπό τό ἐξαγριωμένο πλῆθος. Ἐτσι στήν ἡμερολογιακή γραφή τῆς δολοφονικῆς ἀπόπειρας κατά τοῦ Βενιζέλου (6 Ἰουνίου 1933) ἀποκαλεῖ ἀπερίφραστα «φόνισσα» τή Λ. Τσαλδάρη τήν —σύμφωνα μέ τή Δέλτα— ἠθική αὐτουργό. Ὅλα αὐτά τά πολύ συγκεκριμένα στοιχεῖα, οἱ ἀναφορές σέ πρόσωπα καί πράγματα κάνουν πραγματικά πολύ δύσκολη τήν ἐκδοχή τοῦ μυθιστορήματος *Ρωμιοπούλες* τήν ἐποχή πού γράφτηκε. Ἡ δημοσίευση αὐτῶν τῶν ἀπόψεων θά στοίχιζε στήν Πηνελόπη Δέλτα ἕνα σωρό ἐντονότερες ἀντιδράσεις.

Ἀντίθετα, τό *Παραμῦθι* ἐπιτρέπει στή συγγραφέα νά μιλήσει ἀόριστα, νά ἐπιχειρήσει μιᾶ κριτική ὀξεῖα μαζί καί καλυμμένη. «Κι ἂν σοῦ μιλω μέ παραμῦθια καί παραβολές, εἶναι γιὰτί τ' ἀκούς γλυκότερα» ἔγραφε στά 1944 ὁ Γιώργος Σεφέρης. Ξέρουμε καλά ὅτι οἱ «στρατευμένοι» ποιητές τῆς ἐποχῆς μας διάλεξαν ἕνα παμπάλαιο παραμῦθι, τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό μῦθο γιά νά ἀντιμετωπίσουν τή λογοκρισία ἢ νά ἀσκήσουν ἐνδοκομματική κριτική.¹³

Ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἀκόμα καί μέ τό *Παραμῦθι* ἡ Δέλτα δέν γλίτωσε τίς ἀναπόφευκτες ταυτίσεις. Στά πρόσωπα τά φανταστικά οἱ κριτικοί καί οἱ ἀναγνώστες ἀναγνώρισαν πρόσωπα τῆς ἐπικαιρότητας καί θεώρησαν τό ἔργο ἀντιβασιλικό, μόλο πού τά χρόνια ἐκεῖνα ἡ οἰκογένεια τῆς Δέλτα συνδέεται φιλικά μέ τούς βασιλιάδες κι ὁ διχασμός εἶναι ἀκόμη μακριά.

Πέρα ἀπό τήν τυπική, τήν εἰδολογική ἀπόσταση ἀνάμεσα στά δύο ἔργα, διαφέρει ριζικά ὁ τρόπος συγγραφῆς. Τό 1909 ἕνας συγκινησιακός χείμαρρος ἀπογοήτευσης, ντροπῆς, ἀγανάκτησης καί μαζί ἐλπίδας παίρνει μέσα σ' ἕνα μήνα τή

μορφή τοῦ ἀφήγηματος. Πρόκειται γιά μιᾶ γραφή αὐθόρμητη, τήν ὀνομάσαμε πρωτογενή, ὅπου ἡ ἐπικαιρότητα μετουσιώνεται σέ παραμῦθι, μεταφέρεται σέ φανταστικό χωρόχρονο, χωρίς πρῶτα νά καταγράφεται ἢ νά σχολιάζεται. Ἀντίθετα γιά τό μυθιστόρημα *Ρωμιοπούλες* ἡ Δέλτα δουλεύει ἐντατικά δώδεκα χρόνια, ἀπό τό 1927 ὡς τό 1939. Σέ πρῶτο στάδιο καταγράφει τίς προσωπικές ἀναμνήσεις καί ἐμπειρίες τῆς κι ἀκόμη συγκεντρώνει τίς μαρτυρίες καί πληροφορίες τρίτων. Ἐτσι τό τελικό κείμενο εἶναι μιᾶ μετεξέλιξη αὐτῶν τῶν ἀρχικῶν κειμένων. Γι' αὐτό τό λόγο ὀνομάσαμε συνθετική αὐτή τή μορφή γραφῆς πού εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς περισσότερο περίπλοκης, μιᾶς ὠριμότερης συγγραφικῆς τεχνικῆς.

Τό *Παραμῦθι* χωρίς ὄνομα τελειώνει βέβαια μέ τήν ἀγαθὴ «ἰδεολογική αἰσιοδοξία» πού χαρακτηρίζει τά περισσότερα παραμῦθια. Δέν εἶναι μόνο οἱ ἀχνοὶ ἀκόμα εὐνοϊκοὶ οἰωνοὶ στό πολιτικό στερέωμα πού συνηγοροῦν γιά μιᾶ τέτοια κατάληξη. Πάνω ἀπ' ὄλα λόγοι παιδαγωγικοὶ ἐπιβάλλουν στή συγγραφέα νά ἐνθαρρύνει τόν μικρὸ ἀναγνώστη. Ἡ ἴδια γράφει χαρακτηριστικά στόν Παλαμᾶ:

«Σάν γράφω τίποτα γιά παιδιά, συλλογίζομαι πάρα πολὺ τήν ἐντύπωση πού θά κάμω στό παιδί καί φοβοῦμαι τή δική μου ἰδιοφυῖα, τήν κούραση πού βρίσκεται στό βάθος τῶν περισσοτέρων τῆς φυλῆς μας. Συλλογίζομαι πάντα πῶς στό παιδί πρέπει νά ξυπνοῦμε τήν ἀγάπη τῆς ζωῆς, τή δύναμη, τή θέληση, καί τότε ἀραδιάζω συγυρισμένα παραδείγματα, λόγια «φρόνιμα», πού μπορεῖ νά ἔχουν τή χρησιμότητά τους, μὰ ὅπου λείπει ἡ σπιθα. Καί δέν τολμῶ νά πῶ ἐκεῖνα πού νιώθω δυνατά, δέν ξέρω ἂν αὐτά πού θά ἔλεγα θά ἦταν καλά γιά παιδιά δικὰ μας πού καί αὐτά ἔχουν μέσα τους τήν προγονική κούραση».¹⁴

Ἐτσι τό βασιλόπουλο, ὁ κεντρικός ἥρωας τοῦ *Παραμυθιοῦ* καί ἰδανική μορφή τοῦ νέου Ἑλληνα¹⁵ κάμπτεται κι ἀπογοητεύεται μπροστά «στὶς κλεψιές καί τίς ἀτιμίες», ἀναρωτιέται «ἂν ἀξίζει ὁ κόπος νά ἐργαστεῖ γιά τέτοιους ἀνθρώπους», ὅμως μέ τίς συμβουλές καί τήν ἐνθάρρυνση τῆς Γνώσης ξεπερνάει τήν ἀπελπισία του καί συνεχίζει τόν ἀγῶνα του. Ἀντίθετα στό αὐτοβιογραφικό μυθιστόρημά τῆς γιά ἐνήλικους ἡ Δέλτα παρατάει τήν αὐτολογοκρισία τῆς, ἡ ἥρωίδα τῆς Δέσποινα Δαπέργολα, πού ταυτίζεται μέ τήν ἴδια, αὐτοκτονεῖ ἐπηρεασμένη ἀπό τήν ἐθνική κρίση, μ' ἕνα βαθύτατο αἶσθημα ἀηδίας καί ἀπογοήτευσης.¹⁶ Δέν εἶναι ἡ μόνη ἥρωίδα τῆς Δέλτα πού ἔχει παρόμοιο τέλος. Ἡ ἴδεια τῆς αὐτοχειρίας θά πρέπει νά ἀπασχόλησε ἐντατικά τή συγγραφέα, πολὺ πρὶν τήν πραγματοποιήσει ἡ ἴδια.

Μὰ σ' ἕνα παραμῦθι ἀλληγορικό, γραμμένο γιά νά νοθεύσει καί νά δώσει κουράγιο, τέτοιες σκέψεις δέν ἔχουν θέση. Οἱ ἥρωες σκοτώνονται σέ ἀποστολές πού τίς ἀνέλαβαν ἐθε-

12. Ἀρχεῖο Α', 2.

13. Βλ. Ἄλ. Ζερβοῦ, «Ὁ ἀρχαῖος μῦθος καί ἡ «στρατευμένη» ποίηση τοῦ καιροῦ μας», *Νέα Παιδεία*, 1983, 24, σ. 130 κ.έ.

14. Ἀρχεῖο Α', 333.

15. «Ὁ Ἀστόχαστος εἶναι τό σιχαμένο καθεστῶς, καί τό βασιλόπουλο ὁ νέος Ἑλληνας, ὅπως θά τόν ἤθελα, ἐκεῖνος πού θά ζητήσει μέσα του νά βρεῖ τή δύναμη ν' ἀναγεννηθεῖ, ὄχι ἔξω, ὄχι ρίχνοντας

Εικόνα του Μακεδονικού Αγώνα. Ο Τέλλος Άγρας με άνδρες του στη λίμνη των Γεντισών (1907).

λοντικά ξέροντας ότι είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα σκοτωθούν (Πολύδωρος – Μονοχέρης – Νέος τής ταβέρνας), «άποστολές αυτοκτονίας» θά 'λεγε κανείς, όπου όμως ο θάνατος γίνεται ήρωικός. Σέ άλλα παιδικά έργα τής Δέλτα ή αυτοκτονία παρουσιάζεται σάν πράξη αυτοθυσίας: ο ήρωας αυτοκτονεί για να μωρέσουν οί σύντροφοί του να εκτελέσουν τήν άποστολή τους (π.χ. ο Άλέξιος ή ο Γρέγος στά μυθιστορήματα *Γιά τήν πατρίδα και Στά μυστικά του βάλτου*).

Μόνο στά έργα για ενήλικους οί ήρωες αυτοκτονούν σπρωγμένοι από ένα αίσθημα βαθύτατης μοναξιάς κι άπογοήτευσης. Τήν ίδια χρονιά μέ τό *Παραμύθι χωρίς όνομα* γράφεται τό διήγημα *Πόνος παιδιού* (άρχιος τίτλος *Τό σπασμένο βιολί*), όπου τό ευαίσθητο αγόρι πέφτει άπ' τό παράθυρο. Στο διήγημα *Το γραφτό* (1913) τό έρμω κορίτσι άποπειράται να πέσει στίς γραμμές του τρένου. Στο διήγημα *Χαλασμένη φωλιά* ή νέα γυναίκα πνίγεται στή θάλασσα (Συλλογή *Τά άνεύθυνα*).

Η αυτοχειρία τής Δέλτα πραγματοποιείται στίς 2 Μαΐου 1941, μέρα τής εισόδου των Γερμανών κατακτητών στήν Αθήνα.

Μορφή και ιδεολογία

Θά 'λεγε κανείς πώς στο *Παραμύθι χωρίς όνομα* ταιριάζει άρκετά τό σχήμα τής άνάλυσης του Α. Νικηφόρου, μόλο πού τό τελευταίο δημιουργήθηκε μέ βάση τό λαϊκό ρωσικό παρα-

στών ένα και τόν άλλο τίς δικές του άμαρτίες» (Έπιστολή στον Δελμούζο, *Άλληλογραφία*, 222).

16. Άρχείο Α', κα'. Ο Άργύρης Έφταλιώτης άποκαλεί τή Δέλτα «έσείς, ή μοναδική μας ή Ρωμιοπούλα». *Άλληλογραφία*, 179.

17. E. Méletinski, *L' étude structurale et typologique du conte*. Μετάφραση από τά ρωσικά C. Kahn, Seuil, 1970.

μύθι και μάλιστα αυτό τό είδος πού συχνά όνομάζουν «μαγικό» (conte féérique). Σύμφωνα μέ τόν Α. Νικηφόρου κεντρικός ήρωας είναι φορέας τής βασικής λειτουργίας το μύθου και τήν όνομάζει «βιογραφική» (fonction biographique)· για χάρη του τά νήματα τής εξέλιξης. Τά υπόλοιπα πρόσωπα έχουν λειτουργίες συμπληρωματικές. Έμπλουτίζουν τό μύθο μόνο και μόνο έπειδή έπιτυγχάνουν να χαλαρώνουν τό ρυθμό τής δράσης. Τελικά άπλά και μόνον βοηθούν τόν ήρωα ή τόν έμποδίζουν στό σκοπό του κι άνάλογα χαρακτηρίζονται «καλοί» ή «κακοί».¹⁷

Φυσικά ο ρόλος του βασιλόπουλου μέσα στό έργο είναι εξαιρετικά προνομιακός και πρωταγωνιστικός. Οί «καλοί» τού είναι (ή γίνονται) άφοσιωμένοι μέχρι λατρείας. Ένας ήρωας ο Πολύδωρος, λέει χαρακτηριστικά ότι άν σκοτωνόταν «δθά ξανάβλεπε τά φωτεινά μάτια του βασιλόπουλου πού γχάρη του θά γινόταν κομμάτια». Αυτό τό βασιλόπουλο ένθωσιάζει τούς ύπηκόους του και τούς καθοδηγεί σωστά σ' έν σωρό δουλειές πού τίς δοκιμάζει για πρώτη φορά. Γίνεται πλειμιστής, ξυλοκόπος, σιδεράς, μελισσοκόμος, πάντα μέ τήν ίδια έπιτυχία.

Άπό τήν άλλη μεριά, αυτή ή προσωπολατρία —μέχρι έν σημείο παραδεκτή και φυσική σ' ένα παραμύθι— είναι κά πού διαπνέει όλόκληρο τό έργο τής Δέλτα: συχνά εξάιρεται άπόλυτη έμπιστοσύνη και άφοσίωση στον άρχηγό. Έτσι το μυθιστόρημα *Γιά τήν πατρίδα* είχε άρχικό τίτλο *Γιά τόν βασιλιά*, όπως όμολογεί ή ίδια στο Δελμούζο (*Άλληλογραφία*, σ. 205). Στο άτέλειωτο «βυζαντινό» της μυθιστορημα *Τό γκρέμισμα* (1912-1927) ή Δέλτα θέτει για πρώτη φορά τό δίλημμα ανάμεσα στήν πίστη στήν πατρίδα και τήν πίστη στον άρχηγό. Ένα δίλημμα πού μάλλον δέν λύνεται ποτέ μια πού ή Δέλτα δέν όλοκλήρωσε τό μυθιστόρημά της. Πότω και άργότερα, στά 1921, ταυτίζει στά γραφτά της τά πρόσωπα μέ τίς ιδέες, σύμφωνα μέ τό πνεύμα τής έποχής: Μ

λώντας για τον βενιζελισμό και τον κωσταντινισμό βρίσκει πώς είναι «δύο ιδεολογίες διαφορετικές».

Γενικά η άπλη μορφή του παραμυθιού, κατάλληλα διασκευασμένη, εξυπηρετεί ευρύτερα τις διδακτικές προθέσεις της Δέλτα και μάλιστα με τρόπο ιδιαίτερα ταιριαστό: έτσι, η κλασική και καιρία για την εξέλιξη σκηνή της συνάντησης του παλικαριού με τη νεράιδα, ή την αγαθή μάγισσα αντιστοιχεί στις τρεις συναντήσεις του βασιλόπουλου με τη Γνώση. Στο λαϊκό παραμύθι η καλή ξωτική χαρίζει στον ήρωα ένα μαγικό αντικείμενο και μία συμβουλή που έχει σχέση με τη χρήση του, ή απλά και μόνο του προσδίδει για λίγο μία υπερφυσική ιδιότητα (π.χ να είναι άορατος ή άτρωτος). Η συνάντηση είναι άπροσδόκητη, συνήθως γίνεται στο δάσος, κι είναι μάλλον μυστική: κανείς δεν την παίρνει ειδηση εκτός απ' τους δύο πρωταγωνιστές της. Οι συναντήσεις του βασιλόπουλου με τη Γνώση (ιδίως οι δύο τελευταίες) διατηρούν όλα αυτά τα τυπικά χαρακτηριστικά, μόνο που αυτή αντί για μαγικό φίλτρο δίνει στον ήρωα ένα σωρό θεωρητικές συμβουλές εξαιρετικά αποτελεσματικές, αφού παίρνει κουράγιο γρήγορα. Αυτή η διασκευασμένη σκηνή παραμυθιού δίνει λοιπόν την ευκαιρία στη συγγραφέα να διοχετεύσει το διδακτισμό της. Βέβαια χάνεται η μαγεία, η γοητευτική έκπληξη της σκηνής κι είναι λίγο πειστική ή σαφής διδακτική πρόθεση. Τό τελικό κείμενο των σκηνών της συνάντησης πρέπει να διορθώθηκε ύστερα από υπόδειξη του Τριανταφυλλίδη. Η Δέλτα του είχε στελλει τό κείμενο, χειρόγραφο άκόμη, κι εκείνος παρατηρεί:

«Μέ πειράζει ή προσπάθεια του συγγραφέα που διαβλέπω... Μοιάζει με τον τρόπο τουλάχιστον που βρίσκεται (ή σκηνή της συνάντησης), σά να είστε άνασκουμπωμένη για κατήχηση» (Άλληλογραφία, 308).

Σήμερα ένοχλει αυτή ή σύλληψη του λατρευτού άρχηγού, του «χαρισματικού ήγέτη» που όλοι είναι πρόθυμοι να θυσιαστούν για χάρη του και συγκινούνται τόσο πολύ απ' τά λόγια του. Πάντως αυτή ή στοιχειώδης, ή άρχέγονη μορφή του παραμυθιού δίνει στην Πηνελόπη Δέλτα ένα παλύ βολικό σχήμα, όπου θά χωρέσει την ιδεολογία της έποχής της, μία ιδεολογία που ταυτίζεται με την προσωπολατρία και τον μεσσιανισμό, την παθητική άναμονή του «Σωτήρα του έθνους». Όμως δεν θά πρέπει να ψέξουμε ιδιαίτερα την Δέλτα γι' αυτό μία που άναπαράγει τις ιδεολογικές συμβατικότητες της έποχής της. Άλλωστε κι ή Φλογέρα του βασιλιά του Παλαμά, γεννημένη απ' τό ίδιο άκριβώς κλίμα που δημιούργησε τό Παραμύθι, διαλέγει τον Βουλγαροκτόνο για ήρωα.

Η επέμβαση της Γνώσης είναι φυσικά σημαντική για την εξέλιξη του έργου, αφού έντεινει τό ρυθμό της δράσης βγάζοντας τό βασιλόπουλο από την άμηχανία του. Η πιό σημαντική συνάντηση είναι βέβαια ή δεύτερη όταν ο ήρωας είναι γεμάτος μαύρη άπελπισία κι ή Γνώση του λέει ρεαλιστικά: «Ο λαός σου είναι σάν όλους τους λαούς, ούτε καλύτερος, ούτε χειρότερος. Μά έχει ανάγκη από διοίκηση. Μήπως λοιπόν δεν είσαι άρκετά δυνατός να γίνεις άρχηγός;». Παρόλο που ή τελευταία φράση είναι ποτισμένη από τό μεσσιανισμό του δυνατού άρχηγού, οι δύο προηγούμενες είναι μακριά από οποιαδήποτε έθνικιστική έπαρση και προγονοπληξία, οποιαδήποτε διάθεση έπιστροφής στη Μεγάλη Ίδέα. Είναι σίγουρο ότι ή Π. Δέλτα, γνώριμη και φιλη των δημοτικιστών, παρακολουθούσε άρχικά την άρθρογραφία του Νουμά και τον λάβαινε

Μέ τον Νικ. Πλαστήρα 27.10.23 (Άρχείο Β').

όσο διάστημα βρισκόταν στο έξωτερικό — ως τά 1913. Στο Νουμά ο Γ. Σκληρός έγραφε από τό 1908 τά γεμάτα ρεαλισμό και δύναμη άρθρα του προσπαθώντας να άναπροσανατολίσει την έλληνική συνείδηση, να την κάνει να στραφεί προς τά μπρός, παρατώντας τις μεγαλόσχημες ούτοπικές θεωρίες για «μεγαλειό φυλής», «προαιώνιους έχθρούς» κ.λπ. Όταν ο Τριανταφυλλίδης κριτικάρει τό βιβλίο της Δέλτα Για την πατρίδα της συνιστά να διαβάσει τό άρθρο του Σκληρού «Τό ζήτημα της Άνατολής» (Νουμάς, 4-10, 1-11-1909) που άντιμετωπίζει διαφορετικά «τή σχέση μας με τους γειτόνους».

Είναι επίσης βέβαιο ότι ή Δέλτα είχε διαβάσει τό πρώτο βιβλίο του Σκληρού, Τό κοινωνικό μας ζήτημα (1907) που τον έκανε γρήγορα γνωστό σ' όλη την Ελλάδα. Στο έργο του αυτό ο Σκληρός γράφει χαρακτηριστικά:

«Τοιοντοτρόπως έγεννώντο δύο κόσμοι πραγματικότητας: ο ένας άληθής, ο της πράξεως, ο έχων σημασίαν δι' όλον τον μή ελληνικόν κόσμον και ο άλλος ο της φαντασίας, ο μη άναγνωριζόμενος υπό του έξω κόσμου, έχων όμως άπόλυτον σημασίαν διά τους Έλληνας».

Κάτι τέτοιο συμβαίνει με τους «Μοιρολάτρες» στο Παραμύθι χωρίς όνομα που έχουν απ' ό,τι φαίνεται ένδοξο παρελ-

θόν. Ὁ βασιλιάς Ἀστόχαστος κι ἡ βασίλισσα Παλάβω ζοῦν ἐκτός τόπου καί χρόνου, μέ τήν ἀνάμνηση τῶν παλιῶν μεγαλείων, χωρίς νά νιώθουν τήν ἀθλιότητα τοῦ τόπου τους.

Εἴπαμε ὅτι σύμφωνα μέ τήν ἀνάλυση τοῦ Νικηφόρου τά δευτερεύοντα πρόσωπα ἀπλῶς βοηθοῦν ἢ ἐμποδίζουν τή δράση τοῦ κεντρικοῦ ἥρωα. Ὅμως ἡ Δέλτα μπόρεσε νά τά ντύσει μέ τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς τῆς. Ἔτσι βλέπουμε τίς βασιλοπούλες πού ἐτοιμάζονε τή σούπα ὄλου τοῦ στρατοῦ καί θυμάστε τίς κυρίες τῆς ἐποχῆς καί τῆς τάξης τῆς Δέλτα πού ἡ διάθεσή τους γιά «κοινωνική προσφορά» καί φιλανθρωπική δράση ἐκφράζει τήν τότε δεοντολογία.

Ἴσως δέν θά ἦταν ὑπερβολή, ἂν στό πρόγραμμα τοῦ σχολείου πού τό ἴδιο τό βασιλόπουλο ὑπαγορεύει στό δάσκαλο Ἀμοιράκο διακρίνουμε τόν ἀπόηχο ἀπό τίς ἐκπαιδευτικές πεποιθήσεις τοῦ Δελμούζου. Στό *Παραμῦθι* τά παιδιὰ «μαθαίνουν νά σαΐτεύουν», ὅταν εἶναι καλός καιρός τό μάθημα γίνεται στό δάσος. Στήν πυκνή του ἀλληλογραφία μέ τή συγγραφέα ὁ ἐμπνευστής τοῦ Σχολείου τοῦ Βόλου μιλάει μέ ἐνθουσιασμό γιά ὅ,τι συμβαίνει ἐκεῖ, λέει πῶς τά παιδιὰ πηγαίνουν τακτικά περίπατο καί δουλεύουν στό περιβόλι,¹⁸ μαθαίνουν Φυσική Ἱστορία παρατηρώντας τή φύση, μορφώνονται σ' ἕνα Σχολεῖο Ζωῆς.

Γενικά σ' ὅλα τά ἔργα τῆς Δέλτα ὄλοι οἱ ἥρωές τῆς, ὑπερχρονικοί κι ἀλλοτινοί ἐκφράζουν τίς ἀντιλήψεις τῆς δικῆς τῆς ἐποχῆς σύμφωνα μέ τή σαφή καί συνειδητή πρόθεση τῆς δημιουργοῦ τους. Ἔτσι γιά τό μυθιστόρημά τῆς *Τόν καιρό τοῦ Βουλγαροκτόνου* σημειώνει σχετικά:

«Βάζω συνείδηση σημερινή, μέ σημερινές ἰδέες τιμῆς καί ψυχικές πάλες στήν καρδιά τοῦ *Δαφνομήλη*, πράγματα πού δέ σκέφτηκε βέβαια ὁ *Δαφνομήλης* τόν *I'* αἰώνα».¹⁹

Παρωδία καί θεατρικότητα

Ὁ Κωστής Παλαμᾶς ἔγραφε στό *Νουμᾶ* τῆς 13ης Μαρτίου 1911 στήν ἐπαινετική κριτική του γιά *Τό Παραμῦθι* χωρίς ὄνομα:²⁰

«Στό θέατρο μεταφερόμενο τό διήγημα τοῦτο, θά τήν ἔδειχνε ὅλη τὴ δύναμη, πῶς καλά, ἂν ἴσως καί τό παρασταῖναν ὄχι ἠθοποιοί, μά νευρόσπαστα... Εἶναι κάποια ἔργα (ἀκόμα) καί ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, πού μονάχα οἱ μαριονέτες θά τά ἐμῆνευαν ταιριαστά, ἔτσι καθὼς εἶναι γινόμενα ἀπό πρόσωπα ἀπλά, ἀλύγιστα, μονοκόμματα, πρωτόγονα».

18. Ὁ Δελμούζος ἀφοῦ ἐπαινέσει καί ἀναλύσει τό *Παραμῦθι* γράφει: «Ἡ διαφορά καί ἡ ἀνύψωση ἐνός λαοῦ εἶναι σύμφωνα μέ τό βιβλίον Σας ἔργο τοῦ ἐνός, τῆς κεφαλῆς. Ἐνῶ εἶναι δόγμα τῆς Κοινωνιολογίας πῶς ὁ ἕνας, τό ἄτομο, εἶναι ἀπλούστατα ὄργανο τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν πού στηρίζονται κυρίως σέ οικονομικούς παράγοντες (*Ἀλληλογραφία*, 220). Σύμφωνα μέ τόν Π. Ζάννα, τό βασιλόπουλο εἶναι ἡ ἰδανική μορφή τοῦ διαδόχου πού θά ἔπρεπε νά εἶχε ταυτιστεῖ μέ τήν ἐπανάσταση τοῦ 1909, *Ἀρχεῖο Α'*, 104.

19. *Ἀρχεῖο Α'*, 104.

Ἡ γνώμη τοῦ ποιητῆ χαρακτηρίζει καίρια τό ἔργο τῆς Δέλτα ἐντοπίζοντας ἔμμεσα τά δύο βασικά του σημεία: τή *σχηματικότητα* καί τή *θεατρικότητα*. Ἡ πρώτη ἔχει σχέση μέ τά πρόσωπα, ἡ δεύτερη μέ τήν ἀτμόσφαιρα, τό περιβάλλον καί τόν τρόπο πού κινοῦνται.

Πολύ συχνά τά πρόσωπα τοῦ *Παραμυθιοῦ* εἶναι ἐξαιρετικά ἐπιτυχημένες καρικατούρες, ὅπως ὁ βασιλιάς, ἡ βασίλισσα, ὁ Πρωτοβεσιτάρης. Θά ἔτανε ὑπερβολή νά λέγαμε ὅτι οἱ πιό ζωντανοί, οἱ πιό ἐνδιαφέροντες ἀπό λογοτεχνική ἄποψη ἥρωες τῆς Δέλτα εἶναι αὐτοί πού γελοιοποιοῦνται; Ἀκόμα καί στό ἀτέλειωτο βυζαντινό τῆς μυθιστόρημα, τό *Γκρέμισμα* ἡ καρικατούρα τοῦ Ψελλοῦ-αὐλοκόλακα, ἐκλεπτυσμένου λόγιου, μέ «μιά δόση Μιστριωτισμοῦ», εἶναι χαρακτηριστική, ἀνεξάρτητα ἀπό τή σχέση τῆς μέ τήν ἱστορική πραγματικότητα ἢ τήν ἐναρμόνισή τῆς μέ τήν πραγματικότητα ἢ τήν ἐναρμόνισή τῆς μέ τήν ὅλη ἀτμόσφαιρα τοῦ μυθιστορήματος.

Οἱ «καλοί» ἥρωες τοῦ *Παραμυθιοῦ* εἶναι βέβαια λιγότερο διασκεδαστικοί. Ἔτσι τό βασιλόπουλο ποτέ δέν γελάει, δέν ἀστειεύεται, συνέχεια σκέφτεται τή ἀποστολή του, δέν εἶμαι σίγουρη γιά τό ἂν ἐρωτεύεται: ὅταν ἤμουνα παιδί, μέ σκανδάλιζε ἐκεῖνη ἡ σκηνή πού ζητάει ἀπό τή Γνώση νά τόν παντρευτεῖ «ἐπειδή τοῦ ἔκανε τόσο καλό μέ τίς πολύτιμες συμβουλές τῆς». Ὅμως αὐτό εἶναι φυσικό μιά καί οἱ ἥρωες εἶναι τύποι, ὄχι καθημερινοί ἄνθρωποι, μιά καί τό παραμῦθι ἔχει ἀλληγορικό χαρακτήρα καί διδακτική πρόθεση.

Ἡ Δέλτα περιβάλλει ἀρχικά αὐτούς τούς τύπους μέ μιά πειστική ἀτμόσφαιρα παρακμῆς. Ἐχει κατορθώσει νά τήν ἀποδώσει *εἰκονογραφικά* μ' ἕναν τρόπο καθαρά θεατρικό. Τοποθετεῖ τούς ἥρωες στό χῶρο, περιγράφει πῶς εἶναι ἀκριβῶς ὁ χῶρος αὐτός, τί φοροῦν τά πρόσωπα, ποιές ἀκριβῶς κινήσεις κάνουν. Μ' ἄλλα λόγια, δίνονται σαφεῖς ὁδηγίες *σκηνογραφικές, ἐνδυματολογικές, σκηνοθετικές*. Το ἔργο προσφέρεται γιά θεατρική ἐκδοχή καί δέν εἶναι διόλου τυχαῖο πού διασκευάστηκε σέ θεατρικό ἔργο ἀπό τόν Ἰάκωβο Καμπανέλη στή 1959.

Ἡδῆ μέ τό σκηνικό δίνεται ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς παρωδίας. Τά πράγματα εἶναι παλιά καί φθαρμένα, μ' ὅλη τήν ἀλλοτινότητά τους λαμπρότητα, καρικατούρες πραγματικές σάν τά πρόσωπα πού τά χρησιμοποιοῦν. Στό παλάτι ὑπάρχουν μιά κουτσὴ χρυσή πολυθρόνα, ραγισμένοι καθρέφτες, ἕνα ξεγυαλισμένον χρυσό κρεμαστάρι, μιά κουτσὴ χρυσὴ κονσόλα — «τό πιό σφαιροειδές ἐπιπλο σ' ὅλο τό δωμάτιο» τοῦ θρόνου, ὅπου θά κρεμαστεῖ ἡ γαϊδουροκεφαλή τοῦ θεοῦ βασιλιά. Αὐτή ἡ γαϊδουροκεφαλή μέ τήν τενεκεδένια κορόνα πού εἶναι σύμβολο καί εὐρημα θεατρικό, ἀκόμη καί σκηνογραφικό.

Μαθαίνουμε γιά τά ξεσκισμένα χρυσοκέντητα ρούχα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, τόν κουρελιασμένο βασιλικό μανδύα παρατηροῦμε ὅτι τά βελουδένια χρυσοκέντητα ρούχα τοῦ βασιλόπουλου «ἔχουν μικρέψει καί σχιστεῖ». Αὐτά τά ἴδια «κουστουμιά», μπαλωμένα χάρη στήν ἐπέμβαση τῆς συμπατριωτικῆς Εἰρηνοῦλας, προεξαγγέλλουν ὅτι ὅλα θά πᾶνε καλὰ τετρα στό βασιλεῖο τῶν «Μοιρολατρῶν». Κι ἀργότερα, ὅταν οἱ Μοιρολάτρες διώχνουν τόν ἐχθρό κι ἀρχίζει τό κράτος τοῦ νά ὀρθοποδεῖ, τότε τό βασιλόπουλο «φοράει ἀπλά ἄσπρα μάλλινα ρούχα» ὅπως καί οἱ ἄλλοι στρατιῶτες.

Τά πρόσωπα τοποθετοῦνται στό χῶρο μέ ἀκριβεία, μέ μέγιστη προσοχή κι ἡ τοποθέτησή τους αὐτὴ προειδοποιεῖ γι

τίς σκέψεις και τά αισθήματά τους. Έτσι στό Γ' κεφάλαιο τό σκηνικό τής αίθουσας του θρόνου μοιάζει χωρισμένο στά δυό. Στή μιά μεριά κάθονται όλοι μαζί οί παλατιανοί, ό βασιλιάς, ή βασίλισσα, οί βασιλοπούλες κι οί παρακόρες και παρατηρούν ξεκαρδισμένοι στά γέλια τά καμώματα του γελωτοποιου. Στήν άλλη άκρη, στό παράθυρο τό βασιλόπουλο διηγείται μέ σοβαρότητα στην άδερφή του «τίς όμορφίες του δάσους».

Πολύ συχνά μάς δίνονται λεπτομέρειες για τό τί άκριβώς μαγειρεύει ή βασιλοπούλα, ή κυρα-Φρόνηση, ή «όλες μαζί οί κοπέλλες». Αυτό ένοχλεί λίγο τόν συνήθως έγκάρδιο και έπαινετικό άλληλογράφο τής Δέλτα, τόν Άργύρη Έφταλιώτη, πού μέ ευγένεια τής γράφει:

«Ίσως θά ήτανε καλύτερα νά μήν αναφέρονταν γαστρονομικά άντικείμενα τόσο συχνά, μά αυτό πάλε είναι έλκυστικό στά παιδιά, είναι και ρωμαίικο συστατικό». (Έπιστολή από Liverpool, 18.7.1910). «Άν έχει κονσούρι τό έργο, είναι τά παραπολλά φαγιά και μαγειρέματα. Ρωμαίικο και πολύ ρωμαίικο μάλιστα θά πήτε, και νά δήτε πού μου άρέσει κιόλας νά φαντάζομαι π.χ. πώς μυρίζω ξυνίθρες, μά ξερω γώ; νά δέν πάνε στή φιλολογία τά τέτοια». (Hesle, 19.7.1910).

Όστόσο νομίζω πώς αυτά τά σχηματικά, τά σάν φιγούρες κουκλοθεάτρου πρόσωπα, ζωντανεύουν, γίνονται μ' αυτόν τόν τρόπο περισσότερο σάρκινα.

Κάποτε τά φαγητά χρησιμεύουν για νά όλοκληρωθεί ή ειχόνα μιās καρικατούρας: ό κυρ-Κατρακυλάκος, ό όλοστρογγυλος άπαθής πρωτοβεστιάριος δέν βλέπει τήν ώρα νά ξεφορτωθεί τό βασιλιά και τό βασιλόπουλο για νά πάει σπίτι του, όπου τόν περιμένει «μιά όρεκτικότερη σκορδαλιά». Η ξιπασμένη βασίλισσα μ' όλο τό θυμό της, δέν μπορεί νά άντισταθεί στό άγαπημένο της φαγητό πού είναι τά πουλιά μέ μαρούλια. Άλλωστε ή άναφορά τών φαγητών και ή λεπτομερής εξήγηση τής παρασκευής τους είναι κάτι πολύ ταιριαστό μέ τή φύση τής παρωδίας. Στά έλληνιστικά χρόνια υπάρχουν ένα σωρό «Ηδυπάθειες», γεμάτες συνταγές και λιχουδιές.²³

Γενικά, ό σατιρικός τόνος τής Δέλτα, αυτή ή άθλιότητα πού άποκαλύπτεται ντυμένη μέ σαρκασμό είναι τό πιό όμορφο στοιχείο στό έργο της. Ό Παλαμάς τής έγραφε πώς ίσως διαφαίνεται στό «Παραμύθι κάποιος άντίλαλος από Άγγλικό χροϊμορ, κάτι από Thaceraγ, Swift ή Dickens».²⁴

Η Δέλτα λάτρευε τά άγγλικά παιδικά βιβλία κι άναγνωστικά, έβρισκε τά γαλλικά υπερβολικά σοβινιστικά και άδικα μέ ό,τι άγγλικό, τά γερμανικά όχι καλά, γιατί διαφημίζουν τήν πονηριά. Πραγματικά, είναι πολύ πιθανό ή ιδέα τής άλληγορίας νά είναι «μακρινός άντίλαλος» του Σουίφτ. Από τόν Ντίκενς ή Δέλτα δανείζεται και διασκευάζει τό ευρηματικό της φτωχής βασιλικής οικογένειας.

5. Έπίλογος: Άντιδράσεις και πιέσεις

Έχουν περάσει έβδομήντα σχεδόν χρόνια από τότε πού γράφτηκε τό Παραμύθι χωρίς όνομα, τόν καιρό πού ή θέση τής γυναίκας στην έλληνική κοινωνία δέν ήταν αξιοζήλευτη. Πώς δέχονται οί πνευματικοί άνθρωποι τής έποχής τό βιβλίο αυτό;

Ό Παλαμάς τό συνιστά μέ ένθουσιασμό στό Πρωτοχρονιάτικο σημείωμα του 1911 πού αναφέρεται στα βιβλία τής περασμένης χρονιάς («Άπαντα, 8, «Τό κλειδί του σπιτιου», σ. 86), μά στην έπαινετική κριτική πού του αφιερώνει στό Νουμά τονίζει ιδιαίτερα τό γεγονός ότι ή Δέλτα είναι «γυναίκα και μητέρα» (δ.π., σ. 86, «Τό νέο βιβλίο τής κας Δέλτα»). Ό Έφταλιώτης, καλοσυνάτος κι εκδηλωτικός πάντα, μέ εύκολα τά καλά λόγια, λέει πώς είναι «ώρατο βιβλίο για παιδιά και μέ βαθειά σημασία» (Άλληλογραφία, σ. 155). Ό Δελμούζος χαιρείται πολύ γι' αυτό τό γραμμένο στην δημοτική βιβλίο για παιδιά, τό όνομάζει «τό δεύτερο έθνικό βιβλίο για μικρούς και μεγάλους», έννοώντας ότι τό «πρώτο» είναι τό Για τήν πατρίδα. Βρίσκει πώς «μοιάζει μέ τραγούδι και μέ παραμύθι», μά είδαμε πώς τό βρίσκει λίγο «συντηρητικό». «Η διαθορά και ή άνύψωση ενός λαου είναι σύμφωνα μέ τό βιβλίο Σας έργο του ενός, τής κεφαλής» γράφει χαρακτηριστικά (Άλληλογραφία, σ. 220-221). Ό Ψυχάρης είναι ακιωμένος πού ή Δέλτα δέν άκολούθησε τίς δικές του γλωσσικές άπόψεις, γι' αυτό είναι άρκετά δηκτικός και σαρκαστικός μέ τό βιβλίο, μόλο πού του άναγνωρίζει κάποιες λογοτεχνικές άρετές (Άλληλογραφία, σ. 223, σημείωση).

Ό Τριανταφυλλίδης μ' όλη τήν ευγένεια και τή φιλική σχέση πού τόν συνδέει μέ τήν οικογένεια τής Δέλτα, δέν πολυπιστεύει ότι τό έργο της αυτό έχει σπουδαία λογοτεχνική αξία. Βρίσκει κι αυτός όμως εξαιρετικά χρήσιμο τό γεγονός ότι γράφονται παιδικά βιβλία στην Δημοτική. Άλλωστε, καθώς είδαμε, κι αυτός ένοχλείται από τήν παρουσία του χαρισματικού κεντρικού ήρωα (βλ. Άλληλογραφία, Έπιστολές Τριανταφυλλίδη).

Όμως ίσως οί σπουδαίοι δημοτικιστές είναι μάλλον άυστηροί μέ τή συγγραφέα, λησμονούν ότι τό έργο της είναι παραμύθι συμβολικό και τά περισσότερα παραμύθια μιλάνε για ήρωικά κι αξια βασιλόπουλα. Άς μήν ξεχνάμε άκόμη ότι μιιά γυναίκα τής έποχής εκείνης όσο κι άν είναι ευαίσθητος δέκτης, είναι πιθανό και εύλογο νά παραμένει ως ένα σημείο δέσμια τών αντιλήψεων του κοινωνικού της περιγυρου. Στό έργο της βλέπουμε νά έπαληθεύεται ή διαπίστωση του Μάρξ ότι οί συνθήκες ζωής διαμορφώνουν τόν τρόπο σκέψης. Όστόσο θά ήμασταν άδικοι άν λέγαμε ότι ή Δέλτα άντιμετώπισε τά κοινωνικά δεδομένα παθητικά, χωρίς νά ασκήσει τήν κριτική της. Έστω σύμφωνα μέ τά άυτονόητα τών κοινωνικών καταβολών της. Η ίδια πρέπει νά έχει συνείδηση του γεγονότος ότι οί καταβολές της αυτές τήν προσδιορίζουν και τήν επηρεάζουν. Στά 1925 ή μορφή του Νικόδημου στό έργο Η ζωή του Χριστου προδίδει άκριβώς αυτή της τή συνείδηση. Η Δέλτα γράφει χαρακτηριστικά:

20. Άλληλογραφία, σ. 211.

21. Κ. Παλαμά, «Τό νέο βιβλίο τής κας Δέλτα», έκδ. Μπίρης, 8, 85.

22. Για τό ρόλο πού παίζουν οί σχετικοί λογότυποι στην γένεση τής παρωδίας, βλ. Alex. Zervou, Parodie et ironie, l' engendrement du comique dans l' έροπέε, διδακτορική διατριβή, Nanterre, Paris X, 1984.

23. Βλ. P. Brandt, Corpusculum Poesis epicae graecae - Parodia epicae graecae, Λιψία, 1868.

24. Κ. Παλαμά, Άπαντα, 8, 86.

«Στήν ψυχή του Νικοδήμου γίνονταν ή αιώνια εκείνη πάλη, όπου ή κρίση και ή συνείδηση αγωνίζονται έναντιον τής κοινωνικής τυραννίας, ψυχολογία του ανθρώπου τής προνομιούχου τάξεως, πού βλέπει τήν αλήθεια και όμως δέν έχει τό θάρρος νά σπάσει τίς στενές προλήψεις του κύκλου του και ν' ακολουθήσει τό πέταγμα τής ψυχής του».

Ή «ψυχή του Νικοδήμου» δέν είναι άλλη από τήν ψυχή τής Πηνελόπης Δέλτα.

Από τήν άλλη μεριά τό βιβλίο αυτό, πού απ' όλα τά Έλληνόπουλα τό πρωτοδιάβασαν και τό αγάπησαν οί μαθήτριες του Σχολείου του Βόλου, μιά και ή συγγραφέας είχε στείλει στόν Δελμούζο κάμποσα αντίτυπα, χαρακτηρίστηκε μέσα στό Δικαστήριο ως ...αναρχικό. Στή δίκη του Δελμούζου μιά από τίς μάρτυρες είπε για τό βιβλίο στόν εισαγγελέα Βόλου:

«Ή εντύπωσίς μου είναι ότι τά συμπεράσματά του είναι καθαρώς αναρχικά σύμφωνα μέ τās εξηγήσεις περί αναρχισμού τās όποιās μου δίδετε».²⁵

Ο ίδιος ό φωτισμένος δάσκαλος σ' ένα από τά γεμάτα ζεστά αίσθήματα γράμματά του βεβαιώνει ότι σύμφωνα μέ όσα γράφανε οί τοπικές έφημερίδες έναντίον του, «τό μυστικό κομιτάτο» έστειλε από τή Γερμανία στό Παρθεναγωγείο του Βόλου «τά άντεθνικά βιβλία μιās κυρίας μέ τό ψευδώνυμο Δέλτα».²⁶

Ή ίδια ή Δέλτα δίστασε νά δώσει στή δημοσιότητα τό Παραμύθι. Κράτησε για ένα — δύο μήνες τά αντίτυπα στήν αποθήκη. Άνησυχούσε μήπως τό βιβλίο της θεωρηθεί αντιβασιλικό σέ μιά εποχή πού, καθώς λείει ή ίδια, τά αντιβασιλικά βιβλία δέν ήταν χρήσιμα για τόν τόπο (Άλληλογραφία, σ. 219). Μάλιστα ενώ είχε ήδη στείλει τό Παραμύθι στόν Δελμούζο, τόν παρακάλεσε νά μήν τό δώσει στίς μαθήτριές του μέχρι νά περάσει κάποιος καιρός κι αυτός φυσικά σεβάστηκε τήν επιθυμία της.

Έδώ θά πρέπει νά λογαριάσουμε τίς πιθανές πιέσεις του κύκλου και τής οικογένειας της. Δέν θά ήταν έπιτρεπτό νά γράφονται βιβλία πού θίγουν τό βασιλιά από τήν κόρη του ύπουργού Έθνικης Οικονομίας!

Ή επέμβαση των δικών της στή συγγραφή της είναι κάποτε χαρακτηριστική: ενώ ήδη γίνεται ή διόρθωση των τυπογραφικών δοκιμιών του Παραμυθιοῦ, ό σύζυγος τής Δέλτα προτείνει κάποιες αλλαγές πού σκοπό έχουν νά άμβλύνουν αυτόν τόν περίφημο «άντιβασιλικό» χαρακτήρα του έργου. Γι' αυτό τό ζήτημα ό Έφταλιώτης γράφει:

«Νά βγῆ, νά βγῆ τό βιβλίο καταπῶς είναι. Αυτό τό βιβλίο είναι ή κυρία Δέλτα. Άμα τ' αλλάξουμε κατά τά γούστα άλλων, μά ας είναι και του αγαπημένου μου κυρίου Δέλτα άκόμα (μ' όλο τό σεβας) δέ θά είναι τής κυρίας Δέλτα τό βιβλίο». (Άλληλογραφία, σ. 156).

Ο Έφταλιώτης διαφωνεί επίσης μέ τήν άπόφαση τής Δέλτα νά καθυστερήσει τήν κυκλοφορία του βιβλίου της.

«Θά ξέρετε», τής γράφει, «πώς ένα έργο ά δέ βγει τήν ώρα πού γράφτηκε, χάνει τή μυρωδιά του, δέν πολυταιριάζει πιά σέ διαφορετικούς καιρούς». (Άλληλογραφία, σ. 162).

Και ό Τριανταφυλλίδης εξηγεί φύχραιμα στή συγγραφέα ότι «μ' ένα άλληγορικό παραμύθι δέν εκτίθεται κανείς».

Νομίζω όμως ότι τήν πιό σαφή και ολοκληρωμένη θέση για τό ζήτημα αυτό τήν εκφράζει ό Δελμούζος πού γράφει στή Δέλτα:

«... Άφου ζωγραφίζετε πώς από τό κεφάλι ενός τόπου εξαρτάται τό χαντάκωμα ή ή προκοπή του, δίνετε στόν καθένα ένα μέτρο για νά μετρήσει τήν αξία του βασιλιά μας και νά ρίξει άπάνου του και τίς δικές μας άμαρτίες· στό μέλλοντα όμως βασιλιά δείχνετε τό έργο του και μέ τό μέτρο θά μετρηθεί· έτσι τό βιβλίο Σας είναι αντι-Γεωργικότατο και μαζί και φιλοβασιλικότατο». (Άλληλογραφία, σ. 221). Και καταλήγει ό Δελμούζος: «Υποθέτω πώς αν βγει έξω θά κατασχεθεί».

Τελικά ή Δέλτα άποφασίζει ότι τό βιβλίο της μπορεί νά κυκλοφορήσει. Κι όλα γίνονται όπως τά είπε ό Δελμούζος, εκτός απ' τήν κατάσχεση. Ο άρθρογράφος τής έφημερίδας Άκρόπολις (16.12.1910) αναρωτιέται αν ό βασιλιάς Άστόχαστος συμβολίζει τόν Γεώργιο. Και μέ μεγάλη δόση ειρωνείας καταλήγει πώς κάτι τέτοιο δέν συμβαίνει, γιατί ό Γεώργιος δέν ...πεινάει σαν τόν Άστόχαστο.

Ή ίδια ή Πηνελόπη Δέλτα βεβαιώνει πώς δέν ήθελε καθόλου ν' άγγίξει τή βασιλεία (Άλληλογραφία, σ. 222), μά όταν ένα έργο τυπωθεί και κυκλοφορήσει, συχνά ξεπερνάει τά όρια και τίς προθέσεις του δημιουργού του, άνάλογα μέ τήν άνάγνωση όποιουδήποτε «έπαρκους άναγνώστη» πού έλεγε κι ό Βαλερύ. Θά 'λεγα, κάπως υπερβολικά, πώς ή Δέλτα μ' αυτό της τό έργο σχεδόν ξεπερνάει τά δικά της όρια· εκφράζει —ίσως όχι άκόμη έντελώς ένσυνείδητα— τήν κριτική της, τήν προσωπική της πολιτική άποψη. Στά σίγουρα, τό Παραμύθι ξεπέρασε τά χρονικά του όρια, τήν αρχική του ουσία, πού ήταν ή ποιητική μετάπλαση μιās ιστορικής στιγμής. Σήμερα τό διαβάζουμε στά μικρά παιδιά μας κι ή θεατρική του διασκευή, στά πρώτα μας νιάτα και τά τελευταία χρόνια τής δικτατορίας, μάς συγκίνησε βαθιά, σχεδόν τό ίδιο βαθιά μέ τήν πρώτη του άνάγνωση:

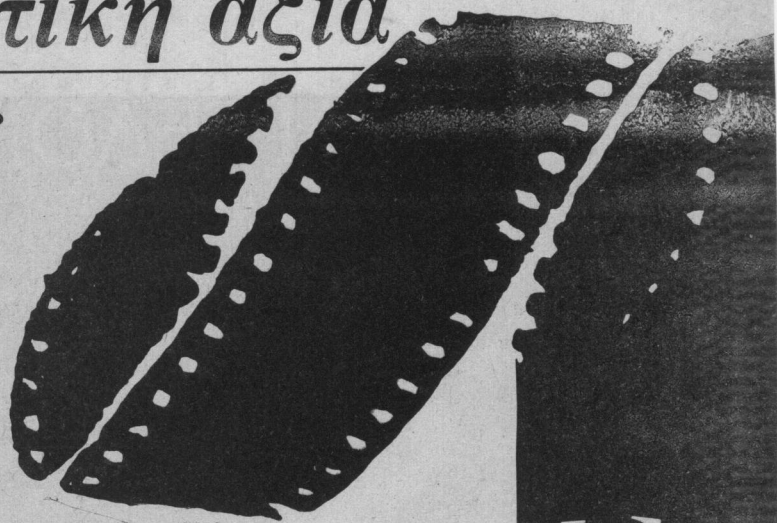
Πάνε κιόλας είκοσι χρόνια από τότε πού πρωτοκρατήσαμε στα χέρια μας Τό παραμύθι χωρίς όνομα.

25. Κ. Τριανταφυλλόπουλου, «Θεός και Θέμις», έλεγχος του Βουλεύματος 1912, σ. 25, Άλληλογραφία, 528.

26. Άλληλογραφία, 231. Τά βιβλία πού στάλθηκαν είναι τό Γιούνην πατρίδα και τό Παραμύθι χωρίς όνομα.

Η έμπορευματική αξία της κρίσης

—Με αφορμή την προβολή του Μελισσοκόμου
καί του Διάβολου στό κορμί—

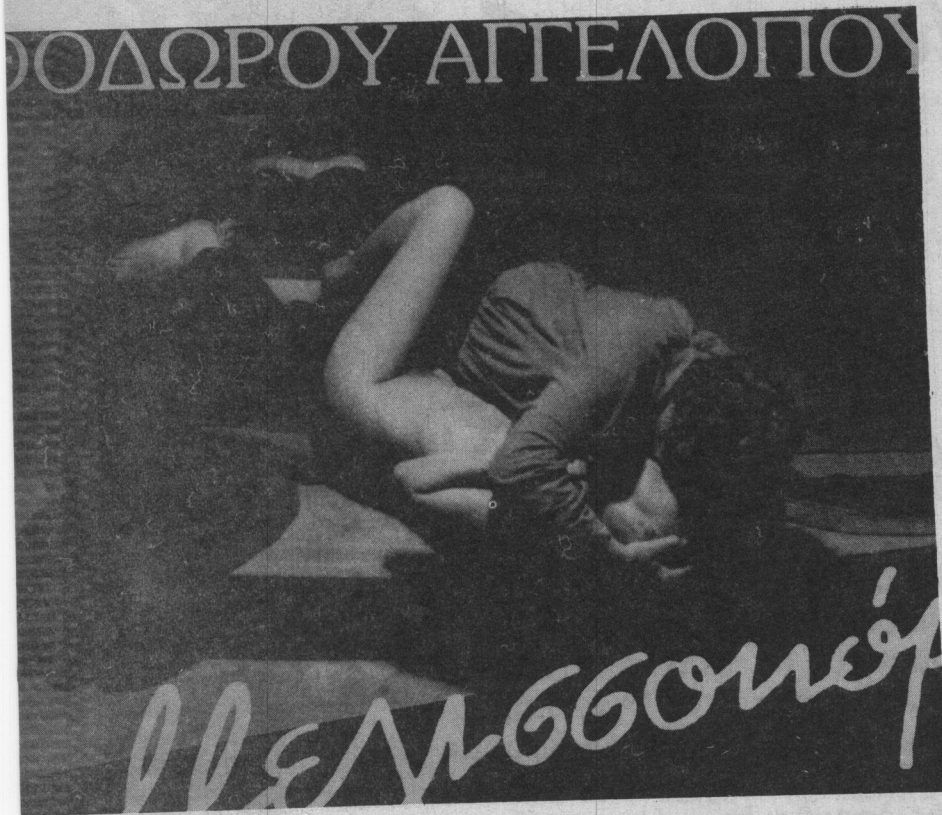
Ἡ ἦττα τῆς Ἀριστερᾶς καί ὁ ἔρωτας ὡς ἐστία ὑπονόμευσης τῆς ἀποκαθιστάμενης κοινωνικῆς εἰρήνης, ἀποτελοῦν τά κοινά σημεῖα τοῦ φιλμ τοῦ Μ. Μπελόκιο *Διάβολος στό κορμί* καί τοῦ *Μελισσοκόμου* τοῦ Θ. Ἀγγελόπουλου. Ἡ σύμπτωση τῆς προβολῆς τους δίνει τήν αφορμή αὐτῆς τῆς ἐπισήμανσης, καθὼς καί στίς δύο περιπτώσεις ἀφετηρία εἶναι τό τέλος μιᾶς ἐποχῆς ὁραμάτων καί κατάληξη ἡ πορεία, διαμέσου τῶν νέων νοοτροπιῶν, εἴτε πρὸς τήν κοινωνική ἀφομοίωση (Μπελόκιο) ἢ πρὸς τό ἀδιέξοδο καί τό θάνατο (Ἀγγελόπουλος).

Στόν κόσμο πού φθίνει, ἄνδρες δημιούργησαν τά ὄραματα ἀλλά καί τίς διαψεύσεις τους. Τό κυριότερο, ἄνδρες διεκδικοῦν πάλι τό νέο κόσμο ἐνῶ ρακέन्दυτο πλανιέται ἀκόμα τό φάντασμα τοῦ παλιοῦ κόσμου πού μέχρι χθές διεκδικοῦσαν. Οἱ νέες κοπέλες ἀντιστέκονται μέ τό μοναδικό ὄπλο τοῦ δικοῦ τους λόγου, τό σῶμα τους. «Ἄσε με νά φύγω», λέει στό Σπύρο ἡ νεαρή τοῦ *Μελισσοκόμου*, ἐνῶ κάνουν ἔρωτα. Καί φεύγει ἐγκαταλείποντάς τον. Μέ τό «διάβολο στό κορμί» τῆς ἡ ἄλλη, φεύγει ἀπό τόν ἀνανήψαντα τρομοκράτη γιά νά ξυπνήσει τό διάβολο στό κορμί τοῦ, νερότερου ἀπ' αὐτήν, ἐραστή τῆς. Καί στίς δύο περιπτώσεις ἡ φυγή ἀποκλείοντας τό σῶμα, ἀποκλείει τή μοναδική ἀπομένουσα ἐπαφή τῶν νικημένων μέ τόν κόσμο τῶν νικητῶν. Καθιστά τή διαδικασία ἐνταξίς τους σ' αὐτό τόν κόσμο μιᾶς ὑπόθεσης διανοητικῆς προσαρμογῆς τους καί μόνο. Ὁχι παράδοξα καί αὐτοὶ ἀντιδροῦν μέ τήν ἀπάρνηση τοῦ δικοῦ τους σώματος, εἴτε μέ τήν κοινωνική ἔννοια, προσχωρώντας δηλαδή στή χωρίς φύλο ἀξιοπρέπεια τῆς ἀστικῆς ἠθικῆς ἢ μέ τή βιολογική, δηλαδή τήν ὀλοκληρωτική ἀπώλεια τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς τους.

Ἀλλά ἂν μέχρις ἐδῶ διαπιστώνεται μιᾶ προφανῆς σύμπτωση τῶν δύο ταινιῶν, κάποιες ἐνδιαφέρουσες διαφορές τους θά μπορούσαν ἴσως νά φωτίσουν καλύτερα τήν οὐσιαστικότερη συγγένειά τους.

Στόν *Μελισσοκόμο* ἡ ἦττα τῆς Ἀριστερᾶς ἔχει τήν ἡλικία τῶν ἠττημένων πρωταγωνιστῶν του. Ἡ ἀπώλεια τοῦ πολέμου εἶναι ὀριστική καί οἱ ἀπόηχοι τῶν μαχῶν ἔχουν ἢ δέν ἔχουν τακτοποιηθεῖ, πάντως βρίσκονται γιά πάντα στή συνείδηση ἐκείνων πού τίς ἔζησαν. Ὁχι πιά στήν πραγματικότητα τῶν νέων συγκρούσεων. Γιά τόν περίγυρο ἀλλά καί γιά τοὺς ἴδιους τοὺς ἡλικιωμένους ἀπόμαχους πού ἔχουν πιά προσαρμοστεῖ στοὺς νέους καιροὺς πρόκειται γιά μιᾶ ἐποχή μετά τήν ἦττα. Δέν τίθεται καν ζήτημα γιά τίς μάχες πού δόθηκαν, γιά τοὺς λόγους πού χάθηκαν. Τό μόνο πού ἀναζητεῖται, τό μόνο πού προσδίδει ἀγωνία εἶναι ἡ μοῖρα τῆς ἀνένδοτης ἐμμονῆς στό ἐκπεσμένο ὄραμα. Τῆς ἐμμονῆς πού παρά τή στερνή γνώση τῶν ἐνδογενῶν ἀδυναμιῶν τοῦ ὁράματος, ἐξακολουθεῖ νά κατασκευάζει ἰδανικές κοινωνίες —κυψέλες— ἔξω ἀπό τό κοινωνικό γίγνεσθαι: ἀντικαθιστώντας τό κοινωνι-

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

κό μέ τό φυσικό, εμπιστευόμενη τήν αυστηρή οργάνωση του δεύτερου έναντι τής ανεξέλεγκτης αταξίας του πρώτου, πληρώνοντας έστω ακριβά τό τίμημα αὐτῆς τῆς αντικατάστασης, τή σιωπή, τήν ἔλλειψη τοῦ λόγου πού παραμένει τό ἀποκλειστικό προνόμιο τῆς ἀνθρώπινης ἐπι-κοινωνίας. Ὅμως ἔτσι, ὅταν οἱ νέες νοοτροπίες θά εἰσβάλουν διαπερνώντας τό παραπέτασμα τῆς σιωπῆς, ὄχι μόνο μέ τή μουσική ρόκ ἀλλά προηγουμένως, μέ τό ἐρωτικό ἦθος πού καλλιεργούν οἱ ρυθμοί τῆς, ἡ σοφά οργανωμένη τάξη τοῦ φυσικοῦ οἰκοσυστήματος δέν θά μπορέσει νά προφυλάξει τό σχεδιαστή τῆς ἀπό τή ἀφελή καί ἀνόητη ἀταξία τοῦ εἰσβολέα. Ὁ νέος λόγος θά κατακλύσει σταδιακά ὄλο τό χῶρο τῆς σιωπῆς. Ὅχι πιά μέ τή σαφήνεια ἢ τήν λαμπερότητα τοῦ ἀλλά μέ τό σύγχυσιμό καί σκοτεινό φορτίο τῆς ζωικῆς του παρουσίας. Λόγος ἄδειος «ἰδεολογικός» καί λόγος πυκνός, ἐνώματος, «κοινωνικός». Ἡ σύγκρουση εἶναι πάντα, σέ ἐποχές κρίσης τῶν ἰδεολογιῶν, μοιραία γιά τόν πρῶτο, παρότι θραύσματά του χωνεύονται ἤδη στό παμφάγο στομάχι τοῦ δεύτερου. Βαθύ σαράκι πού κατατρώει καί πάλι τήν ἀδιάσειστη φαινομενικά λογική τῶν νέων θεμελιώσεων. Ἀτυχῶς στό *Μελισσοκόμο* ὁ «ἰδεολογικός» λόγος ἔχει ἀδειάσει ἤδη πρὶν ἀρχίσει ἡ ταινία, ἐνῶ ὁ εἰσβάλλων «κοινωνικός» διαφαίνεται μόνο ἀπό αἰχμές. Τήν ὑπερκινητική παλινδρόμηση τῆς κοπέλας, τόν ἀφασικό ἐρωτισμό τοῦ φαντάρου, τήν ὁμότητα τοῦ γκαραζιέρη γαμπροῦ. Ὅλες εὐκόλα ἀγαγνωρίσιμες αἰχμές μιᾶς, ἀλίμονο, πῶς σύνθετης πραγματικότητας. Ὁ σκηνοθέτης ἐπιμένει μέ σχολαστικό ναρκισσισμό στόν κόσμο τῆς σιωπῆς, καλλιεργώντας τά αὐτιστικά του χαρακτηριστικά, ἐνῶ ἐγκαταλείπει τό ὀργανιστικό περιβόλι τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας στή συμ-

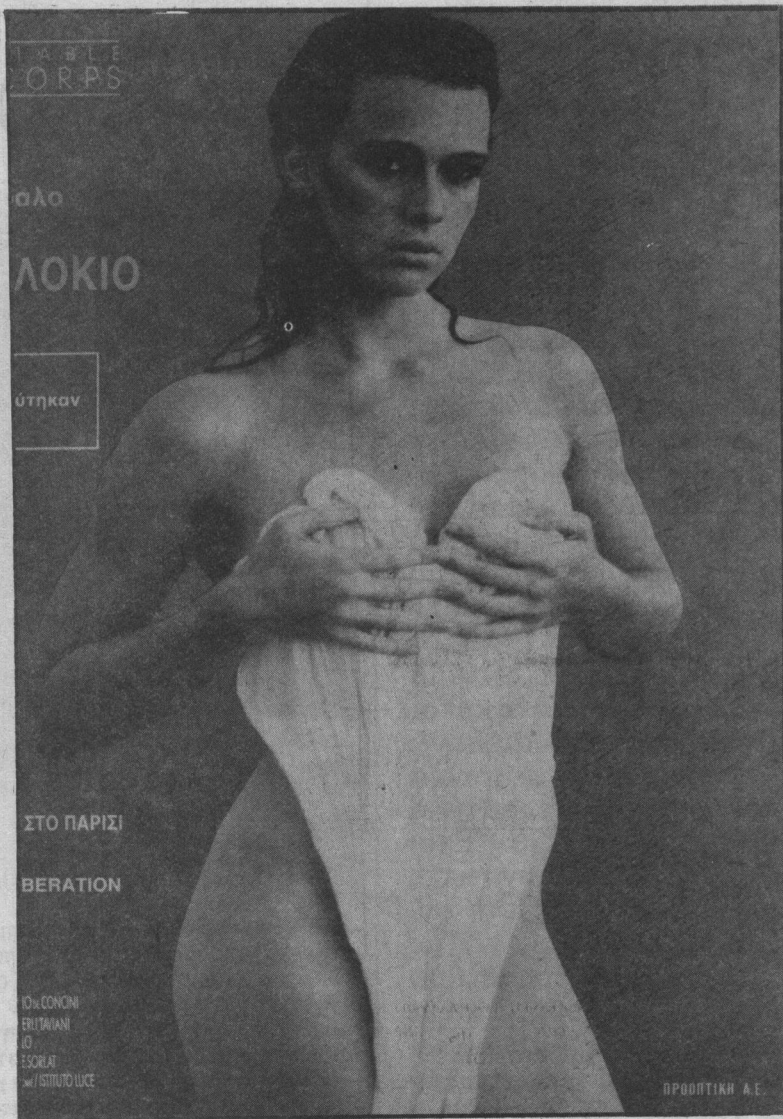
βολική σκιαγράφηση τῶν στερεοτύπων του. Ἀλλά ἔτσι ἡ μόνη ἀντίφαση πού μπορεῖ νά ἀναδειχθεῖ δραματουργικά εἶναι ἐκεῖνη τῆς ἐμμονῆς στή «ζωή» καί τῆς ἀπομόνωσης ἀπό τή ζωή, ἡ ὁποία ἂν ἔχει ἕνα ἐνδιαφέρον αὐτό δέν συμποσοῦται στή μοιραία κατάληξή τῆς, γνωστή καί ἀναπόφευκτη, ἀλλά στήν ἀρθρωση τοῦ ἐσωτερικοῦ μονόλογου-ἀπολογισμοῦ αὐτῶν πού ἔγιναν χθές, αὐτῶν πού δέν μποροῦν νά γίνουν πιά σήμερα. Αὐτός ἀκριβῶς ὁ (μονο)λόγος λείπει ἀπό τό *Μελισσοκόμο* καθώς ἀπό τήν ἀρχή ὄλα, πρόσωπα, σκέψεις, περιβάλλον, ὑποτάσσουν τήν ἐκφραστικότητα τους στή θεατρικότητα τοῦ τραγικοῦ φινάλε. Γιά ὄσους τό γνώριζαν ἀπό τή σαρωτική προβολή του μέσω τοῦ ἄρτιου —μέ «καπιταλιστικά» κριτήρια— γραφεῖον δημόσιων σχέσεων τῆς ταινίας, δέν ἀπομένει παρά ἕνα ἀνιαρό ταξίδι στή γνωστή εἰκονογραφία τοῦ σκηνοθέτη, τή βροχή, τά παλιά πανδοχεῖα, τά βενζινάδικα, τά φωτισμένα καφενεῖα μέσα στή νύχτα τῆς ἐνδοχώρας. Ὅλα ἀξιόλογα εὐρήματα μιᾶς, δύο ἀλλά ὄχι καί ἑπτὰ ταινιῶν.

Ἀντίθετα στόν *Μελόκιο* ἡ ἦττα τῆς Ἀριστερᾶς εἶναι πρόσφατη. Οἱ ἠττημένοι σέρνονται ἀκόμα στό κλουβιά τῶν νικητῶν. «Δικάζονται» μέσα στήν ἀδιαφορία τῆς κοινῆς γνώμης καί τίς ἐκ τῶν ἔνδον ἀποστασίες. Ἡ ἱστορία τους ἀνατίθεται στίς δικολαβικές ἰκανότητες τῶν δικηγόρων-σωτήρων τους. Ὁ *Μελόκιο* ἀποφασίζει νά βγεῖ ἀπό τίς ἔτσι κι ἄλλιῶς μισοάδειες αἴθουσες τῶν δικαστηρίων. Ἐξω στήν κοινωνία. Στήν κοινωνία τῶν νικητῶν. Ἀνιχνεύοντας τίς νέες νοοτροπίες. Αὐτόν τόν ἀποϊδεολογικοποιημένο κοινωνικό λόγο πού ἀναπτύσσεται μετά τήν ἦττα. Ἐκεῖ ὅπου συγκροτεῖται ἡ νέα ἰδεολογία. Ἐμπιστευόμενος τῆς δραματικῆς ἀξία τῶν ἀντιφάσεων καί τῶν συγχύσεων ἀνάμεσα στό παλιό καί τό καινούργιο ἢ αὐτό πού φαίνεται καινούργιο. Ἐτσι ὁ «διάβολος» δέν ντύνει τό κορμί τῆς μόνο μέ τά τελευταῖα μοντελάκια τῆς ἰταλικῆς ὑψηλῆς μόδας ἀλλά αἰσθάνεται καί τήν ἀνάγκη νά ἐπιδειξέ τόν ἀντικαταναλωτισμό τῆς καταστρέφοντας τό νέο νοικοκυριό πού στήνει μέ τή μεγαλοαστή πεθερά καί μητέρα τοῦ ἀνανήκοντος τρομοκράτη. Ὁ νεαρός ἐραστής χαρτζιλικομένος ἀπό τόν μπαμπά, δέν ἱπεύει μόνο τήν καθαρόαιμη γαμάχα του, ἀλλά βρῖσκει τή δύναμη νά ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον του συμμορφούμενος μέ τό διάβολο μέσα του. Τό σχολεῖο δέν εἶναι μόνο αὐστηρό στίς ἐξετάσεις καί στήν ποιότητα τῶν σπουδῶν πού προσφέρει ἀλλά καί ἀνεκτικό μέ τίς ψυχολογικές ἀταξίες τῶν μαθητῶν του. Οἱ «σκληροῖ» τρομοκράτες δέν εἶναι μόνο, ἢ δέν εἶναι πιά, οἱ ὑπιπέτες ἀσκητές τῆς ἐπανάστασης, ἀδιάφοροι γιά τίς καθημερινές ἡδονές ἀλλά καί ἐρωτικοί ἀνθρωποῖ μέ ἄμεσες σεξουαλικές ἀνάγκες. Ὁ ψυχίατρος δέν εἶναι μόνο ἕνας ἀντικειμενικός ἀναλυτής ψυχῶν ἢ ἕνας πατέρας γεμάτος κατανόηση ἀλλά καί ἕνας ὑστερικός σαραντάρης μέ πατριαρχικά σύνδρομα καί ἐρωτικές ἀπωθήσεις. Ὁ καθολικισμός δέν εἶναι τό διαβατήριο μόνο πρὸς τήν πνευματική ἰσοροπία ἀλλά —γιά τοὺς εἰλικρινεῖς— καί πρὸς τήν αἰσθησιακή πλαδαρότητα. Ὁ κατάλογος μοιάζει ἀτέλειωτος ἀλλά πραγματικά ὁ *Μελόκιο*, μέ τήν ἀταξία καί τῶν περασμένων ταινιῶν του, σχεδόν δέν παραλείπει καμία ἀπό τίς γνωστές καί πολυσυζητημένες ἀντιφάσεις τῆς μοντέρνας κοινωνίας. Ὅλο τό ρόζ-γκρί δνειρο τοῦ καπιταλισμοῦ πού ἐγκαθιστᾶ στό μεγαλοαστικό σπιτικό τοῦ «διαβόλου» ἐπιπλώνεται μέ ὄτι ἡ σύγχρονη διαφήμιση ἀλλά καί ἡ σύγχρονη «κοινωνική ψυχολογία» τῶν

περιοδικών μεγάλης κυκλοφορίας θεωρούν απαραίτητο ιδεολογικό εφόδιο τών μοντέρνων ανθρώπων-καταναλωτών. Αυτών που μαθαίνουν, μέ σκληρό βέβαια τρόπο, ότι καλύτερα άγχώδης, ύστερικός, έγωκεντρικός, «πλουραλιστής» αλλά μοντέρνος παρά παραδοσιακός, ότι και άν αυτό σημαίνει. Ο Μπελόκιο βέβαια ως άνθρωπος τής Άριστερās τών ανήσυχων Μάηδων δέν κρύβει τήν πικρία του γι' αυτές τές εξελίξεις. Πικρία που ή ένοχοποιητική καθολική του παιδεία τή μετατρέπει σε σατιρική πρόκληση, γιά παράδειγμα στή σκηνή τής γελοιοποίησης του Λένιν, ίεροϋ συμβόλου τής επανάστασης μέχρι χθές ή προχθές. Πικρία που, τό κυριότερο, μέ τό δημοσιογραφικό επίπεδο που εκφράζεται, δέν αφήνει τά περιθώρια γιά ώριμότερες σκέψεις. Πού δέν τές άναζητā κανείς σώνει και καλά από ένα οποιοδήποτε έργο όταν μπορεί άπολαυστικά και παιδευτικά νά κινείται μόνο στό επίπεδο τών έπισημάνσεων.

Όμως ό Μπελόκιο διεκδικεί αυτές τές σκέψεις, άπόδειξη ή άνεκδιήγητη άναφορά στό νόμο τής Άντιγόνης, περί τό τέλος, που έρχεται νά δικαιώσει τήν επανάσταση τών έρωτευμένων σ' έναν κόσμο άδιάφορον και ώφελμιστών Κρεόντων. Πρόκειται βέβαια γιά τήν κορυφαία αντίφαση καθώς οι επαναστάτες του έρωτα μετά βδελυγμίας άποκηρύσσουν κάθε σκέψη ή σύστημα σκέψης που δραματίζεται τήν άλλαγή του κόσμου. Μάλλον τό νέο κομφορμισμό άτενίζουν μέ δάκρυα στά μάτια και ήρεμη άνακούφιση. Όμως ό,τι έχει προηγηθεί, είναι πολύ βαρύ γιά νά γεμίσουμε κι έμεις μ' αυτή τήν άβάσταχτη έλαφρότητα τής άπαισιόδοξης αισιοδοξίας.

Τό όχημα του «διαβόλου στό κορμί» μέ τό όποιο ό Μπελόκιο θέλει νά διασχίσει τόν ανασυγκροτούμενο κόσμο τών νικητών γιά νά ύποδείξει τή μόνη έναπομένουσα έστία αντίστασης σ' αυτόν, δέν είναι παρά μία ξαναστιβωμένη αντίκα. Γοητευτική γιά εκθέσεις αλλά άκατάλληλη γιά δρόμους ταχείας κυκλοφορίας. Καί ό Μπελόκιο μοιάζει όλο και πίο γοητευμένος από τό εύρημά του. Τόν άέρα, τές κινήσεις, τό γέλιο, τά βλέμματα, τούς φωτισμούς, τά χρώματα. Δέν είναι τυχαίο ότι καταναοώντας τές προθέσεις του, οι διαφημιστές τής ταινίας μετέτρεψαν τόν τίτλο της από τό άφηρημένο *Διάβολος στό κορμί* στό εξαιρετικά συγκεκριμένο *Διάβολος στό κορμί της*. Γιατί όλα τά υπόλοιπα ύποτάσσονται, είναι τό έν παρενθέσει σκηνικό άνάδειξης αυτής τής γοητείας του «κορμιού», και όχι ένός, άπλως, όμορφου κορμιού. Ένός μοντέρνου κορμιού γιά νά τό πούμε άνώδυνα. Ένός πολυδιαφημισμένου κορμιού γιά νά τό πούμε μέ άκρίβεια, αυτού που τά βίντεο-κλίπ, τά σπότ τών καλσόν και άρωμάτων υποβάλλουν καθημερινά ως μέτρο κοινής αισθητικής. Στόν μαζικό συναγερμό τών αισθήσεων. Τό είδωλο έκατομμυρίων γυναικών, τήν όνειρωξη έκατομμυρίων άνδρών. Όλοι αυτοί καλούνται στήν έστία αντίστασης, τόν έρωτα, άφου πρώτα δοκιμαστούν στήν κατασκευή του άξίεραστου ειδώλου-όνειρου τους. Δηλαδή άφου πρώτα καταθέσουν κάθε αντίσταση στό βωμό τής μαζικής κατανάλωσης και τής εικόνας του «πάθους» που αυτή καλλιεργεί. Είναι αυτή ή προϋπόθεση που άναγκάζει τούς ανθρώπους του καιρού μας νά ζήσουν τήν εικόνα και όχι τό πάθος. Τήν έτερόνομη κατασκευή και όχι τήν αυτόνομη δημιουργία. Άδειάζοντας ταυτόχρονα τό ίδιο τό έρωτικό πάθος από τήν άρχαία κοινωνική δυναμική του.

Μιλήσαμε γιά ούσιαστικότερη συγγένεια τών δύο ταινιών. Καί οι δύο αναφέρονται στή σύγχρονη κοινωνία αλλά δέν είναι πολιτικές ταινίες μέ τήν ευρύτερη έννοια του όρου. Τό άνακάτεμα του κοινωνικού ύλικού που επιχειρούν δέν ξεφεύγει από τά στερεότυπα του «κόσμου που χάνεται» (Άγγελόπουλος) ή τά στερεότυπα του «γενναίου νέου κόσμου» που διαφαίνεται μέ τήν πλήρη (;) επικράτηση του άμερικανικού τρόπου ζωής (Μπελόκιο). Γι' αυτό τό κοινωνικό τους ύλικό παραμένει, και μετά τήν εκθεσή του από τές έν λόγω ταινίες, ίεραρχημένο όπως πριν. Έδώ από τούς διαφημιστές, εκεί από τούς δημοσιογράφους, παρακάτω από τούς πολιτικούς του «έκσυγχρονισμού». Κατά τοϋτο έν τέλει πράγματι και οι δύο ταινίες μιλάνε γιά τήν ήττα τής Άριστερās. Ός προϊόντα τής κρίσης του λόγου της όμως και όχι ως λόγος γιά τήν κρίση της. Ός προϊόντα μέ σημαντική έμπορευματική άξία —όχι άπροσδόκητα, θά πρόσθετα— άν κρίνω από τές γεμάτες αίθουσες σε έποχές άνάποδες γιά τόν πραγματικό πολιτικό κινηματογράφο.

Λεωνίδας Δουλούδης

Ο Σαββόπουλος μπροστά στην ΕΡΤ τραγουδάει με την κιθάρα του τό σήμα της έκπομπής του. Φωτογραφίες του Τσιτσάνη, της Βέμπο, του Χαιρόπουλου, του Παπαϊωάννου, του Γούναρη. Μιά γοργόνα που αναδύεται από τη θάλασσα. Πίσω της —γι' αυτό δέν φαίνεται— ο Μεγαλέξαντρος. Καί μετά ή έκπομπή. Πάρε, λοιπόν, πασά μου τήν ὀδοντόβουρτσά μου, ὁ Σαλονικιός καί ὁ Χόμο Σοσιάλις, ή ὄπερα τοῦ Ψηλοῦ καί ὁ κοντός μέ τή γραβάτα, Γιοκαρίνης — Λίτσα σημειώσατε χί καί ὁ γραμματέας μαζί μέ τόν ἀλήτη, ὁ φονιάς μέ τό θῦμα ἀγκαλιά. Ὅλα ἀνάκατα, ἄτακτα ριγμένα, ὁ ἕνας πάνω στόν ἄλλον, φευγαλέα πρόσωπα καί περαστικοί ἦχοι. Κομπούζιο. Ἔτσι ἔγραψαν οἱ λίγες ἀρνητικές κριτικές γιά τήν έκπομπή τοῦ Διονύση Σαββόπουλου «Ζήτω τό ἑλληνικό τραγούδι». Σωστά. Μόνο πού ή ἀταξία ὑπάρχει ἀκριβῶς γιά νά μπει μιά τάξη. Τοῦ ἴπαν ὄτι δέν ἔχει ἄποψη. Μά ἄποψη του εἶναι ἀκριβῶς ὄτι αὐτή ή ἀταξία ἀποκαθιστᾶ τήν τάξη. Τήν βαθυτέραν τάξιν τῶν πραγμάτων, πού θά ἴλεγε καί ὁ ἴδιος.

Ας βάλουμε λοιπόν μιά τάξη. «Ἐκπομπή κάνουμε, ὄχι μάρκετινγκ», ἔξηγεῖ ὁ Σαββόπουλος. Δέν ἔχει δίκιο, κάνουν καί ἀπό τά δύο. Στήν έκπομπή, τή μερίδα τοῦ λέοντος τήν παίρνει τό σημερινό τραγούδι μαζικῆς παραγωγῆς, διανομῆς καί κατανάλωσης, τό βιομηχανοποιημένο τραγούδι μέ «ἡμερομηνία λήξεως». Ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού μᾶς «μαθαίνουν» ἀμέτρητες ραδιοφωνικές έκπομπές, ἐκεῖνο πού βιάζονται νά τό μάθουμε αὐτή τή στιγμή, νά ἀποσβεστεῖ αὐτή τή στιγμή, γιάτί σέ ἕνα μήνα θά ἴχει πιά κυκλοφορήσει τό ἐπόμενο. Ὅλοι οἱ δίσκοι (ὄχι ὄλα τά τραγούδια) πού ἀπασχολοῦν τήν

Ἀνάκατοι ἦχοι καί στίχοι ἔθνικοί

ἐκπομπή εἶναι ἀπαράβατα σημερινοί, «δέν ἀσχολοῦμαστε μέ ἀνατυπώσεις», διευκρινίζει ὁ Σαββόπουλος οἱ τηλεθεατές καλοῦνται νά ψηφίσουν κάποιο ἀπό τά τραγούδια μέ ἡμερομηνία συσκευασίας μετά τό Πάσχα· οἱ στατιστικές ἀπό τά δισκάδικα ἀφοροῦν μοιραία τούς τρέχοντες δίσκους· οἱ στατιστικές γιά τό πόσες φορές ἀκούγονται τά τραγούδια ἀπό τό ραδιόφωνο πάλι τούς φρέσκους δίσκους αἰχμῆς ἀφοροῦν. Ἐρευνα ἀγορᾶς, πού λένε.

Τό μάρκετινγκ

Σέ ἕνα μεγάλο τουλάχιστον μέρος τῆς ἐκπομπῆς, πρωταγωνιστές εἶναι οἱ δισκογραφικές ἑταιρεῖες γιάτί πρωταγωνιστεῖ τό ἐμπόρευμα. Τίς ἀνάγκες τους ἄλλωστε ὁ Σαββόπουλος τίς ξέρει ἀπ' τά μέσα. «Βρισκόμαστε σέ τέτοιο στάδιο πού εἶναι χρήσιμες ὄλες οἱ ἑλληνικές ἐκπομπές. Κάθε κριτική εἶναι πολυτέλεια σήμερα...», δηλώνει ἕνας ἄμεσα ἐνδιαφερόμενος. Καί οἱ νόμοι τῆς ἀγορᾶς εἶναι ἀμείλικτοι, πρέπει νά ἐξασφαλίστοῦν οἱ ὄροι τοῦ ἐλεύθερου ἀνταγωνισμοῦ. Γι' αὐτό παρουσιάζονται ὄλοι ἀνεξάρτητα οἱ νέοι δίσκοι χωρίς σχόλια. Γι' αὐτό ὁ Σαββόπουλος τρώει πάντα τά

δέκα πρῶτα λεπτά ἐξηγώντας λεπτομερῶς τούς ἀντικειμενικούς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ. Γι' αὐτό καί οἱ δημοσκοπήσεις, οἱ στατιστικές. Φήμες καί ψευτιές, ἀνοησίες καί στατιστικές, πού τραγουδοῦσαμε παλιότερα. Ἐξ οὗ καί ὁ κομποῦτερ, ἀντικειμενικός κριτής καί καταγραφῆς. Ἐξ οὗ καί ή τεχνοκρατική φάτσα τοῦ κ. Κακίση, χειριστῆ τοῦ μηχανήματος, πού ἐγγυᾶται τήν ἀλήθεια τῶν πορισμάτων. «Γιά νά δοῦμε τα...», λέει σέ κάποια στιγμή ὁ τελευταῖος ὡσπερ Γιομπαζολιάς τῆς μουσικῆς.

Ὁ κομποῦτερ, ἔχοντας καρδιοκοπιήσει τά τραγούδια, ἔχοντας δώσει ἀπό ἕναν ἀριθμό στό καθένα, ἔχει ἤδη νομιμοποιήσει καί τήν ἀθροισμότητά τους. Τό ἕνα πῖό πάνω, τό ἄλλο πῖό κάτω, τό ἀθροισμα μένει ἴδιο. Ἡ παράθεση ἐμπορευμάτων εἶναι στό κάτω κάτω θεμιτή. Ἀλλά ή ἐκπομπή δέν ἔχει μόνο «τεχνική» πλευρά· οὔτε θέμα τῆς εἶναι μόνο τό σημερινό ἑλληνικό τραγούδι. Γιατί τά τραγούδια, ἐκτός ἀπό ἐμπορεύματα, εἶναι καί τραγούδια. Γιατί ἐκτός ἀπό τή συγχρονία ὑπάρχει καί ή διαχρονία, ἐκτός ἀπό τό ὀριζοντίως ὑπάρχει καί τό καθέτως, ἐκτός ἀπό τήν ἀγορά ὑπάρχει καί ή νοσταλγία. Ἐκτός ἀπό τή λογιστική ὑπάρχει καί ή μουσική, ἐκτός ἀπό τίς πωλήσεις ὑπάρχει καί ή ψυχή, ἐκτός ἀπό τήν οικονομομετρία ὑπάρχει καί ή γεωγραφία. Ἐκτός ἀπό τήν οικονομία ὑπάρχει καί ή ἰδεολογία. Τά ἀθροίσματα δέν ὑπαγορεύονται μόνο ἀπό λογιστικούς λόγους· εἶναι μέρη ἑνός ἐρῦτερου ἀθροίσματος.

Ἡ μεγάλη οἰκογένεια

Σάββατο 8 Νοεμβρίου. Ἀνοίγουν τά κέντρα, μᾶς λέει ὁ Σαββόπουλος. Αὐτό τό μοναδικό ἑλληνικό φαινόμενο ζωντανῆς μουσικῆς πού, «μέ πόλεμο καί εἰρήνη, μέ δημοκρατία καί δικτατορία», συνεχίζει τό δρόμο του. Καί πράγματι, τό φαινόμενο καί σύνθετο εἶναι καί πλούσιο, ἄλλωστε τά κέντρα καί ή ζωντανή μουσική διασκέδαση δέν εἶναι ἴδιο πράγμα παντοῦ οὔτε παραμένει ἴδια ή λειτουργία τους μέσα στόν χρόνο. Καί

για να μιλήσει κανείς γι' αυτό χρειάζεται σκέψη, αναζήτηση, άποψη. Όμως τόν Σαββόπουλο δέν τόν ενδιαφέρουν ως άπλό φαινόμενο, τόν ενδιαφέρουν ως έλληνικό φαινόμενο. Ός «έλληνική πατέντα», όπως λέει. Τόνι έδω οι γαρδένιες, σάν κι εκείνες πού τόν έκαναν κάποτε νά τά βροντήξει, όπως μās υπενθύμισε κλείνοντάς μας τό μάτι. Μονά ζυγά δικά του. Γιατί τό βαθύτερο νόημα τής δλης υπόθεσης είναι ότι ή φετεινή σεζόν πού αρχίζει δέν είναι παρά μέρος «τής μεγάλης σεζόν πού βαστάει πενήντα χρόνια». Καί άμέσως σκηνές από κινηματογραφικά έργα: Τσιτσάνης, Μάρκος, Μπιθικώτσης μέ τόν Παπαϊωάννου, Κασαντζίδης, Χιώτης, Μοσχολιού, Ζαμπέτας. Ό Σαββόπουλος μās ξεναγεί στήν όμαλή χρονολογική διαδοχή. Καί στή συνέχεια μέ τό σήμερα: όλοι έμεις, οι σημερινοί μουσικοί καί τραγουδιστά τών κέντρων, «από τέτοιες οικογένειες καταγόμαστε». Ποιοι έμεις; Σκηνές από τά κέντρα: πωλείται όπως είναι έπιπλωμένο, σαλάτα τά πράτα, Σάκης Μπουλάς. Από τέτοιες οικογένειες καταγόμεθα, οικογένειες μέλη τής μεγάλης οικογένειας, μέλους κι αυτής τής άκόμα μεγαλύτερης.

Τήν «ίσιοτιμία» τών τραγουδιών δέν τήν επιβάλλει μόνο ό δισκογραφικός ανταγωνισμός. Τήν επιβάλλει βέβαια καί ό σεβασμός τών γούστων του λαού. Αυτός κρίνει καί ποιοι είμαστε έμεις πού θά τόν κρίνουμε; Όχι πώς ή έκπομπή δέν κρίνει. Καί μισόλογα πετάει ό Σαββόπουλος —ποτέ δέν κρίνει. Καί μισόλογα πετάει ό Σαββόπουλος —ποτέ συγκεκριμένα, πάντα άσαφή— για κάποια μυστηριώδη κακά τραγούδια αλλά καί ή αντιπαθητική φωνή του τζούκ μπόξ φιλοκοροϊδεύει: Δώωδεκα... Τελικά τό περιγελάμε τό «Δώδεκα» ή τό σεβόμαστε άφου τό θέλει ό λαός;

Καί γούστα έχει λοιπόν ή έκπομπή καί γούστα διαμορφώνει, μέ άξονα έλαφρολαϊκό σκυλαδικοδημοτικό ρόκ τής περιρέουσας ήχητικής άτμόσφαιρας. Μέ βασική εκπρόσωπό του βέβαια τήν Χαρούλα Άλεξίου, πρώτη πάντα στις δημοσκοπήσεις καί τις στατιστικές τής έκπομπής καί νάτην μέ ένα μικρόφωνο στό χέρι σε όλες τις μέχρι τώρα έκπομπές νά μās λέει ένα καί δύο τραγούδια: γιατί αυτή, βλέπετε, δέν τραγουδάει ένα είδος τραγουδιού, δέν είναι άπλή τραγουδίστρια, αυτή ένσαρκώνει τήν ίδια τήν έθνική μουσική ένότητα, τή γέφυρα πάνω από τόν τυχόν τσιφτετελιού, έλαφρού, έμβατηρίου, από Κηφισιά μέχρι Περιστέρη. Μέ επίδοξη διάδοχο τήν άλλη ευνουούμενη τής έκπομπής, τήν Έλευθερία ή θάνατος ή μάλλον καί τά δύο μαζί.

Τά γούστα της όμως ή έκπομπή τά έχει κυρίως ανάγκη γιατί θέλει νά στοιχειοθετήσει εκείνο τό στοιχειωμένο «όλα πατρίδα μου, κι αυτά κι εκείνα». Γι'

αυτό καί δέν πρόκειται για άπλές προσωπικές προτιμήσεις, αλλά για «γούστα» πολύ πιο αντικειμενικοποιημένα. Ό κούμπα κούμπα κούμπα τσέρος, εκείνος δηλαδή ό κατεργάρης καμπαλέρος πού είναι δμορφος, κορίτσια, φυλαχτείτε, κι έχει βίτσια τρομερά, θέλει άμóre καί παρά —αυτός λοιπόν χωράει στό σχήμα γιατί άποτελεί πλέον αντικειμενικοποιημένη, «βιωμένη» ιστορία. Η Κλειώ Δενάρδου, αντίθετα, μένει άπέξω. Όσως χωρέσει κι αυτή στό μέλλον όταν «άνακαλυφθεί» καί ή δική της εποχή.

Η μουσική ειρήνη

Έχει δικιο λοιπόν ό Γιάννης Η. Χάρης πού έξεγείρεται, στό τελευταίο Άντί, επειδή όλα μās μιλούν στήν έκπομπή για τό ότι τό έλληνικό τραγούδι είναι ένα. Όμως ό Σαββόπουλος δέν προβάλλει αυτή τήν ολοκληρωτική άποψη αποκλείοντας τήν ιδιαιτερότητα, τή διαφορά. Ότε έχει τήν άποψη ότι τά τραγούδια είναι, ή θά 'πρεπε νά είναι, ίδια. Όσα ίσα, ό Σαββόπουλος τονίζει τή διαφορά. Άλλωστε, τά τραγούδια τά φτιάχνουν οι παρές καί τών Έλλήνων οι κοινότητες, καί αυτές είναι πολλές καί ποικίλες. Μόνο πού οι τελευταίες, παρά τά μίση καί τις έχθρητες, συνδέονται, ταυτίζονται σε ένα άλλο, υψηλότερο, έξωμουσικό επίπεδο. Έπομένως καί τά τραγούδια τους, άφου είναι έλληνικά, ό,τι διαφορές καί άποχρώσεις νά έχουν, από όποιους δρόμους καί νά 'ρχονται, στήν πραγματικότητα υπόκεινται σε μία βαθύτερη, έσώτερη σύνδεση. Σε μία ταυτότητα γένους. Αυτό είναι τό έλληνικό τραγούδι. Όσως λοιπόν ή έμφαση νά βρίσκεται στό άρθρο. Άλλά αυτό ισχύει γιατί πρόκειται για τό έλληνικό τραγούδι. Δέν είναι τό τραγούδι ένα. Η Έλλάδα είναι μία, γι' αυτό καί έχει ένα τραγούδι. Αυτή είναι λοιπόν ή βαθύτερη τάξη πραγμάτων πού μās φάνηκε στήν άρχή για μουσική άταξία.

Τό πράγμα φυσικά πάει μακριά. Η ένότητα του τραγουδιού προέρχεται από τήν ένότητα τής πατρίδας μας καί έτσι, άν ή Βέμπο τραγούδησε για τόν Παττακό καί τή γιορτή του στό Καλλιμάρμαρο, χαλάλι της: «Ό πραγματικός καλλιτέχνης είναι υπέρνω μικροπολιτικής». Δηλαδή τό τραγούδι είναι υπέρνω πολιτικής καί τών έγκοσμίων γενικών. Στο ντοκιμαντέρ τή συμφιλίωση Βαφειάδη—Τσακαλώτου, ό Σαββόπουλος είχε πει διδακτικά στό πανελλήνιο: «Μέσα στήν πίστα του Τσιτσάνη ένώθησαν όλοι οι Έλληνες, ή μουσική έκανε τόν Έλληνα νά αισθανθεί στό βάθος τής ψυχής του ότι είναι ίδιος μέ τόν πλαινό του». Καί ό Ζάχος πάλι, τό πάλι ποτέ πρώτο όνομα του δημοτικού τραγουδιού, έχει φυσικά τή θέση του στήν έκπομπή. Για νά μās τραγουδήσει

όχι δημοτικό αλλά τό έθνικό βέμπειο «Τής Έλλάδος παιδιά». Ό Ζάχος του δημοτικού σε έθνικό ρόλο. Άλλά καί ό Ζάχος τών Ένόπλων, κάπου εκεί στά '55, τήν Κυριακή τό πρωί μετά τή λειτουργία καί τό δεκάλεπτο κήρυγμα του Μυριβήλη.

Η έκπομπή του Σαββόπουλου, όσον άφορά λοιπόν τή μουσική, κάνει αυτό: θέτοντας τήν άμχανία του στήν ύπηρεσία τής βιομηχανίας, εξαφανίζει τις διαφορές καί στις διαδικασίες παραγωγής τών τραγουδιών καί στις διαδικασίες ύποδοχής καί άποδοχής τους. Δρασκελίζει άσταμάτητα τά δρια άνάμεσα στα είδη, προκρίνοντας τό μέγα ιδεολογικό όριο του γένους. Όρκίζεται στό όνομα του Τσιτσάνη τσουβαλιάζοντάς τον μέ τή Μοσχολιού καί τόν Ζαμπέτα, ξεχνώντας ότι μέ τήν «αηδονόλαλη» Ρόζα Έσκενάζι ό Τσιτσάνης δέν συνεργαζόταν γιατί, πολύ άπλά, ύπηρετούσαν «διαφορετικά είδη». Άντί νά χωρίσει, ένώνει. Δηλαδή άμβλύνει τις αντίστασεις άπέναντι στήν όλο καί πιο όμογενοποιούμενη μουσική πραγματικότητα προάγοντας τόν έφησυχασμό, τόν κονφορμισμό. Κονφορμισμό στόν όποιο φυσικά έχει περιπέσει, έπιθετικά μάλιστα, πριν άπ' όλους ό ίδιος. Είναι εκείνος ό κονφορμισμός πού συνοδεύει τήν αντικατάσταση τής δημιουργίας, τής παραγωγής, από τό σχόλιο, από τήν ιδεολογία. Ό κονφορμισμός πού θέλει νά μās κάνει νά πιστέψουμε ότι τό «Βρώμικο ψωμί» δέν έχει τελικά τίποτα νά χωρίσει μέ τό «Έτσι έ; Τώρα νά δεις τί θά σου κάνω», ότι ό «Μπάλλος» δέν είναι παρά ή άλλη όψη τής «Μπαντίντα ντέ κόκο», ότι ή θεία Μάρω δέν είναι άλλη από τή «Μαίρη, τή Μαριούλα, τό Μαϊράκι σου». Πού θέλει νά καταργήσει τά όσα δηλαδή καί ό ίδιος ό Σαββόπουλος είχε δείξει κάποτε όταν μαχόταν, συγκρουόταν, σιωπούσε, άπέριππε, καταδίκασε, άντιστεκόταν, συνέθετε καί άποσυνέθετε, τολμούσε. Υπήρχε. Καθηγήτρια, πιθανότατα τών Θρησκευτικών ή έστω τών Άρχαίων, τό είπε στήν Πρώτη καλύτερα άπ' όσο θά μπορούσαμε νά τό πούμε έμεις: «Μου άρέσει ή έκπομπή. Είναι συγκροτημένη καί μέ σεβασμό στήν Παράδοση. Καί τόν είχα παρεξηγήσει τόν Σαββόπουλο μέ τά τραγούδια του. Μεγάλη διαφορά». Έχασε τό κοινό του αλλά βρήκε τό έθνικό άκροατήριο. Σήμερα μάλιστα πού δηλώνει ότι ψηφίζει στις εκλογές ποτε τό 'να ποτε τ' άλλο «μέ βάση τά συμφέροντα του έθνους».

Σαββόπουλο άκούγαμε καί Σαββόπουλο δέν βλέπαμε. Τώρα τόν βλέπουμε αλλά δέν τόν άκούμε. Ζητάει τό έλληνικό τραγούδι καί τό βρίσκει μόλις έχασε τό δικό του. Έπειδή έχασε τό δικό του. Άφου δέν είχες νέα ευχάριστα νά πεις καλύτερα νά μη μās πεις κανένα, πού λέει καί εκείνο τό έλληνικό παραδοσιακό τραγούδι του Ντούλαν.

Γιώργος Καρράς

ΒΙΒΛΙΟ

1

ΑΝΤΡΕ ΓΚΟΡΖ

«Οί δρόμοι του παραδείσου»
Μετάφραση - Έπιμέλεια Χριστίνας
Σταματοπούλου, έκδόσεις «Κομμούνα»,
Αθήνα 1986

Τό έργο αυτό του Γάλλου δημοσιογράφου και θεωρητικού Αντρέ Γκόρζ έχει ένα χαρακτηριστικό υπότιτλο: «ή επιθανάτια αγωνία του καπιταλισμού», πράγμα που προειδοποιεί τον αναγνώστη για τή θέση του συγγραφέα. Άλλωστε τό πρώτο και κύριο μέρος του έργου, μέ τόν επίσης χαρακτηριστικό για τίς απόψεις του τίτλο «εικοσιπέντε θέσεις για νά κατανοήσουμε τήν κρίση και νά βγούμε άπ' αυτή άπό τά άριστερά», δέν αφήνει καμιά άμφιβολία.

Πράγματι ό Γκόρζ θεωρεί ότι ό σύγχρονος καπιταλισμός είναι νεκροζώντανος: εισήλθε στη φάση αυτή μέσα από τίς αντιφάσεις που του προκάλεσαν ή ανάπτυξη τής μικροηλεκτρονικής και τής νέας τεχνολογίας γενικά, γιατί «κατάργησαν» ζωντανή εργασία και τήν αντικαθιστούν μέ τή νεκρή εργασία των μηχανών τής υπεραυτοματοποιημένης παραγωγής. Αδτή, ακριβώς ή ιστορική μεταλλαγή, στερεί άπό τόν καπιταλισμό τίς δυνατότητες ανάπτυξης που ως τώρα είχε, δεδομένου ότι οι άγορές που θά άπορροφούσαν τήν υπερπαραγωγή στενεύουν άφ' ενός διότι εκδιώκεται από τήν παραγωγή όλοένα και αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού άρα άγοραστών, άφ' ετέρου διότι στον φτωχό κόσμο, στον τρίτο κόσμο, δέν υπάρχουν άξιόχρεοι καταναλωτές «ούτε καν για τά προϊόντα των έδαφών που έχουν ύφανήσει οι γαιοκτήμονες και οι πολυεθνικές». Ο Γκόρζ επίσης παρατηρεί ότι ό κενστανισμός έχει ιστορικά ξεπεραστεί, καθώς και ή μορφή κράτους που, κυρίως μετά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, εί-

χαν άναδειχθεί, δηλαδή τό κράτος Προνοίας και τό κράτος Εϋημερίας. Τώρα τή θέση τους παίρνει ό όλοένα και περισσότερο αυξανόμενος έλεγχος, ή επιτήρηση τής μάζας των άποκλεισμένων από τήν παραγωγική, ή διαδικασία ενσωμάτωσης, και όλες οι τεχνικές τής χειραγώγησης και του άυταρχισμού.

Αδτή ή γενική θεώρηση επιτρέπει στο συγγραφέα νά διαπιστώσει ότι έχουν ξεπεραστεί οι ιστορικά γνωστές μορφές δράσης τής εργατικής τάξης. Άλλωστε στο πριν άπό 5-6 χρόνια έργο του Αντίο στο προλεταριάτο είχε τονίσει μέ έμφαση ότι ή εργατική τάξη έπαψε πλέον νά άποτελεί τό επαναστατικό ύποκείμενο, γιατί στις μέρες μας γίνεται άλληλέγγυα μέ τό κεφάλαιο στην προσπάθειά της νά διατηρήσει τήν προνομιακή κοινωνική της θέση εντός τής παραγωγικής διαδικασίας. Τό λόγο έπομένως έχει ό κόσμος τής μη εργασίας, ό κόσμος τής «μη τάξης των μη εργαζομένων», ό κόσμος δηλαδή που δρ ά και κινείται έξω άπό τό χώρο τής εργασίας είτε στο πλαίσιο του έλεύθερου χρόνου είτε ως άνεργος είτε ως άυτοαπασχολούμενος είτε ως έπιδοτούμενος.

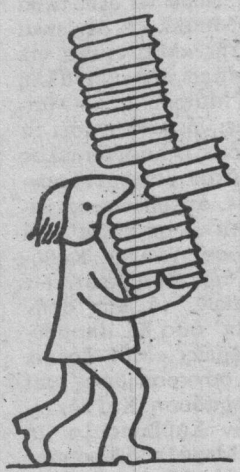
Καταλήγει έτσι στην πολιτική του θέση για τήν αντικειμενική δυνατότητα έξόδου από τόν καπιταλισμό που προαναγγέλλει στην άρχή του βιβλίου του, τής οποίας τό κομβικό σημείο είναι ή πάλη για τή γενικευμένη μείωση του χρόνου τής εργασίας για όλους: άν, ύποστηρίζει, στον άναπτυγμένο κόσμο περάσουμε στις 20.000 ώρες εργασίας —σήμερα είναι 40.000 κατά

μέσον όρον στη διάρκεια τής ζωής— τότε ούτε τό βιοτικό επίπεδο πρόκειται νά πέσει, ακριβώς χάρη στην υπερπαραγωγικότητα τής σύγχρονης τεχνολογίας αλλά και για καπιταλισμό δέν θά πρόκειται νά μιλάμε· διότι όπως λέει και ό Μάρξ ό πραγματικός πλοϋτος τής κοινωνίας θά είναι ό έλεύθερος χρόνος.

Στό σημείωμα αυτό δέν θά θέλαμε νά συζητήσουμε τίς θέσεις του Γκόρζ, που άλλωστε συναντούν αντίστοιχες μιάς όλόκληρης θεωρητικής τάξης τής άριστερας στη Δυτική Εϋρώπη άυτοχαρακτηριζόμενης ως οικολογικής είτε όχι. Μιά γενική παρατήρηση μόνο: ό Γκόρζ κατά τή γνώμη μας ύποτιμά τίς πραγματικές δυνατότητες και τή δυναμική του καπιταλισμού. Οι σωστές του διαστάσεις για τήν αυξανόμενη μείωση του μεταβλητού κεφαλαίου και τήν αύξηση τής όργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου, ενώ μας εισάγουν, όντως, σε μία νέα ιστορική φάση, δέν προαναγγέλλουν ούτε τήν άυτοκαταστροφή του καπιταλισμού ούτε τό βάλτωμά του: προαναγγέλλουν άπλώς τήν είσοδο σε μία νέα ιστορική φάση μεγάλης διάρκειας αντίστοιχη εκείνης τής βιομηχανικής επανάστασης του 19ου αιώνα. Τούτο σημαίνει ότι ή έξοδος από τόν καπιταλισμό δέν μπορεί νά ύπακούσει στο άπλοϊκό σχήμα τής «ύπερβασης» των παραδοσιακών ύποκειμένων και τήν προτεραιότητα τής «μη τάξης των μη εργαζομένων».

Όπως και νά 'χει τό πράγμα θά θέλαμε νά τονίσουμε ότι Οί δρόμοι του παραδείσου είναι ένα βιβλίο που δέν πρέπει νά περάσει άπαρατήρητο. Πνεύμα άνήσυχο και διεισδυτικό ό συγγραφέας του δίνει πλούσιο ύλικό για τό θεωρητικό στοχασμό, ενώ παράλληλα ή κριτική του σε παραδεδεγμένες καταστάσεις, σε ταμπού και άδράνειες διαμάχες και προβληματισμούς. Ειδικά στις μέρες μας που ή ένασχόληση μέ «τέτοια» ζητήματα μοιάζει πλέον ύπόθεση του περιθωρίου.

Δημ. Μηλιακής

Επισημάνσεις

Η αναστολή μας έκδοσης

Η σελίδα αυτή κανονικά είναι αφιερωμένη στα άλλα έντυπα. Περιλαμβάνει δηλαδή μικρές επισημάνσεις δικές μας για ό,τι αξιοπρόσεκτο γράφεται στον περιοδικό τύπο, ιδιαίτερα δέ —όχι όμως και αποκλειστικά— στα ιδεολογικοπολιτικά συγγενή με μας φύλλα. Για την «πρεμιέρα» όμως θα κάνουμε μιάν εξαίρεση, πίο σωστά μιάν αντίστροφη. Θα αναδημοσιεύσουμε δηλαδή όσα άλλοι επισημάναν για μας με άφορη την αναστολή της έκδοσης του *Δεκαπενθήμερου Πολίτη* και την τακτική επανέκδοση του *Πολίτη*. Μαζί με τις ευχαριστίες μας σε όσους μπήκαν στο κόπο να αναφερθούν στην έκδοτική προσπάθεια που έχουμε αναλάβει, ως διευκρινίσουμε ότι κάθε τυχούσα επικριτική αναφορά της στήλης σε άρθρα άλλων εντύπων —σε άρθρα και όχι βέβαια στα ίδια τα έντυπα— δεν θα υπαγορευείται παρά από τη διάθεση να προωθήσουμε έναν έστω και ύποτυπώδη διάλογο πάνω σε κρίσιμα θέματα ουσίας.

Η αναστολή της έκδοσης του *Δεκαπενθήμερου Πολίτη*, από τό επόμενο τεύχος της 17ης Οκτωβρίου, είναι ένα ανησυχητικό σημάδι για έναν ολόκληρο χώρο, ό οποίος εδώ και χρόνια επέλεξε τό δρόμο —δύσκολο και μέ θυσίες— της κριτικής στάσης. Η έκφραση μιάς άλλης αντίληψης στον περιοδικό τύπο —αντίθετη μέ τά περιοδικά ποικίλης ύλης— αλλά και μία διαφορετική στάση στά κοινωνικά, πολιτικά, πολιτιστικά φαινόμενα της εποχής μας και τά πολιτικά προβλήματα της άριστερās και του τόπου ήταν τό πλαίσιο αναφοράς του *Δεκαπενθήμερου Πολίτη*. Όμως ή διατήρηση και συνέχιση της έκδοσης εντύπων αυτού του χαρακτήρα δημιουργεί ελλείψεις και διευκολύνει την αναγκαία σήμερα αναφορά στό πεδίο της παραγωγής και διάδοσης των ιδεών.

η νέα ΔΙΚΟΛΟΓΙΑ

Ο Δεκαπενθήμερος

Μέ την έκδοτική ομάδα του *Πολίτη* και του *Δεκαπενθήμερου Πολίτη* μας συνέδεε και μας συνδέει κάτι περισσότερο από δεσμούς μοιβαίας εκτίμησης. Άλλωστε, τόλλοι βασικοί συνεργάτες της *Νέας Οικολογίας* είναι και συνεργάτες των πίο πάνω εντύπων και όρισμένοι από εκεί ξεκίνησαν την τερί τόν γραπτό λόγο δραστηριότητά τους. Έτσι, ή αναστολή της έκδοσης του *Δεκαπενθήμερου* για κυκλοφοριακούς λόγους, και σως και για λόγους φυσικής κότασης της ομάδας που τό έκδι-λει, δέν μπορεί παρά να μας λυτεϊ. Εύχόμαστε ολόψυχα ή επανέκδοση σε τακτική βάση του *Πολίτη* τή 15η κάθε μηνός να σημαίνει και κυκλοφοριακή αναζάθμιση — κυρίως όμως την επιτυχή συνέχιση μιάς προσπάθειας του έκλεισε ήδη μιά δεκαετία και του έκανε τό έντυπο αυτό να θεωρείται από πολλούς ως τό έγκυρότερο μιάς ολόκληρης εποχής. Αυτό τόσο γιατί ή συνεπής στάση πρός τά κοινωνικά πράγματα είναι σήμερα τό ζητούμενο όσο και διότι τά λίγα πραγματικά «πολιτιστικά προϊόντα», πρέπει και σ' αυτόν τόν όπο να άποκτήσουν μιά συνέχεια.

Ίσως ό *Δεκαπενθήμερος* —μετά από τρία χρόνια ανελλιπούς κυκλοφορίας— να έπесе θύμα της κριτικής του στάσης, κάτι

που δέν άνέχεται πλέον ό κοινωνικός μας έφησυχασμός. Όμως ή αναστολή της έκδοσης είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο για τά λίγα έντυπα που έννοούν να άντιστέκονται παρά τις οικονομικές και άλλες δυσκολίες, χάρη στον ήρωισμό των συνεργατών τους. Καθώς οι καιροί είναι δύσκολοι και τό διάβασμα δέν «φοριέται», καθώς τό βίντεο και ή ιδιώτευση υποκαθιστούν την πολιτική σκέψη και τή συμμετοχή στά κοινά, νιώθουμε κι έμεις ότι πρέπει να έντεινουμε στό έπακρο τις προσπάθειές μας για να κρατήσουμε τή θέση που κατακτήσαμε μέχρι σήμερα.

Όσο για τόν μηνιαίο *Πολίτη*, είμαστε βέβαιοι ότι θα πλατύνει και πάλι τόν ελάχιστο ζωτικό χώρο όπου όλοι έμεις κινούμαστε.

σχολιαστές

Παρά τά δάκρυα —κροκοδείλια ή ειλικρινή— που έσπευσαν να χύσουν όρισμένοι, ό *Δεκαπενθήμερος Πολίτης* δέν έκλεισε. Αυτό που έκλεισε είναι ή δεκαπενθήμερη παρένθεση μιάς έκδοσης που κρατάει ήδη δέκα χρόνια. Καλή τύχη λοιπόν στο καινούριο ξεκίνημα του μηνιαίου *Πολίτη*.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

Στή στήλη «Επιλογές»

Γενναίο, μά αξεπέραστο τελικά, τό ρίσκο ενός έντιμου πολιτικού περιοδικού, όταν βοιοδέρνει ανάμεσα στις έγχρωμες ίλουστρασιόν «ποικιλίες». Ο *Δεκαπενθήμερος Πολίτης* ανέστειλε από προχθές την κυκλοφορία του, αφήνοντας τό πεδίο ελεύθερο στό άνθεκτικότερο Άντί (που βλέπει κι αυτό τους αναγνώστες του να μειώνονται σταθερά).

Ο *Δεκαπενθήμερος Πολίτης* παρουσίαζε ώστόσο μιά ουσιώδη διαφορά από τά αντίστοιχά του: πρότεινε μιά συγκεκριμένη πολιτική άποψη που κατέθετε εύθαρσώς, κάθε κρίσιμη στιγμή, άν και αυτό τόν έμπλεκε μοιραία στις βαρετές λεπτολογίες των έσωτερικών τριβών της. Η στάση αυτή τόν έτίμησε, μά και του έκόστισε ακριβά, τώρα που όλοι καλλιεργούν τό φλού και κάθε συνέπεια κρίνεται άλαζονική.

Πίσω λοιπόν, στον *Πολίτη*, που θα έκδίδεται κάθε 15η του μηνός, φιλοδοξώντας να τέμνει τή θεωρητική έρευνα του παλαιού μηνιαίου *Πολίτη* μέ την επικαιρική ανάλυση του *Δεκαπενθήμερου*. Εύχές στο εύγενές ύβριδιο.

Στάθης Τσαγκαρουσιάνος

Οί επιστημόνες του *Δεκαπενθήμερου Πολίτη* για τό φαινόμενο και της μείωσης του αναγνωστικού κοινού, που δέν άφορά προφανώς μόνο έντυπα και βιβλία, στο βαθμό που δέν άποτελεί μιά παροδική «κρίση», θα πρέπει να προβληματίσει και μάλιστα σοβαρά όσους έχουν συνεργαστεί ή συν-στρατευθεί για την έκδοσή του και οι όποιοι γνωρίζουν από πρώτο χέρι τά προβλήματα. Ωστόσο οι λόγοι που έχουν οδηγήσει στην έκδοση αυτών των περιοδικών όχι μόνον δέν έχουν πάψει να υπάρχουν, αλλά αντίθετα, είναι ισχυρότεροι τώρα παρά ποτέ. Άκριβώς γιατί μπορούν, παρ' ότι τό αυξανόμενο κόστος έκδοσης δέν επιτρέπει πολλούς πειρατισμούς στη μορφή και την αισθητική αυτών των περιοδικών, να άποτελέσουν ένα χώρο εδεργητικής έκφρασης, σχολιασμού και διατύπωσης των ένστάσεων άπέναντι στα όσα ζούμε και βιώνουμε.

Άσφαλώς ή αναστολή της έκδοσης του *Δεκαπενθήμερου Πολίτη*, όπως και παλαιότερα των Άντιθέσεων, φτωχαίνει αυτό τό χώρο. Η συνέχιση της έκδοσης του μηνιαίου *Πολίτη*, κάθε 15 του μηνός, άποτελεί ένα νέο διάβημα, έλπιδοφόρο πάντα, για όλους εκείνους που επιμένουν...